D. FILIPS DE CLOEDT O. S. B.

134

ONZE VOLKSCHE EN RELIGIEUZE HERWORDING

1945
DE KINKHOREN * BRUGGE - BRUSSEL
J. J. ROMEN & ZONEN * ROERMOND - MAASEIK

Viris desideriorum

BIJ DE KENTERING DER TIJDEN

„Zien wij de teekenen des tijds".
(Matth. 16,4.)

„Het is ons lot in den historischen tijd der transitie naar een nieuw tijdperk te leven. De oude wereld der nieuwe geschiedenis — aldus uit sleur genoemd, schoon zij ouwelijk en broos is geworden — wankelt en loopt ten einde en een nieuwe, onbekende wereld is in wording... De geestelijke principes van den modernen tijd zijn versleten, de geestelijke krachten verbruikt. De rationeele dag der nieuwe geschiedenis loopt ten einde, zijn zon gaat onder, de schemer valt, dra breekt de nacht aan... Volgens de voorteekenen zijn wij de nachtspanne reeds ingegaan. De intuïtiefsten onder ons voelen het reeds."

Onder die intuïtiefsten rekenen wij Nicolaas Berdjajew zelf, die vóór twintig jaar bovenstaande krachtzinnen op de eerste bladzijden van zijn „Nieuwe Middeleeuwen"[1] neerschreef.

Dat de geweldige onderneming der nieuwe geschiedenis bankroet ging hoeft intusschen niet meer bewezen, sindsdien is men tot de liquidatie overgegaan.

Ik geloof niet dat wij, Christenen, veel redenen hebben te weeklagen over deze catastrophale ineenstorting van een wereldorde waarmede wij ons nooit konden (of mochten) verzoenen.

De grondslagen van de periode die wij nu afsluiten waren uiteraard heidensch; een heidensche atmospheer omgaf ons aan alle kanten, we ademden haar in, elken dag, ongrijpbaar en onmerkbaar omsingelde en ontzenuwde zij ons. De nieuwe geschiedenis is wel de treurigste tijd die de Kerk ooit doormaakte. Het langzaam verheidenschen van geheel het sociaal leven leidde tot de massa-ontkerstening. Het schrille van de machtigste aller antithesen „Heidendom-Christendom" verdoezelde, wij stonden voor het paradoxaal geval der „heidensche katholieken"[2]. Voortdurend blootgesteld aan een giftige dampkring verloor het zout veel

van zijn gezonde krachten, het werd flauw en smakeloos, „ad nihilum valet ultra"...

Wij zeggen dan ook zonder treurnis vaarwel aan de oude wereld van de nieuwe geschiedenis; het is de ongewenschte gast dien wij eindelijk zien vertrekken... Maar wij staan meteen ook voor den nieuwen tijd en wij weten niet precies of wij nu met den psalmist mogen jubelen „dit is de dag dien de Heer heeft gemaakt: laat ons juichen en blijde zijn!" (ps. 117, 24) ofwel met den Apostel moeten klagen: „broeders ziet nauwlettend toe hoe gij u gedraagt, want de tijden zijn slecht" (Eph. 5, 16).

Wat brengt ons de nieuwe tijd? Houdt hij voor ons een belofte in? Kunnen wij hem met open armen verwelkomen en opnemen in ons christelijk midden?

De wijze monnikenvader Sint Benedict waarschuwt zijn zonen niet te gemakkelijk en te goedgeloovig de nieuwelingen op te nemen in de heilige gemeenschap der broeders. „Beproeft eerst de geesten – zegt hij – en ziet of zij uit God zijn" (H. Regel, hfdst. 53). Pas daarna, en niet vroeger, zal men hen met al de gevoelens eener oprechte liefde den broederkus geven en als kind opnemen in de kloosterfamilie.

„Beproeft de geesten of zij uit God zijn..." De nieuwe tijd klopt aan de poort... De voorzichtigheid vraagt dat wij hem niet terstond toelaten in onze heilige christengemeenschap. „Beproeft de geesten of zij uit God zijn..." Alleen de met God bevriende geesten zijn onze geestesbroeders, alleen met hen mogen wij ons ongestraft vereenigen in heilig broederschap.

Welke is nu de geest van den nieuwen tijd? Wat brengt ons de komende wereld? Met de toetssteen van het heilig Evangelie in de hand vragen wij beslist: „Wie zijt gij en wat wilt gij?"

Wie zal antwoorden op onze vraag? Niemand kan vooralsnog al de wezenstrekken van de nieuwe wereld scherp omlijnen; wij staan immers nog in de volle wording. Het feit alleen echter dat die nieuwe wereld bijna op elk gebied een krachtige reactie zijn wil tegen het vele verkeerde dat wij gekend hebben stemt zeer hoopvol. De periode van het ineenvloeien van Christendom en heidendom schijnt op haar einde te loopen; de nieuwe tijd kondigt zich aan als een tijd van scheiding, als een tijd dus van gelouterd Christendom.

Wij kunnen die hernieuwing in zijn meer concrete vormen

bekijken, en dan doet zij zich voor als een mondig-worden van de breede volksklasse : bracht de Fransche revolutie de emancipatie van de burgerij, nu zijn het de werkende volksmenschen die naar ontvoogding streven. Die ontvoogding komt in elk geval, zij is een normaal groeiproces en als zoodanig is zij dan ook niet tegen te houden. Nu valt alleen nog af te wachten of die hoogstnoodzakelijke nieuwe aanpassing van gansch het sociaal en economsich bestel zich als een min of meer spontane evolutie dan wel als een gewelddadige revolutie zal voltrekken.

Een revolutie is altijd een ramp, zij breekt volledig af met de traditie, verwerpt klakkeloos alle overgeleverde waarden en vervalt in arme, spanninglooze eenzijdigheid.

Zoo was het teugelloos burgerlijk liberalisme de wrange vrucht van de Fransche revolutie; zoo dreigt het proletarisch socialisme in zijn extreme materialistische vormen gansch onze avondlandsche cultuurgemeenschap omver te loopen.

Zooals de twee leidende standen op het einde der xviij^e eeuw maar niet konden begrijpen dat het stelsel van de tienden en van den enormen, slecht geëxploiteerden grooteigendom had uitgediend en door het leven was voorbijgestreefd, zoo kunnen de huidige hyperkapitalisten – de vermaningen en richtlijnen der pausen ten spijt – maar niet inzien dat het slechts recht en billijk is, en meer dan tijd, om de arbeiders hun aandeel te geven in de winsten van de onderneming. Voor hen is en blijft de arbeider een noodzakelijk kwaad, een spijtig genoeg onmisbare machine, een nukkig lastdier dat men op tijd en stond zijn haver en zijn hooi moet toewerpen opdat het blijve voortwerken en niet al te weerbarstig worde.

Het probleem van de menschelijke waardigheid van den arbeider is echter niet op te lossen met een handvol toegeworpen geldstukken. Het sociaal vraagstuk is niet in de eerste plaats een economisch en een finantieel vraagstuk, zooals het socialisme hier te lande gewoonlijk meende. Wij mogen ons dan ook de zich nu voltrekkende wereldhernieuwing niet te materieel en te oppervlakkig voorstellen. Het gaat er in de eerste plaats niet om een doelmatiger ordening in het maatschappelijk leven. De kern van geheel de wordende nieuwe ordening is innerlijk-geestelijk. Alles wordt anders omdat de mensch zelf anders werd. Het is over die dieper-liggende, geestelijke realiteiten dat wij het hier hebben willen. De zichtbare hernieuwing is slechts de weerspiegeling, de

neerslag van de veranderde levensopvattingen van den mensch. De nieuwe mensch nu heeft radicaal de wereld- en levensbeschouwing van de vorige generaties verworpen, hij verovert zich een nieuwe wereldvisie. Theoretische wereldbeschouwing en practische zedelijke smaak gaan steeds samen. De mensch is immers een geheel : geen dualisme tusschen logos en ethos, zij gaan hand in hand; 's menschen denken beïnvloedt zijn leven. Een nieuwe wereldbeschouwing wekt dan ook steeds een nieuwe ethische gezindheid, een nieuw zedelijk ideaal van wereldhervorming. De vormen van de gemeenschapswereld zijn actualiseering van den logos, uitdrukking van den geest.

De moderne mensch strijdt nu voor een nieuwe wereldvisie; de oude is reeds verworpen maar de nieuwe nog niet volledig veroverd. Toch laten zich de groote architectonische lijnen, de dragende ideeën van die nieuwe wereldvisie reeds onderscheiden. De nieuwe mensch ziet de komende wereld als de tegenstelling van de voorbije. De leugens en de rotheid van de grondvesten waarop de beschaving van de laatste eeuwen steunde staan hem klaar voor oogen; die ervaring is hem leidraad bij zijn zoeken naar het nieuwe, het betere.

Juist hierdoor kan de kennis van de afgeleefde grondstellingen van gisteren ons wezenlijk helpen de reactionnaire wereldstijl van morgen te bepalen.

*

Geheel de nieuwe geschiedenis die we nu afsluiten, stond in het teeken van het individualisme. Zij zette in met reformatie en humanisme die samen de idee der universaliteit, de gemeenschapszin verwoestten. Zij droeg in zich het beginsel van eigen verwording, bevatte haar eigen tragisch noodlot.

„Uiteraard immers is het individualisme volkomen negatief, in zijn ontwikkeling is het niet bij machte den mensch een inhoud te geven, het is volstrekt niet ontologisch, bezit geen levenden oergrond. Het individualisme kan de persoonlijkheid geen kracht verleenen. Een individualistische tijd brengt geen sterke persoonlijkheden voort. De individualistische beschaving der xix[e] eeuw heeft de individualiteit vernietigd, gedempt, genivelleerd en alles onderling vermengd... Het individualisme rukt den mensch van de gemeenschap los, en levert hem aan het vernielend spel der winden over. In den modernen tijd heeft het individualisme al

zijn mogelijkheden uitgeput, het heeft geen energie meer en kan niet meer pathetisch beleefd worden. Het einde van den individualistischen geest is het einde van de nieuwe geschiedenis... Het is de stervende dag van den modernen tijd" [3].

Uit den afkeer van het individualisme is de drang naar de gemeenschap geboren; de nieuwe tijd wil over het atomisme zegevieren. De gemeenschapsgedachte is de stralende kernidee in de wereldvisie van den nieuwen mensch. Die verlangde gemeenschap is echter niet deze van klassen en partijen; dit zijn ontbindende elementen, factoren van verbrokkeling en vereenzaming. Die gemeenschap is ook niet het liberaal-kapitalistische noch het socialistisch-marxistische internationalisme, die zelf uitvloeisels zijn van het individualisme; deze „gelijkmakerij" naar onder toe is slechts een weerzinwekkende caricatuur van het universalisme en „de kwaadste aller goden". De eenige menschelijke gemeenschap die nu bezieling wekken kan, is niet de conventioneele en van-buiten-uit opgedrongene, maar enkel en alleen de uit de natuur zelf voortspruitende, de organisch-gegroeide, de wezensware en op ontologische bestaansgronden rustende familie-, geslachts- en volksgemeenschap, of de met de natuur positief overeenstemmende beroepsstand.

Behalve dien grooten trek naar de gemeenschap onderkennen wij in de nieuwe wereldvisie van den modernen mensch de liefde voor het aanschouwelijke en het levend-concrete, den drang naar het leven en het verlangen om het menschelijk leven als organisch-werkelijke entiteit opnieuw in te schakelen in den rhythmus der natuur. Dit alles weerom in reactie tegen de afwijkingen van de voorbije periode: tegen het bloedlooze idealisme, het levensvreemde rationalisme, tegen het platte utilitarisme en materialisme, tegen de vermechaniseering van het leven en de vermaterialiseering van de gemeenschap.

De oude idealen ontaardden en ontwortelden het leven, het kostbaarste wat wij bezitten. Hun sterven maakt den horizon weer open en vrij. Nooit waren de mogelijkheden zoo groot om weer het met de natuur verbonden leven in eere te herstellen. De organische gebondenheid, de prioriteit van het geheel op de deelen, wordt opnieuw gehuldigd als de grondwet van den cosmos.

Wij zien hoe deze bijkomstige aspecten van de wereldbeschouwing van den nieuwen mensch tenslotte slechts facetten zijn

van de éene schitterende en veelzijdige hoofdidee : de gemeenschapszin, of, wellicht breeder en juister gezien : de eerbied voor de levende natuur en haar grondwet: de organische gebondenheid.

*

Dit is dan het ideaal van den nieuwen mensch: terug naar de levende natuur, eerbied voor haar heilige wetten, vreugdevolle beleving van haar weelderigen rijkdom.

Als wij nu bedenken dat de natuurwet de onaantastbare grondslag is van gansch de christelijke wetgeving, dat er geen geestelijke adel en opbloei mogelijk is zonder liefdevolle trouw aan de door God zelf gewilde natuurwet, dan begrijpen wij meteen de waardeering van deze nieuwe idealen door het Christendom. Iedere stap immers in de richting van de gezonde natuur, beteekent voor onze ontwortelde wereld een stap vooruit in de goede richting, een nieuwe en breedere mogelijkheid voor geestelijke herwording en vruchtbaarheid.

Wassen is echter geen woekeren; zelfs de edelste planten – en deze vooral – moeten geleid en gesnoeid worden, ook dát is heilige natuurwet. Die schijnbaar levensvijandige besnoeiing veredelt het leven, maakt het vruchtbaar. Zoo ook mag het blije, natuurverbonden leven nooit verworden tot een „uitleven", en het volksche mag nooit verschrompelen tot exclusieve nationale zelfbevestiging en vereenzaming. Deze euvels zijn levens- en volksvijandig, zij zijn niet minder hatelijk dan het nu onttroonde platvloersche materialisme en kleurlooze internationalisme, evenals deze zijn het echte spruiten van het heidensch anthropocentrisme. Ook de rijkste waarheden, eenmaal losgerukt uit hun levend kader, ontaarden tot erge dwalingen. Ketterijen zijn eigenlijk niets anders dan losgeslagen waarheden, zegt Chesterton. Willen wij de liefde voor de natuur en haar weelde in leven en gemeenschap niet ontwijden en ontzielen, dan mogen wij die waarden nooit losscheuren uit het groote levende lichaam van het geordende universum.

De Kerk zet zich dan ook schrap tegen de uitlevingsdrift en het heidensch particularisme, die de edele idealen van den nieuwen mensch bedreigen. Zij wijst op haar gezonde ascese die het leven sterkt en zuivert, op haar organisch universalisme, dat alle enkelingen en volkeren hun plaats wijst en als levende organen inschakelt in het groote lichaam van het heerlijk geordende heelal.

Het Christendom beaamt, mint en verdedigt al het gezond-natuurlijke, de Kerk verrijkt zich met den eigen genius der volkeren. Op de natuur echter bouwt zij de bovennatuur, op het volksche het universeele. Tusschen de polen van natuur en bovennatuur, van het volksche en het universeele heerscht een vruchtbare spanningseenheid, harmonie en evenwicht. Wel verre van elkaar te bestrijden wordt een natuurgetrouwe en natuurveredelende cultuur de gave en aangewezen grondslag van een rijke bovennatuur; de bloeiende volksgemeenschap is een gezond lidmaat van het groot organisme der menschheid en van de bovenvolksche kerkgemeenschap. Door te streven naar eigen natuurlijke volmaaktheid helpen individu en volk mede aan den opbloei der tot de bovennatuur verheven menschheid.

Alle waarden worden nu getoetst aan het criterium der nieuwe idealen. Alle oude instellingen zijn verdacht, zij worden bekeken en onderzocht in het licht van de nieuwe wereldvisie; veel oude altaren worden afgebroken. Ook het Christendom wordt nu gesommeerd en onder de loep genomen. Velen lijkt de bovennatuur en de christelijke ascese natuurvijandig en het christelijk universalisme volksvreemd te zijn. Als zoodanig acht men het Christendom onvereenigbaar en zelfs positief strijdig met de nieuwe natuurverbonden en volksche idealen, men wil het dan ook den toegang tot de nieuwe tijden ontzeggen...

Op de Christenheid van onze dagen rust dan ook onafwendbaar een verantwoordelijkheid zooals wij er slechts een paar maal in de tweeduizendjarige geschiedenis der Kerk een vinden. Het is een „Zeitalter des Umbaus" dat wij doormaken en waarin waarschijnlijk over de wending van veel komende eeuwen zal worden beslist. Wij kunnen niet genoeg doordrongen zijn van de historische beteekenis van het moment: onze Christenheid wordt op dit uur geschokt door den wekroep der tijden, wij moeten onzen man staan. Het is óns uur en, laten wij het ons niet ontveinzen, ons uur valt te middernacht... Nu, op dit uur, moet ónze Christenheid — we kennen haar, onze Europeesche Christenheid, door dwaalleer verscheurd, door liberalisme ontzenuwd, door materialisme afgestompt — deze geseculariseerde Christenheid moet opspringen uit haar doodsslaap, moet zich omgorden ten strijde, en den heiligen graal verdedigen en heroveren die haar sedert vele eeuwen als allerheiligst erfgoed was toevertrouwd.

Voor de Kerk zelf hoeven we niet te vreezen, zij heeft de

belofte van den Heer. Maar of die Kerk hier, in ons land en onder ons volk zal blijven voortbestaan, daarover wordt nu beslist, daarover helpen wij nu beslissen.

„Oremus autem, ut non nobis occidat sol justitiæ..." Laten wij bidden opdat de zon der gerechtigheid niet wegzinke aan onze kimme! Vergeten wij het niet, vijftienhonderd jaar geleden was Augustinus de laatste bisschop van Hippo!

Wij zouden gaarne jubelen om de ineenstorting van het vervlakkende en uiteraard cultuurlooze burgerdom, ware het niet dat zij die nu opgeroepen worden om de wordende wereld een christelijken vorm te geven, in zeer hooge mate zelf verburgerlijkt zijn, en wel tot in het godsdienstige toe. Het is die burgerlijke religiositeit die Bloy nog sterker haatte dan het atheïsme.

*

Het herkerstenen der Christenen is de allereerste eisch van dit uur. Alleen in die mate waarin de Christenen christelijk zijn kunnen zij er in slagen de wordende wereld christelijk te vormen.

De tweede dringende eisch van het oogenblik is, dat wij een klaren kijk hebben op de wezensstructuur, op de stroomingen en behoeften van onzen tijd. Alleen hij die ziet en doorziet weet langs welke zijde het roer dient omgeworpen. Het doel klaar voor oogen, en het stuur in vaste hand! We moeten onzen tijd verstaan en van harte liefhebben. Alleen bekrompen en verblinde geesten kunnen zich nu vergenoegen met een louter negatief reageeren op de geweldige geestesstroomingen die onze oude wereld omwoelen. Negatieve critiek en polemiek hebben de eeuwige conservateurs altijd gevoerd en nooit hebben zij er iets mede bereikt, zij worden op den oever geworpen en de levensstroom gaat verder. Het welzijn van Kerk en volk eischt nu een positieve reactie. „Quæ temporis Dei sunt!" Zeitrufe, Gottesrufe! Wanneer de aarde ligt omgewoeld dan is het zaaitijd. „Ecce tempus acceptabile, nunc sunt dies salutis... Ziet, nú is het de gunstige tijd, nú zijn het dagen van heil... Toonen wij ons als dienaren van God, door het woord der waarheid, door Gods kracht, door de wapenen der gerechtigheid aan rechter- en linkerzijde..." (II Cor. 6, 3-7).

Het gaat er niet enkel om, de aanvallen tegen het geloof der

vaderen af te slaan, het volstaat zelfs niet de ware leer der Kerk te formuleeren in de taal van onzen tijd. Wij moeten ijverig trachten door te dringen in de godsdienstig-zedelijke opvattingen, idealen en verzuchtingen van de zoekende of vijandige wijsgeerige stelsels en ideologieën van den nieuwen tijd.

Alleen de liefde die al het positieve, waar het zich ook vinden laat, gretig en dankbaar opneemt, en tevens ook al het eigene gaarne mededeelt, alleen zij vindt den weg tot de harten en de geesten en schept de mogelijkheid tot wederzijdsche bevruchting.

„Men mag niet verbaasd zijn dat menschen, waarin juist de stof lag voor ware Christenen, niet zelden door misverstand „antichristenen" worden. Dit soort van Anti-Christendom heeft de providentieele taak te vervullen, door zijn critiek de vertegenwoordigers van het Christendom aan te zetten om steeds hun blik te scherpen voor elke valsche vermenging van de Christelijke leer met hetgeen waarlijk heidensch, Indisch, Joodsch of modern is of hoe dan ook den waren zin en den echten geest van het Christendom ontadelt en ontwijdt. Niets is gevaarlijker voor het zuiver bewaren der leer, dan wanneer de Christenen de hier bedoelde zending van die „Antichristenen" niet willen erkennen, en in die tegenstanders niet het verborgen „pro", doch alleen het „contra" willen zien, in plaats van zich af te vragen, of de oude oervijandschap tegen het Christendom hier werkelijk aan het woord is, dan wel of hier niet veeleer een element der Christelijke waarheid zelve wordt verdedigd en aan 't licht gebracht — een waarheidselement, dat door de officieele Christenen onbewust werd prijsgegeven of op den achtergrond geschoven. 't Valt den Christen zeer lastig, den diepsten aard van het Christendom hoog te houden, en zijn geweldig verschil met alle andere levensopvattingen nooit uit het oog te verliezen, wanneer hij niet eens een schokkende lijdensperiode doormaakt, die hem bevrijdt van de zelfgenoegzaamheid en van de wereldsche oppervlakkigheid van het zuiver natuurlijke denken, voelen, liefhebben en het gemeenschapsleven, en hem het geheim van den Verlosser dieper laat begrijpen.

„Daarom gebeurt het niet zelden, dat ongeloovigen, die in zware levenservaring met de volle werkelijkheid hadden te kampen, en — met behulp van de Christelijke elementen, die in de wereld liggen verstrooid — in het diepst van hun ziel wakker geschud worden, op 't onverwachts waarheden beginnen te vermoeden, die

voor veel menschen die zich slaafs aan de traditie houden, sedert lang waren verbleekt.

„Dit ziet men maar al te vaak in onzen tijd van buitengewone ontreddering en scheuring. En zooals het fresco van Fra Angelico boven de kloosterpoort van San Marco te Florence het aan den monnik te verstaan geeft, dat onder de gedaante van den zwervenden vreemdeling en pelgrim Christus zelf bij hem een onderkomen zoekt, zoo moeten de Christenen van onzen tijd zich in elk geval ernstig afvragen, of in veel schijnbaar anti-christelijk of aan-Christus-vreemd vertoon van moderne menschen niet een verborgen Christelijke waarheid steekt, die opnieuw wil opgenomen worden in het geheel van de Christelijke boodschap en die, gelouterd en ingeschakeld, er wellicht nog toe kan bijdragen, om die boodschap tegen het eigenlijke Anti-Christendom te versterken en te verdiepen."[4]

Een houding die de tijdsvragen negeerend zou voorbijgaan, is theologisch niet aanvaardbaar, alleen reeds hierom, wijl zij onvereenigbaar is met de opdracht die Christus ons gaf. Het Christendom moet en kan antwoorden op de vragen die elke tijd met zich brengt. Een grootsch voorbeeld gaf ons de groote kerkvader Augustinus, die het godsdienstig-zedelijk streven van het Neoplatonisme als een verrijkende bijkomstigheid aansloot bij het groote geheel van het Christendom. Stellen wij ons slechts voor wat er zou gebeurd zijn, indien Augustinus de scheppende synthese van het Christendom en het neoplatonisch religieus ethos niet gevonden had. Waarschijnlijk had men dan voor langen tijd te doen gehad met twee elkaar uitsluitende godsdiensten: een christelijke en een neoplatonische. Het is niet denkbaar dat de Neoplatonici, in hun vaste overtuiging diepe waarheden en waarden te bezitten, hun wereldbeschouwing zonder meer zouden prijsgegeven hebben. Geheel anders werd het, toen Augustinus het rechtmatig zedelijk-religieus streven van het Neoplatonisme voor het Christendom veroverde. Augustinus toetste alles aan den toetssteen van het Evangelie, hij behield het goede en won voor het Christendom de waarheden en waarden, ja heel het streven van het Neoplatonisme, en daarmede van Platoon, van de Stoa en van de plotijnsche mystiek. Daardoor overwon hij innerlijk het Neoplatonisme. En de einduitslag was een verrijking van de christelijke wijsheidsleer, zooals zij zich in de toenmalige tijdsomstandigheden ontvouwde. De discussies met de tegenstre-

vers deden nieuwe inzichten ontstaan die anders wel nooit zouden ontstaan zijn.

Niet anders dan Augustinus handelden Albertus de Groote en Thomas van Aquinen, wanneer zij de blijvende waarheden en waarden uit Aristoteles en de Arabische wijsbegeerte der Middeleeuwen inburgerden in het christelijk Avondland.

Deze voorbeelden uit de geschiedenis toonen ons welke de houding zijn moet van den Christen t.o.v. het religieus ethos van zijn tijd: geen negatief, wederspannig en afwerend volharden in een Non licet!, maar een inoogsten van alle blijvende waarheden en waarden. Wat nu weerom niet zeggen wil dat de Christen met een schaapachtig optimisme alleen voor het goede van zijn tijd een open oog moet hebben, maar wel dat hij, tegelijk met een radicaal „neen" tot al het verkeerde, ook een even beslist „ja" moet kunnen zeggen tot al het goede van dienzelfden tijd. Al de nieuwe positieve waarden moet hij losmaken en bevrijden van het negatieve der eenzijdige tijdsopvattingen, en hen opnemen in de breede, allesomvattende wereldbeschouwing van het Christendom. Zooals de Kerk zich verrijkt met de eigendommelijke schoonheid van ieder volk dat zij in haar schoot opneemt, zoo moet zij het ook met al het goede dat iedere nieuwe tijd met zich brengt. „Omnia probate, quod bonum est tenete; beproeft alles, behoudt wat goed is" (I Thess. 5, 21).

Het gevaar dreigt dus langs beide zijden. Door principieele terughoudendheid en afwering plaatst de Christen zich practisch buiten zijn tijd, en laat dan ook al diens positieve krachten onbenut langs zich heen vloeien; door zich wijd open te stellen voor de levende tijdsstroomingen, stelt hij zich bloot aan het niet minder ernstig gevaar door de tijdsmode en haar dwalingen te worden meegesleurd. Ware christelijke levenskunst omvat en koppelt de twee werelden: de eeuwig-blijvende en de tijdelijk-vergankelijke. Zijn tijd moet de Christen bezien met zijn christelijke oogen; wil hij echter zijn Christendom nu en hier tot bloedvolle, levende werkelijkheid maken, dan moet hij dit Christendom ook bezien met de oogen van zijn tijd. De tijd moet getoetst worden aan de eeuwigheid, en de eeuwigheid moet gestalte aannemen in den tijd; de tijd moet opzien en opgaan naar de eeuwigheid, maar de eeuwigheid moet ook neerzien en ingaan in den tijd.

Die ware houding van den Christen t.o.v. den tijdgeest is alles-

zins uitermate aristocratisch maar tevens ook uiterst delicaat, zij kan tragisch worden en heroïsch.

*

Het is zoo verleidelijk, na de verovering van een nieuw en vruchtbaar inzicht, alle oude waarheden over boord te werpen. Er is zelfs een zekere moed vereischt om, blij met het nieuwe, toch ook nog iets van het oude te durven bewaren en verdedigen. De jeugd is gewoonlijk simplicistisch en radicaal; al het oude en het gewone lijkt verdacht, oudere en rijpere menschen worden medelijdend geduld; gewaardeerd worden ze enkel voor zooverre zij het nieuw ideaal der jeugd aankleven. De neiging om het groot bezielend ideaal door een andere waarheid te omlijnen en binnen zekere grenzen te houden, wordt fel gelaakt als compromis, als afbreuk aan het ideaal, als gemis aan radicalisme.

Zoo gaat het nu ook met de opnieuw ontdekte natuur. Natuur, blije natuur, schoone natuur, edele natuur, natuurgetrouwheid, natuurverbondenheid... in dit alles duldt men geen beperking. Men doet zooals de koopman uit het Evangelie die al zijn bezittingen verkocht om zich toch die éene schoone parel te kunnen aanschaffen: alle oude waarden verliezen hun aantrekkelijkheid, de natuur volstaat, de natuur is alles, de natuur is totalitair.

Die handelwijze, alhoewel zeer begrijpelijk, is toch allernoodlottigst. Er zijn immers zoo weinig waarden die men totalitair mag opvatten, ja, eigenlijk is er maar één absolute waarde waaraan men zich volledig en onvoorwaardelijk mag vasthechten en wel omdat in die éene absolute waarde alle spanningen tot eenheid en evenwicht komen: God zelf, de volheid van alle zijn. Alle geschapen waarden zijn beperkte goederen, en in zooverre zij *niet* zijn, zijn ze ook niet goed. De liefde voor een beperkte waarde mag dan ook nooit absoluut en totalitair zijn, zooniet zal men in plaats van die waarde te dienen haar fnuiken. Zoodra men immers de spanning tusschen het begrensd goed en het aanvullend goed opheft, treedt noodzakelijk de armoede en de beperktheid van het begrensde naar voren. Het kan niet anders, of het ideaal dat aanvankelijk zoo vol scheen en zoo'n warme geestdrift wekte, verliest nu van zijn rijkdom en zijn werfkracht, de mensch die het verafgoodde, voelt zich ontgoocheld, wat hij aanbeden had verwerpt hij nu (ook het waardevolle dat het bevat) en zoekt weerom naar nieuwe goden.

Zoo werd in de periode der nieuwe geschiedenis de menschelijke rede vergoddelijkt. Uit enthousiasme voor de nieuw naar voren tredende kracht van het verstand, werden alle palen die tot nu toe aan dit verstand zijn grenzen aanwezen omver geworpen: het verstand werd losgerukt uit de begrenzende maar uit de natuur zelf voortspruitende en dus noodzakelijke en heilvolle spanning met het mysterie en de openbaring. In het geloof zag men het wambuis waarin de Kerk het verstand wilde gevangen houden, alle irrationeele waarden werden over boord geworpen; het verstand kende en duldde geen perken, het werd totalitair opgevat, men sprak over de „godin" der rede. Die godin heerschte nu met onbeperkt gezag... maar na een korte dictatuur van enkele decenniën was het noodig dat diezelfde Kerk, die men als de aartsvijandin der rede had gescholden, plechtig, met een nieuwe dogmatische verklaring (o die redevijandige dogma's!) de rechten en krachten van diezelfde, nu onttroonde en verguisde menschelijke rede ging verdedigen tegen de algemeene vijandigheid en twijfelzucht die bij haar vroegere aanbidders was binnengeslopen... Men had haar te hoog geschat, al haar grenspalen omver geworpen, men verwachtte alles van haar; het kon niet anders of zij moest, begrensd als zij is, die veel te hoog gestelde verwachtingen teleurstellen. Op overschatting volgt noodzakelijk onderschatting.

Alle geschapen en dus begrensde waarden moeten in polaire spanning en evenwicht gehouden worden met de hun aanvullende en tevens begrenzende waarden, alleen dan blijken zij heilzaam en vruchtbaar. De jeugd met haar radicalisme wil niet hooren van evenwichtigheid; haar edelmoedigheid en tekort aan ondervinding doen haar overhellen naar absolutisme: zij kiest ofwel de éene pool ofwel de andere en zij doet het met de totaliteit van haar jonge krachten; geen compromis tusschen beide... Evenwichtigheid en karakterloosheid zijn haar één en hetzelfde. Het evenwicht ziet zij als iets statisch, als de rust op een dood punt. Spanningsevenwicht is echter niet statisch maar dynamisch: niet een lamme rust op een dood punt, maar een heerlijk evenwicht tusschen elkaar aanvullende en bevruchtende krachten.

„De eerste en de oudste, de eeuwige spanning, die nergens buiten het Christendom tot volledig evenwicht kwam is deze: God - mensch, Schepper - schepping, zichtbare - onzichtbare, hemel - aarde, tijd - eeuwigheid, diesseits - jenseits. Tusschen het ver-

vluchtigend opgaan in het goddelijke en het ondergaan in het aardsche, staat het christelijk ingaan op alles wat wezenlijk is. Tusschen verzengend idealisme en ijskoud materialisme, christelijk realisme. Time is money, zegt de Westerling; en hij verkwist én tijd én geld. Tijd is niets, herhaalt de Oosterling, en hij verdroomt zijn eeuwigheid. Tijd is eeuwigheid, denkt de Christen; en met elke seconde van zijnen tijd bouwt hij aan zijn eeuwigheid.

„God is alles - God is niets - God is mensch geworden. De mensch is goed, de mensch is slecht, de mensch is verlost. Enz., enz. Tusschen these en antithese, maakt het Christendom steeds de synthese."[5]

De christelijke oplossing ligt nergens in het aanvaarden van één der beide termen en het verwerpen van den andere. De vruchtbare zone, de gouden lijn, vinden we steeds tusschen beide polen in, daar waar hun krachten elkaar treffen en remmen. Tusschen God en mensch in den God die mensch werd, tusschen geest en lichaam in het vergeestelijkte lichaam en de „sinlichheit in den gheest" gelijk Ruusbroec het zoo koen formuleert, tusschen natuur en bovennatuur in de verloste en veredelde natuur en de op de natuur steunende bovennatuur.

Deze fundamenteele eigenschap van het Christendom: steeds de oplossing te zoeken in een spanningsevenwicht tusschen de twee polen, moet de Kerk noodzakelijk in een ongunstig en verdacht daglicht stellen bij iedere wending der tijden. Die historische oogenblikken – evenals de dan leidende persoonlijkheden – zijn immers altijd juist door het naar voren treden van één groote nieuwe gedachte gekenmerkt, die alle andere en oudere waarden afbreekt of in de schaduw stelt[6]. De houding van de Kerk, die van alle tijden is en nooit noch het eene noch het andere der extremen aanhangt, moet bijna noodzakelijk als conservatief geïnterpreteerd worden. Het is niet mogelijk en ook niet noodig dat men bij het verschijnen van een nieuw, gezond ideaal, al terstond ook zijn begrenzing ziet en beklemtoont. Wil men echter de nieuwe waarde niet ontwaarden en ontaarden, dan zal men toch, na eenigen tijd van bezinking, stilaan moeten uitzien en zoeken naar de begrenzende en bevruchtende tegenpool. En hier heeft de eeuwige Kerk haar machtig woord te spreken.

„Door den geest van Christus bezield... spijts al zijn gevaren en moeilijkheden beminnen we onzen tijd, ja, juist omwille van die gevaren en om de zwaarte van zijn opdrachten beminnen we hem,

bereid tot die volledige, onvoorwaardelijke, onbaatzuchtige toewijding zonder dewelke niets grootsch en niets beslissends geschieden kan." (Kard. Pacelli – thans Paus Pius XII – op het Eucharist. Congres te Budapest, 1938.)

Wel verre dat de Kerk zich zal sluiten voor de machtige vloedgolf van het herwonnen natuurblije en jonge volksche leven zal zij, als omsluierde, mystisch voortlevende Christus, ook nu het verlossend woord uitspreken en die onervaren krachten de goede richting aanduiden. Als „Kerk der Volkeren" zal zij aantoonen dat een gezonde mensch- en volkswording ten slotte alleen in haar vruchtbare schoot kan gedragen en geteeld worden. Hiervoor behoeft zij geen nieuwe openbaring: uit haar schatkamer der waarheid haalt zij voortdurend het „nova" en het „vetera", het nieuwe en het oude te voorschijn. Voor iederen nieuwen tijd bezint zij zich op waarheden die wel steeds in het depositum fidei besloten lagen, doch die nu pas, in het licht van dien nieuwen tijd, tot hun volle waarde konden openbloeien.

Wij moeten dan niet angstig ons Christendom beoordeelen met de waardemeters van den nieuwen tijd, wel integendeel, heel beslist kunnen en moeten wij den nieuwen tijd toetsen aan de onvergankelijke, altijd nieuw blijvende, bovennatuurlijke waarheden van ons eeuwenoude en immer jeugdige Christendom. En niet alleen mogen wij de komende wereld oordeelen, wij kunnen haar zelfzeker helpen vormen en haar doelbewust de juiste richting aanwijzen en insturen. Ook nu mogen wij met blije zekerheid vertrouwen op de immer jeugdige levenskracht onzer heilige Kerk. Met gewettigde fierheid kunnen wij er hier op wijzen, hoe de volksche gedachte bij ons het eerst ontwaakte in de rangen van den clerus, en hoe het in kerkelijke middens was dat de gemeenschapsgedachte werd herboren. In liturgische kringen, waar men het heilig leven der Kerk het innigst aanvoelde en bewust beleefde, was men sinds lange jaren den draak van het individualisme aan 't bestrijden. De Kerk is geen verzameling van los-nevenelkander-staande individuën, maar een levende gemeenschap: het heilig lichaam van den levenden Christus. Die Christus moet zich nu verantwoorden. Wederom zien velen in Hem een steen des aanstoots en niet de hoeksteen waarop de nieuwe wereld dient opgebouwd. Ook nu, tegen het morgenrood van dezen tijd, verheft zich zijn standaard: „fulget crucis mysterium!" 't kruismysterie schittert groot! Weerom is dit teeken voor den eene een

dwaasheid, voor den andere een ergernis. Voor ons echter die in Hem herboren werden en geworden zijn vleesch van zijn vleesch en bloed van zijn bloed, voor ons en voor allen die met eenvoudig oog en zuiver hart de waarheid zoeken en beleven, voor ons allen wordt dit teeken weerom de waarborg van jubelende zege en weelderige vruchtbaarheid: het teeken van den nieuwen tijd.

KERK EN VOLK

PROBLEEMSTELLING

Na een lange periode van vervlakkend liberaal en materialistisch internationalisme, heeft onze tijd, met zijn drang naar de natuur en zijn gemeenschapszin, de eerbiedige en zorgvolle liefde voor de natuurlijk-gegroeide en de op ontologische gronden rustende familie-, geslachts- en volksgemeenschap geweldig doen herleven.

De oercel van het volk is de familie. De familie groeit uit tot een geslacht, aanverwante geslachten vormen samen een stam, en de aanverwante stammen vereenigen zich tot een volk.

Bloedverwantschap is de band die de families, geslachten en stammen samenbindt en hen tot een volk maakt.

Deze voorstelling blijft echter heel schematisch en geeft slechts een uiterst vereenvoudigde voorstelling van een gewoonlijk heel wat meer ingewikkeld wordingsproces. Vooral in ons oude, steeds woelige Europa, is de factor „afstamming" nooit zoo heel zuiver afgerond en zijn de volkeren onder elkaar dan ook nooit zoo strikt omlijnd. Het zijn veeleer grootheden die men beter van ver ziet dan van dichtbij. Daarbij komt dan nog dat het volksbegrip niet enkel steunt op de afstamming; de bloedgemeenschap is niet alles, al moet zij toch steeds in gevoelige mate aanwezig zijn — zij blijft als het ware het substratum van het volk.

Mgr. Hoogveld schreef hierover enkele zeer klare en substantieele bladzijden in zijn brochure „Het Wezen der Volksgemeenschap" [7]. Wij citeeren hier enkele samenvattende zinnen:

„Onze konklusie mag dus zijn, dat de volksgemeenschap is een streef-eenheid, die haar grond vindt in een bepaalde karaktergelijkheid, die uitbloeit in dezelfde zeden en gewoonten... Natie is een verschijnsel analoog aan dat van de enkeling of groep met „karakter". Een bepaalde groep hebbelijkheden maken een natie tot wat zij is... In de werkelijkheid leven echter alleen individuën, konkrete menschheidsvormen, die eerst tot volle waarde zijn gekomen als zij zijn uitgegroeid tot persoonlijkheden, d.i. tot men-

schen van karakter... Zooals in ieder individu de lichamelijke samenstelling doorwerken kan in zijn karakter, omdat de mensch nu eenmaal een zelfstandige eenheid is en niet naar platoons-augustijnsch inzicht een ziel, die een lichaamhuis bewoont, (zoo speelt het biologische, de afstamming, de rasfactor, door zijn diep-inwerkenden invloed op het psyche, een zeer belangrijke rol in het vormen en bepalen van de volksche hebbelijkheden, van het volkskarakter)."

De afstammingsgemeenschap, het „bloed", is als het materieel element; de hebbelijkheden, het karakter, als het formeel element van een volk. Het tweede element bouwt op het eerste, het karakter is normaal de verdere zedelijke ontwikkeling en vorming van de natuurlijk-gegeven, overgeërfde biologische geaardheid, die verschilt van volk tot volk.

In „Wordt wat ge zijt"[8] wordt dit als volgt uitgedrukt: „Een volk is een levensgemeenschap met eigen zeden en gewoonten en taal, met eigen gestalte en eigen roeping. De ontelbare geslachten door den bloedband der geboorte met elkaar in gezinnen en maagschappen verbonden, zijn de levensschakels. In al deze geslachten werkt, met afwisselende perioden van op- en neergang, een zelfde door bodem en natuur en geschiedenis beïnvloed geheimzinnig leven, een zelfde kracht, waardoor allen tot elkaar geneigd zijn en elkaar helpen tot het uitbeelden van eigen karakter in woord en werk, kennis en kunst, tot het doen groeien en gedijen van den nationalen mensch, van de nationale gestalte."

En in „Levet Scone!" van Paul Drieskens[9]: „Evenals in het planten- en dierenrijk, heeft ieder menschenras zijn somatische, d.i. lichamelijke kenmerken, die volgens de wetten der erfelijkheid worden overgedragen, doch onder invloed van klimatorische, biologische en hygiënische factoren, van kruising en bloedvermenging, kunnen evolueeren, veredeld worden of ontaarden. Van veel grooter belang zijn de psychische, d.i. geestelijke kenmerken van een ras, omdat zij vaak meer typisch dan de somatische blijken te zijn en alleszins meer bijdragen tot de karakteristiek van wat wij den volksaard noemen. De psychische eigenschappen houden verband met het overgeërfde bloed, voorzeker, doch tevens met wat sommige ethnologen de „Umwelt" heeten, d.w.z. het historisch milieu waarin een volk zich in den loop der tijden heeft bewogen. De volksziel, lijk alle wezens, is onderworpen aan de levenswet van dynamisme, van evolutie: de substantieele kern

blijft dezelfde, maar onder inwerking van externe factoren ontstaat accidenteele wezensverandering. Het is met de wisselwerking tusschen de raciale bestanddeelen eenerzijds en anderzijds het klimaat der politieke, cultureele, sociale, economische lotgevallen van een volk, dat de volksaard zijn specifieke gedaante krijgt."

Een volk is dus een biologische eenheid, die dan den grondslag legt voor, en zijn hoogsten uitbloei kent in een psychologische, een moreele, een ziele-eenheid.

Hetzelfde bloed, dezelfde taal, hetzelfde karakter, dezelfde geschiedenis, dezelfde cultuur, soms ook dezelfde godsdienst, maken de volkeren tot min of meer duidelijk afgelijnde groepen binnen het groote kader der menschheid.

In deze eigenheid der volkeren ligt zeker de kiem van groote onheilen, zij wordt gemakkelijk een bron van wederzijdsch onbegrip en misverstand, zij maakt immers de volkeren vreemd aan elkander en kan leiden tot uitgesproken vijandschap en fanatieke vreemdelingenhaat.

We staan voor de groote spanning volk-menschheid, nationalisme-universalisme. Ook hier ligt de oplossing weerom niet in het verkiezen of verwerpen van één der beide polen. Uitsluitende beklemtoning van het eigen-volksche leidt tot verdorrend nationaal particularisme, terwijl het bestrijden van het volkseigene in naam der menschheid voert naar nivelleerend en ziel-loos internationalisme.

Het Christendom bewaart en omvat de beide polen en vindt de oplossing in een vruchtbaar spanningsevenwicht tusschen beide. „Het erkent beide groepeeringen, de nationale en de internationale, als natuurlijke en providentieele gegevens... Een volk dat door groeiend bewustzijn van eigen roeping en zending, tot een natie rijpt is meer dan een gezelschap van losstaande individuën, het vormt een levende gemeenschap, een zedelijke persoonlijkheid. Maar ook de menschelijke maatschappij is meer dan een mozaïek van naties en volken. Een natie is souverein: zij heeft het recht en den plicht haar eigen leven te leiden, en het tegen onbillijke vreemde inmenging te verdedigen: zij is zelfstandig en onafhankelijk. Toch is deze souvereiniteit geen absolute. Naast dit eigen recht staat het gelijke recht van anderen, en de plicht voor allen om naar vermogen mee te werken aan het algemeen welzijn der menschheid."[10]

In de verdeeling van de menschheid in volkeren ziet het Christendom dus geenszins iets willekeurigs of toevalligs, waar de mensch ook buiten kan. Daarvoor is het verschijnsel tè algemeen, daarvoor dringt het tè ingrijpend in elks persoonlijk leven binnen. Ook het tegenovergestelde bewijst dit: als regel is de mensch die uit zijn natuurlijke gebondenheid werd losgemaakt, die van ieder volkseigen los staat en los er van werd opgevoed, een ontwortelde, een stuurloos schip.

De nationale gemeenschap is een providentieele levensgemeenschap.

„Het is een natuurlijk feit, en daarom door den Schepper gewild, dat de menschheid, zij het in zichzelf één, zich in individuën en gemeenschappen op verschillende wijzen verwezenlijkt, onder invloed van erfelijkheid, physiek en sociaal milieu, opvoeding en zeden. De karaktertrekken die de nationaliteit uitmaken zijn dus natuurlijke waarden, die door elk volk mogen worden gehandhaafd, verrijkt en verdedigd tegen elke poging tot gelijkmaking en inlijving."[11]

Alhoewel ten volle bewust van het altijd dreigend gevaar dat hier schuil gaat, aarzelt de Kerk dus niet de eigen geaardheid der volkeren grootmoedig en volmondig te beamen. In één van zijn encyclieken spreekt Paus Pius XI hieromtrent een zeer klare taal: „De door den Verlosser gestichte Kerk is éène Kerk – voor alle volkeren en naties. Onder haren koepelbouw, die als Gods firmament de gansche aarde overwelft, is plaats en tehuis voor alle volkeren en talen, is ruimte voor de ontplooïing van alle door God den Schepper en Verlosser in de individuën en in de volksgemeenschappen neergelegde bizondere eigenschappen, voorkeuren, taken en roepingen. Het moederhart der Kerk is ruim en groot genoeg om in de geordende ontplooiïng van zulke eigen karaktertrekken en eigen gaven meer den rijkdom der menigvuldigheid te zien dan het gevaar voor versplinteringen."

Zooveel schoone en goede dingen zijn gevaarlijk. Water en vuur zijn zeer nuttige maar tevens ook zeer gevaarlijke elementen. Ja, het schoonste wat wij in de schepping vinden, het leven, is tevens ook het allergevaarlijkste. Alleen de kerkhofbestuurder hoeft niet meer te vreezen voor de rust en de orde bij zijn onderdanen; zij blijven allen rustig en vreedzaam op het hun aangeduide plaatsje. Het gevaar is hier voorgoed bezworen... Alleen door het leven te dooden maakt men het ongevaarlijk.

Het gevaarlijke dat er in het verzorgen en aankweeken van het nationaal-eigene schuilgaat, tracht de Kerk te bedwingen en te bezweren door het naar voren brengen en het voeden van al het gemeenschappelijke dat de individuën en volkeren vereenigt tot één menschheid. De pool „menschheid" moet de pool „volk" beletten zijn wezensgrenzen te overwoekeren. De breede menschheidsgedachte ontneemt den cultus van het eigen volksche het gevaar te ontaarden in een nationale hallucinatie die leiden zou tot vreemdenverachting; de waardeering van het volksche weerhoudt op haar beurt de algemeene menschheidsidee te vervlakken tot een slechtbegrepen, karakterloos internationalisme.

Dat de hoogste leiding der Kerk een gezonde kijk heeft op de problematiek van dit alleractueelste vraagstuk, blijkt weer uit een schrijven dat Paus Pius XII, toen nog Kardinaal Pacelli, richtte aan den voorzitter van de Fransche „Semaine sociale" van 1936: „Op deze wijze arbeidt de Kerk voor een vredevolle en zegenrijke verstandhouding onder de volkeren. Door zijn kenmerkende eigenschappen van eenheid en algemeenheid richt het Christendom zich tot datgene wat aan alle menschen blijvend en gemeenschappelijk is, en daardoor brengt het de volkeren nader tot elkaar, verstevigt hun vriendschapsbanden, of liever hun verwantschap in den schoot van het groote huisgezin der kinderen Gods. Dit wil echter niet zeggen dat de Kerk onder de volkeren een werk van nivelleering en gelijkschakeling wil verrichten, wat tegen de natuur ware..." En in zijn encycliek „Summi pontificatus" lezen wij: „De Kerk van Christus, trouwe hoedster van de haar door God verleende wijsheid en opvoedende kracht, denkt er niet aan, en kan er niet aan denken, de karakteristieke eigen waarden, die ieder volk met naijverige gehechtheid en begrijpelijken trots bewaart, en als kostbaar erfgoed beschouwt, aan te tasten of gering te achten. Haar doel is de bovennatuurlijke eenheid in een alles omvattende liefde van gevoelens en daden, niet de eenvormigheid, die louter uiterlijk is en oppervlakkig, en juist daarom de eigen kracht verzwakt... Men hoeft niet te vreezen, dat het bewustzijn der algemeene broederschap, door de christelijke leer aangekweekt, en de gevoelens, daardoor ingegeven, in tegenspraak zijn met de liefde voor de traditie en den roem van het eigen vaderland, of een beletsel vormen voor de bevordering van zijn bloei en wettige belangen. Immers, dezelfde leer houdt in, dat er bij de beoefening der liefde een rangorde door God is

vastgesteld, volgens dewelke men diegenen, met wie men door bizondere banden vereenigd is, ook intenser hoort te beminnen en hun bij voorkeur zijn weldaden moet bewijzen..."

Aan de liefde en de waardeering voor het nationaal-eigene, koppelt de Kerk dus steeds de idee van het algemeen-menschelijke, het universeele. Die bovenvolksche menschheidsgedachte heeft nu echter een zeer slechte klank; het proletarisch en liberalistisch internationalisme brachten haar in discrediet. Voor hen immers was de menschheid alles, familie, volk en natie waren niets, overblijfsels van een ten onder gaande economische orde!... Nu dreigt men uit reactie in het tegengestelde uiterste te vervallen: de neiging is er om de pool „menschheid" los te laten en de pool „volk" te totaliseeren. In alles wat universeel, internationaal, bovenvolksch is, ziet men een bedreiging voor het eigen-volksche, het is volksvreemd en volksvijandig. Het Katholicisme is een bij uitstek internationale instelling, het ligt in zijn wezen en doel alle volkeren te vereenigen in één groote bovenvolksche gemeenschap. De *Katholieke* Kerk is de *algemeene,* zij propageert de algemeene menschheidsidee. Het is dan ook begrijpelijk dat sommigen tegenspraak ontdekken tusschen Christendom en volkswezen. Men spreekt over onvolksch, volksvreemd en volksvijandig Christendom, over een Christendom dat het eigene van den volksaard niet zou eerbiedigen en liefst al het nationaal-eigene zag wegsmelten in een vaag internationalisme; over een Christendom dat uiteraard onmachtig zou zijn de volksziel te begrijpen, dat den nationalen trots en alle uitingen van nationaal leven bewust zou bestrijden als afbreuk doende aan de katholieke eenheid en in strijd met zijn „centralisatiewoede" en „nivelleeringsdrang".

Reeds een enkel oogenblik nadenken volstaat om ons den ernst van de kwestie te doen inzien. In onzen tijd van herwording, nu de volkeren zich bezinnen op hun eigen wezen en zoeken en teruggrijpen naar de oude krachten die weleer de grondslag waren van hun hooge volksche cultuur, nu alom de gezonde natuurwet weer gehuldigd wordt, die wil dat ieder volk zich opwerke en zich ontwikkele in de lijn van eigen geaardheid en volkswezen, nu kan men de Kerk moeilijk in een ongunstiger daglicht stellen dan door haar onafscheidbaar verbonden te toonen met het afgeleefde, nu alom gehate, zieldoodende, materialistische, alles nivelleerende en versplinterende ploetocratisch of proletarisch internationalisme.

Het wil ons toeschijnen dat nu het uur geslagen is, waarop de vraag naar de verhouding van Kerk en volk voor eeuwen zal beslist worden.

*

„Wie het gewone menschenleven beschouwt, wordt getroffen door het alomtegenwoordige feit, dat elk mensch zich voortdurend beperkingen oplegt. Met eenige overdrijving kan men zeggen, dat zich ontwikkelen gelijk staat met zich beperken! En dat is goed, want de regelmatige beheersching van de eindelooze reeks mogelijkheden, die de rijke menschelijke natuur meebrengt, eischt dat. Natuurlijkerwijze kunnen wij niet meer dan elk één facet van dien diamant trachten te zijn, dan elk één mogelijkheid uit dien geweldigen rijkdom tot werkelijkheid brengen. Wie deze menschelijke beperktheid niet erkennen wil, vervalt noodzakelijk tot ordeloosheid, welke niet zelden gevolgd wordt door haar tegendeel: verstarring en vegetatie. De begaafde, die zich niet beperken kan, groeit uit tot virtuoos. Ook tegen deze natuurwet kan men niet straffeloos zondigen." [12]

Tot de beperkingen, die het krachtigst de volle ontplooiïng van den rijken menschelijken aanleg dienen, behoort het nationaaleigen karakter. Een onbegrensde volksaard is even ondenkbaar als een beeld zonder omlijning, als een stroom zonder oevers. Wie zegt geaardheid zegt ook begrenzing; gestalte of karakter geven is begrenzen.

Een volk mag zich niet bezondigen aan virtuositeit; het moet binnen de grenzen blijven van zijn door God gewilde eigenheid. Nooit zal het die grenzen straffeloos overwoekeren. Het teugelloos individualisme en het slecht begrepen, karakterloos (onbegrensd) internationalisme der voorbije periode, leggen in deze een allerduidelijkst getuigenis af. Wat het snoeien is voor den wijnstok en de ascese voor de persoonlijkheid, dat is de begrenzing in eigen vormen voor de levensontplooiïng van een volk. Snoeien, beteugelen en harden zijn slechts oogenschijnlijk levensvijandig, feitelijk zuiveren, stalen en veredelen zij het leven.

„Menselijke natuur zegt alleen het algemeene, daaraan beantwoorden dan ook het internationale, het kosmopolitische, de algemeen-menselijke verschijnselen. In de werkelijkheid leven echter alleen individuën, konkrete mensheidsvormen, die eerst tot volle waarde zijn gekomen als zij zijn uitgegroeid tot persoonlijkheden d.i. tot mensen van karakter. Dat is dus feitelijk de

vorm, waarin menselijke perfektie zich openbaart in bonte verscheidenheid.

„De niet-nationale mens is of boven-nationaal en dat is de alzijdig volmaakte, die slechts bij uitzondering mogelijk is — hij staat ons voor ogen in de aanbiddelijke persoon van de God-mensch — anders is de niet-nationale onherroepelijk onder-nationaal, d.i. de kleurloze wereldburger, de verarmde als een weekdier zonder postuur, zoiets als we ook vinden in de zouteloze, verwaterde godsdienst boven geloofsverdeeldheid. Zo'n flauwe elastieke niemand is de vleesgeworden onbeduidendheid, een verdorven uittreksel uit de konkrete mens, die in alles onder de maat blijft.

„Daarin steekt dus de waarde van de natie, dat zij de menselijke volmaaktheid in een bepaalde vorm verwezenlijkt en daarmee een betrekkelijk hoogtepunt van menselijk kunnen en doen bereikt. Zeker, dat is geen al-grootheid, het sluit zelfs uiteraard een zekere eenzijdigheid in; bij iedere natie, bedenken we dit wel. Dat is ook het geval met ieder karakter; we zeggen daarom ook dat de Christus *boven* ieder karakter staat. Het is nu eenmaal de enige manier, waardoor wij mensjes 'n zekere grootheid kunnen bereiken, als enkeling en als groep. Een alweter onder de mensen is immers ook een nietsweter. Dat volgroeid eigene is de rijpe kracht, het impetueuze, waaruit geboren is al wat wij, nu eenmaal onherroepelijk beperkte wezens, in de loop der geschiedenis aan waarden hebben voortgebracht. Daarom is het onderdrukken van een natie, tenzij ze in eigen onhebbelijkheden geheel ontmenselijkt, dus verdierlijkt zou zijn, een moordaanslag op een stuk leven van Gods rijk-geschakeerde schepping. De mensheid in haar geheel is als een organisme met enorme verscheidenheden, nodig voor de volle ontplooiing van haar totale levenskracht."[13]

Als wij dan in het eigene, in het beslotene van een volk, de verwezenlijking zien van één der vele verschillende mogelijkheden waarin de menschheid haar bonte leven ontplooit, dan vermoeden wij meteen reeds eenigszins welke onze houding moet zijn ten overstaan van het nationaal-eigene bij vreemde volkeren. Als wij ons eigen-volksche met muren en wallen beschermen, dan geschiedt dit niet uit verachting voor het vreemde in den vreemde, wél tot afweer van een onbillijke en opdringerige inmenging van het vreemde bij ons. Waardeering en liefde voor het nationaal-eigene zal nooit mogen verworden tot verachting voor het

vreemde. Zooals iedere geaardheid heeft ook onze nationale geaardheid haar grenzen, en het is slechts door haar begrenzing dat zij haar eigen gestalte bekomt. Wat aan deze zijde van de grens ligt is waardevol voor ons, wat aan gene zijde ligt is waardevol voor anderen... Hoe grooter onze eigen, gezonde nationale fierheid is, hoe meer begrip wij ook zullen toonen voor diezelfde nationale gevoelens bij andere volkeren. Gezond nationaal bewustzijn bij de volkeren moet logisch leiden tot hun wederzijdsche waardeering.

Wij zeggen „gezond" nationaal bewustzijn. Dat nationale trots ook ongezond kan zijn en nogal eens over den rand van den beker schuimt weten we genoeg. Zoo is dit bij voorbeeld het geval bij Bloy wanneer hij schrijft: „Het Fransche volk is zoodanig het eerste onder de volkeren, dat alle, welke zij ook zijn mogen, zich zeer gelukkig moeten achten wanneer het hen toegestaan wordt het brood van zijn hondjes te eten. Wanneer Frankrijk gelukkig is, dan is ook het overige van de wereld gelukkig, zelfs wanneer het dit geluk moet koopen met dienstbaarheid en ondergang." („Sueur de Sang" blz. 12.) Alle niet-Franschen moeten zich noodzakelijk gekrenkt voelen door zulk een taal. Ook de nationale fierheid heeft dus haar grenzen: eerbied voor iedere volksgemeenschap met de haar eigen geaardheid, ligt ten grondslag aan de ordening van de volkerengemeenschap.

De eigenheid van een volk wordt dus bepaald door een begrenzing: een uitsluiten van vele mogelijkheden en een beklemtonen van één verwezenlijking onder de vele. Die begrenzing is echter geen volledige isoleering; zij mag niet tot het laatste onvoorwaardelijk en hard worden doorgetrokken. Het volkseigene bepaalt en omvat immers alleen de *vormen* van het leven, niet het leven zelf. Het leven is meer dan een belevingsvorm. De levensvormen zijn volksch, maar het leven zelf kan onmogelijk volkseigen genoemd worden. Zoo bepaalt het glas enkel den *vorm* van de wijnmassa, de wijn zelf blijft wat hij is, onverschillig of men hem schenkt in een bierglas of een theekopje. De wetten van het leven zijn heel wat ruimer en waardiger dan de wetten van de levensvormen. Het leven mag niet geofferd worden aan de vormen. De vormen zijn er om het leven en niet het leven om de vormen. De levensvormen staan in dienst van het leven, zij zijn onderworpen en dienstig aan de universeele, voor alle menschen en alle volkeren geldende levenswetten. Wanneer b.v. drankmisbruik en zeden-

bederf hun stempel drukken op een vervallend volk, dan moet deze eigenheid natuurlijk niet geëerbiedigd en aangekweekt worden als eigenvolksch, zij is geen gezonde levensuiting maar een uitspatting van het leven, zij is een ziekelijke aanwas op het volkslichaam, zij verminkt en verkwanselt het leven in plaats van het te dienen in vormenschoonheid.

Iedere volksche eigenheid moet getoetst worden aan de universeele onveranderlijke levenswetten. De eigen levensvormen verdeelen de menschheid in volkeren, het leven zelf vereenigt de volkeren in één menschheid. En vermits het leven meer is dan zijn vorm, is datgene wat de volkeren onderling gemeen hebben veel rijker dan datgene wat elk hunner afzonderlijk voor zich bezit; datgene wat hen onderling vereenigt is veel sterker dan datgene wat hen differentieert. Elk bepaald volk laat één facet lichten van den rijkgeslepen edelsteen van het leven, dat een gemeenschappelijk bezit is van geheel de volkerengemeenschap.

*

Zooals het leven zijn wetten laat gelden voor alle volkeren, zoo doet het ook de waarheid. De waarheidswetten zijn even universeel als de levenswetten; levenswetten zijn waarheidswetten. Zooals het leven zijn eischen stelt aan de eigenheid der volkeren, zoo doet het ook de waarheid. Maar anderzijds: zooals het volk aan het leven zijn stijl geeft, zoo geeft het ook aan de waarheid zijn kleur. Leven en waarheid zijn echter meer dan stijl en kleur.

De hoogste waarheden, de godsdienstige, zijn ook de ruimste. De waarheden over het wezen en de verhouding van God en mensch en cosmos kunnen op velerlei wijze vertolkt en belichaamd worden, toch blijven zij wat zij zijn. Een waarheid op zich zelf is noch volksch noch onvolksch, alleen de tint, de belichaming, de belevingsvorm van de waarheid kan volkseigen of volksvreemd zijn. Daarom heeft de vraag „volksvreemd Christendom?" eigenlijk geen zin, zij is slecht geformuleerd. Het Christendom kan, gelijk iedere waarheid noch volksch noch onvolksch zijn, het is *boven*volksch. Beteekenis – en dan nog wel een zeer actueele – krijgt de vraag echter wanneer men hier door Christendom niet de godsdienstige waarheid zelf maar wel den belevingsvorm van de christelijke godsdienstige waarheid bedoelt. En dan moet de vraag als volgt gesteld worden: Mag ieder christe-

lijk volk den éénen, bovenvolkschen Godsdienst beleven in eigen vormen? Worden de volkeren door de Kerk niet in vormen gedwongen die vreemd zijn aan en strijdig met hun nationale geaardheid?

Elders, waar wij handelden over de mannelijke vroomheid[14], hebben wij aangetoond hoe louter vrouwelijke vormen dikwijls ook onder de mannen gepropageerd worden, hoe zelfs in zake godsvrucht de vrouwelijke vormen de mannelijke „overmand" hebben. Evenzoo is het niet uitgesloten dat veel van de vormen waaronder het Christendom ons tegemoettreedt, minder passen bij onze nationale geaardheid.

Zijn de belevingsvormen van den christelijken godsdienst internationaal, eens en voor altijd en overal gecodificeerd, of blijft er een zekere ruimte over voor het spontane spel en de vormkracht van den eigen volksaard? Kan en mag ieder volk op eigen wijze en in eigen vormen het leven en de leer van het Christendom verwezenlijken?

Die vraag naar het volksche in de Kerk wil en moet beantwoord worden, zij is uitermate actueel. „Kerk en Volk" lijkt ons hét probleem te zijn waarvoor de Kerk van onzen tijd zich geplaatst ziet. Alle andere moderne levensvragen der Kerk: de katholieke actie, de missioneering, het christelijk cultuur- en familieleven, het geloofsonderricht, de geloofsafval, enz. drijven telkens weer en onontkoombaar in dezelfde richting. „Kerk en Volk" is het hoofdprobleem waar de vele kerkelijke vraagstukken van onzen tijd in uitmonden; het is van zijn oplossing dat zij de hare verwachten.

De treurige splitsing tusschen waarheid en leven, tusschen godsdienst en volk, was steeds een teeken van verval, van godsdienstigen en cultureelen laagstand. Ook nu blijven godsdienstige waarheid en volksch leven te veel in de hun eigen ruimte. Wanneer de waarheid levenloos en tam wordt, dan wordt ook het leven onwaar en lam. Niet terstond laat zich dit echter merken. Aanvankelijk kan het „bevrijde" leven zich zelfs geweldig ontplooien; oogenschijnlijk lijkt het tot nieuwe jeugd en vruchtbaarheid ontloken. Spoedig echter zal het blijken dat al dat opbruisend geweld slechts wilde scheuten en woekerzwammen zijn die 't leven uitputten en ontaarden, en die uiteindelijk leiden moeten tot verstarring en vegetatie.

De godsdienst moet leven in het volk, en het volksche moet gesublimeerd worden in den godsdienst. Waarheid en leven moe-

ten elkaar omhelzen en bevruchten, en dat kan alleen en ten volle in Hem, onzen Heiland, die is „de waarheid en het leven" (Joan. 14, 6), de levende Waarheid en het ware Leven.

*

Vooraleer wij op onze uiteenzetting verder ingaan, lijkt het ons gewenscht er even op te wijzen dat het ook hier weerom niet enkel de vijanden der Kerk zijn die moeilijkheden ontdekken. Ook goedgeloovige Katholieken, die het met den godsdienst zeer heilig meenen, voelen zich hier voor een pijnlijk probleem gesteld. Niet altijd slagen zij er in de liefde tot Christus te bundelen met de liefde tot hun volk. De volksverbonden Christen voelt zich soms getrokken in twee richtingen: hij weet zich lidmaat van het lichaam der geheiligde menschheid maar voelt zich ook zoon van zijn volk: het kerkelijk-universeele en het nationaal-eigene eischen hem op. De liefde voor zijn volk lokt hem tot gevoelens en daden die indruischen tegen de breede christelijke menschheidsgedachte, en Christus vraagt hem soms een offer dat afbreuk schijnt te doen aan het welzijn van eigen volk. Zeker, God blijft ongetwijfeld de hoogste waarde, alles wijkt voor zijn eischen, maar is het wel zijn eisch en verlangen dat wij tot Hem opgaan over de puinen van eigen volk? De Kerk is zoo geweldig breed en universeel, heeft zij nog wel voldoende begrip, oog en zin voor datgene wat ons zoo uitermate lief en dierbaar is, voor datgene wat God zelf ons meegaf en dat ons maakte tot wat wij zijn: een volk? Mag de Kerk in principe tornen aan het eigene der volkeren? Mag haar bovenvolksch ideaal de wetten en grenzen stellen aan den cultus van het eigen volksche? Is de verderfelijke liberale tijdgeest van de voorbije periode ook niet in het menschelijke der Kerk binnengedrongen en is het christelijke boven-nationale er niet verschaald en verworden tot het liberale anti-nationale? Bestaat ook hier niet een ingebeeld Christendom? Meenen velen niet in den geest der Kerk te handelen door een vervlakkend internationalisme te verkiezen boven de „verdeeldheid" der nationaliteiten?

Het is duidelijk dat het Christendom een zekere gelijkschakeling bewerkt onder de volkeren. „Eén lichaam is het en één Geest, gelijk gij geroepen zijt tot ééne hoop uwer roeping; één Heer, één geloof, één doop, één God en Vader van allen, die over allen, en door alles, en in ons allen is." (Eph. 4, 4-6.) „De genadevolheid

van onzen heiligen godsdienst behoort aan alle volkeren, evenals de oceaan, en geen enkel volk kan zeggen: Ik alleen put aan de bron van het heil."[15] God is één, Hij is de God van wit en geel en zwart; God is „internationaal", en in dien zin is natuurlijk ook de Kerk internationaal. De geopenbaarde waarheid is dezelfde voor den Europeeschen en Amerikaanschen gentleman in zijn grootstad, voor den Eskimo in zijn eeuwige sneeuwvelden, voor den neger in zijn oerwouden, voor den Aziaat in zijn eindelooze steppen. Vermits de godsdienst ongemeen sterk inwerkt op het moreel en cultureel leven van een volk, zullen twee christelijke volkeren ongetwijfeld meer op elkaar gelijken dan een christelijk en een niet-christelijk volk. Het Christendom stelt dus grenzen aan de eigenheid der volkeren, het bekampt de eigen-nationale godsdiensten en schenkt een algemeen-menschelijk geestelijk patrimonium. Wij zullen niet ingaan op de vraag of het, met het oog op het eigen-volksche, niet beter ware aan ieder volk zijn eigen godsdienst te laten. Wij antwoorden enkel met de wedervraag of het nu eigenlijk God is die de volkeren schept dan wel het volk dat zijn god schept? Of is God wellicht niet meer dan een psychologische stimulans, een vruchtbare mythus voor het scheppen van cultuur? Staan de volkeren in dienst van God of God in dienst van het volk? Wil men het laatste beamen dan mag men niet langer spreken van gods*dienst* en zelfs niet van God. Het komt er hier in de eerste plaats niet op aan te onderzoeken wat het voordeeligste is voor het volk; of deze of gene godsdienst ja dan niet het volk opvoert tot grooter macht en fijner cultuur. De stelregel „wat nuttig is is waar", maakt op onze dagen, na de hoogbloei van het rationalisme – dat alle contact met de werkelijkheid verloor – geweldig opgang, hij is echter fundamenteel verkeerd, hij huldigt de primauteit van den ethos boven den logos, van het willen boven het kennen, van de macht en de daad boven de waarheid. Voor ons Germanen*, die reeds van nature de overdreven neiging hebben steeds de waarde van het dogma af te meten naar zijn waarde voor het leven, is die geesteshouding

---

* *Met „Germaansch" bedoelen wij hier en gansch het werk door die volkeren en die gebieden die men op de eerste de beste ethnographische kaart van Europa als zoodanig vindt aangeduid. Gansch het noordwestelijk gedeelte dus van het vasteland met daarbij Engeland en IJsland.*

bizonder aantrekkelijk en gevaarlijk. „In den beginne was het Woord" zegt Sint Jan, „Im Anfang war die Tat" zegt Faust. Helpt een gedachte mede aan den opgang van het leven, dan noemt men haar waar; belemmert zij dien opgang, dan is zij valsch. Sinds Nietzsche werd de waarheid voor velen een „Vitalfunktion", een illusie in dienst van het leven.

De vraag naar God is niet een utiliteitskwestie, wel een zoeken naar objectieve waarheid. Wil men ernstig over God spreken, gelooft men aan het bestaan van een objectief opperwezen, dan gelooft men ook aan zijn bovenvolksche, universeele waarde. Een godheid die werkelijk bestaat is meer dan een psychologische belevenis; niet de menschelijke geest is de maat der waarheid, wel de objectieve realiteit buiten hem. Waarheid hebben wij slechts wanneer onze idee overeenstemt met de werkelijkheid. Die werkelijkheid is onafhankelijk van den denkenden geest, zij is wat zij is, voor alle menschen en voor alle volkeren, zij is universeel.

Wanneer God bestaat, dan bestaat Hij voor alle volkeren; evenmin als de tafels der logarithmen kan Hij volkseigen genoemd worden. Gesteld dat God zich openbaart aan de menschen, dan moeten deze al hun verkeerde ideeën die zij zich vroeger over Hem gevormd hadden vaarwelzeggen om de waarheid aan te hangen. Als het nu eenmaal klaar bewezen is dat de aarde rond is, dan mag men toch uit liefde voor het oude niet langer beweren dat zij vlak is? Natuurlijk grijpt de godsdienst heel diep in het volksleven in, en een godsdienstverandering zal noodzakelijk veel diepingewortelde eigenvolksche opvattingen en gewoonten uitroeien, maar de waarheid — en zeker de godsdienstige waarheid — is dit alles waard.

De eerste vraag die wij te stellen hebben is dus de volgende: is het Christendom de ware godsdienst? Pas na deze waarheidsvraag mag men de utiliteitsvraag stellen: heeft het Christendom ons volk veredeld of gefnuikt? Werkt het Christendom bevruchtend of verarmend in op ons volkswezen? Was het antwoord op de eerste vraag affirmatief, dan is alles gezegd. Niet enkel omdat het antwoord op de tweede vraag geen beslissende invloed kan hebben op het al of niet aanvaarden of verwerpen van het Christendom, maar omdat van de veronderstelling dat een volk aan de Kerk iets van het waarlijk nationale zou op te offeren hebben het suppositum zelf moet worden ontkend. Is het antwoord op de

eerste vraag affirmatief, dan is alles gezegd juist omdat het element „waarheid" reeds het element „veredeling" insluit en dus het antwoord op de tweede vraag noodzakelijk ook affirmatief zal zijn. Kerk en volk zijn door één en dezelfde God gewild en kunnen dus volgens Gods bedoeling nooit zóó tegenover elkaar staan dat de een voor den ander beperking zou beteekenen van het zich-zelf zijn. Zoo is het ten slotte enkel de ware godsdienst die ook waarlijk nationaal is. En dat is de juiste beteekenis van het Katholicisme dat het bij alle volkeren nationaal zijn kan en zijn moet. Juist in het Katholicisme kunnen de volkeren *nationaal* godsdienstig zijn of godsdienstig *zich-zelf* zijn. Het Katholicisme is dus „bovennationaal" in dezen zin dat het *overal* nationaal is.

Wij stelden er prijs op dit vraagstuk van het volksche in het Christendom te situeeren alvorens het te behandelen. Juist de overtuiging dat het hier niet gaat om een uitkomst die voor het Christendom van beslissenden aard is, schenkt ons de onbevangenheid en de sereniteit die bij het behandelen van deze kwestie zoo noodig zijn en toch zoo dikwijls ontbreken.

VOLKSCHE CULTUUR EN BOVENVOLKSCHE GODSDIENST

De geschiedenis leert dat een periode van cultureele hoogbloei bij een volk altijd samenvalt met een krachtige religieuze beleving. Zoo was het bij ons, en zoo was het altijd en overal. Een zoo algemeen verschijnsel kan niet aan het louter toeval worden toegeschreven, er moet een zeer innig verband bestaan tusschen godsdienstig leven en cultuur. Ware cultuur (wij hebben het hier niet over civilisatie en ook niet over wat wij zouden kunnen noemen „decoratie-cultuur") gaat steeds samen met sterke godsdienstige beleving, doch een diep-godsdienstig leven is ook mogelijk zonder hooge cultuur: een zeer godsdienstig volk is niet noodzakelijk een hoogstaand cultuurvolk. Godsdienst is best leefbaar zonder hooge cultuurbloei, maar een sterke cultuur zonder sterke godsdienstzin wordt nergens aangetroffen. Godsdienstig verval beteekent ook altijd cultuurverval; cultuurverval was gewoonlijk een teeken en gevolg van godsdienstige vermoeidheid en verslapping. Godsdienst schept cultuur, gelijk de lentezon de bloemen wekt. Uitwendige invloeden, zooals daar zijn maatschappelijke wantoestanden en economische ellende, kunnen de cultuurscheppende kracht van den godsdienst ontzenuwen: een verdrukt en uitgebuit volk zal zich, hoe godsdienstig ook, uiterst moeilijk tot een cultuurvolk ontwikkelen. Economische en sociale welstand zijn gunstige uitwendige voorwaarden voor cultuurgroei, het zijn vooronderstellingen, maar nooit de diep-innerlijke kiemkracht zelf. Een volk dat de hoogste wolkenkrabbers en de grootste fabrieken bouwt, dat door zijn banken en beurzen de wereldfinantie beheerscht en alle recorden slaat is daarom nog niet een hoogstaand cultuurvolk. Dat alles is slechts civilisatie en heeft met cultuur niets uit te staan. Slechts één record is hier van belang en werd totaal uit het oog verloren: de hoogvlucht van de godsdienstige menschenziel. Een materialistische cultuur bestaat niet. Alle ware cultuur ontspringt in

den geest, in de levende diepten van de opwillende menschenziel; de ziel van alle ware cultuur is de cultuur der ziel. Cultuur is geest die de stof beroert en bezielt, geest die zich belichaamt en openbaart in de materie. Ware cultuur ontstaat enkel uit een vruchtbare koppeling van geest en stof: de vurige geest doordringt de stof, de stof opent zich voor den geest en ontvangt hem. Zij laat zich door hem vormen, zij laat hem zich openbaren in haar en openbloeien in vormenschoonheid. De onbezielde, „ondoorgeeste" stof is onvruchtbaar, maar het werkelijkheidsvreemde denken is dit ook. Wanneer de geest den weg niet vindt naar de stof kan hij onmogelijk cultuur verwekken. Cultuur is altijd geestelijk-stoffelijk. Materialisme en losgeslagen idealisme zijn beide cultuurloos.

De mensch is geest en stof, ziel en lichaam heerlijk samengestrengeld door den Schepper-Kunstenaar „...die kan zoo geestig strengelen het lichaam en de ziel..." (Vondel). In hem ligt de drift het geestelijke in en door de stof te openbaren, en de stof op te voeren tot hooge deelachtigheid aan den geest. Hoe edeler de mensch wordt, d.i. hoe rijker en krachtiger de menschelijke geest, hoe krachtiger en geweldiger ook het streven van dien geest zal zijn naar uiting en openbaring in de stof. Iedere godsdienst nu die waarheid bevat, veredelt den mensch; de godsdienst die in zich den totalen rijkdom van alle waarheid draagt, zal den menschelijken geest opvoeren tot zijn hoogste mogelijkheden. Daarom zal een waarlijk diep-godsdienstig volk, voor zoover zijn uitwendige levensomstandigheden het niet hinderen, ook altijd een vooraanstaand cultuurvolk zijn. Zijn sterke geest zal zich schoone eigen vormen scheppen, gansch het volksche leven zal een vertolking en openbaring zijn, een be-leven en uit-vieren van innerlijke kracht en geestesadel: „Am farbigen Abglanz haben wir das Leben" (Gœthe). De geest van het heilige zal den „Alltag" doorstralen: de vurige geest vond zijn weg in de stof, de ontvankelijke stof werd lichaam van den geest... Een schoone volkscultuur werd geboren.

De godsdienst is de levende bronader van alle ware cultuur; een cultuur zonder God en eeuwigheid is slechts schijncultuur, een beekje dat in 't zand verloren loopt. Cultuur is in zijn diepste wezensgrond niets anders dan de belichaming door het volk van de godsdienstige, ideëele werkelijkheden. De godsdienst schenkt de ziel, het volk schenkt het lichaam der cultuur. Daarom staan

de specifiek godsdienstige vormen waardoor een volk rechtstreeks en bewust zijn godsdienst uit en beleeft, in het centrale punt der volkscultuur. Daarom ook kan de ééne Christelijke godsdienst bij verschillende volkeren verschillende culturen in het leven roepen. De cultuurscheppende mensch put, bewust of onbewust, zijn kracht in zijn godsdienst; de levende geestesspark, de bezieling komt van boven, maar de belichaming komt van hem zelf. De *bezielende godsdienst* blijft dezelfde bij de vele Christelijke volkeren, maar de *belichamende godsdienstige mensch* verschilt. Het beleven van een godsdienst kan immers slechts geschieden door concrete, levende menschen. De algemeene mensch bestaat niet in de werkelijkheid, alleen de door volk en aard bepaalde mensch bestaat en ontvangt en beleeft en belichaamt den godsdienst. Het is dan ook vanzelfsprekend dat de geaardheid van den bepaalden mensch, van het bepaald volk, zal doorschemeren in zijn godsdienstige belevingsvormen. Zooals de enkeling onbewust zijn aard en karakter neerlegt in zijn spontane persoonlijke gebeden, zoo doet ook een volk het in zijn godsdienstige beleving. „Zooals ieder volk zijn eigen wijze heeft van spreken en zingen, zoo is het ook op eigen wijze vroom. Hoe zou het ook anders kunnen? De volksche geaardheid kan toch van den mensch niet afvallen op het oogenblik dat hij voor God staat of knielt. Wanneer alle volkeren hetzelfde geloof in het hart en op de tong hadden, dan zou de religiositeit toch volgens hun volksaard verschillend blijven. Men hoeft volstrekt niet naar Indië of binnen-Afrika te reizen om de verscheidenheid van de godsvereering in de Christenheid te ervaren. Het volstaat een blik te werpen over de dichtbije grenzen, naar het Italiaansche of Slovaaksche volk... Het meest opvallend treedt dit onderscheid naar voor op oogenblikken van intiem religieus gemeenschapsleven, zooals daar zijn de feestelijke processies of bedevaarten. Gaan we b.v. naar 't beroemde Chestochowa, het nationaal heiligdom der Polen. Er spelen zich daar heel wat tooneelen af die den Duitschen bezoeker verrassen. Niet dat hij deze minder goed vindt; de Poolsche houding en doenwijze in het heiligdom van God en van de heilige Maagd kan hij hoogelijk waardeeren, hij kan er door ontroerd en begeesterd worden, maar toch moet hij bekennen dat de houding van zijn volk gansch anders is. In de ruime kerk van Chestochowa voelt de Duitsche Katholiek zich één in het geloof met de Poolsche bedevaarders, hij sticht zich

aan de innigheid van hun godsvrucht. In de wijze waarop zij hun vroomheid veruitwendigen kan hij hen echter niet altijd volgen, hier voelt hij zich vreemd onder vreemden. Het is niet gemakkelijk dit onderscheid in woorden uit te drukken, het wordt gemakkelijker aangevoeld en beleefd, dan verstandelijk gevat."[16]

*

Het is duidelijk dat de geopenbaarde waarheid en het medegedeeld goddelijk leven dat de genade is, overal en altijd dezelfde zijn en blijven. In het wezenlijke kunnen de ledematen van Christus zich niet onderscheiden. Hier geldt het woord van Paulus dat zoo dikwijls verkeerd begrepen wordt: „Want er is geen onderscheid van Jood en Griek: want dezelfde is de Heer van allen, rijk over allen die Hem aanroepen" (Rom. 10, 12). „Want allen zijt gij zonen Gods door het geloof in Christus Jezus... er is noch Jood, noch Griek; er is noch slaaf, noch vrije; er is noch man noch vrouw; want gij zijt allen één in Christus Jezus" (Gal. 3, 26 en 28), „...waar niet is heiden en Jood, besnijdenis en onbesnedenheid, Barbaar en Scyth, slaaf en vrije, waar Christus alles is en in allen" (Col. 3, 11). In die woorden ligt niet een minachting of miskenning van de natuurlijk-gegeven indeeling van de menschheid in rassen en volkeren en stammen; het is duidelijk dat de Apostel het hier niet heeft over het aardsch, het natuurlijk, wel over het bovennatuurlijk leven der menschen. Zooals wij bij de geboorte uit onze ouders van hen het natuurlijk-menschelijk leven ontvangen, zoo ontvangen wij bij onze geboorte uit God in het Doopsel, van Hem het bovennatuurlijk-goddelijk leven.

Wat uit den mensch geboren wordt is menschelijk, wat uit God geboren wordt is goddelijk. Zoo leeft de Christen van een dubbel leven: het natuurlijk-menschelijke door zijn geboorte uit menschen, het bovennatuurlijk-goddelijke (de heiligmakende genade) door zijn geboorte uit God. In de natuurlijke orde nu, is het de levensherkomst, de afstamming, die de menschen indeelt in verscheidene groepen : ieder volk heeft zijn eigen lange rij van voorvaderen en door die eigen gemeenschappelijke afkomst is het volk één levende bloedgemeenschap. Ook in de bovennatuurlijke orde is het de herkomst die het leven bepaalt. Hier echter is die herkomst voor allen onmiddellijk dezelfde : er is immers maar één stamvader van alle bovennatuurlijk leven in de menschheid,

de Godmensch Jezus Christus. Het goddelijk leven van alle gedoopten, zij wezen nu Grieken of Scythen, Germanen of Latijnen, Chineezen of Japanners, is dan ook bij allen hetzelfde, vermits de herkomst, de stamvader dezelfde is. „Want allen zijt gij zonen Gods door het geloof in Jezus Christus... want gij zijt allen één in Christus Jezus,... Christus is alles in allen, rijk voor allen die Hem aanroepen..." (Rom. 10).

Omdat er geen onderscheid van levensherkomst is, is er in die bovennatuurlijke levensgemeenschap dan ook geen onderscheid van volkeren. En, evenals het onverantwoord zou zijn de menschheid in de natuurlijke orde te willen indeelen volgens het al of niet bezitten van het bovennatuurlijk leven in een christelijk en in een heidensch volk, zoo is het even onzinnig de bovennatuurlijk-goddelijke levensgemeenschap te willen indeelen volgens de wetten van de natuurlijk-menschelijke levensherkomst.

Wanneer Paulus en gansch de Kerk met hem, de levenseenheid van alle Christenen supra-nationaal, boven alle scheiding en onderscheid van rassen en volken proclameert, dan wordt alleen de bovennatuurlijke levensgemeenschap in Christus bedoeld. *Het Christendom is niet on- of antinationaal, wel bovennationaal, en de allereerste reden waarom het bovennationaal is, is omdat zijn wezenskern bovennatuurlijk is.*

Hieruit besluite men nu echter niet, dat het Christendom niets uit te staan heeft met het nationale; wij hadden het hier enkel over de goddelijk-onveranderlijke kern van het Christendom. Die blijvende, voor geheel de menschheid bestemde waarden van goddelijke waarheid en goddelijk leven, mogen echter door een volk niet enkel uiterlijk opgenomen worden, zij moeten veeleer door den eigen aard van denken en willen omgezet worden in eigen vleesch en bloed, zij moeten er als iets volstrekt eigen-aardigs verschijnen. Dat kan omdat die goddelijke onveranderlijke waarden ontvangen, gedragen en beleefd worden door levende, concrete en van elkaar zeer in aard verschillende volkeren; omdat deze universeele onveranderlijke waarden niet volgens vooropgestelde, universeele, onveranderlijke vormen moeten ingekleed en beleefd worden, maar zich integendeel mogen verwezenlijken volgens den eigen wezensaard dien ieder volk met zich naar de doopvont brengt. „Quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur": alles wordt ontvangen naar den aard van hem die ontvangt.

Het is een algemeene levenswet dat alle leven den invloed

ondergaat van het milieu waarin het zich geplaatst ziet. Planten van dezelfde soort zullen zeer spoedig onderling in vorm en groei gaan verschillen wanneer zij in verschillende landstreken worden overgeplant. Wanneer die planten die nieuwe kenmerken niet aannemen, wanneer zij zich niet kunnen aanpassen, dan kunnen zij ook onmogelijk in die nieuwe streek gedijen. Evenzoo kan en mag en moet het universeele, bovenvolksche Christendom zich, op straf van onvruchtbaarheid, bij ieder nieuw volk, ook telkens weer in nieuwe, door den aard en het ras van dit volk bepaalde verschijningsvormen verwezenlijken. Ieder volk ontvangt denzelfden geestelijken rijkdom, doch elk hunner ontvangt hem in de schaal van zijn eigen volksche geaardheid.

„Als iemand ter wereld het algemeen-menselijke erkent en waardeert dan is het, zooals de naam al zegt, de katholiek, lid der wereldkerk, maar die alleen wereldkerk kan zijn, omdat zij het *mystiek* lichaam is van de *al-volmaakte* God-mens. Zij omspant alle volksgemeenschappen, maar is daarom ook een voortdurend wonder in de menselijke historie en de paradoxale synthese van alle tegenstellingen. Daarom heb ik de godsdienst *niet genoemd* als eigene volkshebbelijkheid, niet omdat zij het niet is, integendeel, zij is het *helaas dikwijls in overweldigende mate*, maar omdat zij het niet zijn moest, *tenzij in bijkomstigheden*, zooals nationale heiligen-verering, eigen liturgische gebruiken, biezondere devotie-vormen enz., die het algemeene wezen der religie ongeschonden laten. Ware godsdienst *moet* wereldgodsdienst zijn en het supernationale van het Katholicisme is een bewijs voor zijn waarheid." [17].

Het is dus *niet in het essentieele* — de goddelijke waarheid en het goddelijk leven zelf — *maar wel in het accidenteele*, in de door eigen volksaard bepaalde opvattingen en belevingsvormen waardoor die waarheid en dat leven zich uiten, *dat de christelijke volkeren zich, ook in het godsdienstige, zeer duidelijk van elkaar mogen onderscheiden.*

*

„Men mag nooit vergeten, dat de Kerk twee elementen inhoudt — het goddelijke en het menschelijke. Het goddelijk fundament van de Kerk is eeuwig en onwrikbaar, heilig en rein; het kan niet misvormd worden, en „de poorten der hel zullen haar niet overweldigen." Het goddelijk element van de Kerk is Christus, haar hoofd, zijn de geboden van de evangelische moraal, de grond-

principes van ons geloof, de dogma's der Kerk, de sacramenten, de werking van de genade van den Heiligen Geest. Maar de menschelijke zijde van de Kerk is veranderlijk, zij kan misvormd worden... zij kan ook een scheppende beweging, een ontplooiing, een verrijking en een wedergeboorte beleven."[18]

Wanneer men dat onderscheid tusschen het onveranderlijk-essentieele (de goddelijke kern, de wezensinhoud) en het veranderlijk-accidenteele (de menschelijke belevingsvormen) van het Christendom uit het oog verliest, loopt men een dubbel gevaar. Eenerzijds dreigt men in zijn overigens uiterst rechtmatig verlangen naar een levend volksch Christendom, samen met de subjectieve volksvreemde vormen, ook objectieve, universeele waarden te verwerpen. Men raakt de onveranderlijke wezensinhoud van het Christendom. De liefde tot het natuurlijke volkseigene mag nooit als rechter over den onveranderlijken wezensinhoud van het Christendom optreden. Het romaniseeren of germaniseeren van dezen objectieven goddelijken wezensinhoud van het Christendom is even absurd als het romaniseeren of het germaniseeren der meetkunde. Van de andere zijde leidt hetzelfde gemis aan onderscheid tusschen de waarheidskern en de belevingsvormen, tusschen het essentieel-blijvende en het accidenteel-veranderlijke in het Christendom tot de tegenovergestelde en niet minder gevaarlijke overdrijving: veel subjectieve vormen wil men canoniseeren als behoorende tot de goddelijke en onveranderlijke essentie van het Christendom. Allerlei buitennissige, volksvreemde, onmannelijke, verouderde en afgeleefde vormen en kleine devote dingetjes worden met passie verdedigd, de „hamer der ketters" wordt moedig en duchtig gezwaaid, al het nieuwe, en ook de terugkeer tot het waardevolle vergeten oudere is verdacht, al het „„traditioneele" (en men vergeet dat veel van dat „traditioneele" voor 50 of 100 jaar ook nieuw was) is heilig en onaantastbaar. Wat wij elders aanmerkten waar het ging over de onmannelijke devoties geldt ook hier: het is niet redelijk, en totaal strijdig met den gezonden kerkelijken geest en traditie, dat wij, in een tijd van religieuze hernieuwing, zouden moeten vastgesnoerd blijven aan de ontzielde en ziekelijke vormen welke een ontwortelde wereld ons naliet. De slechte smaak van gisteren en eergisteren mogen wij niet met eerbiedwaardige traditie of onaantastbaren geloofsinhoud gelijkstellen.

*

Tusschen deze twee extremen in: het nationaliseeren van de geloofssubstantie eenerzijds en het uitschakelen van het nationaal-volksche uit de godsdienstige belevingsvormen anderzijds, ligt de milde, verlossende waarheid. De volkeren zijn de ontvankelijke aarde, de „terra virginalis" die open ligt voor de bevruchting door den Geest Gods, die wacht op haar bekroning door een hoogere werkelijkheid die zij niet uit eigen krachten kan voortbrengen. Deze nieuwe werkelijkheid is immers *boven*natuurlijk, eeuwig en goddelijk. Ieder volk ontvangt diezelfde kiem van een hooger leven, doch elk hunner ontvangt die op zijn eigen wijze. „Wanneer Augustinus zegt dat iedereen denzelfden Heiligen Geest ontvangt, maar elk naar de *maat* zijner ontvankelijkheid (quantum vas fidei attulerit, tantum implet), zoo geldt dat ook voor den *vorm* der ontvankelijkheid; niet alleen de inhoudsmaat maar ook de vorm van het vaatwerk bepaalt de ingeschonken vloeistof. En wat voor de enkelingen waar is, is ook waar voor de volkeren... Zooals het kind ontvankelijk opziet naar den leeraar, en de leeraar schenkend neerziet op het kind, en juist in de ontmoeting van deze twee bewegingen de opvoedende akt ontstaat, zoo moet zich het volk en zijn cultuur openstellen voor de Kerk, en de Kerk harerzijds moet zich neerbuigen over het volk en zich in dit volk belichamen." [19]

De grondhouding van het volk tegenover de Kerk is deze van den akker tot het zaad, van de natuur tot de bovennatuur: ontvankelijkheid, passiviteit. Men versta ons niet verkeerd. Het gaat hier niet om de doode, onverschillige passiviteit van de schalie voor den regen of van den steen onder den beitel van den beeldhouwer, maar wel om de levende ontvankelijkheid waarmede de levende moedergrond het ontvangen hooger leven voedt en vormt en kleurt en verrijkt met den rijkdom van haar eigen diep en vruchtbaar wezen. Het ontvankelijk volk assimileert het hooger godsdienstig leven, het verrijkt zich met dien nieuwen adel, maar wederkeerig schenkt het den godsdienst een, alhoewel bijkomstige, zeer reëele nieuwe heerlijkheid in de weelderige fonkeling van jeugdig-frissche volksche belevingsvormen. Het Christendom verrijkt het volk, maar ook ieder volk dat de Kerk binnentreedt verrijkt het Christendom: het schenkt iets van het zijne, het Christendom kan weer in nieuwe vormen openbloeien, het kan zich weerom in nieuwe heerlijkheid openbaren.

Het is de taak van de Kerk de geloofssubstantie en het godde-

lijk genadeleven onverminkt in het volk neer te leggen, de rol van het volk is het dit goddelijk licht en leven in zijn eigen wezen op te nemen en met eigen geesteskracht en schoonheid te dooraderen, het zijn welbepaald plaatselijk en tijdelijk karakter te geven. Het Christendom en „de" mensch blijven altijd dezelfde, maar concrete menschen en volkeren verschillen van elkaar en het Christendom kan zich in duizend bijkomstige aspecten aanpassen en verwezenlijken. En hierin juist ligt de reden waarom het universeel Christendom de eigen geaardheid der volkeren niet miskent of uitroeit: de universeele geloofsleer en het goddelijk leven der genade moeten zich niet belichamen in een welbepaalde, universeele, medegebrachte vorm, zij mogen en moeten ingaan en zich belichamen in de meest verschillende en uiteenloopende vormen van het volksche wezen. Zooals Franciscus en Ignatius niet verschillen in het wezen hunner heiligheid – het leven van God is essentieel hetzelfde in iederen gedoopte – maar wel volgens de natuur die het heilige draagt, zoo is het bij alle enkelingen de zeer uiteenloopende natuur die op het heilige zijn stempel drukt. En wat voor enkelingen geldt, is ook waar voor de soms zeer in aard verschillende volkeren: ieder volk mag en moet het heilige omzetten in eigen vleesch en bloed. „De Kerk eerbiedigt het van nature gegevene, natuur hier verstaan niet als abstract en kleurloos uittreksel, maar als de concrete volheid, die tot een karakter is uitgerijpt. Dat is het hout waaruit Gods genade haar heiligen snijdt. Zooals wij gezag erkennen als uit God, omdat het natuureis is, zo hebben wij m.i. ook de natie te erkennen als uit God, als eis van de volle gave natuur." [20]

Hermann Franke [21] wijst er op welk een belangrijke plaats K. Adam het volksche, het „blutmässige" toekent, wanneer hij zegt dat het Katholicisme niet enkel bovennatuur, niet enkel geest alleen, niet een mystisch spiritualisme is, maar dat het geest en bloed, of beter, bloed en geest is. Want de grondslag en de drager dier nieuwe synthese is niet de nieuwe geest maar het oude bloed, de natura humana. Het rijk van het Pneuma verheft zich niet als een afgesloten bijzonder gebied boven de natuur, juist alsof er in den verlosten mensch twee sferen, een aardsche en een hemelsche, te onderscheiden waren, alsof men in hem het louter menschelijke, het schoonmenschelijke van het specifiek christelijke zou moeten scheiden. Veelmeer is het zoo, dat de „geest" in en door het bloed werkzaam wordt.

„Geen steen van het oude bouwwerk, geen enkel waardevol dropje bloed gaat verloren. Alles wat eenigszins goed is wordt door den levensadem van den Heiligen Geest uit zijn natuurlijke verkramping bevrijd en tot evenbeeld van Christus opgevoerd... Wijl de Katholieke Kerk in ieder ander volk het „blutmässige", de natura individua, verzorgt en voor de bovennatuur bereidt, toont zij zich in een hoog-verheven zin de opvoedster, ja, de waarachtige moeder aller volkeren. Want steeds opnieuw baart zij deze volkeren volgens hun eigen geaardheid uit het Woord en het Sacrament van den Heer en geeft daardoor aan het kostelijkste wat zij bezitten en wat hun eigenheid en hun karakter uitmaakt, den glans en de schittering van het onsterfelijke, de wijding en de kracht van de bovennatuur." [22]

*

Evenals het natuurlijk geestesleven wordt ook het bovennatuurlijk godsdienstig leven gedragen door concrete, door bloed en afstamming bepaalde menschen. Alleen een theologie die zich geheel in het abstracte heeft teruggetrokken en alle contact met de levende werkelijkheid verloor, kan spreken over godsvolk en over natuurlijk volk als over twee realiteiten die met elkaar niets uit te staan hebben. Men vergat dat het godsvolk uit de concrete natuurlijke volkeren dezer aarde is samengesteld, en dat er dus zonder deze natuurlijke volkeren ook van een godsvolk geen spraak kan zijn. Wil het godsdienstige een spontane en levende realiteit worden, die gansch den handel en wandel van een volk beïnvloedt, dan mag het zich niet als een hooge en ernstige gast terugtrekken in een goed afgesloten heiligdommetje, het moet als een zuurdeesem geheel het volkswezen doorwerken, het moet zich laten omzetten in lieve en sprekende volksche vormen om zich zoodoende weer gemakkelijker en vollediger te laten assimileeren. De oude kostbare wijn van het Christendom moet — zonder substantieverlies — altijd weer in nieuwe kruiken worden overgegoten, en ieder volk heeft de zijne. Geschiedt dit niet, dan blijft alles leeg en dor, de hemel blijft gesloten en de aarde onvruchtbaar. Die scheiding van het godsdienstige en het volksche, van het geestelijke en het zinnelijke, van hemel en aarde, van godsdienst en leven, van Kerk en volk, draagt schuld voor onze godsdienstige onwerkelijkheid, moeheid en bloedarmoede eenerzijds en zedelijke en cultureele laagstand anderzijds. En voor den godsdienst, én voor het volk is wederzijdsche doordringing en

bevruchting noodzakelijk. Eigenlijk is het reeds teekenend en zeer bedroevend dat wij die twee termen tegenover elkaar stellen als twee verschillende realiteiten, dit laat reeds de scheiding van godsdienst en leven doorschemeren. Het volk, het Christen volk, is de Kerk, en de Kerk bestaat slechts in het volk. Wanneer men nu het kerksche en het volksche, de geest en het leven, als twee wel onderscheiden waarden eerbiedig en voorzichtig uit elkaar houdt, dan kan de godsdienst nog zoo rijk zijn, en het volk nog zoo geschikt, zoolang de goede zaadkorrel niet in de vruchtbare aarde valt, blijven én graan én bodem onproductief. Dr. Pinsk spreekt in verband hiermede zeer gevat over „Religion im luftleeren Raum..." „Godsdienst in het luchtledige noem ik dit soort van godsverbondenheid die uit fantasie, gevoel en abstractie geweven is, en als een onbepaald ætherisch iets boven de werkelijkheid zweeft. De met harde, knoestige knoken op de vaste aarde staande mensch heeft met haar geen uitstaans; laat hij zich toch met haar in, nergens vindt hij dan vasten grond onder de voeten, hij is een speelbal van wind en wolken. Het onbevredigende van deze soort godsvereeniging voor den krachtigen werkelijkheidsmensch, is de oorzaak van haar onvruchtbaarheid voor wereld en leven. Wil deze mensch toch „religie" hebben, dan moet hij de wereld met haar realiteiten verlaten: zijn godsverbondenheid voltrekt zich dan om zoo te zeggen in het luchtledige ruim, onvatbaar, onwezenlijk, onwerkelijk."[23] Het mag zelfs den schijn niet hebben alsof het volk zou te kiezen hebben tusschen het godsdienstige en het volksche.

Een onwezenlijke, abstracte, koude geesteswereld heeft geen beslissenden invloed op het volksleven. De menschen immers die er in opgaan hebben het levend contact met de werkelijkheid verloren. „Grau, lieber Freund, ist alle Theorie, Und grün des Lebens goldner Baum..." Het is gebleken dat ook de hoogste en machtigste geestelijke waarden niet in staat zijn de menschen te beïnvloeden, wanneer de geestesdragers niet diep genoeg in het zinnelijk-lichamelijke leven geworteld staan om dit leven geestelijk te vormen. Bovennatuurlijk leven en waarheid zijn slechts aantrekkelijk wanneer zij met natuurlijke levenswijsheid en levenskunst gepaard gaan. „De Kerk is geen ideeënwereld buiten de werkelijkheid, niet een land van schoone, onwerkelijke idealen. Het zijn werkelijk bestaande en volksverbonden menschen die God door het geloof binnen zijn Kerk roept. De Kerk

is wel een veroordeeling van alle verval en zonde van de mensch-heid, maar niet een veroordeeling van die ordening waardoor God zijn wereld in stand houdt, en dus ook niet een veroordeeling van de volksverbondenheid. De Kerk gaat niet op in het volksche en de volkeren, maar zij gaat met haar boodschap in de volkeren in; zoo ontstaat volksverbonden Kerk."[24]

DE LEVENSHARMONIE DER VOLKEREN IN DE UNA SANCTA

Wij krijgen weer zin voor het organische. Wij weten dat de enkeling moet geworteld blijven in de uit de natuur voorspruitende gemeenschap, dat een volk meer is dan een additieve menschensom. Ook de Kerk is geen vereeniging van los-naast-elkander-staande individuen, zij is het heilig, het organisch levend en groeiend, het lijdend en stervend en verrijzend lichaam van den verheerlijkten levenden Christus, haar goddelijk Hoofd. De geliefde, door de natuur gegeven en door God gewilde volksgemeenschap duikt er niet onder in het grauwe internationale menscheidsplasma, zij wordt als levend lidmaat organisch ingevoegd in de bovennatuurlijke en bovenvolksche Christusgemeenschap. Geen persoon-verloochenend collectivisme, wel persoon-veredelende, organische gebondenheid. Zooals de persoonlijkheid van den enkeling geen schade lijdt door echte en trouwe volksverbondenheid, maar juist en alleen in het levend kader van deze organische gebondenheid tot zijn volle wasdom kan uitrijpen, zoo wordt de persoonlijkheid van een volk niet gekrenkt door inlijving in het geheiligde lichaam der Kerk, alleen als lidmaat van dit organisch-levend lichaam bereikt die volkspersoonlijkheid haar hoogste potentialiteit.

Zooals een sterk gemeenschappelijk levend volk ook de scherpst uitgesneden persoonlijkheden voortbrengt, met sterker eigen karakter, zoo kunnen de meest gemeenschappelijk-kerksch levende volkeren ook hun eigen volkskarakter het best bewaren. Als lidmaat van de Kerk weten zij immers dat alleen zij, juist door hun eigen geaardheid, geroepen en bij machte zijn om een bepaalde functie in de volkerenkerk te vervullen, die men onmogelijk van anders geaarde volkeren zou kunnen verwachten. Door het nastreven van eigen welzijn dient het lidmaat dit van geheel het lichaam, aldus luidt de wet van alle organisch leven. In de

mate dat een volk zich zelf blijft, zal het ook nuttig zijn aan de volkerengemeenschap.

Alle volkeren zijn geroepen tot hetzelfde bovennatuurlijk doel: het dienstbaar lidmaatschap aan het lichaam der geheiligde menschheid. Dit wil echter niet zeggen dat alle volkeren even begaafd en even ontwikkeld zijn. Luisteren wij naar Paulus: „Welnu, er is verscheidenheid van bedieningen, maar slechts één Heer, en verscheidenheid van werkingen, maar slechts één God, die alles in allen werkt... Want zooals het lichaam één is, ofschoon het veel leden heeft, en van de andere kant al de leden van het lichaam, hoe talrijk ook één lichaam vormen, zoo ook Christus. Allen toch, joden of heidenen, slaven of vrijen, allen zijn we in één Geest tot één lichaam gedoopt, en allen zijn we met één Geest gedrenkt. Want ook het lichaam bestaat niet uit één lid, maar uit meerdere leden. Al zei de voet: omdat ik geen hand ben behoor ik niet tot het lichaam; toch behoort hij tot het lichaam. En al zei het oor: omdat ik geen oog ben, behoor ik niet tot het lichaam; toch behoort het tot het lichaam. Zoo het lichaam één en al oog was, waar bleef het gehoor? Was het één en al gehoor, waar bleef dan de reuk? Maar in werkelijkheid heeft God de leden, elk in het bijzonder, een plaats in het lichaam gegeven, zooals het hem heeft behaagd. En van de andere kant, zoo alle nu eens één lid vormden, waar bleef dan het lichaam? Maar in werkelijkheid zijn er veel leden, doch slechts één lichaam. Het oog kan niet tot de hand zeggen: Ik heb U niet noodig; het hoofd niet tot de voeten: Ik heb u niet noodig. Integendeel, juist de schijnbaar zwakkere leden van het lichaam zijn het meest noodzakelijk; wat ons in het lichaam minder edel toeschijnt, bekleeden we met meer luister; en juist onze oneerbare ledematen ontvangen grooter kieschheid; onze eerbare leden hebben dat niet noodig. Ja, God heeft het lichaam zoo samengesteld, dat Hij grooter eer gaf aan wat misdeeld is, opdat er in het lichaam geen tweedracht zou heerschen, maar de leden gelijke zorg voor elkaar zouden dragen. En wanneer één lid lijdt, lijden alle leden mee; komt één lid in aanzien, alle leden deelen in zijn vreugde." (I Cor. II.)

De volkeren moeten niet vreezen hun eigen natuurlijken rijkdom te verliezen in de universeele Kerk, het is precies door hun natuurlijke eigenheid dat zij de Kerk verrijken en dienen. In zijn heerlijke studie „Antike, Germanentum und Christentum" schetst Abt Herwegen in een paar machtige bladzijden het zeer

verschillend geestelijk patrimonium waarmede de antieke, Romeinsch-Helleensche wereld eenerzijds, en het Germanendom anderzijds de Kerk verrijkten.

„Aan de Kerk, in het mysterium en in het mystische zieleleven trachtten wij eenigszins aan te duiden, hoe zeer verscheiden de geestelijke wereld van het antieke en van het middeleeuwsche Christendom getint was. Dáár het staan in het zijn, in het eeuwige, in de idee, in het objectief-gegevene. Hiér het worstelen in het worden, in het concrete, in het subjectief-waarneembare. Hiér een leven in de beweging, in het eindeloos worden, dáár begrenzing, harmonie en rust en toch een verzekerd leven in de volheid van het zijn; een leven dat minder een opgang naar het doel dan wel het doel zelf in zijn opgang is. Maar het hoogere zijn is het leven. De Germaan daarentegen erkent ook dogma en sacrament in het geloof, maar bij hem ligt het zwaartepunt niet in het objectieve zijn, maar wel in het subjectieve veroveren. Hij zoekt de rechtvaardiging van het dogma in zijn levenswaarde. Wanneer hij in deze oorspronkelijke gesteldheid volhardt, het onmiddellijknabije, het eigen zielservaren, het zelfbewutszijn, het particuliere en terzelfdertijd het onbepaalde als het eerste onderwerp van zijn streven te stellen, dan blijft hij bij den schijn, in het vloeiende, in het wordende en zal zich uit den chaos niet kunnen loswerken...

„De antieke wereld was ten tijde van het Hellenisme de door de goddelijke „παιδαγωγια εις χριστον" bereide bodem, waarin de kiem van het door Christus aan de menschen geschonken nieuwe leven zijn eerste wortelen schieten zou. De wondere koppeling van Helleensche klaarheid, Romeinsche vormkracht en Oostersche diepzinnigheid, die zich in de Helleensche Oikoumene voltrok en de rijkste en meest omvattende vorm van de antieke cultuur verwezenlijkt, was zeker een allergunstigste vooronderstelling tot het aanvaarden van het Christendom. Het geordend-zijn naar het absolute en het objectieve, waarmede de antieke geesteswereld het Christendom tegemoettrad, de verheven klaarheid van haar geest, gieten de leer en den cultus der Kerk in vormen die al de volgende eeuwen tot maatstaf dienden. Tegenover de rijke evenwichtigheid van den antieken geest bracht het Germanendom aan de christelijke heilsboodschap spontane, kinderlijk-natuurlijke belevingsvormen. In zijn jeugdige levendigheid slaagde de Germaansche geest er in de objectieve waarden

van de Christelijke Openbaring in krachtige individueele levendigheid om te zetten, en bracht zoodoende in de groote kerkelijke ontwikkeling een alleszins waardevolle factor. Beide gesteltenissen, deze der antieke wereld, waar het accent op het absolute en het objectieve valt, en deze der Germanen, waar de zin voor het subjectief beleven, voor het dynamische en het concrete bijzonder sterk is, vullen elkaar wederkeerig aan. De geschiktheid voor geestelijk-abstracte bezigheid wordt alleen dán werkelijk vruchtbaar, wanneer zij met een natuurlijk gevoel voor het bijzondere, voor de concrete menigvuldigheid en het eeuwig irrationeele en geheimnisvolle van het leven verbonden is. Zonder deze aanvulling, die het Germanendom kon aanbrengen, is de intellectueele abstractie aan verstarring en formalisme blootgesteld, en wordt spoedig onbekwaam de concrete verhoudingen vormend te doordringen. Men moet toegeven dat de natuurlijke zin der Germanen voor het worden en het concrete aan den antieken inslag van het Christendom de rijkste mogelijkheden geboden heeft. De Germaansche mensch is, als mensch van het overgaan, van de ontwikkelingen, van het onbepaalde, minder vlug „af", veel jeugdiger, en daarom ook dieper vormbaar dan de Zuiderling. Maar hij zou zich in het beste van zijn wezen fnuiken, wanneer hij juist die vormbaarheid als voleinding zou nemen, en in haar als in het eindstadium van zijn ontwikkeling wilde berusten.

„Zoo zal dan de antiek-gevormde mensch er steeds op bedacht moeten zijn, dat het subjectieve kennen der openbaring zich in de levendigheid van een persoonlijk doordrongen-zijn moet uitwerken. De Germaansche mensch echter moet zijn individueele, van alle teugels afkeerige levendigheid voor het afwijken in het onbepaalde bewaren en zich schikken naar de eeuwige normen van het absolute. In het Christendom is het nu eenmaal zóó, dat het zijnde (Logos) den voorrang heeft op het wordende (Ethos)." [25]

*

Door zich open te stellen voor het universeele Christendom hebben de antieke en de Germaansche genius én de Kerk én zichzelf gediend. Want, dienen de ledematen het lichaam — eerste wet van het organisch leven —, ook het lichaam dient de ledematen. De deelen leven voor het geheel, maar ook het geheel leeft voor de deelen. Dat is de tweede levenswet. De universeele Kerk dient de volkerengemenschap — we houden ons hier steeds

op het terrein van het natuurlijke — door haar persoonlijkheid harmonisch te ontwikkelen, door haar te behoeden voor de hypertrophie van het persoonlijke. Wij weten door ondervinding hoe het liberaal individualisme, met zijn ongebreidelde vrijheid voor den enkeling, feitelijk geleid heeft tot een uiterste ongebondenheid en bandeloosheid die ten slotte de persoonlijkheid verwoestte. Ook een volk kan denzelfden weg opgaan. Wat het individualisme is voor den enkeling, dat is het nationaal particularisme voor de volksgemeenschap: schijnbaar is het de hoogste waardeering van de persoonlijkheid, in werkelijkheid echter verkracht het de persoonlijkheid door haar los te rukken uit haar natuurlijke gebondenheid om haar zelfzuchtig te isoleeren. Het gevaar is dan ook volstrekt niet denkbeeldig, dat wij, met al onzen haat tegen het individualisme en onze sterke liefde tot de volksgemeenschap, deze gemeenschap ten slotte brengen waar het individualisme den enkeling gebracht heeft: de overbeklemtoning, de hypertrophie van de persoonlijkheid (hier de volkspersoonlijkheid) ten nadeele van de gemeenschap (hier de volkerengemeenschap) en dus uiteindelijk ook ten nadeele van de persoonlijkheid zelf. Wanneer de maag uit vrijheidsliefde en „zelfrespect" weigert het lichaam te dienen, dan ontreddert en doodt zij het geheel en zichzelf meteen. De levende wisselwerking tusschen de vele rechtmatig zelfbewuste volksgemeenschappen, ingelijfd in de ééne universeele Kerk, dient de persoonlijkheid dezer volkeren en behoedt haar voor vereenzamend en verschrompelend nationaal particularisme.

Vooral bij onze Germaansche volkeren, met hun zeer sterk uitgesproken zelfbewustzijn, is het gevaar voor verarmende isoleering bijzonder groot. Het is zeer kenschetsend hoe bij de Noordsche volkeren die zich van de Una Sancta afscheurden, en waar dus de zoo noodzakelijke spanning tusschen het volksche en het universeele zich niet langer kon doen gelden, de overbeklemtoning en bekrachtiging van het persoonlijk-eigene geleid heeft tot het meest typisch zelfgenoegzaam super-individualisme.

Zooals bij den enkeling de nobelste zedelijke deugden en de schitterendste hoedanigheden door overdrijving ontaarden in ondeugden en gebreken, (zoo b.v. de wilskracht in koppigheid, fierheid in hoogmoed, zelfbewustzijn in zelfgenoegzaamheid, goedheid in goedzakkigheid, moed in roekeloosheid, spaarzaamheid in gierigheid...), zoo gaat het ook bij de volkeren. Al het

schoone volksche heeft slechts een relatieve waarde, het mag dan ook niet tot een absolute waarde verheven worden. Wanneer een volk nu geheel bewust op zichzelf en voor zichzelf gaat leven, de spanning met al het schoonmenschelijke in den vreemde verbreekt en al het eigene tot zijn paroxysme gaat opvoeren, dan zal dit volk zeer spoedig ontsierd worden door „les défauts de ses qualités".

Het liberaal en het marxistisch experiment hebben dan toch deze verdienste gehad, dat zij ons duidelijk geleerd hebben dat de werkelijkheid „menschheid" iets echt monsterachtigs wordt wanneer zij de spanning met de tegenpool „volk" uitschakelt. Nu komt het er op aan ons er goed van bewust te maken dat anderzijds de werkelijkheid „volk" dán alleen tot haar hoogste beleving komt, wanneer zij in vruchtbare wisselwerking, in levende spanning blijft met de haar begrenzende en bevruchtende groote volkerengemeenschap. „Immer nur im Gegenseitigkeit mit einem andern ist Geist, niemals im reinen Für-sich-sein" (O. Spann). De natiën moeten leven in de atmosfeer van het universeele, en de Kerk moet wortelen in den vetten teelgrond van het nationaaleigene. Zonder deze wederzijdsche bevruchting zal noch de natie noch de Kerk ooit tot rijken harmonischen wasdom komen.

Ook hier, zooals overal in de Kerk, wordt het goddelijke en het menschelijke harmonisch samengebracht tot één vruchtbare levenseenheid. En komt juist hierin het katholieke, het universeele van het Christendom niet tot zijn heerlijkste uiting, dat het breed en ruim genoeg is om al de volkeren, zonder krenking of vervorming van hun natuurlijken rijkdom, in zich op te nemen? De Kerk is de liefdevolle moeder van alle volkeren omdat zij deze, die van nature zoo verschillend zijn, allerinnigst weet één te maken in de bovennatuur. De bovennatuur staat niet vijandig tegenover het gezond-natuurlijke. De schenker van de bovennatuur is tevens de schepper van de natuur, en „opera tua universa bona valde..." al Uw werken zijn uitermate goed. Wel verre dat het natuurlijke zou moeten blozen voor de bovennatuur, mag en moet het de zeer reëele en edele taak op zich nemen den geestelijken rijkdom van de bovennatuur te belichamen en uit te stralen in de duizend schittervlakken der verschillende belevingsvormen van de weelderige natuurlijke verscheidenheid.

*

De Katholieke actie is bedoeld als een grootscheepsche poging om het godsdienstige uit den ivoren toren te halen waarin het zich al te gedwee door het liberalisme liet verbannen, en het terug onder het levende volk te brengen. Ook de besliste richtlijnen van de laatste pausen nopens de aanpassing in de missielanden beoogen wederom hetzelfde: het Katholicisme moet, zonder ook maar het minste verlies van zijn goddelijken en universeelen inhoud – en dat kan het – gegoten worden in de eigen vormen der volkeren die het voor Christus wil veroveren. Dit is niet een opportunistische taktiek van de Kerk maar wel een beginsel dat voortvloeit uit het groot princiep, dat de bovennatuur de natuur niet vernietigt maar veredelt.

Reeds bij het eerste Pinksterfeest, wanneer de jonge, geestdriftige Kerk den heiligen burcht van het cenakel te eng vindt en haar eersten uitval en stormloop waagt op 't breede volkerenfront, reeds bij dit allereerste optreden werd haar stellingname ten aanzien der volkeren die zij voor Christus winnen zal bepaald en voor al de volgende eeuwen vastgelegd. Petrus en de andere Apostelen spreken voor een zeer heterogeen publiek, „godvreezende mannen, uit elk van de volkeren, die onder den hemel zijn", zij verkondigen dezelfde leer aan allen, de „grootdaden Gods", en dat in de eigen taal van elk der aanwezigen. Allen intusschen waren verwonderd en zeiden: ziet, zijn niet allen die daar spreken Galileërs? en hoe hooren wij dan ieder de eigen taal van ons geboorteland? Parthen en Meden en Elamieten, en de bewoners van Mesopotamië, van Judea zoowel als Cappadocië, van Pontus en Azië, van Phrygië zoowel als Pamphylië, van Egypte en de streken van Lybië nabij Cyrene, en de hier vertoevende Romeinen: Joden en Jodengenooten, Cretenzen en Arabieren, we hooren hen in onze talen spreken over de grootdaden Gods (Handel. 2, 7-10).

De Kerk laat zich, van haar eerste optreden af kennen als de *universeele,* zij richt zich tot alle volkeren en verkondigt hun allen éénzelfde *bovenvolksche leer,* dit echter *op volksche wijze:* elk der aanwezigen hoort dezelfde waarheid in eigen taal. De universeele leer giet zich in volksche vormen. De Kerk zal alle volkeren winnen en één maken, niet door het vernietigen van datgene wat hen van nature onderling differentieert, maar wel door hen allen te bevruchten met éénzelfde, bovennatuurlijk-goddelijk ferment. „De nieuwe schepping die met Pinksteren een aanvang

nam, wilde de oeroude ordening van rassen en volkeren al evenmin storen als zij roeren wilde aan gezondheid en eigendom, aan bergen en vlakten. De moedertaal behoort tot de kleinoodiën van een volk, en het is juist hier dat het inéénstrengelen van Evangelie en „Volkstum" begint. De Apostelen spreken de volkeren aan in hun eigen taal, zij schenken haar een nieuwen inhoud en verheffen haar uit haar alledaagschheid tot de waardigheid van cultustaal voor het verkondigen van de grootdaden Gods. De beteekenis van dit gebeuren ligt hierin, dat ieder volk de geopenbaarde waarheid zóó moet uitdrukken, als ware het Christendom aan elk hunner als persoonlijk eigendom geschonken. In verband hiermede kunnen wij met Herder volkomen instemmen wanneer hij schrift: „Iedere natie bloeit als een boom op eigen wortel, en het Christendom is dan niets anders dan de pure hemeldauw voor alle natiën, die verder noch het karakter van den boom, noch den aard van zijn vruchten bepaalt, noch eenige menschelijke waarde dénaturaliseert. De Christelijke volkerenkerk wordt in elk der landen een volkskerk, in die mate waarmede het volk al zijn religieuze krachten naar Christus richt." [26]

De eenmaking der volkeren door het Christendom voltrekt zich dus niet in het natuurlijke, in het volksche, maar wel in het bovennatuurlijke, in het bovenvolksche. Geheel de natuurlijke weelde van een volk blijft behouden, zij wordt het kostbare, levende schrijn voor het bergen en omlijsten van de nieuwe bovennatuurlijke heerlijkheden.

Bovennatuurlijke eenheid zegt dus niet natuurlijke eenvormigheid, en bovenvolksche rijkdom is geen volksche armoede. Een volk behoeft dus niet met den verkoopprijs van zijn natuurlijke adelbrieven de bovennatuurlijke waardigheid te betalen. De volkeren moeten zich niet oplossen in het Christendom, maar het Christendom moet ingaan in de volkeren. Niet alleen de taal, maar geheel het specifiek-eigen geestes- en gemoedsleven met al zijn uitingen, geheel de cultuur van elk der vele volkeren moet geëerbiedigd en benuttigd worden. Niets is zoo principieel vreemd aan het Katholicisme als het opdringen der cultuurvormen van een bepaald volk aan andere volkeren. Reeds in de apostolische Kerk zien wij Paulus, die nochtans met hart en ziel aan zijn volk verknocht was, krachtig reageeren tegen de pogingen om sommige der sacrale gewoonten van Israël aan de bekeerden uit de heidenen op te dringen. „Quomodo gentes cogis judaizare?" (Gal.

2, 14). ...Geen der Apostelen, ook Petrus niet, de eerste Paus, bezitten het recht om van de heidenen *Joodsche* Christenen te maken.

Het recht dat zelfs de Apostelen niet bezaten, mogen wij voor ons niet opeischen: wij mogen noch de Japanners, noch de Chineezen, noch Indiërs noch negers dwingen *Europeesche* Christenen te worden. Het is steeds de gezonde traditie der Kerk gebleven, — al konden de voorschriften dienaangaande niet altijd even sterk worden geürgeerd — dat de geloofsverkondiger evenals Paulus, Griek zij met de Grieken en Romein met de Romeinen; dit natuurlijk niet uit minachting of onverschilligheid voor eigen cultuur, maar wel uit eerbied voor den eigen genius van hen voor wie hij alles verliet om allen voor Christus te winnen.

Daar deze houding uiterst moeilijk en delicaat is, beschouwt Rome den vreemden missionaris, die bij den aanvang onmisbaar is, niet als de ideale en blijvende oplossing. Het ideaal der Kerk is de inlandsche priester; hij alleen immers doorgrondt zijn volk in zijn diepste wezen, en is dus beter dan wie ook toegerust om het universeele Christendom in volksche vormen in te kleeden. Hem is de edele taak weggelegd het Christendom aan te passen aan het eigen genie van zijn volk, om het zoodoende gemakkelijker en ongebroken de Kerk binnen te leiden.

De toestand is nu echter zoo, dat men het in Azië en Afrika voorloopig zonder ons niet stellen kan. Kwijten wij ons dan fair en loyaal van deze zeer delicate opdracht. Met eerbiedvolle en hooge waardeering voor het eigen-geaard genie en cultuurleven der volkeren aan wier heil het ons gegeven is te mogen medewerken, moeten wij er ons steeds van bewust blijven, dat het onrechtvaardig en meer dan ooit inopportuun is, het Katholicisme in zijn Europeesche vormen te willen opdringen. Ook in vele missiegebieden ontwaakt nu immers een sterk nationaal bewustzijn, dat misprijzend neerziet op onze materialistische Europeesche industrieecultuur. Wij moeten voorzichtig vermijden alles wat het Katholicisme als Europeesch product aan boycot zou kunnen blootstellen. „De katholieke Kerk staat boven alle verscheidenheid van volkeren en kulturen: deze transcendentie is als de ziel van haar wezen. Zij verplicht haar — en ons — zich niet zoo te verbinden met gelijk welke aardsche instelling dat ze met deze instelling zou verdwijnen." [27]

Augustinus leerde dit reeds de Romeinen: „Gedurende haar

pelgrimstocht op deze aarde werft de goddelijke stad haar burgers onder alle naties. Zij houdt geen rekening met de verschillen in zeden, wetten, instellingen die dienen om de aardsche vrede tot stand te brengen of te beveiligen. Verre van iets daarvan te vernietigen, bewaart en beschermt zij dat alles, want, niettegenstaande de verschillen tusschen de volkeren, zijn al deze instellingen op éénzelfde doel gericht, in de mate dat zij niet in strijd zijn met den godsdienst, welke aanspoort tot den dienst van den éénen waren God."[28]

Geheel in de lijn der gezonde traditie ligt dan ook de Propaganda-instructie van 1659, die als de inzet is van de grootscheepsche missiebeweging der moderne tijden, en die voor alle tijden en missiegebieden actueel blijft. „Beijver U niet, – zoo wordt er gezegd – en probeer op geen enkele manier, die volkeren er toe over te halen, hun gebruiken, zeden en gewoonten te veranderen, zoo die niet allerduidelijkst in strijd zijn met den godsdienst of met de goede zeden. Want wat is er dwazer dan Frankrijk, Spanje of Italië, of een ander deel van Europa in China te willen invoeren?"

*

„Wat een heerlijke eenheid in de verscheidenheid, als éénmaal alle volkeren Christus de schatting komen betalen van hun zielseigen kunst; wanneer de welige welving der pagodendaken, – styleering van de oud-Mongoolsche tenten –, een woontent, een Tabernakel, zijn geworden van onzen Eucharistischen God; wanneer de marmerwonderen van Agra en Delhi het schrijn zullen vormen van het wonder der wonderen; wanneer de vergeestelijkte en ingekeerde hindoe-Javaansche kunstvormen uit zullen beelden de rustige onvergankelijkheid onzer christelijke hoop; wanneer David dansend voor de ark herleven zal in de statig-sublieme rhythmiek der religieuse dansen van Indië, Siam, Java; wanneer ons geestelijk tooneel tot nieuwe bloei zal komen in de godsdienstige „jatra's" van Indië; wanneer ook de eenvoudige, maar soms ook onnavolgbaar-plastische ornamentiek in weefsels en op wapenen bij de primitieve stammen een ongekunstelde verheerlijking van den algemeenen Vader zullen zijn in smaakvol-sobere dorpskerkjes...

„Moderne Religionshistoriker, die alleen op de uiterlijke verschijnselen afgaan, en den innerlijken geest blijkbaar niet vermo-

gen te vatten, beschouwen het Katholicisme als een syncretisme van evangelische en onevangelische, van joodsche en heidensche en primitieve elementen. Zóó rijk en afwisselend en veelvormig doet zich het Katholicisme voor aan het oog van den geschiedvorscher. Toch is het Katholicisme geen toevallige mengelmoes van de meest heterogene losse bestanddeelen: zijn wezen is een *levend organisme*, dat vreemde elementen volkomen assimileert. Beter doen wij dan ook met te spreken van assimilatie dan van adaptatie. Niet alleen kunstvormen neemt het in zich op, doch op dezelfde manier groeit zijn theologie en philosophie, zijn ethiek, zijn recht, zijn liturgie. Overal vindt de Kerk voedsel voor haar verdere ontwikkeling. Hier is een citaat van Karl Adam (Das Wesen des Katholizismus. S. 12) op zijn plaats:

„Wij Katholieken geven het met fierheid toe: het Katholicisme „is niet eenvoudigweg en in elk opzicht met het oer-Christendom „of zelfs met de boodschap van Christus gelijk te stellen, even- „min als de volgroeide eik met den kleinen eikel. Er bestaat geen „mechanische doch een organische identiteit. En wij voegen er „bij: over duizend en nogmaals duizend jaar zal het Katholicisme „zich nog veel rijker, weelderiger en veelvormiger voordoen in „dogma, zeden, recht en eeredienst, dan het Katholicisme van „heden. Een godsdienst-historicus van 5000 na Christus zal zon- „der moeite voorstellingen, denkbeelden en vormen in het Katho- „licisme ontdekken, die uit Indië, China en Japan stammen en hij „zal een veel verder ontwikkelde „complexio oppositorum" kun- „nen constateeren. Ja, het Katholicisme is een verbinding van „tegenstellingen. Tegenstelling beteekent niet tegenspraak. Waar „leven is, daar moet spanning, daar moet tegenstelling zijn. Ook „in het zuiver Bijbelsche Christendom en vooral in het Oude „Testament kan men deze spanningen en tegenstellingen aanwij- „zen. Alleen zóó is er wasdom, een onophoudelijk opspruiten van „nieuwe vormen mogelijk. De Boodschap van Christus zou geen „levende Boodschap zijn, en de zaadkorrel, die Hij uitstrooide, „geen levende zaadkorrel, indien het eeuwig het kleine zaadkor- „reltje van het jaar 33 bleef, geen wortels schoot, en zich geen „vreemde stoffen assimileerde, en indien het met behulp van deze „vreemde stoffen niet opgroeide tot een boom, in welks takken „de vogelen des hemels wonen."

„We mogen gerust met deze voorspelling sluiten: de Katholieke Kerk, die sinds Paulus al maar door aan adaptatie heeft gedaan,

zal het ook in Azië doen, spijts de tegenwoordige moeilijkheden en tegenstand. De Kerk, die *rechtens* (en feitelijk) katholiek is, is bezig dit steeds meer te worden *metterdaad,* want zij groeit op met goddelijken groei tot de volheid van Christus."[29]

Het beeld der Catholica zweeft ons voor oogen... „Toen kwam er één van de zeven engelen en hij sprak tot mij: Kom, ik zal U toonen de Bruid, de Vrouw van het Lam. In geestverrukking voerde hij mij weg op een grooten en hoogen berg. En hij toonde mij de heilige Stad, Jerusalem, neerdalend van God uit den hemel... Ze prijkte met Gods heerlijkheid; haar lichtglans leek op edelsteen, op jaspis helder als kristal... De grondvesten van den muur der stad waren met allerlei kostbare steenen versierd. De eerste grondvest was jaspis, de tweede saffier, de derde chalcedon, de vierde smaragd, de vijfde sardonix, de zesde kornalijn, de zevende chrysoliet, de achtste beryllus, de negende topaas, de tiende chrysopaas, de elfde hyacint, de twaalfde ametist. — De twaalf poorten waren twaalf paarlen; iedere poort op zich één paarl. — Het plein der Stad was louter goud, doorschijnend als kristal... De volkeren zullen wandelen in haar licht, de koningen der aarde haar hun heerlijkheid brengen..." (Apoc. 21 : 9-24).

„In domo Patris mei mansiones multæ sunt", in het huis mijns Vaders zijn er vele woonsteden... In het nieuwe Jerusalem fonkelen én smaragden én topazen én saffieren én ametisten. Ieder volk wordt er, met geheel de blije weelde van zijn gezonde natuur vreugdevol opgenomen, weer een nieuwe schitterende edelsteen of parel voor den opbouw en de versiering der heilige stad, waarin de volkeren samenstroomen. „Surge illuminare Jerusalem... Sta op, wordt verlicht, Jerusalem! Want uw licht komt, en de heerlijkheid des Heeren gaat over u op. Want zie, duisternis bedekt de aarde en donkerheid de volkeren; maar over u zal de Heer opgaan, en zijne heerlijkheid zal in u verschijnen. En volkeren zullen wandelen naar uw licht, en koningen naar den glans, die over u opgaat. Sla uwe oogen op in het rond en zie! Alle dezen verzamelen zich, zij komen tot u; uwe zonen zullen van verre komen, en uwe dochteren van ter zijde opstaan. Alsdan zult ge zien en overvloeien, uw hart zal verwonderd zijn en zich verruimen, wanneer zich tot u wendt de menigte der zee, de kracht der volkeren tot u komt... En de zonen der vreemden zullen uwe muren opbouwen, en hunne koningen zullen u dienen... En uwe poorten zullen altijd openstaan, dag noch nacht worden zij geslo-

ten, opdat de kracht der volken tot u worde gebracht, en hunne koningen herwaarts komen..." (Isaias 60, 1-2).

De heilige stad, de heerlijke koningsdochter, zij zijn zoo bekend in de heilige Liturgie: zij zijn het beeld van de jonkvrouw Kerk, „circumdata varietate" getooid met gansch de weelderige verscheidenheid en rijken pronk der vele volkeren.

„Louter heerlijkheid is de koningsdochter,
Van goudbrokaat is haar kleedij,
In fonkelend gewaad wordt zij tot den koning geleid.
Hoor, dochter, zie en neig uw oor:
Immers de koning uw schoonheid begeert..." (Ps. 44)

Ingevoegd als levende ledematen in het heilig lichaam der Kerk, moeten de natiën niet vreezen te worden opgelost in een kleurlooze volkerenbrij. De Kerk gaat fier op de rijke verscheidenheid harer kleinoodiën, zij wil aantrekkelijk zijn in al haar ledematen, „Immers de koning haar schoonheid begeert..." Als schoone ledematen aan het volschoone lichaam der Kerk, worden de volkeren in haar verloofd en vereenigd met Christus, den Koning der heerlijkheden. De levensvolheid van den goddelijken Bruidegom stroomt binnen in zijn bruid en doet er al haar ledematen tot hun heerlijkste levensrijpheid openbloeien. De natuurlijke weelde en de natuurlijke kracht worden losgemaakt uit hun knellende begrenzing en bevrucht en veredeld door goddelijke oerweelde en goddelijke oerkracht. Hun laatste voleinding kunnen de volkeren niet eigenmachtig bereiken, zij zijn uiteindelijk aangewezen op een realiteit die niet ontspruit uit eigen wezen, die op een hooger, op een bovennatuurlijk plan ligt en dus totaal buiten het bereik van hun natuurlijk streefvermogen. Volledige volkswording voltrekt zich alleen dáár, waar het natuurlijke door het bovennatuurlijke, het volksche door het heilige, het menschelijke door het goddelijke wordt bekroond en voleindigd.

„Over de krachtbron onzer natuur, over volksgemeenschap, over kunst heb ik gepredikt. Doch dit zijn enkel schreden op den weg, die ons voert naar de Oer-bron, naar God, Schepper en Oorsprong. In ieder land is alleen dat goed, wat voor God goed is. En dit goede is groot. Nooit wordt vaderlandsliefde meer oprecht en heilig, nergens ijvert zij meer voor het goede dan waar zij in Godsliefde rust. Van daaruit voert zij omwille van de gemeen-

schap een strijd tegen ieder woekerzwam in het volk – het weze onreinheid, weeldezucht of ontwikkelingswaanzin.

„Wanneer verschijnt gij gansch, ziel van het vaderland?" zoo roept Hölderlin uit. Zij zal volledig te voorschijn treden, wanneer zij geheel aan God zal behooren... Want eerst de genadewereld voert de natuurwereld tot volmaaktheid. Daarom is het noodzakelijk de op de natuurlijke deugden berustende, in de kern gezonde maar veelal nog ruwe en op een valsch doel gerichte rassenkracht te richten naar het ware doel, naar God, door het geloof."[30]

KERKWORDING VAN HET VOLK

Allerwegen ziet men nu weer in, dat eenheid en eenvormigheid twee geheel verschillende dingen zijn: eenvormigheid is volstrekt geen waarborg voor de eenheid, veelal zelfs zijn universeele opgedrongen vormen bepaald schadelijk voor de christelijke eenheid, en wel omdat zij een zeer reëel beletsel kunnen vormen voor het doordringen van den eenmakenden christelijken geest. Het is de geest die één en levend maakt.

Onverstaanbare, niets-zeggende en dus ongenietbare vormen verbergen juist datgene wat zij moeten aantoonen. Het volk blijft aldus van veel rijkdom verstoken. De geestelijke rijkdom die het gemeen heeft met de andere christelijke volkeren is kleiner, de wederzijdsche banden zijn dus zwakker, de eenheid losser. De vormen heeft men gemeenschappelijk, doch de eenmakende inhoud is arm: doode eenvormigheid, tekort aan levende eenheid. Het is de inhoud waar het op aan komt, hij is het immers die één maakt, de vormen zijn er slechts om dien inhoud te vertolken en mede te deelen; doen zij dit niet, dan zijn ze schadelijk in plaats van dienstig, zij zijn dood materiaal en ballast, en kunnen niet vlug genoeg door dienende waarden vervangen worden.

Het ware geen moeilijke taak hier uit de jongste geschiedenis der Kerk tal van voorbeelden aan te halen die getuigen van de zeer groote waarde welke men in de meest gezaghebbende kerkelijke kringen weer is gaan hechten aan de bevattelijke volksche vormen in de godsdienstbeleving. Wij beperken ons echter tot een uittreksel uit een rede door Zijne Excellentie Mgr. Celso Costatini Secretaris van de H. Congregatie der Propaganda te Rome op 13 Januari 1940 uitgesproken.

„Toen in de missioneeringsmethode de prudentia carnis (Rom. 8-6), de „voorzichtigheid van het vleesch" in de plaats trad van de prudentia spiritus, van de „voorzichtigheid van den geest", hernieuwde zich de beteekenisvolle geschiedenis van David, die zich opmaakte om den reus Goliath te verslaan.

„Saul had den ondernemenden jongen sterk willen maken door een soliede wapenrusting; maar David voelde zich belemmerd door dit harnas, hij ontdeed er zich van en trad den reus in nomine Domini exercituum, in naam van den Heer der legermachten (I, Reg. 17, 45) tegemoet met zijn slinger.

„De eerste missionarissen zijn uitgegaan om de wereld te veroveren, ongewapend en vrij in hun bewegingen, sterk alleen door een groote gedachte.

„Toen echter in de xvi° eeuw de gouvernementen na de groote ontdekkingen het werk der missionarissen wilden begunstigen, deden zij zooals Saul, en bekleedden hen met een zware wapenrusting.

„En in plaats van het oorspronkelijke program, alles voor allen te worden, omnibus omnia (I Cor. 9, 22) kwam een ingewikkeld en zwaarwichtig imperialisme: een politiek imperialisme van de oude katholieke volkeren; een imperialisme ook van verschillende missioneerende instituten...

„Wij waardeeren op haar juiste waarde den arbeid der vroegere missionarissen, hun zuivere meening, hun veelvuldigen heldenmoed: indien wij hadden mogen leven in hun tijd hadden wij waarschijnlijk niet beter en niet meer gewerkt.

„Maar thans, na eeuwen van prediking, is het gerechtvaardigd de balans op te maken der vruchten die zijn binnengehaald, en daarbij te zien of de methoden die werden toegepast, de juiste waren.

„Wij zijn thans zonder onderbreking ongeveer gedurende vier eeuwen in het verre Oosten aan den arbeid. Hoeveel missionarissen hebben in die streken van oude beschaving hun leven gewijd aan de prediking van het Evangelie!

„Zij vormen een niet te tellen leger: en hun ontbraken niet de heiligheid, de ijver, de wetenschap, de hulp der burgerlijke machten. Maar welke zijn de resultaten? Et erat videre miseriam.

„Na bijna vier eeuwen van onmetelijken arbeid tellen wij niet meer dan negen millioen Christenen op duizend millioen heidenen: een druppel in de zee!

„De Katholieke Kerk moge in het verre Oosten jaarlijks aangroeien met een paar honderdduizend Christenen, de heidenen en de Mohamedanen nemen door geboorte alléén toe met tien millioen.

„Wanneer zal dat probleem opgelost worden?

„Daarom dringt zich de vraag op: „Welke methoden gebruik-„ten de missionarissen in het tijdvak der Apostelen en vlak „daarna? Laat ons dezelfde methoden gebruiken!"

„Wij volgden geheel andere methoden, die zich wel voordeden als meer volmaakt, maar de ondervinding van vier eeuwen heeft aangetoond, dat zij onvruchtbaar waren.

„De missionarissen van de eerste eeuwen vormden de Kerk met een hierarchie uit het eigen volk en gebruikten voor de liturgie de taal, die zij ter plaatse vonden: Syro-chaldeeuwsch, Grieksch, Latijn, Slavisch enz. Wij hebben beproefd het Oosten de Kerk binnen te leiden via een buitenlandsche hierarchie en via het Latijn, maar het Oosten heeft zich niet laten binnenleiden.

„In 1515 heeft Paus Paulus V, gesteund door het advies van den H. Robertus Bellarminus aan China toegestaan voor de liturgie de taal der geletterden te gebruiken, waarvoor tot daartoe het Latijn werd gebruikt. Deze concessie is echter nooit in praktijk gebracht.

„Het was en is bezwaarlijk de kwestie der liturgie aan te roeren (zij behoort overigens ook niet tot onze competentie); de kwestie der inlandsche hierarchie grondig te bestudeeren behoort echter tot onze plicht.

„Vóór de Encycliek „Maximum illud", verschenen in 1919, telde het Verre Oosten 119 ordinarii van den Latijnschen Ritus (aartsbisschoppen, bisschoppen, apostolische vicarissen en prefecten) en onder die phalanx van missieoversten was niet één inlander. Doch in Rome was de tweede paus niet meer een Palestijn of althans een bekeerde Jood maar een Italiaan..." [31]

De bevindingen van eeuwenlange missieactiviteit hebben de oudste apostolische opvattingen bekrachtigd. Het onvoldoende resultaat van de moderne missioneering – men spreekt van „le triomphal échec des missions catholiques" [32] – ligt hieraan, dat wij niet alleen Christus brachten maar ook onszelf. Wij hielden het Christendom voor onafscheidbaar van onze Westersche opvattingen en Helleensch-Romeinsche cultuurvormen, wij konden de goddelijk-blijvende wezensinhoud van het Christendom niet vrijmaken uit den zwaren bolster van twintig eeuwen Europeesche verwerking. Wij wilden het menschelijke met het goddelijke binnensmokkelen... Het is dan ook zeer begrijpelijk dat de heidensche volkeren met het menschelijke ook het goddelijke den toe-

gang weigerden. Christus werd hun voorgesteld in een pak „made in Europe", zij vonden het pakje misselijk en vreemd, en ook Christus was en bleef voor hen een vreemdeling.

In den boven aangehaalden tekst veroordeelt Zijne Excellentie het imperialisme van de Westersche missioneerende staten, volkeren en instituten... Kunnen wij niet met minstens evenveel recht spreken over een imperialisme van den Westerschen geest? Ik begrijp niet door welken geest wij geleid worden, wanneer wij nog altijd onze bloedlooze materialistische civilisatie zoo vanzelfsprekend totaal superieur achten bij de zoo verfijnd-geestelijke culturen van het oude Oosten. Zeker, wij denken er niet meer aan neo-gothische kerken te bouwen in Indië, China en Japan; de methode van „aanpassing", „adaptatie" of „accomodatie", of hoe men haar noemen wil zegeviert in de missielanden. Maar het probleem is oneindig veel breeder en dieper dan wij het ons voorstellen.

De Secretaris der Propaganda typeert het zeer juist: de missionarissen zijn belemmerd in hun bewegingen, zij voelen zich gekneld in het harnas van ingewikkelde historische Westersche vormen; hij komt op voor een inlandschen clerus maar laat tevens terstond aanvoelen dat een inlandsche clerus met een Westersche vorming, als bedienaars van een Westersche liturgie, in Westersche taal en symboliek toch ook niet de volledige oplossing brengt... Het is slechts een eerste stap in de goede richting. Als men die inlandsche priesters nu ook nog de noodige speelruimte laat voor het inkleeden van het Christendom in inlandsche vormen, dan pas volgt men de radicale apostolische methode die de zoo vurig verlangde apostolische resultaten zal opleveren. „De missionarissen van de eerste eeuwen gebruikten voor de liturgie de taal die ze ter plaatse vonden... Wij hebben beproefd het Oosten de Kerk binnen te leiden via een buitenlandsche hierarchie en via het Latijn, maar het Oosten heeft zich niet laten binnenleiden... Het was en is bezwaarlijk de kwestie der liturgie aan te roeren, zij behoort overigens ook niet tot onze competentie..."

Bij de oplossing van het probleem kan men theoretisch zeer ver gaan. Immers alleen aan het essentieele der liturgie mag op gevaar af van ongeldigheid niet geraakt worden. De dogmatiek leert ons echter dat in de liturgie de essentieele woorden en handelingen van het offer en van de sacramenten — de vaste, onveranderlijke kernelementen — ten slotte zeer gering zijn in aantal en

omvang; de inkleedende ceremoniën zijn het zware en omslachtige hulsel van deze goddelijke kleinoodiën.

„De wezensinhoud van de liturgie is onveranderlijk en eeuwig, maar haar verschijningsvorm is – of kan althans zijn – afhankelijk van tijd en plaats. Vaak heeft die essentie zich ingekleed in een volkseigen kleed. Het Westen, dat eerst verschillende vormentalen sprak, is eerst na vele jaren, op enkele plaatsen na, veroverd geworden door den Romeinschen ritus, die zich ten slotte vaak grondig gewijzigd heeft onder invloed van de plaatselijke verschijningsvormen van de liturgie, en dit alles is slechts mogelijk geweest door wat wij zouden kunnen noemen de centralisatiepolitiek van Rome bij den aanvang der moderne tijden, en door het Romeinsche, of beter Latijnsche fundament dat aan onze Westersche beschaving ofwel ten gronde ligt, ofwel sterk met het Germaansche element verbonden is. Maar zoohaast men met een geheel eigen cultuur of 'n andere mentaliteit te doen had, heeft de liturgie een nieuwe vormentaal gesproken. En hier kunnen wij wijzen op den grooten rijkdom en verscheidenheid in wat men gewoonlijk noemt de Oostersche riten. En vermits wij in de heidenmissie soms te doen hebben met een geheel eigen en hoogontwikkelde cultuur en met een mentaliteit die sterk afwijkt van de Westersche, is het wel gewenscht dat daar de essentieele en onveranderlijke realiteiten van onze liturgie, zich uiten in een eigen, en voor ons nieuwe vormentaal. Zoo zouden wij het ontstaan beleven van nieuwe riten in onze H. Kerk. Natuurlijk zullen veel van die uitingen behooren tot het domein van het algemeen menschelijke, andere echter zullen aan deze cultuur eigen zijn. Uitingen van beide soort behooren natuurlijk ook tot de vormentaal van den heidenschen eeredienst, in zooverre deze toch ook een uiting is van wat Tertulliaan de „anima naturaliter christiana" noemde." [33]

Het Christendom is een cultusgodsdienst. Door de Liturgie, met haar offer en sacramenten, voltrekt zich de bovennatuurlijke levenseconomie. Zoolang deze Liturgie niet in de levende taal en in volksche vormen mag gevierd worden, moet men zich wel houden aan den ritus van Rome. De Liturgie móet gevierd worden; zij mag het niet tenzij volgens den Romeinschen ritus, dus, noodgedwongen... Romein met de Chineezen. Er is geen uitweg.

Die strenge verplichtingen binden echter alleen in het kerngebied der Liturgie. Zoodra men zich beweegt in de breede zone

van de meer bijkomstige godsdienstige plechtigheden en praktijken, geniet men ook een veel grootere vrijheid. Daar kan men kiezen of nemen, en wat men neemt kan men aanpassen. Het ware dan ook onverantwoord al onze Europeesche devote gewoonten en doenwijzen te willen importeeren in de missielanden. Zelfs devoties die hier algemeen verspreid zijn en schijnbaar een universeel karakter hebben, zullen soms door een of andere, door ons niet te vermoeden reden, vanzelfsprekend ongeschikt zijn voor export naar een vreemde cultuurwereld. Wij vergeten voortdurend dat godsdienstige belevingsvormen en cultuurvormen niet te scheiden zijn.

De volgende bladzijde uit een brief van Z. Exc. Mgr. Tanghe O. M. Cap., Apostolisch Vicaris in Ubangi, maakt een breed betoog overbodig.

„Wij weten heel goed dat vele devoties ten volle goedgekeurd zijn door onze Moeder de H. Kerk. De kwestie loopt alleen hierover: is het wenschelijk dat alles ook alhier ingebracht worde? Onze groote bekommernis moet zijn onze Christenen, die uit een fetichistisch en heidensch midden komen, met zorg in de mysteries van onzen heiligen Godsdienst in te wijden en op te passen dat het bijkomstige het hoofdzakelijke niet vervange...

„Wat de verbeelding van het H. Hart van Jezus aangaat, ik meen ook dat die devotie het begrip onzer negers te boven gaat. Wij, Europeanen, weten dat het hart de zetel is der liefde(?), en uit dien hoofde verstaan we goed wat Jezus wilde als Hij de vereering van Zijn goddelijk Hart vroeg. Maar hier ken ik geen enkele zwarte, die er iets van begrijpt waarom een menschenhart zichtbaar is op het beeld van Jezus. Zooals ik het schreef in „De Ngbandi naar het leven geschetst", schijnt de zetel der gevoelens voor de zwarten in de lever te zijn. Lever in hun taal is „be" en hart heet „gonda". Toen wij in 1910 voor het eerst naar Kongo kwamen, hadden wij een groot H. Hartebeeld mee. Ons schikkende naar de denkwijze der zwarten vereeren wij niet „Gonda Yezu", maar „Be Yezu", letterlijk de lever van Jezus... Het is immers geen punt van ons heilig geloof dat het hart de zetel der liefde is. Er is dus bij ons tegenspraak : op het beeld is het hart te zien, en 't is eigenlijk niet het hart dat vereerd wordt !

„Ik ben dus in 't geheel niet verwonderd dat een Apostolisch Delegaat in Afrika liever de vereering van den Goeden Herder zag invoeren, dan wel die van het H. Hart, die hier zonder betee-

kenis is. Nochtans, ik vraag me af, waarom die devotie, of althans die beeltenis, zou moeten ingebracht worden. Vooreerst in Oebangi bestaan geen groote schapenkudden, en daarbij, ik zie maar een enkele grondige devotie tot Jezus, waarbij ook in onze missielanden een beeltenis past, en dat is de devotie en het beeld van onzen gekruisigden Zaligmaker. Op Calvarië betaalde Jezus het rantsoen van onze zielen, en alles spreekt er ons van zijn overgroote liefde. Die taal van lijden en sterven voor onze zielen kunnen de zwarten begrijpen, en als onze Christenen daarenboven goed het mysterie der Eucharistie verstaan, waar Christus voortdurend zijn sacrificie van Calvarië voort opdraagt, dan mogen zij ware en oprechte kinderen van God genoemd worden die hun godsdienst kennen. Jezus op Calvarië, Jezus in de Eucharistie; offer en sacramenten, ziedaar het middenpunt van ons heilig geloof en van de liturgie."

En de missionarissen, én de meest gezaghebbende leden der Propaganda worden het eens. Geen theoretische bezwaren, enkel nog de praktische moeilijkheden der verwezenlijking... Daar hoeven wij ons echter niet al te erg over te bekommeren: een Chineesche, een Indische, een Japansche liturgie wordt niet in Europa gemaakt, zij wordt zelfs in het geheel niet gemaakt, liturgie groeit altijd spontaan, het is een werk van eeuwen, een heerlijkheid die eigenlijk nooit af is, die altijd voort ontwikkelt met het leven zelf, oude vormen aflegt en steeds weer nieuwe aanneemt. We moeten meer eerbied hebben voor de eigen cultuur der nieuwe christenheden, meer vertrouwen in de scheppingskracht van hun genie; ook in het religieuze moeten zij zich kunnen ontplooien; een grooter speelruimte, de noodige levensruimte moet hen toegekend worden. Aziaten en Afrikaners zijn geen minderwaardige Christenen. Laten wij ons niet al te superieur voelen. Wanneer enkele dier volkeren jonger zijn dan wij, en dus kinderlijk-naïeve vormen verkiezen boven onze groote-menschenmanieren, dan ware het heel onpaedagogisch van onzentwege hun dit te willen beletten. Onze rol weze ten hoogste die van een oudere broeder, niet die van de eeuwig-onmisbare gouvernante. De Heilige Stoel van Rome zal, als „centrum unitatis" en als „custos fidei", als hart der eenheid en bewaarster van het geloof, gelijk een weelderig-blije moeder, een waakzaam oog houden op de eerste stappen in het heilige van dit jonge herboren volk. Ook

die nieuwe volkeren „wirkten der Gottheit lebendiges Kleid" (Gœthe), Christus is weerom in nieuwe heerlijkheid verschenen, de Epiphanie-liturgie wordt weer werkelijkheid :

„Alle volken komen van verre en bieden U geschenken aan,
Hallelujah! Hallelujah!"

*

De idee der aanpassing heeft fortuin gemaakt, het schoone volksche mag het heiligdom binnentreden...

Met opzet hebben wij bij voorkeur de toestanden in de missielanden geschetst. De contrasten tusschen kerksche en volksche vormen zijn er sterker dan bij ons, de noodzakelijkheid van een wederzijdsch doordringen en bevruchten dringt zich daar onafwendbaar op.

In onze avondlanden, waar de Helleensch-Romeinsche cultuur den breeden grondslag vormt én van de liturgie én van de Europeesche cultuur, laat dit tekort aan aanpassing en levende wisselwerking tusschen het kerksche en het volksche zich natuurlijk niet zoo acuut aanvoelen. Daarbij komt nog, dat ten tijde van de eerste kerstening alhier, de kerkelijke organisatie niet zoo breed ontwikkeld, en de riten en geplogenheden volstrekt niet zoo pijnlijk-nauwkeurig in het detail bepaald en vastgelegd waren als nu. De evangelieverkondigers waren heel wat vrijer in hun bewegingen, zoo werden bij ons een geheele reeks oude heidensche gebruiken gekerstend, vele oude Germaansche riten werden in de liturgie opgenomen.

Al blijft het o.i. een overdrijving wanneer sommigen beweren dat de liturgie zoodanig gegermaniseerd werd dat zij op haar beurt het Romeinsche avondland in een Germaansch veranderde, toch blijkt na een diepere studie die bewering meer waarheid te behelzen dan wij aanvankelijk vermoedden[35]. In elk geval was de houding der officieele liturgie ten overstaan van de godsdienstige volksgebruiken heel anders dan tegenwoordig.

De heidenmissie van den modernen en van den allerjongsten tijd heeft ondanks haar universaliteit tot nu toe geen belangrijke invloed uitgeoefend op den inhoud en de vormen der katholieke liturgie. Van den eeredienst der Boedhisten en Mohamedanen, der Confusianisten en Taoisten, der Shintoisten en Hindoes werd geen enkele ceremonie overgenomen, zelfs niet in de respectievelijke missielanden... Wij stellen enkel vast dat die houding alles-

zins scherp afsteekt tegen de vroegere doenwijze, en wij zijn zeer geneigd het groot verschil in de resultaten hiermede in causaal verband te stellen. Onze voorvaderen werden niet veroordeeld tot een spanningloos opnemen van iets vreemds, zij hebben de liturgie niet slechts ondergaan, zij hebben haar met eigen vroomheid, met eigen godsdienstzin, met eigen godsdienstige gebruiken en handelingen begiftigd. En de kerkelijke liturgie heeft alles aangenomen, gevormd, geassimileerd, in haar heillige boeken vastgelegd, bewaard en verder doorgegeven.

Mede met deze levende plooibaarheid der liturgie, die het Romeinsche aanpaste en het Germaansche assimileerde, hebben ook nog andere factoren krachtig medegewerkt om het Germaansch genie ongebroken de Kerk binnen te leiden. Zoo is het van overgroot belang geweest, dat onze Germaansche volkeren bijna uitsluitend gekerstend werden door geloofsboden uit de eigen stammen. Wynfrieth (Bonifatius), Willibrord, de Ewalden, Willibald, Winebald, Burchard, Liafwin en Willehad waren Angelsaksen; Rupert, Emmeran en Korbiniaan waren Franken, Sturmi was een Beier, Ebbo een Saks, Liudger een Fries, Ansgar, Tillo, Rembert en Theobrand stamden uit Vlaanderen...

Zij kwamen niet als vreemde huurlingen van een vreemde macht; zij spraken en onderwezen in de lieve moedertaal. Alleen wijl zij zelf Germanen waren was het hun mogelijk zoo diep en aanhoudend op den gedachtengang en het gevoelsleven van hun menschen in te werken, en steeds zoo gelukkig de volksche zeden en geplogenheden — waar zij zelf veelal met hart en ziel aan gehecht waren — harmonisch in te schakelen en aan te passen. De Germaansche leiders waardeerden aldra de onbaatzuchtigheid van de geloofsboden en zagen met bevrediging dat hun leer in geenen deele de ontplooiïng van den volksaard in den weg stond, maar integendeel een vergeestelijkt geloof, de veredeling der zeden en de verheffing der cultuur nastreefde.

Dat de meesten hunner van adellijken bloede waren, was weerom een niet te onderschatten voordeel. De namen van meer dan 700 heilige mannen en vrome vrouwen uit de oudste en roemrijkste geslachten van Germanië sieren onzen kalender. Zij brachten ons Christus, streden voor de moederkerk maar ook voor ons eigen volksche wezen. Door hun geboorte en stand boezemden ze ontzag in; zij kregen overal vrijen toegang tot de vorsten, hun woord werd met eerbied aanhoord. Die Godsgezan-

ten waren ten andere opgewassen en gevormd voor hun taak, het waren allen sterke persoonlijkheden, krachtige volmenschen, door wie de Germanen, steeds in den ban van het machtige, zich gaarne winnen lieten. In elk hunner vinden wij een bijzondere belichaming van het soldateske, het ridderlijke, het heroïeke.

Al deze mannen waren monniken, zonen van Sint Benedict. En dat het in zijn monastieke belevingsvormen was dat de Germanen het Christendom leerden kennen, is een zoo uitzonderlijkbelangrijke en gelukkige omstandigheid dat wij er hier wat langer zullen bij stilhouden.

In het monachisme waren er veel elementen aanwezig die verklaren waarom het met zooveel enthousiasme door de Germanen werd ontvangen.

Vooreerst was daar de heroïeke inslag die de bewondering afdwong. Het prijsgeven van al het aardsche en de volledige overgave aan het hoogste was een edele daad. Het levenslange volharden in een zoo verheven dienst veronderstelde een mannenmoed die eerbied inboezemde. Het is wel beteekenisvol dat het monnikendom niet in het moede en ondergaande Zuiden, maar wel in het jonge, viriele Noorden zijn schoonsten opgang kende.

Dan hebben wij wat men genoemd heeft de „parallellen" tusschen het Germaansche wezen en het benedictijnsch monnikendom, waarop gezaghebbende historici in hun studies over de kerstening der Germanen herhaaldelijk gewezen hebben. Zoo is Grisar („Rom beim Ausgang der antiken Welt" blz. 560-563) de overtuiging toegedaan dat Sint Benedictus, door het aankweeken van den familiegeest – ieder klooster is als een familie onder het vaderlijk bestuur van den abt; herinneren wij ons de ontvankelijkheid van den Germaan voor huiselijkheid en familieleven –, door de tucht en de gematigdheid welke beide zijn regel kenmerken, het monnikendom van de Romeinsche wereld in dat van de Germaansch-Romaansche Middeleeuwen veranderde. Volgens Montalembert („Les moines d'Occident" IIe vol., blz. 51 vv.) schijnt de Benedictijnsche regel met zijn militairen inslag de hand gereikt te hebben aan de feodaliteit die uit de Germaansche overheersching geboren werd.

Ook Wilhelm Sieber hecht in zijn schoone studie „Das frühgermanische Christentum" [36] een groot belang aan deze affiniteiten. Hij is de meening toegedaan dat de wondervolle eenklank tusschen geest en structuur van het Benedictijnsch monniken-

dom en de oeroude Germaansche maatschappelijke en godsdienstige opvattingen en instellingen, voor het grootste deel de bereidwillige ontvankelijkheid van de Germaansche stammen ten opzichte van het Christendom verklaart.

Zooals wij sedert de volksverhuizingen den vrij gekozen koning aan het hoofd vinden van bijna ieder Germaansch rijk, zoo houdt zich ook de Benedictijnsche monnikengemeenschap aan een vrij gekozen abt. Evenals ieder vrij man volgens het Germaansch recht, zoo is ook ieder monnik, zelfs de laatste en de jongste volgens Benedictijnsch recht tot de hoogste ambten verkiesbaar. Zooals leiderschap en gevolgstrouw ten grondslag liggen aan de Germaansche familie en stamgemeenschap, evenzoo verlangt de regel van Sint Benedictus eerbare gehoorzaamheid; hij noemt de kloostergemeente een uitgelezen korps „dat met de allersterkste en uitmuntende wapenen der gehoorzaamheid omgord, het vaandel van den Heer Christus, den waren koning, volgt". De verplichting van dienstbaarheid en trouw van den monnik is dezelfde als deze welke de vrije Germaan in den strijd op zich nam.

Het kloosterleven beantwoordde aan de idee van gevolgstrouw en lotsverbondenheid die zoo'n groote rol speelde in het leven der Germaansche stammen. De gevolgstrouw bestond voor den Germaan hierin, dat hij zich in dienst stelde van een heer, welken hij onder eede trouw zwoer, zijn persoon voor strijd en ondernemingen ter beschikking stelde en alzoo de zaak van zijn heer tot de zijne maakte. Als tegenprestatie nam de heer de verplichting op zich zijn volgsman te beschermen en te onderhouden, hij nam hem op in de intieme gemeenschap van huis en haard. Beiden waren alzoo door een eed van trouw aan elkaar verbonden. Het lag voor de hand, de gemeenschap van den abt en zijn monniken als de huisgenootschap van den heer en zijn volgsmannen op te vatten. De oude gelofteformulieren en abtsverplichtingen die naar het formulier van den diensteed der gevolgsmannen en den trouweed van den heer opgesteld waren, toonen ons hoe diep en levendig die opvattingen waren.

De abt is heel zijn leven lang de alleenheerscher met onbeperkt gezag; zelfs wanneer hij voor zeer gewichtige aangelegenheden den raad der broeders inwint, blijft de eindbeslissing toch aan hem alleen. Zoo wilde het ook de Germaansche opvatting: de koning moest altijd den raad van de grooten des rijks aanhooren, doch beslist dan eigenmachtig en draagt zelf de volle verantwoor-

delijkheid. De uiterlijke houding van den Benedictijnermonnik wordt bepaald door deze „gravitas" en „honestas", die Sint Benedictus elk van zijn zonen tot heiligen plicht maakt. Hij verlangt van den monnik geestescultuur, beheerschte houding; iedere losheid wordt door den regel gelaakt, alle lichtzinnigheid beslist geweerd. Dit nu zijn alle eigenschappen en vereischten die volledig aan het ideaal van den vrijen Germaan beantwoordden; op hem moesten die rustige, bijblijvende ernst en het waardig en beheerscht ijveren der monniken een zeer diepen indruk maken. Des te meer wijl het gansche levende beeld van het christelijk gemeenschapsleven, zooals het zich in de Benedictijnerabdijen concretiseerde, door denzelfden geest van opoffering van „elk voor allen" bezield was, die Tacitus reeds bij de oude Germaansche stammen geroemd had.

Daarbij komt nog, dat het monnikendom in de Germaansche landen zich niet zoozeer door volstrekte afzondering en harde boetedoening kenschetste, gelijk dit in het Oosten het geval was, maar gewoonlijk veeleer een actief karakter vertoonde: handenarbeid, geloofsverkondiging, beoefening van kunsten en wetenschappen waren er steeds in hoog aanzien. De eerbiedwaardige Beda († 735) heeft ons in zijn Angelsaksische kerkgeschiedenis het beeld geschetst van een vroeg-Germaanschen monnik, waarin wij terstond den vroegeren kerel herkennen. „Owin, gevolgsman van koningin Edeltrud, werd monnik toen zijn genadige vrouwe den sluier aanvaardde in een vrouwenklooster. Toen hij besloten had de wereld vaarwel te zeggen, deed hij dit niet half en half, maar gaf alles weg wat hij bezat en verscheen in een simpel kleed, met aks en bijl in de hand voor de kloosterpoort. Hierdoor wilde hij beduiden dat hij niet kwam om ledig te zijn, maar om te arbeiden. Want, vermits hij niet meer voor geestesscholing in aanmerking kwam, zoo beijverde hij zich des te meer in den handenarbeid; wanneer de broeders zich binnenshuis in de lezing verdiepten, was hij ergens buiten aan het werk, alles verrichtende wat er maar te doen was."

De nieuwe ordening van het Avondland kon slechts verwezenlijkt worden door menschen wier eigen leven onwrikbaar in Christus' leer geworteld lag, maar die toch bereid waren het terrein hunner bedrijvigheid ook buiten het louter-monastieke uit te breiden om alzoo geheel het gebied van het religieuze, het wetenschappelijke en het maatschappelijke te bestrijken. Slechts

een doortastende hernieuwing van den gemeenschapswil kon die volkeren, na zooveel jaren oorlog en avontuur, terugbrengen naar een geordend en vreedzaam bestaan. Het kwam er nu op aan de verwoeste gronden opnieuw te bewerken, den handel weer leven in te blazen, nieuwe centra van volkscultuur, kunst en wetenschap te stichten. Voor het vervullen van zulk een opdracht bood de Benedictijnerregel de zekerste waarborg.

De bekende cultuurhistoricus Gustav Schnürer heeft in zijn „Kirche und Kultur im Mittelalter" – die rijpe vrucht van een veel-omvattenden en breed-ordenenden geest – een hoofdstuk gewijd aan de typeering en wederzijdsche verhouding van den Benedictijnschen en den Germaanschen aard dat wel van het heerlijkste is onder het vele schoone dat dit monumentaal gewrocht ons biedt. Een paar bladzijden hieruit geven ons beter dan wat ook een idee over de worsteling en wederzijdsche doordringing van Christendom en Germanendom gedurende de duistere morgenuren van de vroege Middeleeuwen, waarop het Germaansche Avondland ontvangen en geboren werd.

„Toen aan de kloosters de taak ten deel viel, na de ineenstorting van het Romeinsche rijk, de kweekplaatsen van een nieuwe Christelijke cultuur te worden, waarin Christenen die naar ideale volmaaktheid streefden, samenkwamen, werkten verschillende bijzondere kwaliteiten er toe mee, dat die taak vooral den Benedictijnenkloosters werd toegewezen, zoodat vooral die kloosters geholpen hebben, om de nieuwe volkeren van het westen te vereenigen tot een nieuwe cultuurgemeenschap. Zij waren, gelijk wij gezien hebben, niet de eerste kloosters van het westen, en ook na hun ontstaan hebben andere kloosters mede verdienstelijk werk verricht. Maar vervolgens moesten die alle wijken voor de Benedictijner orde die eindelijk met haar regel, van de achtste tot de twaalfde eeuw, de leiding kreeg over heel het kloosterlijk leven van het westen. De kwaliteiten, waardoor de Benedictijnen dat overwicht verwierven, moeten niet gezocht worden in een grootere energie, waarmee de Benedictijnen de verwezenlijking van het Christelijk ideaal nastreefden. Zij schuilen eer hierin, dat zij op zeer bijzondere wijze beantwoordden aan den toestand der westersche samenleving in dien tijd, dat zij zich voortreffelijk aanpasten bij de behoeften, zwakheden en krachten dier maatschappij. Daarbij kwamen dan nog omstandigheden van buiten, die de uitwerking dier kwaliteiten in niet geringe mate begunstigden.

„Een dier bijzondere kwaliteiten hebben wij reeds in 't licht gesteld, toen wij wezen op de gelijktijdige aansporing tot geestelijken en lichamelijken arbeid, zonder dat een van beide bij den andere werd achtergesteld, zonder dat de hoogste, boven alle menschenbezigheid verheven taak van Gods lof en het gebed van de voorste plaats verdrongen werd. Door deze harmonie in de voorschriften na te gaan zullen wij de bijzondere kwaliteiten van den Benedictijnschen regel nog vollediger zien. Afgezien van de minutieuze bepalingen over koorgebed en den stelligen eisch der bestendigheid van plaats, veroorlooft de regel een niet geringe ruimte en elasticiteit van beweging. Zoo vinden wij als een algemeene kwaliteit van den regel de onderschikking van de bijzaken aan de hoofdzaak, het hoofddoel. De weg wordt gesloten voor pedanterie, opengehouden voor de uitoefening van pedagogisch inzicht en consideratie, en voor de aanpassing aan speciale verhoudingen. Bij de verschillende voorschriften over het uitwendig leven wordt meermalen opgemerkt, dat zulks evengoed anders geregeld zou kunnen worden, of dat men het in de verschillende kloosters verschillend kon regelen. „De kleeding zal den broe-„ders worden verstrekt naar de geaardheid der plaats, waar zij „wonen, en naar de toestanden van het klimaat, want in koude „streken heeft men meer noodig, in warme daarentegen minder. „Hierop acht te geven is eveneens taak van den abt" (c. 55). Doordat het bijkomstige en schematische een ondergeschikte plaats kregen, doordat de mogelijkheid open bleef rekening te houden met bijzondere behoeften, kon Benedictus' regel zoo gemakkelijk aanvaard worden door oudere kloosters, die volgens andere regels waren gesticht. Hierdoor verviel het gevaar voor willekeur en wanorde, dat anders misschien ware gerezen; immers op grond der gelofte van bestendigheid van plaats, bleven de monniken bijeen onder een voor zijn leven gekozen abt, en op ieder punt, dat niet voor ééns en altijd door bindende voorschriften geregeld was, kon telkenmale naar omstandigheden worden ingegrepen door een hand, welke door hartelijke zorgzaamheid, schrander inzicht en sterken wil werd geleid. Hierin ligt de groote kracht van den Benedictijnschen regel, dat een onschokbaar princiep er hand in hand gaat met de grootst mogelijke vrijheid in details. Die eenheid werd bewerkt, doordat de vrijheid in details geschonken werd aan een bevelhebber, voor zijn leven gekozen, met vérstrekkende discretionnaire volmachten, en niet aan het goeddun-

ken der afzonderlijke leden van het corps. Zoo kon er goed met de zwakheden der afzonderlijke leden rekening worden gehouden, zonder dat de geheele discipline er schade door leed; zoo kon ook een klooster zich aanpassen aan de bijzondere behoeften van een streek, zonder dat den algemeenen geest van den regel geweld werd aangedaan. Door oud-Romeinsche levenswijsheid, te zamen met een zelfbeheersching, door strenge ascese verworven, had de stichter in zijn regel dien grondtoon zoo zuiver kunnen houden, dien men terecht met de woorden maat en mildheid heeft gekarakteriseerd. Wij hooren dien grondtoon klinken in tal van bepalingen, in de wenken voor den abt en in de voorschriften voor de lagere oversten en de broeders in het algemeen, in de aansporingen tot maathouden en zich bedwingen, welke ook in het uiterlijke moeten doorwerken en die aanstonds aan Cicero's „De Officiis" herinneren. De Benedictijnen vooral hebben de moderatio, het maathouden, den Middeleeuwen ingeprent, als laatste doel der opvoeding en grootsten sier des mans, zoodat een Walter von der Vogelweide de gepersonifieerde Mate prees met de schoone woorden:

> Aller werdkeit eine füegerinne
> das sit ir zewâre, frouwe Mâze.
> er saelic man, der iuwer lêre hât![36]'

„Van de vijfde tot de achtste eeuw werd de wasdom der westersche beschaving tegengehouden door een eigenaardige moeilijkheid: een groote ongelijkheid van nationaliteit en cultuur, die vereffend moest worden. Ontwikkelde Romeinen kregen bevelen van onontwikkelde, ongepolijste en wellicht ook onbehouwen Germanen. Naast heiligen, bezield met diep en echt gevoel en opofferende zelfverloochening, vinden wij, vooral in het Frankische rijk der Merovingers, afstootelijke monsters, behept met een stuitend mengelmoes van zinnelijkheid, ruwheid en bijgeloof. Het was voor de monniken geen lichte taak, die tegenstellingen, door de Christelijke idealen verscherpt, niet te krachtig aan te vatten, het noodige geduld te bewaren, en zich voor zoover geoorloofd was en wijs beleid het vroeg naar de verschillende verhoudingen te schikken. Het minst zwaar was die taak voor de volgelingen van Benedictus. Zij behoefden de wijze pedagogische wenken, die in hun regel lagen opgesloten, slechts op de nieuwe verhoudingen toe te passen; en toen zij voor het eerst, door Paus

Gregorius I een missiegebied, onder de Angelsaksen, aangewezen kregen, werd hun bovendien nog door het gezag van het opperhoofd der Kerk op het hart gedrukt, de grove gevoelens en ingewortelde zeden der heidensche Angelsaksen zooveel mogelijk te ontzien. Gregorius zou de biograaf en lofredenaar van Benedictus niet geweest zijn, als hij hier diens volgelingen niet geheel in den geest van den heilige had geïnstrueerd. Zoo wordt ons hier vooral duidelijk, hoe nauw de uiterlijke omstandigheden, bijdragend tot de ontwikkeling der orde, samengingen met de innerlijke kwaliteiten, met de leidende gedachten, die van den regel zelf uitgingen. De paus, die de orde een zoo vruchtbare taak aanwees, en den monniken hun gedragsregels voorschreef, ontleende zelf zijn instructies aan den geest van den ordesregel.

„Tot effening der tegenstellingen tusschen de rassen zag de Kerk zich geroepen door de aansporing in den Brief aan de Galaten, geen onderscheid te maken tusschen Joden en Grieken, en de Benedictijnen waren reeds vooraf geschikt, tot instrumenten voor die vereffening te dienen, nu het er om ging, Romeinen en Germanen in den schoot der Kerk bijeen te brengen. Wij weten dat er reeds in Benedictus' tijd Goten waren onder de leerlingen van den heilige, en de wijze, waarop Benedictus koning Totila en den Got Zalla ontving, midden in de oorlogen tusschen Goten en Oost-Romeinen, bewijst, dat het slechts hindernissen van tijdelijken aard, geen voor immer scheidende waren, die opgeruimd moesten worden...

„Totila, in het jaar 541 tot koning uitgeroepen, was een dier Gotische heerschers, die een paar vluchtige successen wist te behalen in den bijna twintigjarigen krijg tegen de veldheeren van den Oost-Romeinschen keizer Justinianus. Hij had zelfs te Napels weer vasten voet gekregen, en toen hij vandaar naar Rome oprukte, kwam hij in de nabijheid van Monte Cassino. Toen de wonderen van den heiligen abt Benedictus hem ter oore kwamen, wilde hij diens zienersgave op de proef stellen. Hij liet zijn schildknaap Riggo met het koninklijk purper tooien, en hield zichzelf op den achtergrond. Maar – zoo verhaalt paus Gregorius de Groote – toen Riggo bij den abt binnenkwam, zich houdend of hij de koning was, hoorde hij zich reeds van verre toeroepen: „Leg af wat gij draagt, mijn zoon, want het behoort U niet." Ontsteld ging Riggo dit zijn heer melden, en nu was deze ervan overtuigd, dat de abt een heilige was. Totila ging nu zelf naar Bene-

dictus en knielde voor hem neer. De abt verzocht hem op te staan en sprak hem met ernst aldus toe: „Gij hebt veel kwaad gedaan „en doet het nog. Laat af van uw boosheid. Gij zult uw intocht „binnen Rome houden. Gij zult de zee oversteken, nog negen „jaren zult gij koning zijn, maar in het tiende jaar zult gij ster- „ven." Het is ons niet mogelijk, deze profetische woorden, die inderdaad in vervulling gingen, met een getuigenis van andere zijde te staven en aldus het verhaal volgens de eischen van de historische critiek afdoende te bevestigen, maar wij kunnen er moeilijk aan twijfelen, dat Totila inderdaad Monte Cassino bezocht om den abt zijn eerbied te betuigen, en Benedictus' houding in het geschilderde tafereel beantwoordt volkomen aan de voorstelling, die wij ons van den ernstigen, heiligen Romein mogen maken. Dat hij in Totila niet veel meer zag dan den barbaar en den Ariaan, en zich moest inspannen, om dit niet te laten blijken, mogen wij veilig veronderstellen. Maar hij was ook Christen, in staat over verschil van ras heen te zien. Onder de wijze wenken, die hij tot den abt richt, vinden wij deze schoone vermaning: „'t Zij slaaf of vrije, wij zijn allen in Christus één en dragen allen „onder één Heer het kenteeken van denzelfden krijgsdienst, wijl „er voor God geen aanzien des persoons bestaat; slechts dan wor- „den wij door Hem onderscheiden, als wij beter dan anderen „worden bevonden in goede werken en in deemoed. Zoo moge „dus tegenover allen de liefde gelijk zijn, en gelijk zij de behan- „deling, die allen ten deel valt alnaar zij het verdienen" (Reg. c. 11). Ook voor Goten stond zijn kloosterpoort open.

„Nog een tweede scène wordt ons door Gregorius den Grooten voor oogen gebracht, en wij zien daaruit, welk een diepen indruk de kalme waardigheid van den vromen abt op een der aanzienlijkste Goten maakte. Een Got Zalla geheeten, die waarschijnlijk bezig was belasting in te vorderen, had van een Romeinschen boer afstand van zijn goederen geëischt en den man daartoe laten folteren. Om de gruwzame marteling althans te bekorten zei de Romein, dat hij zijn vermogen aan Benedictus vermaakt had. Zalla wou controleeren, of dit waar was, steeg te paard en liet zich door den geboeiden Romein naar Monte Cassino leiden. Benedictus zat juist voor de kloosterpoort te lezen. Het ongewone bezoek en de hooghartige woorden van den Got ontnamen hem zijn kalmte niet, en met een blik vol medelijden keek hij den geboeiden boer aan. Op hetzelfde oogenblik vielen den man de

kluisters van de handen. Zalla echter viel ter aarde en beval zichzelf in de gebeden van den heilige aan. Benedictus zette zijn lectuur voort, nadat hij den Got binnen het klooster had laten brengen en den broeders opdracht had gegeven, hem spijs en drank op te dienen. Later vermaande hij hem in de toekomst minder wreed te zijn. Dit tafereel karakteriseert de positie, welke de Benedictijnsche kloosters in de eerstvolgende eeuwen zouden innemen, toen Germanen en Romeinen werden tot elkaar gebracht, toen heerschers en overheerschten door het Christendom werden verzoend. De vertegenwoordiger van de heerschende Germaansche macht hoog te paard, de Romein geboeid... die beiden verzoend door den Romeinschen monnik, in geestelijke lezing verdiept. Tegelijk echter toont ons dit tafereel, hoe ontvankelijk de Germanen waren voor de rustige uiterlijke waardigheid, die de Ordestichter zijn leerlingen zoo menigmaal inprentte...

„Uit de verhalen over die beide bezoeken kunnen wij ook opmaken, dat de kloostergemeenschap op Monte Cassino, al bestond zij bijna uitsluitend uit Romeinen, de Germanen aantrok, en wij kunnen zulks nog beter constateeren als de Benedictijnen in de Germaansche rijken zelf kloosters stichten. Het kost niet veel moeite, omstandigheden aan te voeren, die dit verklaren. Stemde de organisatie van een Benedictijnenklooster niet in hoofdzaak overeen met den bestuursvorm, dien de Germanen toentertijd aan hun rijken oplegden?...

„Wij kunnen nog andere parallellen tusschen de Benedictijnen en den Germaanschen aard aangeven. Niets boezemde den Germaanschen krijger meer ontzag in dan autoriteit en waardigheid. Vandaar, dat Benedictus' persoonlijkheid op Totila en Zalla een zoodanigen indruk maakte, dat zij ontsteld voor hem ter aarde zonken. Het plechtstatige, met grooten eerbied voorgedragen koorgebed als dienstbetoon jegens de goddelijke majesteit, moest de Germanen bijzonder aantrekken, evenals de indrukwekkende ernst, die den grondtoon vormde. Ook mogen wij gerust aannemen, dat de psalmgezangen der Benedictijnermonniken, met hun nauwgezette indeeling en waardige voordracht, de harten der Germanen zeer moest treffen in dien tijd, waarin de Germaansche fantasie zich gaarne te goed deed aan de pathetische voordracht van epische stoffen.

„Slaan wij het verloop van de bekeering der Germanen gade,

dan nemen wij een merkwaardig contrast waar tegenover de bekeering der Grieksch-Romeinsche wereld. In deze laatste waren de lagere standen de eerste, die het Christendom aannamen, en in de hoogste standen, die zich het langst aan het heidendom vastklemden, drong de nieuwe leer juist daarom zoo langzaam door, wijl zij verachtend werd aanzien als de traditielooze godsdienst van de heffe des volks. Bij de Germanen wordt de aanvaarding van den Christelijken Godsdienst gewoonlijk ingeleid door het voorbeeld van de bekeerde vorstelijke families. Aldus bij de Goten, de Franken, de Beieren, de Angelsaksen, de Thüringers, de Alemannen. Moeilijk te verklaren is die gang der bekeering van de Germanen niet. De Germanen aanvaardden het Christendom als een deel der meer gevorderde Romeinsche cultuur, en juist de vorstelijke families kwamen met die cultuur het eerst in aanraking. Zij echter, wien het missiewerk onder de Germanen was opgedragen, moesten hiermee rekening houden. Zeggen wij te veel, als wij de meening uitspreken, dat hiertoe vooral de Benedictijnen in staat waren, wijl zij zoo'n groote waarde hechtten aan den uiterlijken vorm, dien de broeders ook in den omgang met elkander in acht moesten nemen? Volgens den regel moest er onder de broeders een rangorde heerschen, door den abt bepaald, waartoe gewoonlijk de tijd van intrede in het klooster als maatstaf werd genomen. Deze rangorde moest geëerbiedigd worden bij den vredekus, bij de communie, bij den aanhef van het psalmgezang en bij de plaatsing in het koor. Den jongeren was voorgeschreven, de ouderen te eeren. Het was niemand geoorloofd, een ander alleen met zijn naam aan te spreken; de oudere moest den jongere „frater" noemen, de jongere den oudere „nonnus", hetgeen zooveel beteekent als „eerwaardige vader". Steeds als twee broeders elkaar ontmoetten, moest de jongste den zegen van den oudste vragen in de gebruikelijke begroetingsformule. Als een oudere passeerde, moest een jongere opstaan, en, zoo luidt het, de jongere wage het niet, te gaan zitten, tenzij de oudere hem dit bevolen heeft (Reg. c. 63). Tot zulke voorschriften kwam Benedictus niet alleen door het gezagsbegrip van den oud-Romeinschen huisvader, maar nog meer wellicht door zijn grondgedachte, die den dienst in het paleis des Heeren de voornaamste taak van het kloosterlijk corps achtte. Bij het koorgebed moest zijn troep als voor den troon der allerhoogste Majesteit staan en zich dienovereenkomstig met allen eerbied

gedragen. En die geest moest doorwerken in heel de verhouding tusschen de afzonderlijke personen. Vooral op de Germaansche vorstelijke families nu moest een zoo waardig gedrag een levendigen indruk maken. De vruchten zien wij in het aanzienlijk getal heerschers uit Germaansche stammen, die in de zevende en achtste eeuw hun intrede deden in de Benedictijnenkloosters. De meest bekenden van die vorstelijke monniken zijn de Longobard Rachis en Karolman, de oom van Karel den Grooten."[37]

Aan deze waardeering van de grooten des rijks was het goeddeels te danken dat het pogen der geloofsboden zoo spoedig met de meest verheugende resultaten bekroond werd. De tegenstand die de missioneering in Saksen en Noorwegen ontmoette was een uitzonderlijke toestand — die gebieden vormden slechts een betrekkelijk klein gebied van de breede Germaansche ruimte — en had veeleer een politieken dan wel een godsdienstigen ondergrond. Men bedenke dat tot aan de Aufklärung (ca 1750) noch bij de natuurvolkeren, noch bij de cultuurvolkeren een scheiding bestond tusschen politiek en godsdienst. Wat politiek één werd moest het ook godsdienstig worden. En de weerspannigheid der Saksen én het geweld van Karel den Grooten moeten in dit licht beschouwd worden. De gewelddadige „uitwendige" kerstening der Saksen door Karel heeft niet weinig de „innerlijke" bekeering door de monniken bemoeilijkt.

Ten slotte, en dit wordt gewoonlijk uit het oog verloren, was er in het heidendom onzer voorvaderen reeds een heel stuk Christendom voorhanden. De latere Germaansch-christelijke hoogcultuur der Middeleeuwen is niet denkbaar zonder die sterke onderbouw van een natuurlijk-erfelijke gaafheid, die scherp afstak bij de levensmatheid der oude, door lange eeuwen van verregaande corruptie belaste zuidersche cultuurvolkeren. De gekende tekst van den Zuiderling Salvianus, een priester, die schreef omstreeks het midden der vijfde eeuw, werkt als een licht-en-donker-schilderij: „Te midden van kuische barbaren leven wij (Romeinen) onkuisch. Ja, de barbaren ergeren zich aan onze schaamteloosheid. De Goten dulden geen hoererij. Zij laten den Romeinen hun wulpsch leven verder leiden, wijl zij van dit volk niets beters verwachten... Wij plegen ontucht en de Goten verachten haar. Wij minachten de kuischheid die zij beminnen. Hoererij verafschuwen zij als dood en zonde, wij beroemen er ons op. En hopen wij, die ons aan de schandelijkste ontucht, die zelfs door de bar-

baren gestraft wordt, overgeven, denken wij het vreeselijk oordeel Gods te kunnen doorstaan en de zaligheid te beërven? Met welk recht houden wij ons voor beter dan deze barbaren? Wie durft er beweren dat er ook maar één Got is die zich aan de schanddaden plichtig maakt waardoor alle of bijna alle Romeinen hun driften botvieren?" (Libri VIII de gubernatione Dei).

Een gezaghebbend kenner van de oud-Germaansche zeden, A. F. Gfrörer, getuigde dat er geen enkele vorm van heidendom de Christelijke waarheid en moraal zoo nabij kwam, als het geloof der oude Germanen. „Een edele geest van zedigheid was hier aanwezig. De reinheid van lichaam en ziel, de trouw en de hoogachting voor het huwelijk werden geprezen, leugen en eedbreuk werden verafschuwd. Met het oog op dit alles waagde Salvianus van Marseille de voorspelling, dat de heerschappij over de wereld aan de Germaansche volkeren zou ten deel vallen, en dat deze nieuwe, voorspoedige rijken zouden stichten."[37]

De antieke mensch was een grijsaard toen hij Christus leerde kennen; zijn levenskennis en levenswijsheid had hij soms duur betaald... De Germaan daarentegen was een jongeling toen hij Christus op zijn weg ontmoette. Sterk en edel allebei stonden zij voor elkaar en beseften dat zij broeders waren. Het edele zoekt het edele en waardeert het, het schoone zoekt het schoone en geniet het.

Heerlijk is het dit eerste ontmoeten van den Germaan met Christus gade te slaan, die eerste machtige spanningen tusschen het Dionysisch geweld en de Apollinische rust mee te leven. Wat een heerlijke tijd voor het Germanendom, dat in het Christendom voor het eerst tot eenheid komt en nu in zijn eersten opgang, in volheid van denken en adel van leven, zijn rijk, ongerept wezen zal openbaren. Een heerlijke tijd ook voor de Christenheid die, na het ineenstorten van de oude, afgeleefde Romeinsche wereld, nu die levensblije en kerngezonde Germaansche natuurvolkeren met al hun jeugdig frisch geweld in massa de Kerk zag binnenstroomen. „Der Wein der reinen Kirche ist am besten aufgehoben im Kelch der reinen Rasse" (Momme Nissen).

In de Lex Salica jubelt reeds de jonge Germaansche geloofsblijheid die geheel de Middeleeuwen zal domineeren. „Leve Christus – zoo luidt het daar – die de Franken liefheeft. Moge Hij hun rijk behoeden, hun leiders met het licht zijner genade vervullen, het leger beschermen, het geloof staande houden, vrede,

vreugde en gelukkige tijden verleenen, Hij, de Heer der heerschers, Jezus Christus."

Germanendom en Christendom... De Germaan en Christus... Niet in lamme rust, maar steeds in levende spanning, soms zelfs in geweldige en gevaarlijke wrijving, hebben zij elkaar bezeten. Hoe kon het ook anders? heeft men de Germaansche ziel niet het element van gestadige onrust in de Kerk genoemd?

Maar in zijn geheel overschouwd, „im groszen und ganzen", waren de Middeleeuwen én voor de Kerk, én voor de Germaansche volkeren een heerlijke, een sterke periode.

VOLKWORDING VAN DE KERK

„Men kan er in 't lang en in 't breed over discuteeren of het wenschelijker is dat het Christendom, bij zijn eerste ontmoeten met een volk, dit volk als natuurvolk dan wel als cultuurvolk aantreft. De nog niet christelijk doorgeeste cultuur die een volk met zich de Kerk binnenbrengt, schijnt voor het opnemen en beleven van het Evangelie eerder een hindernis dan wel een voordeel te zijn. Men denke aan Japan. Anderzijds is het ontbreken van een hoogere cultuur een zware last voor het Christendom, in zooverre de geloofsboden de moeilijke taak te vervullen hebben de cultureel lager staande volkeren tot die cultuurhoogte op te heffen die voor een grondig begrijpen van het Christendom noodzakelijk blijkt."[38]

De Germaansche volkeren waren jong en ongekunsteld toen zij de Kerk binnenstapten. Edelmoedig, zooals de jeugd is, hebben zij Christus' leer aangenomen als iets waarop hun trouwe harten reeds lang hadden gewacht. De kerstening van de orbis antiquus had vier eeuwen gevergd, het jonge Germaansch geweld loopt die oude vermolmde wereld omver, en weerom vraagt het vier eeuwen van Christelijke vorming, vooraleer de Kerk, bij de keizerskroning van Karel den Groote in 800, den oude rijksappel en het zwaard aan sterke en vrome Germaansche vuisten toevertrouwt. Wij beleven dan de Karolingische renaissance, het morgengloren van de hoogcultuur der Middeleeuwen.

Rome was oud en afgeleefd toen het Christus ontmoette. Het Christendom slaagde er niet in de vele ontbindende factoren uit te schakelen, het kon het uiteindelijk verval niet weren. Opdat het leven der genade zich rijk kunne ontplooien, moet het de levenskrachten van een sterke natuur kunnen oproepen. Germanje was jong en vol levensbelofte, de bovennatuur kon hier steunen en zetelen op den hechten grondslag van een oergezonde natuur, „der Wein der reinen Kirche im Kelch der reinen Rasse"...

Germanje is groot geworden op den schoot en aan de hand der Moederkerk: Germaansche cultuur was Christelijke cultuur. Men mag erom juichen of treuren: Germaansche grootheid was Christelijke grootheid.

Voor een volk is het ontegensprekelijk een groot geluk en een niet genoeg te waardeeren voorrecht als kind de Kerk te mogen binnenschrijden. Toch ware het verkeerd het oog te willen sluiten voor de zeer reëele moeilijkheden welke ook in dit geval de „kerkwording" van het volk en de „volkwording" van de Kerk belemmeren. In den aangehaalden tekst formuleert Abt Herwegen zeer gevat de eerste helft van het probleem: de „kerkwording" van het volk. Het ontbreken van een hoogere cultuur is een zware last voor het Christendom. De geloofsboden hebben de moeilijke taak te vervullen het cultureel minder ontwikkeld volk (hier niet in den zin van *achterlijk* maar wel van *jong* volk) op te helpen tot het hooger cultuurpeil dat voor een breeder begrip van het Christendom noodzakelijk is.

Het Christendom dat als cultus en cultuur, met zijn machtige spanningen tusschen Schepper en schepsel, geest en stof, natuur en bovennatuur, geloof en verstand, persoon en gemeenschap, vrijheid en gehoorzaamheid, leven en dood, geheel het breed universum omvat, veronderstelt inderdaad een verfijndheid in het aanvoelen van het evenwicht en een breedheid van visie die slechts op rijperen leeftijd en dan nog alleen bij stevig gevormde naturen mag verondersteld worden. Hoe zal een jong en onervaren natuurvolk dien goddelijken en schoonmenschelijken rijkdom en wijsheid der Kerk kunnen omvatten? Hoe zal het er in slagen de Kerk te „assimileeren"? Hoe zal het zijn „kerkwording" kunnen verwezenlijken?

Terstond hierbij aansluitend echter het tweede lid van het vraagstuk: de „volkwording" van de Kerk. Hoe zal de Kerk zich kunnen schenken, hoe zal zij zich aanpassen aan het jonge natuurvolk, welke aspecten van haar rijk wezen zal zij bij voorkeur belichten, hoe zal zij zich begrijpelijk en beminnelijk maken voor die jonge ongeoefende hersenen en eenvoudige harten? En volk én Kerk staan hier voor een ernstige taak: elk hunner moet zich omwerken en omvormen opdat het wederzijdsch doordringen en bevruchten mogelijk weze. Zij moeten zich naar elkaar toeneigen, elkander zoeken en zich in elkaar spiegelen, in zich en in elkander al de mogelijke aanknoopingspunten ontdekken en ont-

wikkelen die het ingaan en ontvangen zullen vergemakkelijken.

Wij mochten reeds die houding schetsen: zooals het kind ontvankelijk moet opzien naar den opvoeder en de opvoeder schenkend moet neerzien op het kind, opdat uit de kruising en koppeling dezer twee bewegingen de opvoedende akt geboren worde, zoo ook moet het volk zich geschikt maken om de Kerk in zich te kunnen opnemen, harerzijds moet de Kerk haar opname door het volk mogelijk maken en vergemakkelijken, door zich zoodanig aan te passen zich zoo in te kleeden en te belichten, dat zij bevattelijk en aantrekkelijk wordt en door het volk werkelijk kan geassimileerd worden.

Het is dus niet enkel het volk dat zich moet aanpassen aan de Kerk, ook de Kerk moet zich richten naar den cultuuraard en standaard van het volk. De Kerk moet zich anders vertoonen aan de oude cultuurvolkeren van het Oosten dan wel aan de cultuurarme stammen van de poolstreken. Een oude tempel tot cathedraal ombouwen is een heel andere taak dan het oprichten van een eerste missiekerkje. Zelfs bij hetzelfde volk kan de houding der Kerk niet voor eens en altijd worden bepaald en vastgelegd. Een volk is immers een levend iets, verandert voortdurend zijn opvattingen en levensvormen. Ook al blijven de grondslagen van de cultuur bij een bepaald volk gewoonlijk dezelfde, toch is die cultuur in voortdurende beweging naar hoogere ontwikkeling of ontbinding.

De aanpassing der Kerk is dus nooit een voldongen feit, het is een stelling die telkens opnieuw moet veroverd worden. Het ware dan ook totaal verkeerd te blijven vertrouwen en berusten in het contact dat eenmaal verwezenlijkt werd met een volk op een bepaald stadium van zijn groeiproces. Dit contact tusschen het kerksche en het volksche is altijd bedreigd, moet altijd weer opnieuw verwezenlijkt worden. Het leven is niet statisch maar dynamisch; een levend volk is altijd in beweging. Wil de Kerk het contact bewaren dan moet zij zich noodgedwongen medebewegen.

Beschouwen wij even ons eigen volk. Wat een afstand heeft het afgelegd sedert zijn kerstening in de vroege Middeleeuwen! Het is sinds lang de kinderschoenen ontgroeid, het heeft zijn jeugdige krachten overmoedig gemeten aan vele ondernemingen, het heeft de groeicrisis van de jongelingsjaren doorgemaakt. Zijn vrome levensblijheid, zijn frissche naïeve vreugde om al wat leeft en

kleur heeft, hebben de proef doorstaan van liberalisme en materialisme, de decadentieproducten der amusements-industrie kwamen uit den vreemde in breede golven binnengespoeld... Het leven heeft ons volk ietwat ontnuchterd, het heeft het experiment van het rationalisme meegemaakt, de triomfen van natuurwetenschap en techniek aanschouwd, het is mondig geworden in zijn denken; het kind is man geworden. De Kerk is tot ons gekomen als wij nog kind waren, en kinderlijk-blij om al die fonkelende schoonheid hebben wij haar opgenomen. Wij zagen hoe spontaan die eening zich voltrok. Dit welslagen legt er reeds getuigenis voor af dat de Kerk zich schonk op een gelukkige wijze, dat zij zich wist aan te passen aan het genie van dit kinderlijk volk.

Nu wij op eeuwen afstand onze kerstening als volk overschouwen, stellen wij aanstonds vast hoe psychologisch-juist, hoe paedagogisch-verantwoord de Kerk hierin te werk ging. Onmogelijk was het voor ons de geweldige diepten van 't oude denken te doorpeilen, onmogelijk de ontzagwekkende mysteriën ook maar eenigszins in los verband te bundelen en te verwerken... Dit alles is dan ook niet geschied. Spontaan, onbewust waarschijnlijk — wij zegden reeds dat onze geloofsboden zelf Germanen waren van het zuiverste bloed — werd ons geschonken wat ons paste, wat wij dragen konden en wat wijzelf verlangden: het aanschouwelijk, het tastbaar, het gemoedelijk, het opwekkend levend voorbeeld. Evenals jonge menschen willen jonge volkeren niet slechts gelooven en bezingen wat hun als heilig wordt voorgehouden : zij willen zien en beleven.

„De Kerk richt zich tot het verstand door het woord, tot het gemoed door de handeling. Bijzonderlijk den „gemeinen Mann", den man uit het volk beoogt zij wanneer zij het geheugen en het gezicht gebruikt om hem te onderwijzen en geestelijk te vormen. Uit eeuwenlange ervaring weet de Kerk dat het volksgeloof zich minder aan het dogma dan wel aan de overgeleverde sacrale handelingen en religieuze riten voedt[39]... In de Middeleeuwen was zij dan ook niet veeleischend. Om de menschen de „rudimenta fidei", de kernstukken van het geloof spelend aan te leeren, liet zij het symbolum, het Confiteor, de tien geboden en het Onze Vader, later ook het Wees gegroet, 's Zondags in de kerk gemeenschappelijk opzeggen... De man uit het volk putte zijn vroomheid niet uit de volheid van een ascese of een mystiek van hoogeren stijl, ook niet uit een welgeordende theologie: ver beneden deze

hooge sferen, uit de religieuze volksgebruiken en riten zoog zijn ziel haar leven."[40]

Wij moeten bedenken dat het niet de geprivilegieerde standen – de adel en de geestelijkheid – maar wel de „gemeine Mann", de boeren en burgers waren, die het aanschijn der middeleeuwsche vrooheid hebben gevormd. Het intellectueel peil van adel en clerus reikte overigens gewoonlijk niet zoover boven dat van de volksmenschen uit.

Heiligencultus, zegeningen en wijdingen, bezweringen en exorcismen, offer- en ommegangen, bedevaarten en processies, mysterie- en mirakelspelen, votiefmissen met zooveel of zooveel kaarsen en aalmoezen, de aflatenjacht voor de zielen van het vagevuur... geheel de ritueele volheid der sacramentaliën en ceremoniën der Kerk met de hun eigen elementaire volksche symboliek waren het religieuse kleingoed waarmede de vrome middeleeuwer zijn godsdienstzin voedde en beleefde. Hij wordt geboeid door de weelderige schittering van den eeredienst; de wisselende pracht van de kerkversiering, den zwier en den rijkdom van de breedgolvende liturgische gewaden, de zaligheid van de wierookwalmen, de statigheid van de dramatisch bewogen cultushandeling met haar vele vrome riten, haar fijnen kunstzin, haar spel en haar werkelijkheid... dat alles is uitermate goed geschikt om een jong levensblij volk te boeien en godsdienstig te verheffen.

„Ja, de Germaansche mensch heeft zich ingeleefd in het Christendom. Hoe gretig heeft hij van de veruitwendiging der geloofsgeheimen in de tijden en feesten van het kerkelijk jaar gebruik gemaakt! Het feest van Driekoningen werd voor hem een levend gebeuren, Palmzondag heeft hij dramatisch uitgebeeld, en op Paschen vertegenwoordigde het mysteriespel het groote geheim der opstanding. Dit zijn slechts een paar voorbeelden. Wat een rijkdom van vormen trad juist op dit gebied naar voor! Nooit had de Kerk het duidelijker kunnen aantoonen hoe zeer zij gesteld was op een harmonisch groeien. Zij heeft den drang naar verwezenlijking die reeds den heidenschen Germaan kenmerkte niet versmaad. Zij heeft dien drang alleen geheiligd, binnengeleid in het heiligdom, in haar eigen vormpotentie. Er was geen enkel gebeuren dat buiten het mysterium stond. De zon der bovennatuur bescheen alles. Ja, de wereld van het hemelsche groeide weldra zoo sterk met den „Alltag" samen, dat men de grenzen uit het oog verloor. De Germaansche mensch was vertrouwd geworden

met de gedachte aan de jubelliederen des hemels. Het is niets ongewoons wanneer het heilige, het „Jenseits" met gansch zijn concreetheid binnenrukt in het leven. Men leze slechts de Vitæ der heiligen of de werken van een Cæsarius von Heisterbach. Die menschen zien de Moeder Gods wandelen door de velden, zij verkeeren met de heiligen als met hun medemenschen..."[41]

In de laatste jaren verschenen verscheidene flink-gedocumenteerde studiën over de middeleeuwsche vroomheid. Alle geven hetzelfde tooneel te aanschouwen : eenerzijds een breede wemeling en een overdadige vruchtbaarheid in de peripherische, anderzijds een groot gemis aan begrip en interesse voor de centrale gebieden van het christelijk-religieuze[42].

Geen geleerde vroomheid dus, maar kleurig en frisch aanschouwelijk onderwijs, gemoedelijke en kinderlijk-naïeve godsdienstige belevingsvormen voor een jong en kleurenblij volk. De Kerk vond den weg naar het hart van dit volk. Zij heeft zich getoond en geschonken op een wijze die het volk begrijpen en begeesteren kon. Het volk heeft zich dan ook voor haar opengesteld en haar blij opgenomen; de Kerk is tot het diepste van zijn schoon wezen doorgedrongen. De Kerk is volksch geworden en het volk is kerksch geworden. Het contact was verwezenlijkt, de schoone volksche en kerksche Middeleeuwen konden geboren worden... „Twee of driemaal in de geschiedenis heeft de Kerk voor een dergelijk probleem gestaan, toen velen twijfelden aan haar zending; maar éénmaal slechts heeft zij het o.i. met volledig doorzicht en consequent opgelost. Eénmaal heeft zij, met volkomen behoud van haar zelfstandigheid, haar gelaat gewend naar de toekomst en deze op wondere wijze tot haar volmaaktheid geleid.

„Dat was niet in de Europeesche crisis van de Renaissance. Een zelfstandige en leidinggevende houding heeft de Kerk echter wel weten aan te nemen in deze wondere eeuwen die volgden op den inval van de Germanen in het Romeinsche Rijk."[43]

*

Dit sterke contact dat zoo spontaan en harmonisch tot stand kwam moest behouden blijven. Dit kon slechts wanneer de Kerk het volk volgde in zijn ontwikkelingsgang. De Kerk vond het volk toen het nog kind was, en zij schonk zich zooals men zich aan kinderen schenken moet. Geen machtige synthese, geen hoog-

rationeele leerstukken, maar wel de vroolijke feestelijke verscheidenheid der vele kleine bijkomstigheden... alleen het tastbare en aanschouwelijke kan een kind begrijpen en verheugen. Het volk echter ontwikkelde, de „gemeine Mann" waarmede de Kerk het zoo goed kon vinden werd stilaan critischer, de cultuur rationeeler. De Kerk mocht nu ook stilaan de randzone van het godsdienstig kennen en beleven verlaten, de tijd was gekomen dat zij het volk dieper haar rijk wezen mocht binnenleiden; het kindervoedsel mocht door meer substantieele kost vervangen worden.

Op zich zelf beschouwd was die ontwikkeling natuurlijk een verheugend verschijnsel. De oude, kinderlijke en dus uiteraard minder volmaakte vormen mochten worden afgelegd. Men mocht de peripherie van het Christendom waar het eerste contact verwezenlijkt werd verlaten, en dieper doordringen naar de rijkere en specifiek-christelijke kerngebieden der Kerk. Het volk was goeddeels het groeistadium van „gemeines Volk" te boven gekomen, de Kerk mag nu ook haar contact op een hooger peil verwezenlijken. Zij mag en moet zich op een nieuwe, volmaaktere wijze schenken aan het volk en het nu de grootsche heerlijkheden harer mysteriën beter ontvouwen. Een jonge man wil niet meer als klein kind behandeld worden, een mondig geworden volk mag niet langer, ook niet — vooral niet — in het religieuze, als een eenvoudig en ongekunsteld natuurvolk worden bejegend.

„Komt het volmaakte, dan moet verdwijnen wat gedeeltelijk is. Toen ik een klein kind was, sprak ik als een kind, dacht ik als een kind, als een kind redeneerde ik. Nu ik man werd heb ik afgelegd wat des kinds is" (I Cor. 13, 10, 11).

De Kerk stond weerom voor de grootsche taak een nieuwe religieuze levensstijl te ontwerpen voor den nooit rustenden Germaanschen mensch. Veel van de oude lieve vormen werden verdacht... het critisch oog van het ontwakend nuchter intellect vond hen zoo grof-materialistisch, zoo weinig specifiek-christelijk. Dit herzien der waarden was des te meer noodzakelijk wijl hier het volk zelf scheppend was opgetreden en zich in dit scheppen des te vruchtbaarder had getoond naarmate het zich hoe langer hoe meer van de kern naar de uiterste peripherie van het Christendom voortbewoog. De drang van den Germaanschen mensch naar het zintuigelijk-concrete kwam ook hier tot sterke uiting.

Men heeft gezegd dat eerst in de Germaansche wereld de

menschwording voleindigd werd. Het Oostersch Christendom is pneumatisch, meer ingesteld op het geestelijk-onzichtbare. Het ziet den Christus als den „rex gloriæ" bekleed met hemelsche heerlijkheid, in het licht van zijn stralende Godheid. Het Germaansch Christendom is „diesseitsfreudig", het ziet Christus in zijn liefelijke of lijdende menschheid, en klimt langs die menschheid op naar de Godheid. Zooals God uit de zuivere geesteswereld neerdaalde en zichtbaar werd in het vleesch, zoo moet ook het mysterie belichaamd worden in de dingen. Hier ligt het gevaar voor verwereldlijking die dan ook werkelijk is ingetreden. „Ist ihm (dem Volke) das Sacramentalienwesen auch gewiss nicht sein ganzes Christentum, so doch sicher sein halbes."[44]

De oude belevingsvormen moesten herzien en uitgezuiverd worden. Dit negatieve werk bleek niet zoo heel moeilijk. Onder den druk der critiek van de soms al te ijverige hervormers werd alleszins bevredigend aan dien eisch voldaan. Doch de tweede en belangrijkste helft van het programma, het positief opbouwend gedeelte, bleek moeilijker te verwezenlijken. De oude vervallen vormen moesten vervangen worden door een nieuwe religieuze levensstijl die in eenklank was met den verhoogden cultuurstandaard. En hierin zijn de krachten treurig te kort geschoten. Een nieuw, levend en vruchtbaar contact kwam niet tot stand. Na veel pijnlijke wrijvingen bracht men het slechts tot een compromis. Wel zijn de katholieke hervormers erin geslaagd het peil van het godsdienstig rationeel *kennen* te verhoogen, doch er ligt een heele afstand tusschen het naakte, louter formeel kennen en het frisch beleven. De oude levensvormen waren afgeleefd of verwaarloosd, en nieuwe werden niet geboren. Verlichtende waarheid kwam er wel, maar geen nieuw en warm leven. Weten kan dikwijls isoleeren, leven zal altijd communiceeren, en alleen het leven kan leven wekken.

Het godsdienst-onderwijs moet steeds in dienst staan van het leven. Het nuchtere, dor-gedachtelijke, oppervlakkig-rationeele van zooveel godsdienstonderricht is hieraan te wijten, dat men van de godsdienstkennis een wetenschap maakte. De profane, op de natuurlijke denkkracht gesteunde inhoudsverklaring van het geloof, werkt uiteraard ook profaan. Godsdienstonderwijs moet zijn als een schouwend, schroomvallig en wijdingsvol voortschrijden in het heiligdom. Daarom is een afkooksel van hoog-wetenschappelijke theologie volstrekt nog geen goed godsdienstonder-

richt. „Hier ligt het eigenlijk onderscheid tusschen de theologie en de heilsboodschap. De *theologie* wil allereerst het *kennen* dienen; daarom doorvorscht zij de religieuze werkelijkheid tot aan de uiterste grenzen van het kenbare (verum) en strijdt hier om het laatste stukje waarheid, zonder zich af te vragen welke waarde die zoo moeizaam veroverde kennis heeft voor het leven. De *heilsverkondiging* daarentegen is geheel gericht op het *leven*. Dezelfde religieuze werkelijkheid waardeert zij allereerst volgens haar waarde voor het leven, in zooverre zij een doelwit blijkt te zijn voor ons streefvermogen (bonum). Van al datgene wat de theologische analyse haar aanbiedt, valt alles wat alleen eruditie is buiten beschouwing en komt alleen datgene in aanmerking wat den weg wijst en voorthelpt naar het doel, wat aan ons heilsverlangen en heilsbehoefte beantwoordt... Het eigenlijk voorwerp der verkondiging is de blijde boodschap, datgene wat de oerkerk ook het Kerygma genoemd heeft. Het dogma moeten wij, priesters, kennen, het Kerygma, de goede boodschap moeten wij verkondigen..." [45]

Mag om andere redenen de verbreiding van theologische kennis onder de intellectueelen ook wenschelijk schijnen, de heilsverkondiging zelf blijft altijd de blijde boodschap; want de zin van het Christendom is niet louter theoretisch weten maar leven, niet eruditie, maar heiligheid. Het is God en Christus „kennen" in den zin van Joannes, d.i. geloovig en liefdevol aanhangen.

„De „studiositas theologorum", zergt Gerson, stelt aangaande de engelen allerlei vragen: of zij ons ooit verlaten, of zij van te voren weten of wij uitverkoren zijn of verdoemd zullen worden, of Christus en Maria een beschermengel hadden, of de Antichrist er een hebben zal. Of onze goede engel tot onze ziel kan spreken zonder de beelden van phantasmen, of zij de aanspoorders zijn tot het goede, gelijk de duivelen tot het kwade. Of zij onze gedachten zien. Wat hun getal is. Die studiositas, besluit Gerson, blijve den godgeleerden overgelaten, maar elke curiositas zij verre van allen, die zich meer moeten bevlijtigen tot devotie dan tot subtiele bespiegeling." [46]

Nu is het een feit dat sinds de katholieke contrareformatie, met de hernieuwing der theologische studiën die volgde op het Concilie van Trente, de wetenschappelijke theologie zeer sterk de catechetiek is binnengedrongen. Men vond het zelfs noodig het volk vertrouwd te maken met de abstracte, wetenschappelijke

terminologie der theologen. Zeer vele van de catechismusvragen worden beantwoord door strengomlijnde bepalingen waarvan ieder woord draagt. Door deze definities in gebedsvorm te gieten dacht men aan de behoefte naar verhevener vroomheidsvormen te voldoen. Eerst de twintigste eeuw zou hierin verandering brengen en doelbewust trachten dit standpunt te overwinnen.

De groote behoefte ging niet allereerst naar een meer wetenschappelijk analyseerend godsdienstonderricht, wel naar godsdienstig leven in nieuwe ritus- en cultusvormen. De godsdienst wordt het best en het diepst aangeleerd in het cultueel godsdienstbeleven.

Het geloof in Christelijken zin is meer dan een voor-waarhouden. „Zoo is de godsdienstige houding wel een aanvaarden van de goddelijke openbaring, maar zij is dit niet in denzelfden zin als het aanvaarden van een gewone waarheid. Ieder geloovige beseft dat door deze houding niet alleen het intellect maar de geheele mensch wordt in beslag genomen. De intellectualistische periode heeft de Kerk voor moeilijkheden gesteld, die tijdens de Middeleeuwen nooit in dezelfde mate waren opgedoken. Zoo is het te verstaan dat het wezen van het geloof in de apologetische tractaten dikwijls werd te kort gedaan. De verhouding van den mensch tot God is het geloof en niet het weten. De Kerk als levende geloofsgemeenschap heeft haar geloof altijd als leven aangeduid. Niet door onderricht, maar door deelname aan den goddelijken dienst en door het aanhooren van het woord Gods is het Christendom gegroeid, en werden de menschen steeds opgenomen en het Christendom binnengeleid. Wellicht heeft de intellectualistische periode die wij doormaakten te weinig de beteekenis van die waarheid begrepen... De godsdienstige houding moet haar uitdrukking niet slechts in woorden maar in het beleven van het mysterium vinden."[47]

In hun rechtmatige reactie tegen de oude, concreet-tastbare en soms al te formalistische ritueele godsdienstbeleving, vervielen de hervormers in het ander uiterste, in de abstractie van een koud *verstands-* en *wils*christendom. „Menigeen stelt zich het godsdienstig leven dat tot de eeuwigheid leidt al te simplistisch voor. Noodzakelijk is het niet enkel de leering te kennen; ook de concrete mensch dient aangegrepen te worden in alle lagen van zijn wezen. Want juist het religieus leven is een geheime kracht die alle levensaders doorstroomt.

„Voor menigeen zijn er enkel twee zaken, of laten wij zeggen twee gebieden, op elk waarvan zich een bepaalde verrichting afspeelt:

„*a*) het *kennen*, het weten van den godsdienst, hoe meer hoe liever;

„*b*) het *doen*, onmiddellijk spruitend uit het kennen, en daarmede in rechtstreeksche verhouding.

„Zoo eenvoudig is evenwel het leven, ook het religieus leven niet, dat het zich laat inperken in slechts twee sectoren. Zooveel ruimte ligt tusschen beide en overal in het ommeland der psyche; dààr is spel voor zooveel andere factoren die het kennen en het doen onophoudelijk beïnvloeden.

„Neen, het godsdienstig leven is niet statisch te beschrijven in een paar sectoren, doch dynamisch op te vatten als een wonderbaar en veelkrachtig complex.

„Het staat buiten kijf dat de godsdienstige onwetendheid moet bestreden worden. Zij is oorzaak van verwarring in de levenswegen, zij ontneemt het houvast in de doelstreving. Doch beschouwen wij de werkelijkheid.

„De bekeeringen geschieden meestal niet langs verstandelijke redeneerbanen. De geloofsafval evenmin. Ons stellend aan het uitgangspunt van een normale opleiding, mogen wij even stellig verklaren: de godsdienstige vorming begint vóór de kennisopname. Een vurige religiositeit kan bestaan zonder veel religieuze kennis. Er is meer van doen dan kennis om een godsdienstig mensch te zijn.

„Wat ons, rechtgeloovigen, allen religieus het meest deugd doet, ligt niet altijd op den weg der kennis. Niet altijd is het een heldere uiteenzetting van op den kansel of den leeraarsstoel, die ons godsdienstig leven beïnvloedt. Vaak zal het zijn een mooi kerkelijk hoogtij, een nachtmis op Kerstdag, het aanschouwen van liefdewerken om Christus' wil door anderen gepleegd, het voorbeeld van onthecht en verstorven leven, een aangrijpend kunstwerk..." [48]

De katholieke hervormers der xvi^{de} eeuw hadden uit het oog verloren dat het Christendom niet in de eerste plaats een leer of een moraal is, maar wel een *leven*. Dit leven, dit „nieuwe leven" wilde zich uiten in een nieuwe verhevener religieuze vormentaal die in eenklank was met den verhoogden cultuurstandaard. „Die Reformation ist entstanden weil die Deutschen das Bedürfnis hatten und haben, fromm zu sein" (Heilige Clemens Hof-

hauer). Het geloof is meer dan een kennen, en de mensch is meer dan zijn intellect. Het oude contact werd niet hernieuwd op een hooger peil, een nieuwe godsdienstige levensstijl werd niet geboren. Het godsdienstige paste zich niet innerlijk aan bij de nieuwe cultuur en was hier dan ook niet langer de vormende kracht. De cultuur harerzijds zal zich hoe langer hoe meer losmaken van het godsdienstige; van onverschillig wordt zij strijdend vijandig. Niet alleen het eerste ontmoeten van het Christendom met een volk, ook het volgen van dit volk in zijn ontwikkelingsgang, kan aan de Kerk soms uitermate hooge eischen stellen. De Kerk die het met de Germaansche volkeren zoo goed kon stellen toen deze nog kinderen waren, heeft hen niet kunnen behouden toen zij man werden. Dat klaar doorzicht, die soepele plooibaarheid waarmede de Kerk vroeger de jonge Germaansche volkeren in haar schoot had opgenomen, die nobele grootmoedigheid waarmede zij zich, als ware moeder aller volkeren, ook aan dit volk geschonken had naar de mogelijkheden en den aard van zijn eigen wezen, de echt-*katholieke* en onbaatzuchtige houding van haar die alles voor allen moet worden om allen voor Christus te winnen, en voor dit doel alles veil heeft wat haar lief is maar niet haar zelfstandigheid raakt, dat alles bleef eenigszins in gebreke. Een zelfstandige en leidinggevende houding zooals de Kerk die wist aan te nemen bij de kentering der tijden, toen de Germanen den orbis antiquus overweldigden, kwam bij die tweede groote tijdswending der Renaissance onvoldoende tot zijn gelding. „Toen werd er tusschen de Kerk en de nieuwe cultuur eerder een compromis gesloten, waarbij iets, hoe weinig ook, van het absoluut religieus karakter van het katholicisme, ook bij de leiders, verloren scheen, beïnvloed en overwoekerd als zij werden door de wereldsche cultuur."[49]

De gave harmonie der Middeleeuwen werd niet teruggevonden, de juiste verhoudingen bleven verstoord. De diepe kloof tusschen godsdienst en leven bleek én voor de Kerk én voor de cultuur zeer nadeelig... De geest trok zich terug uit de stof en de stof maakte zich los van den geest. De twee elementen die elkaar moesten bevruchten plooiden zich op zich zelf terug. De godsdienst werd voor velen een kille, levensvreemde geesteswereld. De cultuur ontaardde en verviel tot ziellooze, plat-materialistische civilisatie. Levensvreemde geest en ondoorgeest leven... De religieuze verscheurdheid, die vreeselijkste van alle rampen

die ooit het Avondland getroffen hebben, is de wrange vrucht van velerhande mistoestanden, de schuld ervan weegt op veler schouders. Wanneer wij echter het aandeel van de oude Kerk hierin afwegen en beschouwen, dan wil het ons voorkomen dat wij dit meer dan wij het tot nog toe deden, als een in gebreke blijven van de menschen tegenover de spontane groeikracht en de levende aanpassingsvermogens van het katholicisme moeten bestempelen.

„De verhouding van de Kerk tot de cultuur hoeft niet altijd onveranderlijk te blijven. Als moeder en kind staan die tot elkaar. Kind moet steeds kind blijven: maar een klein kind mag geen klein kind blijven. De cultuur welke de Kerk eens in haren schoot en later in hare armen had gedragen en gevoed, is langzamerhand mondig geworden. Een tijdlang nog liep zij aan de hand van moeder; maar toen kwam de storm- en drangperiode, de roes der puberteitsjaren. Cultuur werd nu een nukkig en lastig kind: het drong naar ontvoogding; maakte zich van zijn moeder los. Om zelfstandig te kunnen zijn meende het opstandig te moeten worden. Wat het van de moederkerk aan cultuurgaven meegekregen had, wendde het nu tegen die kerk aan. Zoo moet o.i. de Renaissancetijd in de cultuurgeschiedenis gezien worden: als een puberteitsroes. Is elke puberteit niet als een wedergeboorte? Op de stormachtige jeugdjaren volgden nu de crisisjaren van den volwassen leeftijd. Opstandige droomen van het gemoed kristalliseerden zich tot strakke, ietwat argwanende zwaartillende zelfstandigheid van willen en denken. Het mangeworden kind schuwt eenigszins zijn moeder: het durft, het wil haar niet erkennen. Zij aan zij loopen zij, als vervreemd en min of meer vijandig. Zoo kan het en mag het niet blijven. *Is nu de tijd van de volle rijpheid niet aangebroken, waar de cultuur gerust is en bewust van hare zelfstandigheid, elk masker van opstandigheid of weerspannigheid kan afleggen, om niet meer aan de hand, maar hand in hand met de Kerk te bouwen aan het eeuwig en tijdelijk welzijn van de menschheid?*"[50]

KERKELIJKE HERVORMING

EN

VOLKSCHE HERWORDING

PROBLEEMSTELLING

In zijn „Religiöse Volkskunde", het tweede boekdeel van zijn groot cultuur-historisch werk „Das gemeine Volk"[51], heeft Prof. Dr. Max Rumpf op zeer persoonlijke, en doorgaans ook zeer overtuigende wijze, de verhouding geschetst van het Christendom tot de Europeesche cultuur. Hij komt er tot de bevinding dat alleen het Katholicisme er in slaagde een werkelijke, tegelijk religieuze en wereldsche volkscultuur te verwekken. Zijn begrip „volk" is wel omlijnd. Het is „das gemeine Volk", de meestal ongeletterde kleine burgerij en plattelandsbevolking waarover wij het reeds hadden, die „vergleichsweise überaus anspruchslos und ärmlich geblieben ist in seinem objectiv und starr geblieben Kulturbesitz, Kulturgerät" (blz. 2). Alleen de Katholieke Kerk slaagde er immers in met dit „gemeines Volk" een aanhoudende, zeer levendige en begrijpende voeling te bewaren. De cultuur van het Protestantisme is er voornamelijk een der „Bildungswelt", een cultuur van de zedelijk souvereine, zoo hoog mogelijk opgevoerde en verfijnde persoonlijkheid. Het Protestantisme kon wellicht meer en fijner gecultiveerde *individuën* voortbrengen, alleen het Katholicisme schiep een *gemeenschaps*cultuur, een ware *volks*cultuur.

Dit alles strookt met wat wij boven mochten uiteenzetten over het ontwikkelingsstadium der Germanen en de Christelijke cultuur der Middeleeuwen. Het nieuwe, of althans het bezinningwekkende, vinden wij eerst verder in het betoog: *„Gemeines Volk"* echter heeft in Duitschland, in West- en Midden-Europa opgehouden te bestaan, „zelfs zijn „arme Seele" zal niet eens terugkeeren, om de gansch anders geworden menschheid te groeten" (blz. 108). „Het Katholicisme heeft slechts een eenheids-, een volkscultuur weten te scheppen en te bezielen, zoolang als het „gemeine Volk" zelf er was" (blz. 401).

Het „gemeine Volk" verdwijnt, sedert verscheiden eeuwen is

er een nieuwe menschheid aan het rijpen... Met die nieuwe, groeiende menschheid heeft de Kerk nog geen bevredigend contact gevonden. De koude, levensvreemde speculatie waarmede zij het beproefde, heeft gefaald; spijts allen goeden wil en een reuzeninspanning, werd het mondig geworden volk practisch verwaarloosd. De „goede oude tijden", met hun „brave doorchristelijke menschjes" behooren hoe langer hoe meer tot het verleden, „das gemeine Volk ist im Aussterben" en het zal niet meer verrijzen. „Wij stellen eens en voor altijd vast, dat er nooit een terugkeer, een wederherstel van een oud tijdvak geweest is en ook nooit zijn zal" (Berdjajew). Het leven kent geen stilstand, het heeft zich tot een nieuw stadium voortontwikkeld, en verliest de laatste sporen van het voorgaande. De Katholieke volkscultuur der Middeleeuwen is uitgeluid, omdat het volk der Middeleeuwen zelf verdwenen is.

Het Katholicisme is echter meer dan een cultuur, en daarom zou het er zelfs den schijn niet mogen van hebben, dat het evenals zijn cultuur, en samen met zijn cultuur door het leven werd voorbijgestreefd en overwonnen. Deze indruk is het precies dien het lezen van Rumpf's cultuurgeschiedenis ongewild nalaat: ieder groeistadium van het volk heeft zijn eigen geaarde cultuur, de cultuur der Middeleeuwen was een katholieke cultuur, Katholicisme en Middeleeuwen hooren naar hun wezen samen, zij beantwoorden aan een groeistadium in den ontwikkelingsgang van het volk. De Middeleeuwen en het Katholicisme zijn een overwonnen groeistadium, het leven keert niet terug op zijn schreden.

De cultuurhistoricus beschouwt den godsdienst niet op zich zelf, doch enkel in zoover hij cultuurvormend is. Daarom kan men het hem dan ook niet kwalijk nemen dat hij bij de nuchtere feiten blijft stilstaan, zonder zich om specifiek-godsdienstige vraagstukken te bekommeren. Het Katholicisme gaat niet op in een cultuur, en gaat er daarom ook niet mede ten onder. Tenminste is het rechtens zoo, feitelijk kan het nochtans anders verloopen. De feiten nu zijn het voorwerp der geschiedschrijving.

Het is een feit dat sinds de groeicrisis der Renaissance, de Kerk het contact met de cultuur — en dus met het volk in zijn meest intens levende lagen — verloren heeft. Het leven heeft inderdaad het stadium van de katholieke cultuur der Middeleeuwen achter zich gelaten, doch daarom werd het Katholicisme

zelf, als godsdienst, niet door het leven overwonnen. En juist omdat het Katholicisme in zich zelf een altijd jeugdige en levende kracht bezit, kan het, wanneer het daadwerkelijk en krachtig beleefd wordt, ook steeds weer een katholieke cultuur verwekken. De oude Middeleeuwsche cultuur is niet de eenig-mogelijke katholieke cultuurvorm. In dien zin kan de katholieke cultuur een wedergeboorte, een renaissance beleven. De Renaissance die wij inmiddels de facto gekend hebben, was er echter geen van de katholieke, maar wel van de heidensche cultuur. De renaissance van de katholieke cultuur is uitgebleven en moest uitblijven, wijl de katholieke religieuze hervorming uitbleef. Een nieuwe katholieke cultuur kan immers slechts ontluiken wanneer het Katholicisme zelf, in nieuwe sterke belevingsvormen herboren wordt. De katholieke godsdienstige hervorming is uitgebleven, de katholieke tegenhervorming heeft bijna uitsluitend defensief werk geleverd: *contra*-reformatie. Het positieve werk, het eigenlijke her-vormen zelf, het veroveren van nieuwe godsdienstige belevingsvormen, blijft nog te doen.

Deze opvatting vinden wij onder verschillende benamingen steeds weer terug bij onze hedendaagsche katholieke denkers. Men onderstreept het positieve. De defensieve, apologetische houding wordt opgegeven, men wil nu overgaan tot het offensief: het opbouwend werk. Het rumoer van den strijd was niet de geschikte atmosfeer voor een stil en diep bezinnen op de innerlijke rijkdommen van de Kerk.

In één van zijn magistrale werken [52] vergelijkt Dom Vonier den toestand der Kerk gedurende de voorbije periode, met dezen van een belegerde stad. De vele kleine versterkingen aan de uiterste stadszone werden aangevallen door het Protestantisme, later ook door agnosticisme en positivisme, de schijnbare tegenstelling tusschen geloof en wetenschap moest uit den weg geruimd worden. Voortdurend moest men slag leveren om eene of andere — dikwijls zeer kleine — bezitting van de Kerk. Alle aandacht ging dan ook naar deze bedreigde punten. Men had nog maar weinig oog voor de innerlijke, ongekreukte schoonheid van de stad zelf, men vergat haar als het ware voor het verdedigen van haar voorposten.

Offensief, bezinning, inkeer, terug naar de bronnen, concentrisch godsdienstonderricht, organische gebondenheid, Ganzheitstheorie, prioriteit van het geheel op de deelen, synthetische

geesteshouding... het zijn alle zooveel parolen die de nieuwe geesteswending aanduiden. De contrareformatie is voorbij, de reformatie, de ware hervorming kan een aanvang nemen!

De Kerk is niet aan het einde van haar kunnen met wat zij aan het „gemeine Volk" geschonken heeft. Zij kan ook de levenszenuw zijn van een hoogbeschaafde cultuurgemeenschap. Ja, wanneer het peripherische van haar wezen reeds zoo'n geweldig iets als de sterke volkscultuur der Middeleeuwen in het leven kon roepen, wat al onvermoede scheppende krachten moeten er dan nog geborgen liggen in de nog onbetreden kerngebieden van het Christendom! Wij moeten doordringen naar de kloeke teelgronden van dit land van belofte. Niet het Christendom heeft versaagd, wel de Middeleeuwsche vorm waarin het Christendom nog gekneld zat, wel de naakte denkerij, wel de uit het leven ontvluchte hersengymnastiek waarmede men die oude overleefde vormen wilde aanpassen of vervangen.

„De Kerk ontwaakt in de zielen!" Wij veroveren ons een nieuwen, specifiek-christelijken levensstijl!

*

Hervorming! Iets her-vormen, iets andere, nieuwe vormen geven. Hervorming veronderstelt dus in de eerste plaats het bewaren van een oud goed, dat nu echter in nieuwe vormen gegoten wordt.

„Elke hervorming, wil ze waarlijk zijn wat het woord beteekent: her-vorming, is slechts een nieuwe vorm-geving aan een oud, onverwoestbaar wezen; en wel zóó dat door den nieuwen vorm het oude wezen het best tot zijn recht zal komen in het nieuwe totaal-beeld waarin het geplaatst wordt. Een christelijke hervorming moet dus noodzakelijk ook beginnen met een klare bevestiging van datgene wat in het Christendom moet noch kan hervormd worden, maar wat door de hervorming weer in vollen luister voor mensch en wereld als werkelijkheid moet verschijnen. Door vergelijking met het diepste wezen van het Christendom moet de waarde geschat worden van al wat zich aandient als zijn vernieuwing en hervorming." [53]

De allereerste voorwaarde voor een gezonde hervorming is dus een kennen en waardeeren van de diepe, onverwoestbare wezenheid van het goed dat moet hervormd worden. Zoo kan een hervorming noodzakelijk zijn en toch onmogelijk te verwezenlijken:

het kan iedereen duidelijk zijn dat de oude vormen overleefd zijn, maar de diepe kennis van het te hervormen goed kan ontbreken: men weet niet wat mag veranderen en wat moet blijven. Bezinning op de positieve, blijvende waarden, een grondig doorschouwen van de wezensstructuur van het Christendom, is de allereerste en onmisbare voorwaarde voor een christelijke hervorming. Het wezen zelf, het goddelijk-onveranderlijke moet geëerbiedigd, aan dit goddelijk-blijvende moeten alle hervormingen getoetst worden. Deze hervormingen zijn slechts de nieuwe kleederen waarin het goddelijke zich zal openbaren.

Ontbreekt die allereerste voorwaarde, dan moet men voorloopig afzien van een doorgedreven hervorming. „Niemand laat zich gaarne verder leiden dan hij zelf ziet" zegt de Navolging. Dat was goeddeels de katholieke houding gedurende de xvj^e^ eeuw. Wil men toch doordrijven, dan raakt en kwetst men de wezenheid, dat was de tragiek van den soms zoo krachtig-dynamischen en zoo begrijpelijken hernieuwingswil van het Protestantisme. De xvj^e^ eeuw was niet rijp voor het scheppen van een grootschen nieuwen Christelijken levensstijl. Het klare doorzicht, de bezinning ontbrak. Men moest zich voorloopig met disciplinaire hervormingen tevreden stellen.

Een concreet voorbeeld moge dien toestand illustreeren.

Sommige kloosterorden beroemen er zich op dat zij nooit moesten hervormd worden. De Benedictijnerorde — in zoover men hier van een orde spreken mag — wijst met rechtmatige fierheid op de vele hervormingen die zij heeft doorgemaakt. De xix^e^ eeuw biedt een treurig beeld van algeheele ontreddering. De storm der Fransche revolutie had de oude grijze abdijen geschokt op hun eeuwenoude grondvesten. Het gemeenschappelijk leven was langen tijd onmogelijk. De storm luwt, men verzamelt de brokstukken. „Putasne vivent ossa ista? Kunnen deze beenderen wel terug levend worden?" (Ezech. 37, 3). Men sprak veel van hervorming. Men is begonnen met de regeltucht te herstellen, alles streng te bepalen... Nu eerst, na een eeuw herstel, kan men van een ware hervorming spreken. Eerst na honderd jaren van zoeken en zinnen wordt stilaan de oude geest heropgedolven, de geest die leven wekt... Die eerste hervorming der xix^e^ eeuw was noodgedwongen louter disciplinair; littera mortua est, de letter is dood; toch schiep zij de mogelijkheid tot dit rustig bezinnen op eigen wezen dat dan uiteindelijk de ware her-vorming

mogelijk maakt. Eerst na het doorschouwen van het wezen van het monachisme kan men de aan dezen geest aangepaste vormen scheppen die hem heerlijk zullen uitstralen. Wanneer men weer vastgeworteld staat in de echte traditie, wanneer men de oude levensbronnen weer heeft ontdekt en opengelegd, wanneer de sterke levenszenuwen van het verleden ook het heden doorzinderen, dan pas kan men het wagen die heilige traditie in nieuwe vormen in te kleeden.

„Juist omdat het wezenlijk Traditie is, kan het Christendom ook de *evolutie* aanvaarden, zonder gevaar te loopen er iets van zijn wezen bij in te schieten. Dit is de diepere zin van zijn onveranderlijke Traditie. Het is precies dit karakter van onveranderlijkheid, dat in zijn wezen dit jeugdige dynamisme schept, dat telkens weer de geschiedenis doet opkijken voor de soepele aanpassingskracht van het immer zichzelf blijvende Christendom." (Ibid.)

Eerst nu, na vier eeuwen bezinning op haar diepe wezen, kan de Kerk eindelijk tot de ware Hervorming overgaan. Nu, en geen vijftig jaar vroeger, is de „volheid der tijden" aangebroken waarop zij, bewust van haar ware zijn, blij te moede, de ouderwetsche knellende kleederen en de vele en zware sieraden waarmede de vorige eeuwen haar welwillend overlaadden, kan afleggen. De kostbare ikone der Kerk mag nu bevrijd van de dikke lagen vernis en de vele fleuronnekens waarmede vrome geslachten haar vereerden; haar heilig wezen zal men niet raken, van onder het verdoezelend eeuwenoude eerbiedwaardig vuil zal het stralend te voorschijn komen.

„De Kerk ontwaakt in de zielen!" Men is haar weer gaan „ontdekken", haar nobele, zuivere lijnen lichten weer op, de vele barokke beelden, de opdringerige schilderijen, de monumentale graftomben, de honderden kandelaars en ex-voto's, dat alles brengt ons niet meer in verwarring, onze oogen volgen de schoone architecturale lijnen van haar wezen.

De voorwaarden zijn vervuld: het criterium is veroverd. Nu is het uur der Katholieke Hervorming geslagen. Nu kan de Kerk zich aanpassen, ongedwongen en onbelast kan zij weer haar schoonheid uitdragen naar het volk, zij kan weer volksch worden.

Pas na de katholieke religieuze hervorming, kan en zal ook de katholieke cultuurrenaissance volgen.

*

Een nieuwe religieuze levensstijl!

Een kunstwerk, een gebaar, een lichaam heeft stijl, wanneer het de gave vertolking is van een geestelijke waarde. De stof is stijlvol, wanneer zij vol is van geest en dezen uitstraalt.

Ons leven heeft stijl, is stijlvol, wanneer het de blijvende uitstraling, de bestendige openbaring is van een verheven geestelijke gezindheid.

Een christelijken levensstijl hebben wij pas, wanneer al ons doen en laten, gansch onze levensopvatting en practische levensverwezenlijking bezield zijn door en een uitstraling zijn van Christus. Ieder Christen moet een levende ikone zijn van Christus; alleen in die mate waarin de Christen een andere, een nieuwe Christus is, zal zijn leven ook een christelijken stijl vertoonen.

Wij wezen er boven op, dat die drang naar belichaming van het geestelijke een zeer eigen trek is van de Germaansche ziel. Voor den Germaan bestaat er geen antinomie tusschen geest en stof, hij dwingt ze steeds weer in het spanningsevenwicht van een twee-eenheid. De stof moet vergeestelijkt en de geest verstoffelijkt worden. Geest en stof moeten elkaar opvoeren tot hun hoogste mogelijkheden, de geest schenkt de stof een ziel, en de stof schenkt den geest een lichaam... de wezenssynthese van stof en geest, „sinlichheit in den gheest"...

Met de late Middeleeuwen begint ook de christelijke bezieling te tanen, het godsdienstig enthousiasme verzwakt, en als gevolg ook de uitingsdrift en de vormpotentie van den godsdienst. Het leven der Westersche Christenheid werd hoe langer hoe meer stijlloos. Het dagelijksch doen en laten, arbeiden en rusten, vieren en treuren, het familie- en het volksleven, het geslachts- en het beroepsleven, dat alles is niet meer doorzinderd van die éene, allesbezielende innerlijk-geestelijke kracht, die zich onstuimig en onhoudbaar een weg baant naar buiten en de stof overmeestert. De levenscyclus met al zijn bont gebeuren is niet meer een symbool van hoogere werkelijkheden, de tijd is niet meer de afglans van de eeuwigheid, de stof wordt niet meer opgeheven en gezalfd door den geest, zij valt op zichzelf terug. De levenwekkende spanning tusschen geest en stof is ontzenuwd, wij krijgen de tijdspanne van het menschonwaardig materialisme, de cultuur maakt plaats voor het comfort...

„Omnia instaurare in Christo!" Alles moet weer hernieuwd en bezield worden door Christus. De christelijke bezieling moet

weer overslaan op de dingen van ons alledaagsch leven, „emitte spiritum tuum et creabuntur", alleen de geest schenkt leven aan de stof, alleen Hij die Geest en stof is, de God-mensch Jezus Christus kan gansch de schepping maken tot een uitbreiding van zijn heerlijke persoonlijkheid, waarin de hoogste symfonie van geest en stof wordt uitgejubeld: de wezenlijke vereeniging van den eeuwigen God in ons stoffelijk vleesch, de vergoddelijking van de stof in het lichaam van het menschgeworden Woord. Gansch de zichtbare schepping moet worden als het verlengsel van dit heilig lichaam van den Christus, den Gezalfde. In Christus moet ook zij gezalfd worden met de zalfolie der Godheid.

Die vergoddelijking der schepping vangt aan bij de menschwording van het ongeschapen Woord, zij deint zich uit over de geheiligde, met Christus vereenigde menschheid, en langs en door de geheiligden moet zij overvloeien op alle levende en levenlooze schepselen: „Reikhalzend toch smacht de schepping naar de openbaring der kinderen Gods... om deelachtig te worden aan de vrijheid van de glorie der kinderen Gods" (Rom. 19, 21).

„Ecce nova facio omnia... Zie ik maak alles nieuw!"

Wij, de geheiligden, moeten weer uitgaan tot de schepping, wij moeten den kwellenden vloed van het aan God ontsprongen leven laten uitstroomen over alles wat wij aanraken. Dan pas zullen wij weer een volwaardig christelijk bestaan leiden, wanneer wij het mysterie van de incarnatie van den Logos in ons en door ons voortzetten (vgl. Gal. 14, 19), wanneer wij de stof verchristelijken, dit is bezielen met Christus' Geest, en Christus belichamen in de stof.

*

Hoe veroveren wij ons een nieuwen religieuzen levensstijl?

Het is een feit dat in de laatste decenniën in alle landen het aantal bekeerlingen onder de intellectueelen sterk toeneemt. Dit is wel het meest opvallend in die landen die zich het eerst bewust en beslist van Christus afwendden. Wij denken hier in de eerste plaats aan Frankrijk. De breede massa daarentegen zinkt hoe langer hoe dieper weg in het ongeloof. Wanneer het echter waar is dat het volk altijd op zekeren afstand zijn elite volgt, dan mogen wij dus hopen op een algemeen ontwaken van den religieuzen wil. De voorteekens van een godsdienstige herwording schijnen velen zoo menigvuldig en duidelijk, dat men, met spijt of met vreugde, over den aanvang van nieuwe „Middeleeuwen" spreekt...

De eenen vreezen een terugvallen in bijgeloof en obscurantisme, de anderen zien verlangend uit naar een nieuwe gave volkscultuur.

Het gaat echter niet om een terugkeer der *oude* Middeleeuwen. De geschiedenis kent maar één richting: de toekomst. In de ruimte kan men een weg opnieuw afleggen, in den tijd kan men dat niet. Een bladzijde van den profeet der „Nieuwe Middeleeuwen", N. Berdjajew, moge hier meer duidelijkheid brengen.

„Als we nu zeggen dat een historische wereld tot ondergang is gedoemd, dan beweren we natuurlijk niet dat er van die wereld niets zal overblijven, dat niets in haar duurzaam is en dat haar bestaan zonder zin is geweest. Iets dergelijks kan men van geen enkelen tijd beweren. De nieuwe geschiedenis was geen toevalligheid. Zij sloot in zich een geweldige spanning van menschelijke krachten, een groote beproeving der menschelijke vrijheid. Leonardo en Michel-Angelo, Shakespeare en Gœthe en al de andere groote voorboden der menschelijke vrijheid, willen we niet vergeten. Na de ervaringen van den nieuwen tijd, is een terugkeer naar de oude Middeleeuwen onmogelijk, nieuwe Middeleeuwen alleen zijn mogelijk, zooals na de ervaring der Middeleeuwen een teruggaan naar de Oudheid ook onmogelijk was, doch alleen een Wedergeboorte, die uit een zeer ingewikkelde wisselwerking van christelijke en heidensche elementen bestond. Noch de Oudheid, noch de Middeleeuwsche wereld gingen voor goed ten gronde, schoon voor beiden het uur der historische aflossing was geslagen..." [54]

De positieve verworvenheden van de nieuwe geschiedenis zijn een verrijking van de menschelijke persoonlijkheid, en worden als zoodanig de nieuwe Middeleeuwen binnengevoerd. In tegenstelling met de nieuwe geschiedenis zal echter in de nieuwe Middeleeuwen – evenals in de oude – niet de souvereine mensch maar wel de Godsidee domineeren.

„De „progressisten" zijn voor den terugkeer tot de oude Middeleeuwen zeer bevreesd en strijden tegen de ideeën en het geloof die als middeleeuwsch worden aanzien. Mij heeft dit steeds verwonderd. Zij gelooven vooral niet aan de levensvatbaarheid en slagvaardigheid der gedachten en van het geloof, dat men middeleeuwsch kan noemen, zij zijn te vast van de duurzaamheid en onverwoestbaarheid van de grondslagen der nieuwe geschiedenis overtuigd. Waarom dan die opgewondenheid? Daarbij is nog eens

voor altijd aan te merken, dat er nooit een terugkeer, een herstel van oude periodes bestond en ook niet zijn kan. Indien wij van een overgang van den nieuw-geschiedkundigen tijd naar de Middeleeuwen gewagen, dan is dit maar een wijze van spreken. Alléén tot de *nieuwe* Middeleeuwen is de overgang mogelijk, niet tot de oude en deze overgang moet als een revolutie van den geest, als een scheppend vooruitstreven beschouwd worden, een „reactie", zooals de verschrikte en ontaarde „vooruitstrevers" vreezen, is zij niet. Het wordt eindelijk tijd er mee op te houden van „duisternis der Middeleeuwen" te spreken en die in het licht der nieuwe geschiedenis te stellen. Zulke banale denkbeelden zijn op de hoogte niet der moderne geschiedkunde. Overbodig is het, op romantische wijze, de Middeleeuwen te idealiseeren. De negatieve en donkere kanten der Middeleeuwen zijn overbekend: barbaarschheid, ruwheid, wreedheid, baldadigheid, slavernij, onwetendheid op het gebied van de positieve kennis der natuur en der geschiedenis en het met de verschrikkingen der hellefolteringen gepaard gaande religieus terrorisme. Nochtans weten wij, dat het een zeer religieuze tijd was, gedragen door een verlangen naar den hemel dat, als een heilige waan, de menschheid had aangetast, wij weten dat de geheele mediævale cultuur op het transcendente, op het hiernamaals, was gericht, dat te dien tijde in de scholastiek en de mystiek, met een door de modernen onbekende inspanning, naar de raadsels van het zijn werd gezocht, dat de Middeleeuwen hun energie niet naar buiten, maar samengetrokken in de gestalte van monnik en ridder uitdrukten, dat, in dien barbaarschen tijd, de cultuur der „schoone vrouwe" hoogtij vierde en de troubadours hun liederen zongen. God gave, dat deze karakteristieken in de nieuwe Middeleeuwen bewaard bleven. Feitelijk was de mediævale cultuur reeds een Renaissance, een strijd tegen dit barbarendom en de duisternis die op den val der antieke cultuur volgden. De groote macht, die den nacht verlichtte, den chaos tot cosmos omwerkte, was het Christendom."[55]

De cultuur der nieuwe geschiedenis was profaan. Deze van de nieuwe Middeleeuwen zal uiteraard religieus zijn, zij wordt geboren uit en gedragen door het geloof.

„Van nature is de kerk cosmisch, zij sluit in zich de volheid van het Zijn. De kerk is een verchristelijkte cosmos. Deze waarheid moet ophouden theoretisch en abstract te zijn, zij moet een practische levenswaarheid worden. De kerk moet, uit haar uitsluitend

tempelachtige periode, tot een cosmische periode, tot een zuiverende omvorming van het gansche levenscomplex overgaan. In den nieuwen tijd is de religie ook een onderdeel der cultuur geworden, haar werd een bijzonder maar zeer bescheiden plaats aangewezen. Nu moet zij op een nieuwe manier universeel, een louterende en het leven van binnen naar buiten omvormende en verlichtende macht worden. Als een vrije geestelijke macht moet zij het leven ontzondigen. Voor het Christendom nadert de tijd waarop de religieuze intellectueelen een belangrijke rol zullen spelen, zooals dit gebeurde ten tijde der groote kerkvaders en begon met Clemens van Alexandrië. Door de atheïstische opvoeding en het socialisme misleid, wordt het volk ongeloovig, terwijl de elite tot het geloof terugkeert. Dit leidt tot een nieuwen stijl van het Christendom."[56]

Die nieuwe stijl zal niet een duplicaat zijn van de medievale. Het verlangen naar de nieuwe Middeleeuwen is niet een terugwillen naar de Middeleeuwsche religieuze belevingsvormen, maar wel een heroveren van die eeuwige moederkrachten, van die stoere waarheden en geestelijke levensnormen, die de Middeleeuwsche christelijke cultuur gedragen en gebaard hebben, en waarvan die cultuur slechts de belichaming en de resultante was. „Stat crux dum volvitur orbis!": christelijke culturen kunnen ondergaan, het Christendom zelf blijft, het is de vaste rots waaruit de eeuwig-wellende bron ontspringt der geestelijke krachten die telkens weer een nieuwe cultuur kunnen wekken en voeden. Het is de opgave van ieder tijd op dezen vasten grondslag der blijvende christelijke waarheden en levensnormen een eigen religieuzen levensstijl op te trekken.

In menig opzicht kan de levensstijl van het nieuwe religieuze tijdvak dat nu ingeluid wordt, rijker en harmonischer zijn dan deze van de oude Middeleeuwen. De mogelijkheden zijn nu immers veel grooter, de persoonlijkheden zijn fijner en talrijker, het algemeene ontwikkelingsstadium is hooger. Tijdens de Middeleeuwen voedde men zich aan het peripherische van het Christendom, nu gaat het verlangen naar de innerlijkste en rijkste waarden. De geesten zijn rijper en breeder geworden en de geesteshonger geweldiger. De overgroote meerderheid der Middeleeuwsche religieuze belevingsvormen lijken ons nu zeer grof en al te primair, onze verfijnde tact en klaarder doorzicht verlan-

gen naar meer vergeestelijkte en vooral naar meer specifiek-christelijke vormen. Wat het kind destijds kon boeien en verlustigen kan den man niet meer bevredigen. De ontwikkeling die de Europeesche mensch doormaakte sinds het avondtij der Middeleeuwen is niettegenstaande den kwijnenden godsdienstzin, op zuiver menschelijk gebied toch een groeien geweest. „De humanistische zelf-bevestiging is een belangrijk moment in de bestemming van den menschelijken geest geweest, een ervaring die voor den mensch niet kan verloren gaan, die hem verrijken zal. De nieuwe Middeleeuwen zullen de door de nieuwe geschiedenis verschafte vrijheidservaring en alle positieve verworvenheden van het geweten, als een groote verfijning der ziel in zich opnemen." [57]

Dien ontwikkelingsgang hebben wij boven reeds geschetst, en wij vonden dat het nieuw contact tusschen Kerk en volk op een hooger peil moest verwezenlijkt worden. Ons nieuw religieus beleven kan zich niet langer bevredigen met het bijkomstige, het wil doordringen tot de kerngebieden van het Christendom.

EEN UITGEBLOEIDE KATHOLIEKE LEVENSSTIJL

De studiën gewijd aan het godsdienstig leven gedurende de Middeleeuwen hebben aangetoond hoe verbazend vruchtbaar de Germaansche mensch zich getoond heeft zoolang hij zich aan de randzone van het Christendom bewoog, en anderzijds, hoe uitermate klein zijn begrip was voor het wezenlijke, voor de centrale geheimen van ons heilig geloof. Nu men zich in de laatste jaren inspant om het volk meer daadwerkelijk aan het heilig Offer te doen deelnemen, is men de Middeleeuwsche toestanden op dit terrein eens gaan verkennen. De resultaten zijn ontstellend. Het kinderlijk volk is verrukt over de weelde van geuren en kleuren, van zang en beweging, het wordt naar de heilige handelingen gedreven door zijn zucht naar het geheimzinnige, die in ieder gebaar en in iedere ceremonie wondere machten aan het werk ziet, die aan ieder cultusvoorwerp een geheime kracht toekent. Ieder detail wordt geïsoleerd en wordt een zelfstandige grootheid waaraan dan de meest subjectieve verklaringen worden vastgehecht. Het grootsche gebeuren, de heilige offerhandeling zelf, wordt echter onkennelijk en verdwijnt onder een overdadige en uiterst-willekeurige symboliek.

De Mis is het hart der heilige liturgie, en als zoodanig ook het kernstuk van alle christelijke cultuur. Een nadere kennisneming met de Middeleeuwsche opvattingen in dezen, werpt ook een helder licht op het geheel der Middeleeuwsche vroomheid. Om deze beide redenen, en ook omdat een klare kijk op het verleden tevens richtinggevend is voor de toekomst, zal een kleine verkenning op dit terrein wel leerrijk en nuttig zijn.

Wij hebben er reeds op gewezen, — en verder, waar wij handelen over den geest der Gotiek komen wij er op terug, — dat het langs den weg van het persoonlijke en individueele, steeds zintuigelijk-directe en intieme aanvoelen en ervaren is, dat de Germaansche mensch zich geestelijk verrijkt.

Het verlangen naar het zien en het smaken, naar het betasten en omhelzen, kleurt gansch de Middeleeuwsche vroomheid. Devotie is voor den Middeleeuwer „een zekere teederheid des harten waardoor iemand gemakkelijk smelt in vrome tranen."[58]
Wat een verschil met de waardige beheerschtheid, den ingetogen ernst, het schroomvolle ontzag der oud-christelijke vroomheid!

„De geesteshouding der Germaansche Middeleeuwen heeft zich zeer duidelijk van het objectieve schouwen van een Sint Augustinus naar het subjectieve beleven, van het eeuwig zijnde en onvergankelijke naar het aardsche, naar het veranderlijke gericht...

„Zeer duidelijk treedt dit onderscheid tusschen antieke en Germaansche denkhouding naar voren in de *Misverklaringen*. Terwijl de oude Kerk de opdracht van Christus: „doet dit te mijner gedachtenis" vervuld zag in de mystisch-reëele vertegenwoordiging van het kruisoffer zooals deze zich voltrekt in den Canon der Mis, waren die woorden volgens Germaansche opvatting een uitnoodiging tot een subjectief herinneren; de allegorische uitleggingsmethode trachtte de historische gebeurtenissen uit het leven van Christus uit den ritus der Misviering af te lezen. Het was Amalarius van Metz die de eerste in het avondland dien weg betrad. Zijn vier boeken „De Ecclesiasticis Officiis" verwekten heftige critiek vanwege den diaken Florus van Lyon, die er in slaagde Amalarius kerkelijk te doen veroordeelen. Die strijd tusschen Florus en Amalarius is van het grootste belang. Hier zien wij hoe de traditioneele mysterieopvatting in botsing komt met den Germaanschen geest, die de overgeleverde liturgie op *zijn* manier zoekt te verklaren. Amalarius getuigt zelf dat zijn werk persoonlijk is, terwijl Florus zijn zienswijze op de Vaders laat teruggaan. Het dieper begrijpen is dan ook ontegensprekelijk aan de zijde van dezen laatste. Voor alles steunt hij er op dat de Mis een *actio* is. In dien zin verstaat hij den Canon als een groote wijhandeling, in dewelke de dood van Christus op mystisch-reëele wijze vertegenwoordigd wordt. Het mysterieoffer is „gedachtenis" in eminenten zin; door zijn objectieve voltrekking werkt het op verhevener en krachtiger wijze op de ziel in, als ooit door woorden kon bereikt worden. Amalarius daarentegen ziet in den Canon een symbolische weergave van het lijden van Christus in zijn historische bijzonderheden. Zoo geeft hij b.v. bij het gebed Unde et memores als verklaring: Christus bestijgt zijn kruis; wanneer de priester in gebogen houding het Supplices te rogamus

bidt: Christus neigt het hoofd en geeft den geest. De priester verheft de Oblata: Christus wordt van het kruis afgenomen. Wij begrijpen best dat Florus deze methode als een vertroebeling van den eenvoud en de klaarheid van den christelijken eeredienst brandmerkt. Niettegenstaande alles moest hij reeds tijdens zijn strijd met Amalarius erover klagen dat dezes werken in ieders hand waren. Amalarius heeft inderdaad, op een paar zeldzame uitzonderingen na, de Misverklaring van gansch de Middeleeuwen beheerscht." [59]

Deze methode werd spoedig zoo beslist overheerschend, dat zelfs theologen als Paus Innocentius III, Alexander van Hales en Thomas van Aquino in haar vaarwater verzeilden. Alleen Albertus de Groote was nog objectief en nuchter genoeg om krachtig te protesteeren tegen een verklaringsmethode die alle contact met het woord en de werkelijkheid had opgegeven en zich verloor in de kronkelwegeltjes der meest spitsvondige en willekeurige subjectieve bespiegelingen. Zijn tegenstand mocht echter niet baten, de allegorie wist haar verworven positie te handhaven. Ieder ijverig Misverklaarder wist zelfs nieuwe parallellen te ontdekken tusschen de tafereelen uit de passie des Heeren en de ceremoniën der Mis; het terrein bleek zeer vruchtbaar. Wanneer de priester aan het altaar den lijdenden Christus voorstelt, dan ligt het voor de hand in de Misgewaden de kleederen te zien welke Jezus in zijn lijdensstonden gedragen had. Het was Durandus die deze „ontdekking" deed. Zoo beteekent het amict het doek waarmede de Joden het hoofd van Christus bedekten, de albe het kleed dat Herodes den Heiland deed aantrekken, de cingel is de geesel, de stool en de manipel zijn de koorden met dewelke men den Heer aan de geeselzuil bond en op den olijfberg de handen boeide; het kazuifel eindelijk is het purperen kleed dat de soldaten den Heiland over de schouders hingen. Vertegenwoordigt de priester Christus, en is hij bekleed met de gewaden welke Christus droeg gedurende zijn passie, dan is het ook duidelijk dat men in ieder handeling van de Mis, van haar begin tot haar einde, een herinnering moet zien aan een of andere gebeurtenis uit het lijdensverhaal... Men streeft den vromen Amalarius ver voorbij...

Dat gansch die allegorische opvatting en uitleg der Misceremoniën theologisch en historisch totaal onverantwoord zijn, hoeft geen betoog. In de Mis gaat het immers niet om een subjectief „zich herinneren", om een meditatief herdenken van het leven en

werken, sterven en verrijzen van den Heiland, maar wel om een objectief gedenken door een geheimzinnig, „mystiek", maar zeer reëele tegenwoordigstellen en „daar-zijn" van het heilswerk door een sacrale handeling, een *actio*. De Mis, als objectieve realiteit, voltrekt zich onafhankelijk van het vrome zinnen van het aanwezige subject; zij is niet een psychologisch gebeuren, wel een ontologische werkelijkheid. Toch mogen wij niet uit het oog verliezen dat gansch dit weefsel van vrome ficties gedragen wordt door de juiste grondgedachte dat de Mis de onbloedige hernieuwing en herdenking is van het verlossend kruisoffer. Wat wij gansch de Middeleeuwen door telkens weer kunnen opmerken, vinden wij ook hier terug: het mysterievolle en hoog-rationeele wordt aanschouwelijk uitgebeeld. De Middeleeuwsche Misverklaarders hebben voor hun kinderlijk volk de diepe dogmatische realiteit der H. Mis willen bevattelijk en vruchtbaar maken door haar te laten aflezen uit de ceremoniën. Deze methode van Misuitleg noemen wij dan ook met recht „allegorisch-rememoratief". Zij is allegorisch, omdat zij een symbolischen uitleg geeft der Misceremoniën, zij is rememoratief, omdat zij daarvoor de herdenking van Jezus' leven en lijden tot uitgangspunt neemt. De ongewone en quasi-algemeene bijval welke deze „allegorisch-rememoratieve" Misverklaring te beurt viel – zij was gansch de Middeleeuwen door tot aan de Hervorming zoowel in de theologische als ascetische literatuur „de" Misverklaring – getuigt dat zij wel degelijk en ten volle aan den smaak en de behoefte van den Middeleeuwer aangepast was. Hoe paedagogisch juist en verantwoord het aanschouwelijk onderwijs voor kinderen (ook groote kinderen) zijn moge, hier leverde het heel wat bezwaren op: de interpretatie was en bleef fictief, men ging uit van een verkeerde veronderstelling... De ceremoniën der Mis zijn nu eenmaal niet ontstaan en bedoeld als de uitbeelding van de passie van Onzen Heer, die bedoeling ging men er slechts achteraf in zoeken... men begrijpt hoe gewrongen-onnatuurlijk en willekeurig-subjectief dit vrome symbolisme meestal was. Hadden de Middeleeuwers zich zelf een Misliturgie mogen scheppen, dan hadden zij heel zeker het heilig gebeuren ingekleed, of liever uitgebeeld, in een heerlijk-volksch passiespel. Nu echter moesten antieke riten bewaard blijven, men kon er slechts achteraf en zeer moeizaam de uitbeelding van de eigen opvattingen in terugzoeken. Zoo begrijpen wij best, dat de Mis nooit het hart geweest is van de Middeleeuwsche

vroomheid. De grootsche antieke opvatting en uitbeelding kon men niet omvatten en waardeeren, en de eigen nieuwe mocht zich niet vrij en ongedwongen belichamen en uitvieren. Het nog ongetemd en onhoudbaar opbruisend geweld der jonge Germaansche volkeren liet zich dan ook niet binden, het liet het oude wat het was, brak zichzelf een eigen baan en ging zegezeker, langs de stijgende lijnen der Gotiek, zijn frissche krachten uitvieren in de zuivere en bedwelmende hoogten van ascese en mystiek. Het was niet het uiteraard objectief-sociale cultusleven dat aan de subjectief-persoonlijke vroomheid haar richting gaf, maar omgekeerd de subjectieve vroomheid die ook de Mis haar kleur gaf. Practisch had deze nog slechts levenswaarde in zoover zij een onderdeel was van het subjectieve gebedsleven, voor zooveel zij zich liet opnemen in, en assimileeren door het nieuwe, sterk subjectiefgetinte religieuze ethos.

Voortdurend opnieuw zien wij krachtige pogingen aanwenden om de Mis een meer centrale plaats te schenken in het godsdienstig leven, eerbied en waardeering moeten steeds weer ingescherpt, men stelt haar voor als het wonder der wonderen. Nevens haar beteekenis als meditatie op het bitter lijden was het dan ook als zoodanig — als het grootste aller wonderen — dat het volk haar aanvaardde en waardeerde. Men prikkelde het wondergeloof van den Middeleeuwer... onfeilbare maar ook uiterst gevaarlijke tactiek.

Alles wat met het heilig Offer in betrekking staat en vooral de voorwerpen die met de heilige Hostie in aanraking komen, beschouwde men als krachtige heelmiddelen tegen allerlei kwalen. Zoo werden het water en de wijn waarmede priesters zich de vingeren spoelen die zooeven het lichaam des Heeren aanraakten, in hooge eere gehouden; men onderhandelt met Misdienaars en kerkbedienden om het te bemachtigen. In sommige gewesten bestreken de priesters na de ablutie, met de vochtige vingers oogen en mond van de geloovigen die zich rond het altaar kwamen scharen. Bij de bekruising gedurende het Libera nos drukten de priesters ook wel de pateen tegen de gesloten oogen. Gregorius van Tours verhaalt van een koning die de pateen — toentertijde nog een groote schotel — van het altaar liet halen om er zijn zieke voeten in te baden. Men kijkt in den kelk om te genezen of gespaard te blijven van geelzucht. Zieken en bezetenen worden in de altaardwalen gewikkeld; vooral het corporale, waarop het

lichaam des Heeren gerust heeft, is bijzonder krachtig, het was het aangeduide middel voor het tegenhouden en blusschen van brand. Vóór de Mis begint legt men onder het corporale muntstukken waaruit men dan later ringen vervaardigt die den drager beveiligen tegen vallende ziekte. Na de Mis legde men het corporale ook wel op het gelaat der geloovigen, of men liet het voor hun oogen wapperen, om oogziekten te weren of te genezen.

Het aanschouwen der heilige Hostie verlicht de ziel en maakt haar blind voor het booze, het schenkt een heilzame vrees voor het laatste oordeel en verwerft vergiffenis en erbarmen. Wanneer men het lichaam des Heeren aanschouwd heeft, zal men dien dag het licht der oogen niet verliezen en geen plotselingen dood sterven. De legende verhaalt van een ridder die in den slag een oog verloor, hij raapte het op en stak het weer op zijn plaats met de woorden; „Ik kan niet gelooven dat ik het oog verloren heb dat vandaag Hem aanschouwd heeft die gansch de wereld verlicht." Meteen werd hij dan ook weer genezen en ziende. Een verdoemde in de hel had een lichtend gezicht en blinkende handen omdat hij gedurende zijn leven gaarne het heilig lichaam des Heeren aanschouwd had...

De geloovigen gaan van het eene altaar naar het andere om bij de opheffing der heilige gedaanten tegenwoordig te zijn. Om aan het verlangen van het volk tegemoet te komen verhieven veel priesters meermaals de heilige Hostie gedurende dezelfde Mis. De verwachtingen die men vasthechtte aan het aanschouwen van 's Heeren lichaam, werden aanleiding de elevatie stilaan als het hoofdmoment der Mis te gaan beschouwen, en na de elevatie de kerk te verlaten. Vrome geloovigen die er niet in geslaagd waren het heilig lichaam van hun Heer te aanschouwen, brachten den dag door in rouw en treurnis en onthielden zich van vleeschspijzen.

Van dezelfde geestesgesteldheid getuigen ook de formulieren waarin de zgn. „Misvruchten" worden opgesomd. Deze lijsten waren zeer verspreid. De oudste, die dateeren uit de xiij^e^ eeuw, hebben een meer uitgesproken godsdienstig karakter dan de latere uit de xiv^e^ en xv^e^ eeuw. Meestal geven zij 10 of 12 „vruchten" op, die in wisselende orde en onder den naam van willekeurig gekozen autoriteiten voorkomen. Wij geven hier als voorbeeld een lijst (xv^e^ eeuw) die wij vinden bij Adolph Franz, „Die Messe im deutschen Mittelalter" (Herder 1902).

1. Met godsvrucht Mis hooren brengt den mensch een grooter voordeel bij, dan wanneer hij den arme het stuk grond gaf dat hij ondertusschen had kunnen doorloopen.
2. Wanneer iemand Mis hoort en godvruchtig bidt voor de zielen voor dewelke hij bidden moet, zullen deze ondertusschen niet te lijden hebben in het vagevuur.
3. Wanneer iemand eet na de Mis, zal het hem beter bevallen, en zal hij meer krachten uit het voedsel trekken dan voor de Mis.
4. Terwijl een mensch Mis hoort, veroudert hij niet, en wordt zijn leven niet verkort.
5. Mis hooren overtreft alle gebeden; Christus immers is het hoofd, en wij zijn de ledematen, en daar de Mis gedaan wordt in herinnering aan Christus overtreft zij dus alle andere gebeden.
6. Wanneer een zwangere vrouw Mis hoort en denzelfden dag baart, zal dit geschieden zonder groote smart.
7. Wanneer een rouwmoedige zondaar godvruchtig Mis hoort, en gedurende denzelfden dag sterft, dan zal het zijn alsof hij de heilige sacramenten ontvangen had.
8. Wanneer iemand godvruchtig de Mis bijwoont zal hij intusschen niet in doodzonde vallen, en wanneer hij eenige dagelijksche zonde bedrijft zal zij hem vergeven worden.
9. In iedere Mis wordt een ziel uit het vagevuur verlost, bekeert zich een zondaar en wordt een rechtvaardige voor doodzonde gevrijwaard.
10. Een Mis die men godvruchtig bijwoont delgt meer zonden uit dan duizend missen na den dood.
11. Godvruchtig Mis hooren verlicht voor de levenden het gewicht der zonden, en voor de dooden verzacht het de pijnen.
12. Het vieren der heilige Mis aan het altaar is de hernieuwing van Christus' dood op het kruis, en daarom moet ieder geloovige, wanneer hij den tijd kan vinden, zich voornemen ten minste éénmaal per dag Mis te hooren.

De Middeleeuwsche drang naar het verstoffelijken van het heilige sluit altijd het gevaar van verwereldlijking en profanatie in. Zoo stellen wij het dan ook hier met het heilig Offer vast: het stoffelijke overwoekert het geestelijke in plaats van het dienend te belichamen, de hoogste geestelijke krachten worden in dienst

gesteld van stoffelijke belangen. Erge misbruiken en allergrofst bijgeloof sluipen het heiligdom binnen. De heilige Hostie werd tersluiks medegenomen en op de velden begraven om alle onheil van den oogst af te wenden en de vruchten te doen gedijen; lichtzinnige vrouwen mengen haar in hun liefdedranken, priesters dragen Requiemmissen op voor levenden die men wil „doodlezen"...

Het onbegrip dat ook bij den clerus heerschte, komt duidelijk tot uiting in het misbruik (wellicht beter: het misverstand) der Missa sicca en der „Missa bifaciata", „trifaciata", „quadrifaciata", enz.

Het celebreeren van twee missen door éénzelfden priester op één en denzelfden dag werd ongaarne geduld. Uit hebzucht – omwille van de stipendia – of uit misplaatste devotie – die het onbegrip nog beter illustreert – lazen sommige priesters, benevens hun eigenlijke Mis, nog een of meer andere „Missen", zgn. „droge Missen", zonder offerande, consecratie of nutting... Toen ook hiertegen werd opgetreden, vond men toch wederom een uitkomst in de Missa bifaciata, trifaciata, enz. Met één Canon, één consecratie en één communie las men nu twee, drie, vier of nog meer verschillende introitussen, epistels, evangeliën, enz., al naar eigen devotie of het verlangen en de vrijgevigheid der vrome geloovigen.

In onze streken bleek de Missa sicca bijzonder moeilijk uit te roeien, misschien wel omdat men hier devoter was dan elders. De bisschoppen Martinus Rythovius van Ieper (1561-1583), Petrus Curtius van Brugge (1561-1567), Cornelius Jansen van Gent (1565-1576) en de theologen van Leuven moesten er tegen optreden. Al werd zij door de reformsynoden van Ieper (1577) en Kamerijk (1586) verboden, toch schijnt zij het tot aan het einde der xvij^{e} of misschien wel tot het begin der xviij^{e} eeuw volgehouden te hebben.

„De geschiedenis van de Missa sicca wijst er op dat men in de Middeleeuwen hoe langer hoe minder de kern van het Misoffer, de offergedachte, begreep; dat men zich echter des te intensiever vasthechtte aan de uiterlijke riten van de heilige handeling, waarin men, volgens de mystische Misverklaring van dien tijd, de gebeurtenissen uit het leven en lijden van Jezus meende uitgebeeld te zien. Zoo kon de Missa sicca, die al de ceremoniën der Mis zoo getrouw mogelijk nadeed, stilaan een Ersatz worden van

het eucharistisch Misoffer."[60] Vermits men het zwaartepunt der Mis van het objectieve gebeuren naar het subjectieve beleven, van de offerhandeling naar de overweging (een kijkspel met moraal!) had verlegd, begrijpt men best dat de Middeleeuwer de Missa sicca, die evenveel en dezelfde stof tot meditatie bood als de eucharistische Mis, gemakkelijk met deze laatste gelijkstelde. In 1605 moest de Synode van Praag nadrukkelijk vaststellen dat men dòor het bijwonen der Missa sicca niet voldeed aan den zondagsplicht.

Wanneer het bezielend enthousiasme voor de geestelijke waarden in krachten afneemt, dan zal onvermijdelijk ook het vormen en uitbeelden door den „diesseitsfreudigen" Noordschen mensch steeds minder geestelijke trekken vertoonen. De ruwe spelen en grof-stoffelijke, geestlooze vormen die tijdens de late Middeleeuwen het heiligdom binnendrongen, samen met de ergerlijke misbruiken, zoowel bij den ongeschoolden of hebzuchtigen clerus als bij het bijgeloovige volk, maakten een ernstige hervorming noodzakelijk. Toen deze uitbleef, werd zij door de religieuze revolutie der xvj[e] eeuw afgedwongen. De louter subjectieve en fictieve Middeleeuwsche opvatting der Misceremoniën was natuurlijk niet opgewassen tegen een ook maar iet of wat ernstige historische critiek. De naïeve vroomheid en het wondergeloof waarop de waardeering voor de Mis gegrondvest was, werd door den tijd zelf aangevreten en ondermijnd.

„Het symbolisme met zijn dienares de allegorie was een speling van het vernuft geworden; het zinrijke werd zinloos. De symbolische denkwijze belemmerde de ontplooiïng van het causaal-genetische denken. Niet dat dit door het symbolisme werd uitgesloten; het natuurlijk-genetisch verband der dingen had zijn plaats naast het symbolisch verband, maar het bleef onbelangrijk, zoolang de belangstelling zich niet verplaatst had van het symbolisme naar de natuurlijke ontwikkeling...

„Een woord van Luther keert zich tegen de euvelen van de willekeurige, beuzelachtige allegorie in de godgeleerdheid. Hij spreekt van grootmeesters der middeleeuwsche theologie, van Dionysius den Kartuizer, van Gulielmus Durandus, den schrijver van het *Rationale divinorum officiorum*, van Bonaventura en Gerson, als hij uitroept: „die allegorische studiën zijn het werk „van lieden zonder bezigheid. Of meent gij, dat het mij zou moei-„lijk vallen, over elke geschapen zaak met allegorieën te spelen?

„Wie is zoo gering van vernuft, dat hij zich niet in allegorieën zou „kunnen beproeven!"

„Het symbolisme was een gebrekkige uitdrukking voor vast geweten samenhangen, zooals zij ons soms bewust worden bij het hooren van muziek. „Videmus nunc per speculum in ænigmate." Men wist, dat men in een raadsel zag, en toch had men getracht, de beelden in den spiegel te onderscheiden, en beelden met beelden verklaard, en spiegel tegenover spiegel gezet. De gansche wereld lag verbeeld in zelfstandige figuren: het is een getijde van overrijpheid en uitbloeiïng. De gedachte was te afhankelijk geworden van de verbeelding; de visueele aanleg, de laatste middeleeuwen zoo bovenmate eigen, was oppermachtig geworden. Alle denkbaarheden waren plastisch en picturaal geworden. De wereldvoorstelling had de rust bereikt van een kathedraal in het maanlicht, waarin de gedachte kon gaan slapen." [61]

Het rechtmatig verlangen der hervormers naar meer geestelijke vormen, hun reactie tegen de al te ver doorgedreven vermenschelijking van het goddelijke – een specifiek Germaansch verschijnsel – hebben dien ontwikkelingsgang bespoedigd. Ook hier echter – zooals gewoonlijk – is de reactie te ver gegaan. Niet alleen de Middeleeuwsche verklaring en de misbruiken werden gehekeld, maar de Mis zelf – die ook zij niet begrepen – werd als tooverij en zwarte kunst aangevallen en verbannen. Aan het einde van den weg dien Amalarius had ingeslagen, stond Luther. De contrareformatie moest er zich bij beperken de misbruiken uit te roeien. De theologen bevrijdden zich van de traditioneele Middeleeuwsche opvattingen, men streefde naar objectiviteit en dieper inzicht. De vele Mistheorieën die nu overal als uit den grond opdoken, heeft men wel eens bestempeld als levensvreemde speculatie waarmede de theologen zich wellicht wetenschappelijk verrijken, maar waaraan het volk geen practisch voordeel heeft. Het is waar dat den geloovigen tot nu toe niets geschonken werd in de plaats van de opgegeven allegorisch-rememoratieve Misverklaring; de priester viert nog altijd stil en intiem de heilige geheimen, terwijl het geloovige volk moet trachten op een of andere wijze vroom te zijn... nog volslagen het Middeleeuwsche subjectivisme en individualisme! Ons wil het echter toeschijnen dat die geleerde en schijnbaar levensvreemde discussies der theologen de onmisbare voorarbeid zijn waaruit het dieper inzicht zal rijpen dat aan den grondslag moet liggen van een nieuwe, ditmaal objec-

tief-gefundeerde Misbeleving. Ook hier kon de contrareformatie enkel negatief werk leveren; opbouwend werk veronderstelt een lange periode van verdieping en bezinning, een zeer grondige kennis van en vertrouwd zijn met de geestelijke realiteit die men een nieuwe tastbare gestalte wil geven. Die noodzakelijke voorarbeid werd voor een goed deel geleverd. Nu eerst, na eeuwenlange bezinning, mogen wij ons wagen aan het opbouwende, het positieve werk, ook hier, en hier vooral, mag en moet de ware, de Katholieke hervorming ingeluid worden!

„De latere eeuwen hebben aan den religieuzen levensstijl van de Gotiek geen noemenswaardige veranderingen aangebracht: de wildgroei werd gesnoeid, krommingen werden recht getrokken, dwalingen en aanleidingen tot dwaling werden weggenomen, de „Seelenschwung" van de Barok heeft nieuwe kracht en innigheid ontketend. De weg welken de katholieke Liturgie, voor zoover deze bij het volk levendig bleef, verder bewandelde, liep voort in de richting welke de Gotiek haar gewezen had, wanneer zij, den Gotischen geest getrouw, het individu uit de gemeenschap en het subject uit den objectieven vorm losmaakte. Eerst nu keert men, aangemoedigd door de Kerk – men denke in het bijzonder aan den grooten Pius X – naar de gemeenschap van het Mysterium terug." [62]

*

Ook al hadden de liturgische en cultuur-historische studiën het niet uitgewezen, toch hadden wij het al terstond kunnen vermoeden: het is niet in de classieke Romeinsche Liturgie, al werd deze dan ook in haar groote geledingen gansch de Middeleeuwen door bewaard, dat de Germaansch-Middeleeuwsche religiositeit zich geuit heeft. Die sobere, diep-doordachte, solied-evenwichtige, statig-beheerschte, „classieke" liturgie van Rome kon onmogelijk de spontane vertolking zijn van het religieuze gemoed der jonge Germaansche volkeren. In de Romeinsche liturgie klopt het hartebloed van de Romeinsch-christelijke cultuur. Tusschen de Romeinsche liturgie en de Germaansche vroomheid ligt gansch de afstand die twee cultuurwerelden: de antieke en de Germaansch-Middeleeuwsche, van elkaar scheidt.

De Romeinsche liturgie is een van de gaafste vruchten van het oude kennen en kunnen, een van de kostbaarste erfstukken welke de antieke mensch aan het einde van zijn heerlijken en eeuwenlangen ontwikkelingsgang ons naliet, en waarin gansch de rijkdom

van zijn levenservaring en zijn lang zoeken en trachten besloten ligt. De jonge geest van den Middeleeuwer kon die diepe en breede schoonmenschelijkheid noch peilen noch omvatten... zij was een eindresultaat, en hijzelf stond pas aan het begin van zijn opgang.

Het groot verschil tusschen de antiek-Romeinsche en de Middeleeuwsch-Germaansche christelijke belevingsvormen is dan ook in de allereerste plaats een verschil van ontwikkeling, een verschil tusschen rijpe volgroeidheid en aankomende jeugd.

Evenals jonge, nog onbedorven maar ook nog ongevormde menschen zich anders gedragen dan ontwikkelde volwassenen, zoo zullen even vanzelfsprekend de omgangsvormen van oude cultuurvolkeren meer verfijnd en evenwichtiger zijn dan deze van oergezonde maar nog ongefaçonneerde natuurvolkeren. Zooals een kind met groote-menschen-manieren iets abnormaals en onuitstaanbaars is, zoo mogen wij ook van een jong volk de breede evenwichtigheid en geestelijke rijpheid niet verlangen die eigen zijn aan hoog-ontwikkelde cultuurvolkeren.

Het moet ons dan niet verwonderen dat ook in het religieuze de vormentaal van een eeuwenoud cultuurvolk gansch andere kenmerken zal vertoonen dan het kinderlijk beleven der natuurvolkeren. De Merovingers en Karolingers konden wel met een paar rukken van hun jong en driest geweld den heerschersscepter aan de bevende hand van het oude Rome ontrukken, slechts uiterst langzaam echter zouden zij de grandiooze schatten der oude wijsheid bemachtigen. De rijkdommen van Rome's geest konden niet door een brute machtsgreep worden veroverd, maar enkel door een harmonisch groeien geleidelijk geassimileerd.

De Middeleeuwers hebben de uiterlijke vormentaal van de Romeinsche liturgie, die machtige uiting van de antieke ziel, wel overgenomen en bewaard, maar haar genius nooit begrepen; het waren voor hen ledige vormen waaraan zij dan zelf een inhoud trachtten te geven.

„Nu traden er jonge volkeren de Kerk binnen, die gansch los stonden van de uit de eerste christelijke eeuwen stammende mysterieopvattingen, en bij dewelke de cultuurvoorwaarden mangelden die hun den toegang tot een zoo hooge religiositeit konden vergemakkelijken. Bij deze, nog sterk in de natuur gewortelde Germaansche stammen, moest allereerst een gansch bijzondere aandacht geschonken worden aan de zedelijke opvoeding, in

voorbereiding tot de groote genadegeheimen der Kerk. Onderricht en persoonlijke karaktervorming traden bij de christianiseering van de Germaansche wereld sterk op het voorplan. Wijl echter het subjectieve en het individueele moment bij de Germanen van nature uit reeds sterk ontwikkeld waren, geraakte in de opbloeiende Germaansch-Middeleeuwsche Kerk datgene wat het mysteriekarakter van het kerkelijk leven betrof, steeds meer op den achtergrond, terwijl de subjectief-meditatieve vroomheid en de individueele, persoonlijke, zedelijke betrachtingen zich weelderig ontwikkelden. In de Middeleeuwsche spiritualiteit verdwijnt de onvatbare wereld van de genade, het goddelijk werken, hoe langer hoe meer achter het menschelijke denken en doen. Het noodzakelijk gevolg hiervan was, dat ook in het vieren der goddelijke diensten, de mysteriehandeling verbleekte voor den woekerenden overvloed der private devoties, wat dan, niet enkel op het gebied der uiterlijke vormen, maar ook en vooral in de geesteshouding van gansch de Christenheid, een diepgrijpenden onmekeer veroorzaakte."[63]

De Romeinsche liturgie bleef uiteraard iets geheimzinnigs, zij was de mysterievolle duisternis die het heilige der heiligen beschermend omhulde.

Rondom dit statige hoogkoor der Romeinsche liturgie, heeft het Germaansche religieuze genie zijn pathos en vormingskracht uitgevierd in de overdadige en speelsche weelde van de vele kleine transkapelletjes in eigen stijl. De liturgie die onmiddellijk met het heilige in aanraking kwam, was de Romeinsche; rond dien ouden, eerbiedwaardigen — maar onbegrepen — kern, ontwikkelde zich dan de volkseigen liturgie, die tot in de meest afgelegen zonen van het religieuze reikte, en buiten het heiligdom tot in de huis- en werkkamer verdervloeide. Die volkseigen religieuze belevingsvormen zijn op hun beurt het kernstuk der Middeleeuwsche cultuur. Veel hunner zijn de officieel-Romeinsche liturgie binnengedrongen en hebben er niet weinig toe bijgedragen om aan dat statige en voor ons wel wat al te zwaarwichtige geheel een zeer levendigen inslag te schenken.

Het was niet zoozeer tegen de statig-beheerschte liturgie van Rome, maar wel in de eerste plaats tegen die volksliturgie, met haar uitwassen en haar wildgroei, dat de hervormers der xvj[e] eeuw hun aanvallen richtten. Veel hiervan was inderdaad zoo nauw met de Middeleeuwsche cultuur vergroeid, dat het met haar

moest verdwijnen. Wanneer wij die volksche religieuze gebruiken eens nazien, dan kunnen wij ons wel stichten aan de naïeve vroomheid en den naïeven godsdienstzin onzer voorouders, maar zullen er toch niet aan denken die vormentaal in zijn geheel weer aan te leeren. Wij zijn dit stadium ontgroeid. Ons verlangen gaat nu naar meer wezenlijke dingen, wij verwijlen niet gaarne meer in de kleine devote transkapelletjes, wij voelen er ons als bannelingen. Onze oogen wenden zich naar het altaar, naar het hoogkoor, naar het heilige der heiligen, naar de levende en levenschenkende kernmysteriën van ons heilig geloof, wij willen bewust in onmiddellijke voeling leven met het heilige. Het mondig geworden kind haat zijn oude speeldingen niet, maar toch verlaat het ze om bewust het diepe lief en leed van vader en moeder mee te leven.

„De Kerk laat zulke (nederige, kinderlijke) gebedsvormen toe, omdat zij medelijden heeft met de zwakheid der arme menschen. Welnu, zoo zegt zij, als gij niet anders bidden kunt, bidt dan maar zoo, als gij maar oprecht bidt. Wanneer men echter vraagt wat de Kerk onder bidden verstaat, dan is het iets anders: dat vindt men in de liturgie. Men moet er naar streven, de geloovigen zoover op te voeren en ze te leeren bidden, zooals de Kerk zelf biedt" (P. Pius XI aan D. Capelle, Abt van Keizersberg).

De levende lagen van de hedendaagsche Westersche Christenheid zoeken naar een hoogere, vergeestelijkte religieuze vormentaal, die strookt met den nieuwen cultuurstandaard, en die het heilige onmiddellijk benadert.

*

De Middeleeuwer mocht zich een eigen liturgie, een eigen religieuzen stijl scheppen, de Kerk liet hem begaan, zijn bemoeiïngen raakten immers slechts den zelfkant van het Christendom, de centrale geloofswaarden bleven buiten het gedrang.

Onze toestand is gansch anders. Door het feit zelf dat het verlangen zich nu richt naar het essentieele, kan de Kerk ons onmogelijk hier diezelfde vrijheid toestaan. Het Heilige moet verzekerd tegen profanatie en misvorming, met het Heilige wordt niet geëxperimenteerd, hier vooral moet het democratisme geweerd worden.

En toch, een nieuwe religieuze stijl móet veroverd worden. Maar als het nu eenmaal zóó is, dat een liturgie niet gemaakt

wordt maar spontaan groeit, hoe zal die nieuwe levensstijl dan ooit tot stand komen wanneer de vormende religieuze krachten van de levende Christenheid zich niet mogen uitwerken?

Oogenschijnlijk verkeeren wij dus in een onmogelijken toestand: eenerzijds zijn de oude volksche godsdienstige belevingsvormen ongenietbaar geworden, en anderzijds wordt het ontstaan en de ontwikkeling van een nieuwen specifiek-religieuzen levensstijl verhinderd.

Toch is de werkelijkheid niet zoo tragisch, in zeker opzicht zijn wij zelfs gelukkiger dan de vrome Middeleeuwers die hun scheppingsdrang zoo ongedwongen mochten uitvieren.

Wij vergeleken de oude, classiek-Romeinsche liturgie met het hoogkoor, het heilige der heiligen, het hoogeerwaardig schrijn dat de kernsubstantie der goddelijke heilsmysteriën beschermend omsluit. Die Romeinsche liturgie was ontoegankelijk voor den Middeleeuwer, zij stamt immers uit den zomerbloei van de gesloten en harmonische antieke hoogcultuur, uit een verfijnde wereld dus, die het eindstadium was van een eeuwenlange machtige philosophische en religieuze ontwikkeling... De Middeleeuwer was nog te veel kind, zijn geest was nog niet breed genoeg om die grootsche synthese van Oostersche diepzinnigheid, Helleensche klaarheid en Romeinsche vormkracht genietend te omvatten. En hierin juist zijn wij de Middeleeuwers voor. Wat voor het kind en den knaap ontoegankelijk was, wordt voor den man begrijpelijk; de Westersche geest heeft sedert de late Middeleeuwen een flink stuk weg afgelegd, hij heeft het stadium van geestesrijpheid benaderd waarin de Romeinsche liturgie geboren werd. Zeker blijft de Romeinsche liturgie een vrucht van de antieke en niet van de Germaansche ziel. Maar wijst de ondervinding er niet op dat, hoe hooger de vlucht wordt van het menschelijk genie, hoe meer ook de welbepaalde geslachts- en volkseigengeaardheden wegvallen en hoe lichtender het algemeen-menschelijke, of beter misschien: het menschelijke als zoodanig naar voren treedt? Zie Dante en Gœthe, Newman en Lippert... Hoe dichter de mensch de Godheid benadert, hoe meer hij ook deelachtig wordt aan haar universaliteit en transcendentie. Dit houdt volstrekt geen veroordeeling in van de natuurgegeven eigenheden, wel integendeel, feitelijk is het immers zóó, dat niet de cosmopoliet, maar alleen de mensch die sterk geworteld staat in den veien teelgrond van de natuur, krachtig genoeg zal blijken om zich tot die hoogte op te

werken. Het is in deze hooge regionen van het algemeen menschelijke, waar het geslachtelijke en nationale niet volgen kunnen, dat wij de classieke liturgie van Rome stellen moeten.

„De liturgie der Kerk is uit een zoo oerreligieuzen geest geboren en haar vormen staan op zoo'n typische hoogte, dat elk er zijn persoonlijken inhoud kan ingieten, en dat alle stemmingen en alle volkseigengeaardheden er tot hun volle waarde komen... Wanneer de Kerk spreekt, dan spreekt de ziel van de menschheid uit haar diepten zooals ook in de groote eeuwige kunst het eeuwig-menschelijke in typische grootheid uitgesproken wordt, zoodat elk zich daarin met zijn volledige persoonlijkheid kan terugvinden – men denke slechts aan Faust, Hamlet, Koning Oidipus, Prometheus." [64]

Faust en Hamlet zijn geen kinderboeken, en Oidipoes en Prometheus treden niet op voor patronaatsjongens. Het genietend aanvoelen van, en het zichzelf terugvinden in het „eeuwig-menschelijke", veronderstelt een rijpheid van den geest en een verfijning van de ziel die wij bij den „gemeinen Mann" der Middeleeuwen niet moeten zoeken. Het groeiproces dat de Westersche mensch intusschen doormaakte, heeft zijn persoonlijkheid sterk geboetseerd, intellectueel en moreel werd hij volwassen, en als gevolg hiervan werd ook de horizon van zijn mogelijkheden veel wijder.

Voor wij ons echter wagen op het pad der toekomst, schijnt het gewenscht even den afgelegden weg te overzien. Uit de ervaring van gisteren en de diagnose van het heden, krijgen wij een dieper inzicht in de geaardheid en den toestand van ons geestelijk gestel. Die bezinning op eigen wezen en doelstelling maakt ons meteen ook duidelijk wat ons vordert en wat ons schadelijk is, wat wij te zoeken of te zwichten, te ontwikkelen of te besnoeien hebben. Daarna kunnen wij de Romeinsche liturgie confronteeren met de nieuwe geestelijk-religieuze behoeften van ons Westersch-Germaansch wezen, en zien of zij die geestelijke fermenten en tonica bevat die ons geestelijk kunnen sterken en gezond maken, of wij waarlijk in haar de architectonische geleding vinden voor den opbouw van den nieuwen en hoogeren religieuzen levensstijl waaraan ons godsdienstig en cultureel leven zoo'n behoefte gevoelt.

EEN STRALENDE ZOMERDAG: VAN GOTIEK TOT ROCOCO

De Middeleeuwsche religiositeit, op wier schamele resten wij nog altijd teren, is na een getijde van hooggekleurde overrijpheid practisch uitgebloeid. De Gotiek kon haar hemel-zoekende bogen de steile hoogten insturen zoolang die strevende opgang gestuwd en doorstroomd werd door het felle impuls van de wereld-vliedende, God-begeerende ziel. Die ziel is sinds lang gevloden, het heilig geweld van dit jong dynamisme is geluwd; de Gotiek heeft zichzelf overleefd. Ook hier is er geen terug; de lijnen der Neo-gotiek zijn niet langer een gil naar God, zij zijn valsch en leugenachtig en zullen het voor eeuwig blijven. Niet het lichaam schept de ziel, maar de ziel vormt zich een lichaam „similis sibi". De oude Middeleeuwen keeren niet terug, en de nieuwe Middeleeuwen zullen niet meer Gotisch zijn. De actieve krachten die de Gotiek in haar bedwelmenden bloeitijd over smalle steilten opvoerden naar die majestueuze en adembenemende hoogten waarvoor alle komende geslachten in huiverende bewondering zullen gevangen staan, waren dezelfde die, zonder eenige reserve tot het uiterste geëxaspereerd, de Middeleeuwen verlamd en gedood hebben. Die welbepaalde krachten die het religieuze (en gevolgelijk ook het cultureele) avondland hebben gevormd, waren, evenals al het menschelijke, uiteraard relatief, zij mochten niet verabsoluteerd worden, niet vereenzaamd en losgemaakt uit de spanning met andere, schijnbaar uitsluitende en bestrijdende, in werkelijkheid echter insluitende en schragende tegenpolen.

Wanneer wij sinds de avondstonde der Middeleeuwen een zich steeds meer accentueerende verzwakking van het godsdienstig leven waarnemen, dan ligt de diepe reden wellicht hierin, dat onze Westersche religiositeit nog steeds geschoeid blijft op de Middeleeuwsche leest, dat zij nog steeds leven en hernieuwing verwacht van die krachten die wel eens de heerlijkheid van de

gesloten en harmonische Middeleeuwen vormden, maar door een te exclusieve waardeering en al te hevig insnoerende vereenzaming verplicht werden steeds weer in overmoed en verdwazing zichzelf tot bezwijkens toe te overtroeven.

Individualisme en subjectivisme zijn de twee pijlers die de Middeleeuwsche wereld gedragen hebben, zij vormen de kracht en de grootheid, maar tevens ook de zwakheid en den vloek van het avondland.

De Mystiek op godsdienstig gebied en de Gotiek op kunstgebied, die twee volwaardige en meest typische vruchten der Germaansche Middeleeuwen, zijn tevens ook de meest authentieke vruchten van het individualisme en het subjectivisme[65].

„De Mystiek is de vlucht van de eenzame naar Den Eenzame, de personifieering van het godbeleven, de eening van de individueele ziel met den God dien zij zoekt; haar doel is de isoleering van het inwendig leven. Het principe der individualistische zielsen gebedshouding is in de mystiek tot een schitterende zege geworden... Heeft bij de groote mystieken dit machtige, ja, menschelijk gesproken dikwijls zoo heerlijke verlangen naar het uitdrukken van de diepst-innerlijke zielestormen, die passie voor het emancipeeren van het eigenpersoonlijke godaanvoelen en godbeleven, heeft deze, aan het gevoelsleven van het subject ontsprongen godsverhouding niet tot aan de grenzen van de godsdienstige realiteiten van het Christendom gevoerd, zoodat men — ten minste naar den indruk dien zulk een houding verwekt — geneigd is van Pantheïsme te spreken? Ontwaren wij bij de mystieken niet een zoo verregaande subjectiveering van de objectieve openbaring, dat men van meester Eckart vaststellen kan, dat in zijn mystiek Christus bijna niet meer genoemd wordt, evenmin als de Kerk en de sacramenten?... De intense uiting van religieuze gevoelens, die de tijdsgeest van het zich immer meer op zichzelf instellend individu verlangde, moest, bij groote exstatici, naar het woord van Gerson, naar een „dwaze Godsminne" voeren, bij de asceten naar de vernietiging der individualiteit; — deze vernietigingswil is echter weerom niets anders dan een op de spits gedreven individualistisch gevoel..."

„De Gotische kunst is, vergeleken met de vroeger kunst, een onmiskenbare belichaming der principes die de gansche periode bezielen; zij is een orgaan en het product van het individualisme en het subjectivisme. Aan deze beide bronnen ontspringt alles,

gansch het bonte, veelstaltige, spanningsvolle leven, voor wiens elementaire vitaliteit wij nu eens met ontzag, dan weer met ontzetting staan blijven, dat hemel en aarde, God en duivel, mensch en dier, heilige en zondaar, geest en lichaam met immer gloeiender wordende passie tracht te omvatten. De Gotische drang naar belichaming, het streven naar ongebreidelde activiteit, is de aandrift van den enkeling naar veruiterlijking, in tegenstelling met de antieke, classieke beheerschtheid van het Romaansch, het is de in het onmeetbare en overmatige groeiende lust van het subject tot het subjectiveeren van objectieve realiteiten. De objectiviteit werd van het object in het subject overgeplaatst..." [66]

Het felle christelijke pathos der Gotiek heeft zich bijzonder klaar en machtig uitgevierd in de bogen en beelden, in het licht en de glorie onzer ogivale cathedralen. In die heilige ruimten hijgt en hunkert, zingt en zindert nog het scheppend geweld van de Gotische ziel. En die ziel is Germaansch, die jong gekerstende oerkrachten die zich hier vroom en stoer openwentelen zijn de oereigen levenskrachten van de Germaansche volksziel. Ook hier, evenals in den visionnairen gloed van de Germaansch mystiek, heerscht er een gouden harmonie tusschen geest en vorm, tusschen wezen en verschijning. Het is dan ook in de doorzielde stoffelijkheid der Gotische bouwwerken, dat de wezensqualiteiten van de passievolle Germaansche ziel zich het puurst aan ons openbaren.

„De Gotische bouw doet geheel anders aan dan de Romaansche. De bedoeling van den laatste was den geloovige te doen neerknielen. De Gotiek heft hem omhoog. De tegenstelling wortelt in een verschillende verhouding van den mensch tot God. De transcendentie, de weg die leidt naar de niet-aardsche werkelijkheid, die de basilica, de oud-christelijke evenals de Romaansche, gevormd had in het horizontale vlak, als weg naar de diepe verte, krijgt nu een anderen vorm in het verticale vlak, nl. als weg naar omhoog. Deze bouwstijl is de drager van een subjectief en individueel religieus gevoel, dat een contrast vormt met het gemeenschapsbesef, dat uitkwam in de horizontale, gemeente en priester verbindende banen van de basilica. In den Gotischen bouwstijl wordt het heilige niet slechts in de Mis aan het altaar beleefd, die de priester als middelaar tusschen God en den geloovige celebreert, maar ook door de direct ten hemel gerichte vroomheid, die in steen wordt uitgedrukt door den hemelwaarts strevenden bouw. Deze

directe verbinding van mensch en God heeft haar parallellen of wortelen in het geheele religieuze leven. Het geboorteuur van de gotiek in de xij[e] eeuw en haar meest consequente phase in het begin van de xiv[e] eeuw vallen samen met de bloeiperioden van de mystiek, die den enkeling onmiddellijk doet opgaan in zijn God. Deze subjectiveering van het religieus beleven in de Gotiek is de eerste schrede op den weg, die via Luther en Kant leidt tot het woord van Schiller: Nehmt die Gottheit auf in euren Willen, und sie steigt von ihrem Weltenthron."[67]

Als wij zeggen dat tijdens de Gotische Middeleeuwen het individueele en het subjectieve hoogtij vieren, dan willen wij hiermede niet beweren dat die momenten totaal ontbreken in de Voor-gotische periode. Al kan men ze reeds ontwaren in den Karolingischen tijd, toch is het eerst met de opkomst der Gotiek dat zij zoo beslissend en alles-beheerschend naar voren treden. Eerst in de Gotiek immers heeft de Germaan spontaan en ten volle zijn wezen uitgesproken, en dit Germaansche wezen ligt geworteld in het individueele en het subjectieve, in het dynamische en het concrete. Dat die elementen op zich zelf gezond en vruchtbaar zijn, heeft de hoogbloei der oervruchtbare Middeleeuwen ten overvloedigste bewezen, dat zij echter verkankeren en ontaarden wanneer zij niet voortdurend door een spanningseenheid met het objectieve en de gemeenschap in de lijn gehouden en gelouterd worden, bewijst de zware geestelijke depressie van onzen tijd, waarin de illusie van de absolute vrijheid — die apotheose van het individualisme — alle objectieve normen heeft verbrijzeld en alle gemeenschapskringen heeft ontbonden in zelfstandige en zelfgenoegzame individuen.

In de geesteswereld is er nu een kentering gekomen. Men wendt zich terug naar het objectieve en het absolute, er is een zucht naar synthese, een trek naar gebondenheid in een levende gemeenschap. Het op de spits gedreven individualisme heeft bijna al zijn positieve, opbouwende krachten verloren, het zijn alleen nog bijna uitsluitend de negatieve, verbrokkelende factoren die aan het werk zijn. Het autoritair subjectivisme heeft ons geleid tot den ontwaarding van alle objectieve waarden, en heeft ten slotte den mensch ook aan zichzelf doen twijfelen. Het autocratische subject herkende geen transcendente vaste zijnsordening, zelf zou het eigenmachtig al het zijnde leiden door wetten van eigen maaksel, en gebiedend onderbrengen in kaders die het zelf

had ontworpen... Wie tegen de vaste orde in toch links wil houden, rijdt zich te pletter.

Voor het teugellooze individualisme waren alle gemeenschapsbanden als boeien die den vrijen opgang van het autonome individu belemmerden; zijn „ontvoogding" was in werkelijkheid ontworteling: uit de moederaarde van de gemeenschap losgerukt, sterft de geïsoleerde persoonlijkheid weg in onvruchtbaarheid. Het extreme individualisme heeft de individualiteit gebroken, als laatste prestatie zal het zijn eigen liberaal-individualistische wereldordening zelf ontbinden.

Die ondergaande wereld moeten wij nu juist niet zonder eenige reserve verketteren, alsof zij werkelijk nooit iets groots had voortgebracht. Bij het aanschouwen van een stervende cultuur moeten wij in een algemeene beoordeeling haar bloeiperiode niet vergeten. Men wedt zeker niet meer op een stervend paard, al heeft het vroeger nog zoo hard geloopen; het ware even dwaas op de bres te springen voor een afgeleefde en uiteenvallende wereld, maar daarom moeten wij haar vroeger prestaties niet loochenen of kleineeren. Het feit alleen reeds dat zij zoo lang stand hield, bewijst dat zij door sterke krachten gedragen werd. Wij mogen anderzijds niet uit het oog verliezen dat die nu verzinkende individualistische wereld onze wereld was, door en door Noordsch en Westersch, in merg en been Germaansch. Zij werd geboren in het schemerig morgenuur der vroege Middeleeuwen, zij kende den zegerijken opgang en het grandiooze zegevuur der volle middaghoogte in de glorie der stralende Gotiek. De zalige uren na den middag waren wel de feestelijkste, de spanning van den strijd was geweken, de zege behaald, het avondgrauwen nog zoo ver... de majestueuze Renaissance en de schitterende Barok vierden blijgemoed en onbekommerd voort tot in het late vesperuur. Rococo was de finale, het welbehaaglijke, flauw-zoete soiréetje. En over de vermoeienissen van gansch dien schoonen dag kwam dan de duisternis gegleden, de scheppende krachten bleken uitgeput, het leven had weerom eens zijn spel gespeeld, zijn lied gezongen...

Die duizendjarige cultuurgeschiedenis van het rijke Westen zien wij als een grootschen optocht van trotsche stijlen in bonte wisseling aan onzen verrukten geest voorbijtrekken. Wij kennen ze oppervlakkig, en noemen ze met de classieke namen die wij aan de kunstgeschiedenis ontleenen: Romaansche stijl, Gotiek,

Renaissance, Barok, Rococo, Classicisme... toch is elk hunner veel meer dan een manifestatie van het beeldend vermogen, het zijn niet enkel en zelfs niet in de eerste plaats kunststijlen, maar wel levensstijlen. Zij kunnen onderling nog zoozeer van elkaar verschillen, toch zijn die stijlen geen onafhankelijke en los van elkaar staande grootheden, het zijn slechts de verschijningsvormen van éénzelfde leven in de verschillende, elkaar opvolgende stadia van zijn ontwikkelingsgang; het zijn de levensstadia van de duizendjarige Westersche cultuur, de levensstadia van den Westerschen mensch zelf. En daarom moet het ons eigenlijk niet verwonderen wanneer wij, naast al die merkelijke verschillen der opvolgende cultuurperioden, ook karaktertrekken ontdekken die aan alle perioden eigen zijn, en er blijkbaar aan ten grondslag liggen. Het zijn die diepe, blijvende wezensqualiteiten, die van den beginne af gegeven waren en als constanten gansch den langen ontwikkelingsgang van den Westerschen geest volgen en zelfs voor een goed deel leiden zullen. Zij vormen als het ware de samenstelling, de gesteltenis van den bodem, het zijn de moederkrachten van den teelgrond zelf die spontaan en onfeilbaar, ofwel koppig-remmend, ofwel krachtig-stimuleerend op de kieming en de structuur der verschillende cultuurgewassen zullen inwerken.

Die wezensqualiteiten van den Westerschen geest, die constanten die wij in elk zijner ontwikkelingsstadia terugvinden en er telkens weer als leidende dominanten zien optreden, zijn het tweespan individualisme-subjectivisme. Die dubbelkracht staat reeds als baker aan de wieg van het Germaansche avondland. De Gotiek immers is in haar wezen zelf reeds een individualistische revolutie. „In de xij[e] eeuw gaat er een geweldige ruptuur door den tijd dien wij gemakkelijkheidshalve met den ouden humanistischen schoolterm Middeleeuwen heeten... Een sidderende onrust doorwoelt de volgende eeuwen. Bood de periode die verloopen was sedert de volksverhuizingen het beeld van een natuurlijk en rustig zich voegen, zoo schijnen nu overal alle banden te breken; hadden vroeger alle divergeerende strevingen nog een gemeenzaam, boven hen tronend en eenmakend primaatschap erkend, zoo zoeken die strevingen voortaan naar zelfstandigheid, zij willen een eigen leven leiden en gebiedend hun eigenwaarde op den voorgrond schuiven. Het is niet langer een gewillig aanvaarden, een deemoedig ingaan in geest en vorm van het bestaande... nu wordt het een willen nemen van, een verlangen naar vrijheid, ja een

zich tot exalteering opzweependen drang naar een onbelemmerd uitleven van de eigen-innigste gevoelens... Voor de eerste maal in de geschiedenis van het christelijk avondland wordt de tegenstelling van wetgetrouwheid en vrijheid, van godgewilde Orde en individualistisch eigen machtsgevoel tot een open en brandend conflict. Men kan voor dezen strijd de antithese van classiek en romantiek, van Apollinisch en Faustisch, van voleinding en eindeloosheid, van logos en ethos aanwenden, „aan al deze formulee- „ringen ligt de tegenstelling tusschen het verlangen naar een vorm „en naar de ontbinding er van ten gronde" (F. W. Jerusalem, Sociologie des Rechts I, 1925, blz. 153); in de Gotiek heeft het Faustisch, het romantisch, het ethisch type gezegevierd. De verdoken kamp dien de Romaniek te leveren had, gaat met de xij[e] eeuw naar zijn einde, het moeizaam strijden om de opperheerschappij van den logos wordt afgesloten met dezes nederlaag. Het individu en zijn heerlijkheid treedt *nevens,* spoedig ook *boven* de gemeenschap van den geest: het subject met zijn willen en zinnen en droomen laat zich voortdurend minder door een objectieve geestelijke realiteit binden: het maakt zich de wet tot eigen bezit en zijn bezit tot wet. Hoe verder de tijd voortschrijdt, des te beslister wordt – zooals in de Romantiek, maar niet zoo frivool – de almachtige God vervangen door het almachtig subject; het voluntaristische ethos overwint, ook in het goede, met stijgende warmte en immer heviger impulsen den sacralen logos van den vorm. Individualisme, subjectivisme, ethicisme zijn de dragers van den „Gotischen geest", zij zijn het die wij overal terugvinden, zij zijn de wortelen van al het scheppende en vruchtbare in de Gotiek; zij zijn echter ook de oergrond van alle strijden, twijfelen en vertwijfelen; in hen sluimeren de kiemen én van den Gotischen opbouw én van den Gotischen ondergang." [68]

Zoolang de opstandigheid van het Germaansch subjectivistisch personalisme tegen de objectieve, door God gewilde Ordo een ware strijd bleef, die van weerszijden alle krachten van aanval en verweer tot het uiterste spande, zoolang ook waren individualisme en subjectivisme opbouwend en positief. Toen echter door de besliste overwinning der Germaansche krachten één der polen werd uitgeschakeld, zoodra het subject zich niet enkel handhaafde *naast* de gemeenschap en de objectieve goddelijke vormen, maar er zich zegevierend ging *boven* stellen, heeft die vruchtbare en heilzaam-sterkende spanningseenheid vanzelf op-

gehouden te bestaan: individualisme en subjectivisme doorbraken de insluitende maar stevig-opvoerende dammen en werden meteen ook schadelijk en destructief. De spanningen worden nu losser, het strijdende streven der Gotiek heeft geen zin meer, het leven verliest van zijn stoerheid. De Westersche mensch heeft zich na een geweldige krachtsinspanning ontwrongen aan de heilige banden, nu gaat hij als gelijkberechtigde met hen een compromis sluiten. De triomfante Renaissance houdt haar blyde incomste.

Tot nog toe was de cultuur een onmondig kind van den godsdienst. Dit kind mocht mondig worden maar moest kind blijven. Nu echter werd het een opstandige puber, die zelfbewust voor de verder relaties een modus vivendi uitstippelt. De Kerk mag in het vervolg nog betalen, moet echter niet meer richten en bezielen. Dit conventioneel evenwicht was niet lang vol te houden. Wij zien pausen en opulente prelaten die zich meer inlaten met cultuur dan met godsdienst. Dat mag niet meer, die twee hooren immers niet meer vanzelfsprekend samen zooals vroeger; voortaan kan men best de cultuur dienen, niet alleen zonder baat, maar zelfs ten nadeele van den godsdienst. De avondlandsche cultuur is immers niet meer een uitsluitend christelijk gewas, het zaad is uitgewaaid over de muren van den besloten hof, de wortelen gaan nu ook in ongewijde aarde hun sappen zuigen.

Wat de Renaissance met de Gotiek gemeens heeft, is de waardeering, de cultus van de persoonlijkheid, die nu echter nog meer autonoom en zelfgenoegzaam wordt, en later in de dolle uitbundigheid van de Barok zijn apotheose zal bereiken. De renaissancemensch is de eerste „homme clos" van het avondland, de mensch die den rijkdom van al het bestaande in zich wil opnemen, die zich binnen den burg van zijn zelfheerlijke persoonlijkheid opsluit, en van daaruit eigenmachtig de schepping beheerscht.

Hoe paradoxaal het ook schijnen moge : zelfs de godsdienst wordt nu anthropocentrisch, komt in dienst te staan van het menschheidsideaal dat de Renaissance naar voren bracht. Het religieuze is niet meer in de eerste plaats een objectieve, bovennatuurlijke zijnsordening, een sacrale levensruimte waarin de mensch moet worden opgenomen, het wordt nu neergehaald en gebannen binnen de grenzen van het menschelijke. Het wordt een ethisch postulaat, het heeft nu nog enkel zin en beteekenis in zoover het een factor wordt die kan medehelpen aan de verfij-

ning en veredeling, de verbreeding en verrijking van het zelfheerlijke, absolute individu. Het gaat niet om de grootheid en heiligheid van het goddelijke, wel om de veredeling en het welzijn van het menschelijke. In haar diepste wezen is de Renaissance eigenlijk door en door heidensch. De Gotische mensch voelde zich geweldig heen en weer geslingerd tusschen hemel en aarde, geest en stof, God en mensch. Hij voelde de spanning dezer beide polen in gansch haar felheid, hij hunkert naar harmonie en denkt deze te bereiken door die kwellende dualiteit op te heffen. Hij tracht van die tweeheid een eenheid te maken, hij keert de aarde beslist den rug toe en streeft met gansch zijn wezen naar omhoog, hij verkiest den geest boven de stof, erkent de transcendentie van de Godheid boven de menschheid, hij is exclusief theocentrisch. De krachtzenuw van zijn streven is zijn geloof, zijn verwachtingen zijn hooggespannen, zijn jong idealisme was nog niet ontnuchterd, het liep zich nog nooit te pletter tegen de inertie van een stugge realiteit. Hij waant de aarde te zullen opheffen in de sfeer van het hemelsche, de stof te sublimeeren in den geest, zelf op te gaan in God. Het lijnengeweld der Gotiek is dan ook beslist verticaal gericht, aardevliedend, hemelzoekend. Het kon niet anders, of de vrome illusie van een vergeestelijkte aarde zooals de Middeleeuwer het zich voorstelde, moest stilaan ontzenuwd worden door het dagelijksch tooneel van het menschelijke en al-te-menschelijke in de Kerk, verzwinden voor de brutale realiteit der menschelijke ontoereikendheid en zwakheid. Zoo moest de uiteindelijke mislukking waarop de grootsch-opgezette kruistochtbeweging uitliep, — een mislukking die des te pijnlijker werkte omdat het enthousiasme zoo subliem-hoog geweest was — zeer ontnuchterend werken. Zoo ook de verslapping van de kerkelijke tucht bij de hiërarchie en de kloosterorden, de onzalige strijd tusschen keizer en paus, het uiteenvallen van het Heilig Roomsche Rijk, de Westersche Scheuring met haar in-droevig schouwspel van twee of drie elkaar bestrijdende pausen... Wat bleef die rampzalige logge aarde toch eindeloos laag dobberen onder dien stralenden, ongenaakbaar-hoogen hemel... Konden de zwakke menschelijke krachten er wel ooit in slagen dien enormen afstand te overwinnen of ook maar eenigszins te verminderen? De werkelijkheid bleef zoo star-onbeweeglijk en gansch anders dan het gedroomde ideaal, konden die twee wel wezenlijk één worden?

Wanneer de mensch er niet in slaagt te leven zooals hij denkt, dan gaat hij gewoonlijk denken zooals hij leeft. Op dit critisch moment, toen de lijnen der Laat-gotiek reeds moe en slap werden, en de ontnuchterde Westersche mensch het opgaf de zware, weerbarstige aarde op te tillen naar de ongenaakbare sterren, toen hij naar nieuwe middelen uitzag om de spanning tusschen God en cosmos op een andere wijze op te heffen, op dit nuchter oogenblik dat het oude ideaal van de „civitas Dei" als een onwerkelijk droombeeld verzwond, kwam de koninklijke Renaissance uit het klare Zuiden aangegolfd en bood háár oplossing. Ook zij meent de spanning te moeten opheffen om harmonie te scheppen; de Gotiek koos den hemel, zij echter kiest de aarde, zij schakelt de pool van het Jenseits volledig uit en richt zich beslist naar het Diesseits. De natuur wordt de absolute cosmos. Van theocentrisch wordt de Westersche cultuur nu anthropocentrisch: de mensch, de in-zichzelf-rustende en uit-zichzelf-handelende persoonlijkheid, de „uomo universale" die zijn volmaaktheid zoekt binnen de grenzen van het menschelijke, is het eenige en het vaste middelpunt waarrond het heelal draait.

Het avondland, en vooral de Noordsche landen waren echter te ernstig, het gemoed was er te diep en te godsdienstig om zich blijvend of lang met zoo'n goedkoope, spanningslooze schijnharmonie te kunnen bevredigen. De Renaissance was de injectie van een uitheemsch heidensch serum in het christelijk bloed van den Westerschen mensch, en dat juist op het historisch moment dat deze een gevaarlijke groeicrisis doormaakte. Het gestel reageerde dan ook zeer spoedig, maar is het vreemde element toch nooit ten volle meester geworden. Benevens de nieuwe vormentaal, die zeker een verrijking beteekent, werd ook datgene bewaard wat in de lijn lag van den eigen ontwikkelingsgang: de pool van het universalisme werd voorgoed losgelaten en het Gotisch theocentrisme vervangen door de anthropocentrische ideologie der Renaissance.

Zóó zien wij de Barok. Deze is wél een spontaan groeistadium in het leven van den Westerschen mensch. De Laat-gotiek had de brug van de Renaissance niet noodig om tot de Barok te komen. De Renaissance heeft slechts die ontwikkeling, die langzame verschuiving van het object naar het subject, van de gemeenschap naar de persoonlijkheid bespoedigd. In menig opzicht is de Barok

een voortzetting van de christelijke Gotiek en een reactie tegen de heidensche Renaissance. Evenals deze laatste verheugt ook zij zich „im schönen Diesseits", maar wil daarom het bovenaardsche, het heilige niet uitsluiten, zij wil christelijk, niet heidensch zijn. In de Germaansche streken vooral was de Barok een blij aanvaarden van het aardsche en het bovenaardsche; alleen in katholieke landen is zij een ware volkscultuur geworden.

En Gotiek, én Renaissance, én Barok hebben gemeend dat harmonie alleen kon bekomen worden door het opheffen van de spanning natuur-bovennatuur;hierin echter volgen zij elk hun eigen weg. De Gotiek aanvaardt de beide polen maar tracht ze één te maken, zij spant zich in de natuur op te heffen tot de sfeer van het bovennatuurlijke. De Renaissance daarentegen loochent de dualiteit, negeert de spanning door het bovennatuurlijke eenvoudig uit te schakelen; zij is uitgesproken en principieel éénpolig en dus uiteraard zonder spanning. De Barok is wederom twee-polig, evenals de Gotiek kent ook zij de zucht naar het meer-dan-menschelijke, ook zij hoopt harmonie te bereiken door beide polen één te maken, ditmaal echter is het niet de aarde die men naar den hemel wil optillen, wel de hemel dien men naar de aarde wil neerhalen. De Barok is dan ook – evenals de Renaissance – „diesseitsfreudig", maar niet meer profaan; ook zij omhelst met beide armen de schoone aarde, maar wil er ook den hemel binnenhalen. De bedwelmende roes van aardsche schoonheid moet overslaan tot de liefde der bovenaardsche heerlijkheden... De barokmenschen voelen zich als blijde gelukzaligen op een hemelsch-schoone aarde. Die heerlijke illusie van het hemelsche schijnt wel met de heerlijke realiteit zelf samen te vloeien, het dualisme van het bestaan lijkt opgelost, de ruimte die hemel en aarde scheiden overwonnen, de grenzen vervaagd... Langs de gewelven der barokkerken stroomt de hemel naar binnen. „De wanden en gewelven slingeren in en door elkaar, alles, wat eens vast was, draait en golft, het oog dwaalt door een labyrint van doorkijkjes, is niet meer in staat om de bouworde te doorzien, ervaart het bouwwerk als een mysterie en beleeft, door de diepten van ruimten en bogen zwervend, het wonder van de in het eindige uitgebeelde oneindigheid. De mensch verliest zijn eigen zekerheid, het ordenend verstand wordt zich bewust van zijn onmacht, de geloovige is voorbereid op de ervaring van het onbe-

grijpelijke... Andere barokke bouwwerken roepen de illusie op van wijdheid en onbegrensdheid naar boven van de kerkruimte. Het plafond, dat de kerkruimte naar boven begrensde, deden ze verdwijnen, veranderden het in de illusie van een uitzicht in den hemel, waar de gestalten van de christelijke hiërarchie zwevend en tronend verschijnen. De grens tusschen de kerkruimte en het eindelooze hemelruim schijnt weggevallen, de geloovige ervaart waarneembaar het doel van zijn leven, wordt weggevoerd in het heilige rijk van zijn verwachting. Het Rijk Gods immers wordt nu niet meer, zooals in de oud-christelijke en Byzantijnsche kunst, zuiver geestelijk en ruimteloos gedacht. De Barok, als geen andere tijd er op bedacht om het onzienlijke aanschouwelijk voor te stellen, heeft ook het rijk, dat ligt aan gene zijde van onze grenzen, een plaats gegeven in den atmosferischen hemel boven onze aarde."[69]

De Barok is een wijd-orgelende levensmuziek, leven en nog eens leven, dat in zijn elementaire intensiteit met verbluffende gemakkelijkheid tot de meest bedwelmende uitersten voortjaagt, om daar met pompeuzen zwier zijn felste geneugten uit te jubelen. De gezonde zinnelijkheid van de rijpmenschelijke volgroeiïng ontplooide zich nooit te voren met zoo'n passie en zoo'n uitbundigheid, het is de exuberante pinksterweelde van den stralendsten zomerdag. De zuivere paaschstemming der Gotiek is uitgegroeid tot een vruchtbare pinksterweelde... Dit pinksterleven kan warmer en uitbundiger zijn, toch blijft Paschen het hoogfeest van het Leven. Het ontkiemende lenteleven immers is uiteraard veroverend, vol belofte van nog ongemeten krachten... De zatte zomerweelde echter gaf reeds alles wat zij geven kon, het eruptieve, daverende levensgeweld kan zijn tempo niet meer verhoogen. De slappe banden die godsdienst en cultuur nog samenhielden worden losser, de verzwakte godsdienstige bezieling kan het hijgende vormengeweld van die overmachtige, hartstochtelijkgespannen reuzenrompen niet langer beheerschen, de zwellende bloedstroom van het wild-begeerend leven slaat over zijn oevers, de overmachtige stof ontwringt zich hoe langer hoe meer aan den geest, de geest abdiceert voor de stof. Wat het leven won aan uitbundigheid, verloor het aan stoerheid. Het waren de eerste jaren der rijpe mannelijkheid. Niet zoozeer het geloof, wel het superieure vertrouwen in de onuitputbare, oer-vruchtbare natuur beheerschen die jaren. Tijdens de Barok stond de volbloedige

Westersche mensch forsch geworteld in het zinnelijke; het affectieve leven domineerde.

Na de Barok, de Rococo. Hij is en brengt niets wezenlijk nieuws, hij is slechts de uitlooper, de uitklank van de vermoeide Barok. De religieuze bezieling is nu voorgoed weggeëbt, en de eerste bravour van het wilde spel der ontvoogde materie is eveneens geluwd: een ontspanning na een hoogspanning. Geen grootschheid meer, noch geestelijke noch vormelijke. Alles is nu knussig, elegant en burgerlijk; het speelsche element overweegt. De Rococo is niets meer dan een pronkende decoratiecultuur, hij gaat de diepe problemen van het leven uit den weg, hij interesseert zich niet meer voor den godsdienst, hij bestrijdt hem nog niet, maar kan hem best missen. Hij vermeit zich in romantiseerende onwaarachtigheid, hij is volledig aardsch gericht, profaan. Het is de „siècle frivole" met zijn coquetteerende „précieuses ridicules".

De Barok was feitelijk de laatste groote Europeesche levensstijl, „die letzte Gemeinschaftskultur des Abendlandes" (Schnürer). Alles wat wij sindsdien doormaakten, droeg den stempel van geestelijke vervlakking, het was quasi-monumentaliteit of zielloos esthetisme. Het religieuze oersentiment, de geestelijke oergrond van het mysterie ontbrak, en daarom kon men het onmogelijk verder brengen dan tot doodenbezweringen, tot „ismen" en „neo"-stijlen die wel de verschijningsvormen van vroegere levensstijlen overnemen, maar zich dit leven zelf, den levenscheppenden geest, waarvan die vormen slechts de uiting waren, niet willen of niet kunnen eigenmaken. Men wil de bloem zonder den wortel,... en het leven van geplukte bloemen is noodzakelijk onvruchtbaar, omdat het feitelijk reeds een sterven is.

„Met het sterven der Barok liep ook de gemeenschapscultuur van het Avondland ten einde... In de plaats der geloofsblijheid waarmede de Barok van wal stak, trad nu het nuchter rationalisme... De Aufklärung, met haar nieuwe uitvindingen der natuurwetenschap en haar technische vondsten, stelt het avondland alleen een materieelen vooruitgang en een verrijking der individuen als ideaal voor." [70]

EEN HELDERE VRIESNACHT: VAN AUFKLÄRUNG TOT NIEUWE ZAKELIJKHEID

De stervensweeën der Barok waren zeer kortstondig; het was een schielijk ontwaken uit een blijden droom, het opschrikken uit een schoone illusie die plots wordt stukgeslagen. Er was amper een kwart eeuw noodig om de Barok definitief bij het „einmalige" te classeeren. Zeer begrijpelijk ten andere. Gansch het somptueuze barokpaleis werd immers op zeer lossen bodem opgetrokken, een geweldige reus op leemen voeten... Men had de schoone aarde ontdekt en zich ingebeeld dat zij de hemel was. Evenals de koene Jenseitsutopie der Gotiek kon ook de naïeve Diesseitsapotheose der Barok de deceptie van haar verwachtingen niet overleven. En hemel én aarde hadden beurtelings den mensch teleurgesteld. Het lijkt wel dat cultuurbloei altijd een stout optimisme — een „mystiek" zou men nu zeggen — veronderstelt. Een cultuur is scheppend zoolang zij rotsvast in zichzelf gelooft en zeker is haar ideaal te bereiken. Eens het ontoereikende of onbereikbare van dit ideaal ingezien, breekt het optimisme, de opvoerende geestdrift dooft uit, de dragende en voedende bodem zinkt weg onder de voeten, de cultuur verkwijnt en sterft.

Het viel de fantasielooze, nuchtere Aufklärung niet moeilijk de naïeve barokillusie stuk te slaan. Men had zich gefeliciteerd de Renaissance gekerstend te hebben, feitelijk had men haar slechts een rijken koormantel omgehangen... De Renaissance was nooit innerlijk overwonnen, de Barok was in wezen even Diesseitsfreudig en anthropocentrisch als de Renaissance. De Aufklärung kent principieel geen spanning, gelijk de Renaissance, nu legt men voorgoed het christelijk gewaad af, men schrikt er niet meer voor terug zich oprecht te toonen zooals men is: radicaal heidensch. De mensch plaatst zich nu openlijk en bewust in het centrum van al het zijn, het Renaissancistisch anthropocentrisme verengt zich tot egocentrisme; individualisme en subjectivisme stijgen tot hun

paroxysme. Nu wordt ook de rede, die tot nog toe óf door het geloof der Gotiek, óf door de fantasie der Barok gebonden en beheerscht werd, geëmancipeerd, zelfstandig. Zeker waren ook reeds het geloof der Gotiek en de fantasie der Barok in hooge mate individualistisch, toch hield het godsdienstig element de eenlingen nog samen en de cultuur nog geworteld in de mysterieuze oergronden van den geest en het leven, nu wordt de mensch ook uit deze allerlaatste bovenmenschelijke normen losgemaakt. Het verstand is alles, godsdienst en gemoed, ontzag voor de geheimenissen binnen en buiten den mensch zijn evenveel duistere machten waarvan men zich moet bevrijden. „Aufklärung is het mondig worden van den mensch. Men is mondig als men zijn eigen verstand kan gebruiken zonder zich door anderen te laten leiden. Heb den moed uw verstand te gebruiken! Dat is het slagwoord der Aufklärung" (Kant).

Van onverschillig is de cultuur den godsdienst nu vijandig geworden, het blinde geloof was een onwaardige verknechting van de menschelijke rede, het mysterie een smaad aan het souverein verstand. Men kon meenen dat voor de nu volledig geëmancipeerde menschelijke persoonlijkheid een nooit gekende hoogvlucht zou beginnen.

Het stoere geloof van den Gotischen mensch, de gevoelsvolle fantasie van den Barokmensch waren vruchtbaar geweest, stijlvormend, cultuurscheppend. De nuchtere ratio van den verlichten mensch der Aufklärung bleek echter hopeloos steriel. Nooit verspreidde het oude continent zoo'n kerkhofatmosfeer...

De stijl der Aufklärung is het rustige en klare, maar ook levensarme en spanninglooze Classicisme, een heropnemen van antieke beheerschte kunstvormen als reactie tegen de onrustige en grillige vormendynamiek van de Barok. Het was echter geen scheppen van-binnen-uit, enkel een louter formalistisch en mechanisch nabootsen van oude model-vormen. De gouden harmonie van het classieke werd bewonderd, maar de geestesharmonie waarvan zij de uitdrukking was, ontbrak totaal: de brave en fantasielooze burgerlijkheid was er slechts een bespottelijke Ersatz van. Het Classicisme is dan ook maar een „isme", en èchte stijlen behooren niet tot de ismen.

De Aufklärung, voortbouwend op het philosophisch stelsel van Descartes dat al de denkrichtingen der laatste eeuwen beïnvloedt, had de menschelijke twee-eenheid van ziel en lichaam ontwricht.

De geest werd losgemaakt uit zijn wezensverband met het lichaam, hij is er niet langer het levensprincipe van; de eenige band die beide nog samenhoudt, is louter uiterlijk: een wederkeerige dynamische wisselwerking. Het wezen van 's menschen geest is louter denken, de naakte ratio; zijn eenige werking bestaat in het deductief ratiocineeren. Het lichaam daarentegen is niets meer dan een reflexmachine, die werkt en reageert volgens de algemeene wetten der mechanica en die ook zonder den geest denkbaar is. Van het rijke en geheimzinnige menschelijk wezen blijven alzoo nog slechts een „denkend ding", het verstand, en een „uitgestrekt ding", de lichaamsmachine over. In welk der beide deelen van dit dubbelwezen moet men nu eigenlijk den mensch zien? Al naar gelang het antwoord dat men gaf op deze vraag, verzeilde men in gansch tegenovergestelde richtingen: eenerzijds in een overdreven spiritualisme dat, gezien de opvatting die men er over den menschelijken geest op nahoudt, nog verengd wordt tot rationalisme, en anderzijds in het naturalisme dat al het stoffelijke (ook het menschelijk lichaam dus) zuiver mechanisch opvat en dus rechtstreeks leidt tot het allergrofste materialisme. Van stof en geest bij Descartes, vervielen de rationalisten tot geest alleen, de materialisten tot stof alleen.

Voor het rationalisme is het „denkende ik" alles, het lichaam is slechts een voertuig van het verstand en dus een volledig uiterlijk en accidenteel iets dat geen bijzondere aandacht waardig is. Die „vergeestelijking" van het alles primeerende ik was slechts in schijn een verheffing en veredeling der menschelijke persoonlijkheid, in werkelijkheid echter werd deze er losgerukt uit haar metaphysische gebondenheid, onttakeld en beroofd. De kleine god die nu eindelijk autonoom mocht denken en zelf de normen der zedelijkheid vaststellen, ging al heel spoedig zijn eigen klein behagen en willekeur als eenig-bindenden maatstaf van zijn burgerlijk-zelfgenoegzaam leventje erkennen. Aan de andere zijde, in het materialistisch kamp, ging het er al even erg toe; de mensch werd er ontzield en verlaagd tot een onpersoonlijk natuurding naast de vele andere. En in het rationalisme, én in het materialisme ging de zin voor het specifiek en volledig lichamelijk-geestelijk leven van den mensch verloren. Er was geen enkele band die geest en stof samenhield. Het menschelijk leven wordt dan ook verdund en opgelost in het zuiver rationeele of het zuiver mechanische. Het speculatieve denken komt echter stilaan in discrediet,

terwijl de materialistische richting hoe langer hoe meer veld wint; deze paste immers beter bij den vooruitgang der wetenschappen. Het geestelijke, de ratio, wordt nu neergehaald binnen de grenzen van het stoffelijk-organische. Was aanvankelijk het lichaam een machine van den geest, nu wordt gansch de mensch een reflexmachine... „Mannen, die niets kennen dan hun kikvorschenpootjes en hun galvanische batterijen, wagen het tegenwoordig de wereld en den mensch te verklaren!" (Schopenhauer). Rationalisme en materialisme zijn de twee harde, kenschetsende trekken op de ziellooze physionomie van de „siècle stupide".

Op sociaal gebied is de xixe eeuw de tijd van het utilitarisme, van het burgerdom met zijn liberalisme en zijn democratie. Zij is radicaal heidensch, maar kan het niet zijn met het enthousiasme der Renaissance, de wereld is immers niet meer het heerlijke, pas ontdekte sprookjesland met steeds weer nieuw-opduikende, wonderschoone en onbegrensde horizonten. De rede heeft er alle geheimen van blootgelegd, al het bloeiende en mysterieuze van het aangezicht der aarde weggevaagd. Geloof en gevoel, fantasie en vervoering zijn alle overwonnen standpunten. Blijft nu alleen nog de ontzielde, platte materie en het koel redeneerend, ordenend verstand... een doode machine en de ontwortelde mensch als een nummer in haar dienst...

„De dwaze spreekt in zijn hart: Daar is geen God." (Ps. 13, 1; 52, 1). Deze dwaasheid heeft heden haar hoogtepunt bereikt in de millioenen, die zich „goddeloozen" noemen en alleen reeds door deze negatieve benaming de zinledigheid en de onzekerheid hunner opstandigheid uitdrukken. De mensch wil vrij zijn eigen wegen gaan; een last, dien hij wenscht af te schudden, is hem het Mysterium van God, die boven hem troont in oneindige majesteit en al zijn lotgevallen schikt met een hoog uitmuntende en ondoorgrondelijke wijsheid en met een souvereine macht. Een eeuwige Wet, een souvereinen Wil boven zich erkennen wil de mensch niet; hij wil vrij zijn van elk juk dat hij zichzelf niet heeft opgelegd. Hij zelf wil zijn eigen laatste doel zijn, zijn eigen koning, niemands dienaar en onderdaan. Hij wil de aarde beheerschen; zij is zijn rijk, en hierover wil hij klare kennis bezitten. Een rijk, dat buiten het bereik ligt van zijn nuchter redeneeringsvermogen, een hiernamaals, bestaat niet. Enkel de materie bestaat, en die wil zakelijk behandeld worden.

„Daardoor heeft ook de *natuur* haar mysterie verloren. Zij

De geest werd losgemaakt uit zijn wezensverband met het lichaam, hij is er niet langer het levensprincipe van; de eenige band die beide nog samenhoudt, is louter uiterlijk: een wederkeerige dynamische wisselwerking. Het wezen van 's menschen geest is louter denken, de naakte ratio; zijn eenige werking bestaat in het deductief ratiocineeren. Het lichaam daarentegen is niets meer dan een reflexmachine, die werkt en reageert volgens de algemeene wetten der mechanica en die ook zonder den geest denkbaar is. Van het rijke en geheimzinnige menschelijk wezen blijven alzoo nog slechts een „denkend ding", het verstand, en een „uitgestrekt ding", de lichaamsmachine over. In welk der beide deelen van dit dubbelwezen moet men nu eigenlijk den mensch zien? Al naar gelang het antwoord dat men gaf op deze vraag, verzeilde men in gansch tegenovergestelde richtingen: eenerzijds in een overdreven spiritualisme dat, gezien de opvatting die men er over den menschelijken geest op nahoudt, nog verengd wordt tot rationalisme, en anderzijds in het naturalisme dat al het stoffelijke (ook het menschelijk lichaam dus) zuiver mechanisch opvat en dus rechtstreeks leidt tot het allergrofste materialisme. Van stof en geest bij Descartes, vervielen de rationalisten tot geest alleen, de materialisten tot stof alleen.

Voor het rationalisme is het „denkende ik" alles, het lichaam is slechts een voertuig van het verstand en dus een volledig uiterlijk en accidenteel iets dat geen bijzondere aandacht waardig is. Die „vergeestelijking" van het alles primeerende ik was slechts in schijn een verheffing en veredeling der menschelijke persoonlijkheid, in werkelijkheid echter werd deze er losgerukt uit haar metaphysische gebondenheid, onttakeld en beroofd. De kleine god die nu eindelijk autonoom mocht denken en zelf de normen der zedelijkheid vaststellen, ging al heel spoedig zijn eigen klein behagen en willekeur als eenig-bindenden maatstaf van zijn burgerlijk-zelfgenoegzaam leventje erkennen. Aan de andere zijde, in het materialistisch kamp, ging het er al even erg toe; de mensch werd er ontzield en verlaagd tot een onpersoonlijk natuurding naast de vele andere. En in het rationalisme, én in het materialisme ging de zin voor het specifiek en volledig lichamelijk-geestelijk leven van den mensch verloren. Er was geen enkele band die geest en stof samenhield. Het menschelijk leven wordt dan ook verdund en opgelost in het zuiver rationeele of het zuiver mechanische. Het speculatieve denken komt echter stilaan in discrediet,

terwijl de materialistische richting hoe langer hoe meer veld wint; deze paste immers beter bij den vooruitgang der wetenschappen. Het geestelijke, de ratio, wordt nu neergehaald binnen de grenzen van het stoffelijk-organische. Was aanvankelijk het lichaam een machine van den geest, nu wordt gansch de mensch een reflexmachine... „Mannen, die niets kennen dan hun kikvorschenpootjes en hun galvanische batterijen, wagen het tegenwoordig de wereld en den mensch te verklaren!" (Schopenhauer). Rationalisme en materialisme zijn de twee harde, kenschetsende trekken op de ziellooze physionomie van de „siècle stupide".

Op sociaal gebied is de xixe eeuw de tijd van het utilitarisme, van het burgerdom met zijn liberalisme en zijn democratie. Zij is radicaal heidensch, maar kan het niet zijn met het enthousiasme der Renaissance, de wereld is immers niet meer het heerlijke, pas ontdekte sprookjesland met steeds weer nieuw-opduikende, wonderschoone en onbegrensde horizonten. De rede heeft er alle geheimen van blootgelegd, al het bloeiende en mysterieuze van het aangezicht der aarde weggevaagd. Geloof en gevoel, fantasie en vervoering zijn alle overwonnen standpunten. Blijft nu alleen nog de ontzielde, platte materie en het koel redeneerend, ordenend verstand... een doode machine en de ontwortelde mensch als een nummer in haar dienst...

„De dwaze spreekt in zijn hart: Daar is geen God." (Ps. 13, 1; 52, 1). Deze dwaasheid heeft heden haar hoogtepunt bereikt in de millioenen, die zich „goddeloozen" noemen en alleen reeds door deze negatieve benaming de zinledigheid en de onzekerheid hunner opstandigheid uitdrukken. De mensch wil vrij zijn eigen wegen gaan; een last, dien hij wenscht af te schudden, is hem het Mysterium van God, die boven hem troont in oneindige majesteit en al zijn lotgevallen schikt met een hoog uitmuntende en ondoorgrondelijke wijsheid en met een souvereine macht. Een eeuwige Wet, een souvereinen Wil boven zich erkennen wil de mensch niet; hij wil vrij zijn van elk juk dat hij zichzelf niet heeft opgelegd. Hij zelf wil zijn eigen laatste doel zijn, zijn eigen koning, niemands dienaar en onderdaan. Hij wil de aarde beheerschen; zij is zijn rijk, en hierover wil hij klare kennis bezitten. Een rijk, dat buiten het bereik ligt van zijn nuchter redeneeringsvermogen, een hiernamaals, bestaat niet. Enkel de materie bestaat, en die wil zakelijk behandeld worden.

„Daardoor heeft ook de *natuur* haar mysterie verloren. Zij

wordt niet meer verafgood; meer dan ooit werd zij van haar diepeeren, goddelijken zin beroofd. Zij is geen symbool meer, dat de werkelijkheden eener hoogere orde laat doorschijnen. Het eerbiedwekkende van de geheimenis, die den mensch doet uitroepen: „Wonderbaar is Uw wijsheid, o Heer, zoo hoog boven mij, dat ik zoo ver niet reiken kan" (Ps. 138, 6), omsluiert haar niet meer en haar geheimste verborgenheden heeft de mensch doorvorscht. Voortdurend krimpt de omvang der aarde en vervlakt haar diepte; en reeds wil de mensch vooruitdringen in de ruimten van het heelal, om het zijn geheimen te ontrukken, juist zooals hij in de andere richting het laatste atoom ontleedt en ontbindt. Alle krachten van deze onttroonde en ontsluierde natuur worden nu opgeëischt om het leven van den mensch tot een gemakkelijke genieting te maken. Opdat alles hem vlug ter beschikking zou staan, worden ontzaglijke sommen opgehoopt en gereed gehouden tot kwistige verspilling. Wonderen worden door de techniek verricht en zij legt de aarde gedwee voor de voeten van den mensch, opdat hij haar beheersche en uitbuite. De geheimenisvolle vervloeking, die na den zondeval door God over den mensch werd uitgesproken, maar die tevens 's menschen arbeid adelt tot een mysterie vol van de eeuwigheidswaarden van boete en verzoening, schijnt uitgedoofd. Ellende, ziekten en leed, die er alle zijn om den mensch te wijzen op de zonde en tevens op het toekomende Rijk, worden bestreden met een tot nog toe ongekende hevigheid; de dood wordt zoolang als maar eenigszins mogelijk uitgesteld, zoodat thans de gemiddelde levensduur haast tweemaal zoolang is als in vroeger eeuwen. Het mysterie van den dood wordt zoo volledig mogelijk toegedekt en omkleed en reeds droomen sommigen van een afschaffing van den dood of verkondigen dit in chiliastische toekomstbeelden.

„En ware nog maar enkel de wereld van haar geheimenis ontdaan, dan restte er toch nog immer de ondoorvorschbare afgrond van 's menschen *ziel*. Maar ook in deze diepten dringt de nuchtere klaarheid door van het schijnwerperslicht der psychoanalyse. En wat eens onder in de menschenziel deemsterde, openbaart zich thans als een gewriemel van half onderdrukte begeerlijkheden, van strevingen en verlangens, die angst en afschuw inboezemen. Liefde, vriendschap, idealen, godsdienst, alles wordt herleid tot zenuwtrekkingen en er blijft dan ook niets anders meer over dan een voorbijgaand materieel genot. De eerbied voor het myste-

rie in de ziel van den naaste of voor het mysterie van de gemeenschap kwijnt en vergaat. Hoe kan nog achting en liefde gevraagd worden voor een mensch, als den plaatsvervanger en het werktuig van Gods souvereiniteit? Hoe kan nog een gemeenschap, als inkarnatie van een bovenpersoonlijke, heilige waarde, den dienst van den enkeling, ja zijn bereid-zijn totterdood opeischen, indien de mensch slechts een atoom is onder de vele atomen van de materie? Dat dit atoom dan zijn bestaan geniete, voordat het ten gronde gaat; dat het zich voege bij de massa en daardoor zijn bestaan verstevige. Liefde, die zich wegschenkt aan een ander wezen of zich opoffert aan de gemeenschap, om daardoor op te klimmen tot een hooger bestaanswijze in de sfeer van het mysterie, bestaat niet. Wel spreekt men graag van menschlievendheid, van algemeene verbroedering onder de volkeren, van dienst aan de menschheid. Doch de grond hiervan is niet de ware liefde, dit ingebouwdworden in de goddelijke agape, maar de zelfverafgoding van de menschheid, die zichzelf in elk individu tot afgod verheft. Gemeenschap bestaat slechts in de massa, die zich samengehoopt, om door haar gewicht de aanspraken van hoogere machten op de heerschappij te bekampen en zelf een materieele macht te vormen.

„En thans gelooft de mensch de mysterie-schemering voor goed verdreven te hebben, gelooft te staan in de helle klaarheid van zijn nuchter verstand en te steunen op zijn zelfbewusten wil. Voor de eerste maal is hij nu de ware koning van deze wereld.

„Maar het is zooals in het eerste begin van de geschiedenis van het menschdom: wanneer de mensch geloofde dat hij uit eigen kracht als God was geworden, dat hij in het licht van zijn eigen verstand onderscheidde wat goed en wat kwaad was, dat hij mondig was geworden en geen vaderlijke leiding meer behoefde — dan bemerkte hij „dat hij naakt was" (Gen. 3, 7), een onteerde koning, een onttroonde heer. Deze eerste zonde stroomt niet alleen als een voortwoekerend gift door de geslachten der menschen, maar zij herhaalt zich immer opnieuw. En telkens is de einduitslag dezelfde: de opstandeling wordt slaaf. Maar wellicht was de mensch nog nooit zoozeer een slaaf als thans, nu hij zich vrij waant van alle banden. Wel is hij niet onderworpen aan dezen of genen tiran; maar boosaardiger en gruwzamer dan deze hangen onpersoonlijke machten hem boven het hoofd en hij vermag hen niet te ontkomen. Den laatsten weg naar de vrijheid, die ook voor den slaaf in de oude wereld openstond, den weg naar de

vrijheid in God, heeft hij voor zichzelf versperd. Zoo is hij geheel gebonden en geketend aan de materie. Terwijl hij waant de stof te beheerschen, is zij zelf het, die hem haar wil opdringt. De ziellooze machine, het doode goud tronen als goden over hem. Aan hen moet hij menschenoffers opdragen, hun zijn hart en ziel verkoopen — treurig einde van het individualisme, dat met zulke verlokkende toekomstbeloften begon." [71]

Claudel zegt ergens dat het hoofd van den nuchteren prestatiemensch van den „homo technicus" — het troetelkind van Amerika en Sovjet-Rusland — veel gelijkenis vertoont met den steel van een stuk gereedschap... De mensch heeft den transcendenten God van zijn voetstuk neergehaald en zijn eigen autonomie geaffirmeerd. Aanvankelijk kon men meenen dat het loochenen van een hooger wezen boven den mensch noodzakelijk een verheffing van den mensch zelf inhield. Feitelijk is het heel anders uitgevallen. Bij den modernen, gemechaniseerden homunculus zien wij de waardigheid van de menschelijke persoonlijkheid tot ver onder het vriespunt weggezonken. De mensch is blijkbaar niet zoozeer de koning der schepping omdat hij het volmaaktste onder de schepselen is, maar wel omdat hij het dichtst de Godheid benadert. De waardigheid van de menschelijke persoonlijkheid staat en valt met het geloof in de transcendente Godheid, zij is immers gebaseerd op het evenbeeld-zijn van die Godheid. Het beeld heeft zijn glans van het oerbeeld, gelijk de maan haar licht van de zon krijgt. Uit zichzelf zijn zij donker. Zonder God is de mensch niets. Ongeloof en devaluatie van de menschelijke persoonlijkheid gaan samen. Wanneer de mensch het geloof in God loslaat, dan moet hij het volgende oogenblik ook zijn eigen ziel loochenen, en kan ook geen ander wezenlijk verschil meer ontdekken dat hem zou verheffen boven de andere dingen van den cosmos. Hij is dan slechts nog een „primus inter pares", stof met de stof, onderworpen aan al de wetten der vergankelijke materie. Omdat hij zelf niet uitstijgt boven de stof, kan hij ook de stof niet hooger opvoeren. De naakte rede alleen brengt hier geen uitkomst. Cultuur immers is, in onderscheid met „civilisatie" die enkel door het verstand bepaald wordt, het product van al de zielskrachten te zamen, de uitdrukking van het zieleleven in zijn geheel. Als volmaking, veredeling van de natuur — ook van de menschelijke — veronderstelt cultuur in de eerste plaats aandacht en liefde tot de natuur, en ligt dus noodzakelijk in de lijn van het natuurlijke; al

het tegen- en onnatuurlijke kan onmogelijk cultuur zijn. Nu leert de ondervinding dat het tyranniek doorgevoerde rationalisme wegvoert van de natuur. Niet dat het verstand als zoodanig een verderfelijken invloed uitoefent, maar wel het verstand dat losgemaakt werd van het zieleleven in zijn geheel. De levensvreemde, dorre denkerij heeft geen zin en geen eerbied vòor het mysterievolle wezen der natuur. Zij maakt den mensch los uit zijn natuurlijke gebondenheid, en wil de natuur onderjukken, haar nieuwe wegen opjagen. De priester en de dichter, die tot het hart der natuur doordringen, hooren niet thuis in een zakelijke wereld, zij worden er slechts medelijdend geduld als naïevelingen of ook wel eens gewaardeerd omdat zij, door vervoering en droom, even van het zielloos aardsche verlossen kunnen. Op den zuren bodem van het zielloos materialisme en het mysterie-vijandig rationalisme kan er onmogelijk een cultuur ontkiemen. Wanneer het profaan verstand inwerkt op de ontwijde materie, dan kan uit die koppeling geen kunst en cultuur, maar enkel een technische beschaving geboren worden.

„De technische en economische vooruitgang van de moderne beschaving heeft de menschelijke persoonlijkheid tot een werktuig verlaagd. Hij vordert van haar een onophoudelijke activiteit, wil elk oogenblik van haar leven voor zijn doeleinden benuttigen. De moderne beschaving verhindert iedere mogelijkheid tot beschouwing en verdringt deze geheel en gansch uit ons leven. Maar dit beteekent dat de mensch niet meer kan bidden, de schoonheid niet meer kan waardeeren, niet meer naar de waarheid kan dorsten, — dat zijn betrekking tot God volledig wordt opgelost. Want in de beschouwing komt de mensch in de sfeer der hoogere machten en waarden; maar in de handeling keert hij zich naar de aardsche wereld en tracht dan de door de beschouwing verworven rijkdom door scheppenden arbeid in deze wereld te realiseeren. Wordt de beschouwing uiteindelijk terzijde gedrongen, dan moet de mensch den geestelijken inhoud van zijn leven er bij inboeten; hij wordt in zijn pogen verlamd en in zijn bestaan bedreigd.

„Het eenzijdige actualisme van de moderne beschaving misvormt de betrekking van de menschen en van de cultuur tegenover tijd en eeuwigheid. De menschelijke persoonlijkheid vertoont zich niet alleen in de afmetingen van den tijd, maar ook in de aspecten van de eeuwigheid; het moderne actualisme nochtans

is een prijsgeven van den mensch aan het geweld van de vergankelijkheid. Geen oogenblik van het menschelijk leven kan in de afmetingen van het tijdelijke leven een zijns-waarde bereiken; maar in het moderne actualisme bestaat elk oogenblik slechts voor het volgende, waarvan het zoo snel mogelijk moet losgemaakt worden. Het leven zelf houdt een ononderbroken versnelling in en verandert in een razenden wedloop. Te midden van dit geraas en gedraaf kan de persoonlijkheid zich niet zuiver bewaren, kan niet tot bezinning komen en den zin van haar eigen bestaan niet meer vatten; want deze zin staat in betrekking met de eeuwigheid, en de onafgebroken stroom van den tijd is volgens zijn wezen van iederen zin ontbloot.

„Zonder twijfel, de mensch is tot het werk en tot de activiteit geroepen en mag zich niet alleen met de beschouwing tevreden stellen. De wereld is geen schouwspel voor den toeschouwer-mensch. De mensch moet de wereld organiseeren en uitleggen, moet de wereldvormende daad tot een goed einde brengen. Maar slechts dan kan hij persoonlijkheid worden en blijven, Gods evenbeeld en zijn symbool, als hij op de grenzen van twee werelden vertoeft, van de eeuwige en van de vergankelijke, en zich uiteindelijk aan geen enkele prijsgeeft, als hij niet alleen werkzaam is in den tijd, maar ook in het aanschouwen der eeuwigheid contemplatief blijft, als hij aldus innerlijk van uit zijn betrekking tot God zijn plaats bepaalt...

„De mystiek, de metaphysica en de kunst zijn zonder beschouwing onmogelijk. De scherp geactualiseerde beschaving verandert de wetenschap en de kunst in hulptakken van de industrieele processen. Wij bemerken zulks aan het voorbeeld van de communistische cultuur in Rusland, die eigenlijk geen cultuur, maar een diepe cultuurcrisis voorstelt...

„We zijn getuige van het noodlottig proces van een ontaarding der persoonlijkheid: van het evenbeeld van het hoogste Zijn verandert zij in een onbelangrijk bestanddeel van de vergankelijke verzamelnamen, die van haar een oneindige stijging van de uiterlijke activiteit verlangen. De mensch als evenbeeld Gods is zelf een scheppend wezen. Maar de activiteit, die de moderne beschaving van hem vordert, is een verloochening van zijn scheppende natuur; want deze mechaniseering van het menschelijk leven en van de menschelijke bedrijvigheid is een loochening van den mensch zelf." [72]

In onze hooggeroemde technische beschaving een bewijs te willen zien van een hoogen Westerschen cultuurstandaard is totaal onverantwoord. Technische vaardigheid is voor onze cultuur al evenmin een waarborg als de æsthetische verfijning het was voor deze van Hellas en Rome. Cultuur moet metaphysisch gericht zijn, of zij zal niet zijn.

„Het bolwerk van haar technische volmaking en haar economische en politische effectiviteit vrijwaart onze cultuur in geenen deele voor barbariseering. Van al deze middelen kan ook de barbarie zich bedienen. Barbarie, met deze perfecties verbonden, wordt slechts des te krachtiger en te tyrannieker... Barbarie kan samengaan met hooge technische volmaking, zij kan evengoed samengaan met algemeen verbreid schoolonderwijs. Den graad der cultuur af te lezen uit den teruggang van het analfabetisme is een naïeveteit uit een overwonnen periode. Een zeker quantum van schoolkennis waarborgt in geen enkel opzicht het bezit van cultuur... De algemeene qualificatie van hooge of lage cultuur schijnt in den diepsten grond bepaald te worden niet door den intellectueelen, noch door den æsthetischen graadmeter, maar door den ethischen en spiritueelen. Een cultuur kan hoog heeten al brengt zij geen techniek of geen beeldhouwkunst voort, maar niet, als zij de barmhartigheid mist..."[73]

Het veroverende Westen heeft de buitenwereld gewonnen maar de binnenwereld verloren. Wij hebben al onze aandacht en onze kracht gewijd aan het zinnelijk-waarneembare en zijn er stilaan volledig in opgegaan. De vraag naar het diepste wezen en den laatsten zin van de stoffelijke werkelijkheid kan ons niet meer interesseeren. De wijzen van Indië beschouwen ons als groote kinderen, die enkel voor een kleinen sector van het zijn, voor het zinnelijk-waarneembare, oog hebben en dit als eenige werkelijkheid beschouwen.

De banaliteit, de gapende geestelijke leegheid en de schreeuwende vormelijke armoede van het Naturalisme zijn ontstellend. Het laatste dat men tot nog toe van het eens zoo rijke cultureele erfgoed had bewaard, de renaissancistische vormschoonheid, wordt nu ook nog over boord geworpen. Men ziet er van af de natuur te vormen, haar schooner uit te beelden dan zij is. Van een naturalistischen stijl kan men eigenlijk niet spreken, Naturalisme is precies het loochenen van een stijl, is principieele stijlloosheid. Stijl immers veronderstelt beheersching, karakter, een

bepaalde vormgeving; het principe nu van het Naturalisme is het liberalisme: het verwerpen van alle vaste en dus begrenzende vormen. Dit Naturalisme heeft niets van het frissche van een terugkeer naar moeder natuur, dat wij gewoonlijk vaststellen tusschen het wegsterven van een ouden, verstarden stijl en het ontluiken van een nieuwen. Ons Naturalisme wil niet ingaan in de mysterievolle diepten van de natuur, het is immers rationalistisch, enkel de uiterlijke verschijningsvormen interesseeren het. Waar inkeer en wijding vreemdelingen zijn, is ook cultuur een onbekende. De Westersche mensch heeft gansch zijn geestelijk en cultureel patrimonium verspeeld. Nuchtere zakelijkheid is het eenige wat hij nog nastreeft. Zoo werd de taak van de architectuur herleid tot het produceeren van „machines to live in", de schilderkunst zoekt de accuratesse van de kleurfoto te benaderen, in de beeldende kunsten viert de „stream-line" haar triomfen, en de woordkunst beoogt „de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie"...

Geen stoer geloof, geen heilige vervoering, geen gezond gevoel, geen stoute droom en dichterlijke fantasie... Alleen een gepassionneerde zucht naar comfort en sensatie blijven nog over, en dat zijn twee authentieke ondergangsverschijnselen. „Le cochon qui rêve se crever de vieillesse" (Bloy)... Wij zijn de laatste sport van den hoogen ladder der Westersche cultuur afgedaald en zitten er nevens, plat op den grond. Dit materialisme zonder spanning, die vraatzuchtig-egoïstische uitbating van het leven vinden wij het schrilst afgeteekend in oer-Germaansche gebieden...

*

Wanneer wij nu in een oogopslag den geestelijken ontwikkelingsgang van de Westersche menschheid overschouwen, dan zien wij deze als een machtige verschuiving die zich in steeds versnellend tempo voortbewoog van het macrocosmisch theocentrisme naar het microcosmisch anthropocentrisme. Die eeuwenlange evolutie zien wij als een secularisatieproces, dat den cosmos en het geheele leven van den mensch in al hun geledingen omvat; een afglijden van hooggespannen supernaturalisme tot naturalisme zonder spanning, een nedervaart van hooge metaphysische gebondenheid naar platte egoïstische losbandigheid, een vervlakking van het heroïeke aristocratisch-verfijnde naar het burgerlijk-genoeglijke... Waarlijk, de Westersche mensch is „vergrijsd

in booze dagen"; hij heeft alles, ook het edelste en het goddelijke, verworpen om zichzelf te zoeken; hij heeft dan ook zichzelf gevonden, van alles ontdaan, arm en naakt. De oude erfzonde woekerde voort. Hij die zoo gaarne alles verloor om zichzelf te vinden, heeft ten slotte, met dit alles, ook zichzelf verloren. „Wie zijn leven zoekt, die zal het verliezen..."

Onze decadente wereld is wel op en top een Germaansche wereld en een kind van gansch die eeuwenlange evolutie. De kiemen van de ziekte waaraan wij nu sterven, zijn niet van-buitenuit gekomen, zij lagen in ons wezen zelf, zij waren aanwezig toen wij de schoonste triomfen beleefden van onze weelderige volksche cultuur, ja, zij waren het juist die ons die hoogten opvoerden. Subjectivisme en individualisme zijn niet uiteraard en altijd neergangsverschijnselen, zij zijn sterke maar gevaarlijke wapenen die men veroverend voor, of vernielend tegen zichzelf kan aanwenden; zij zijn uitnemende dienaren, maar ongenadige meesters. Alleen wanneer en voor zoolang zij door sterke, objectieve, transcendente normen en gemeenschapsbanden binnen hun palen gehouden en bedwongen worden blijven zij dienend en opbouwend, dan pas worden zij werkelijk zichzelf.

De cosmos is een zinvol geheel, waarvan de bouwstructuur berust op de grondwet der organische gebondenheid. De mensch bepaalt er niet zelf zijn plaats, hij wordt er in gevoegd als een lid, in dienst van het geheel. Slechts als zoodanig, en in die bepaalde ruimte kan en mag hij zich veilig en volledig ontwikkelen. De eeuwige wetten van het organisch leven zijn nu eenmaal zóó, dat het individu, door de gemeenschap te dienen, ook zijn eigen welzijn behartigt, en omgekeerd, door het behartigen van zijn eigen heil — in het levende kader van de gemeenschap — ook medewerkt aan den opbouw van het geheel. Wanneer de enkeling de banden met de gemeenschap verbreekt, en in misbegrepen eigenliefde louter voor zichzelf gaat leven en zich een eigen cosmische ordening gaat scheppen die niet strookt met de objectief-gegevene, dan zondigt hij tegen de wetten der natuur, en de natuur zal zich wreken. Overbeschaving, hypercultuur wil altijd den persoon losmaken uit de gemeenschap; elk gaat voor zichzelf leven, en de gemeenschap valt uiteen. In onze huidige samenleving liggen de verschijnselen van hypercultuur voor het grijpen. Het souvereine individu stoort zich niet meer aan objectieve normen, het heeft zichzelf een wereldordening uitgedacht waarin het onafhankelijk

„ik" zich ongehinderd 100 % kan uitleven. Het denkend verstand is nu de maatstaf van de waarheid van het bestaande, in plaats van het bestaande zelf. De moderne, subjectieve wereldordening is juist het tegendeel van de objectieve, werkelijk-bestaande. Elk der lichaamsdeelen gaat op zich zelf leven, weigert den dienst aan de andere, aan het lichaam; het lichaam bezwijkt en de deelen meteen.

Zoolang ons subjectivisme en individualisme den opgang van het eigen ik nastreefden in functie, of althans niet ten nadeele, van het geheel, zoolang ook waren die krachten opbouwend en heilzaam, én voor het individu én voor de gemeenschap. Nu echter zijn de centrifugale krachten veruit in de overmacht, de normale uitkomst van deze eeuwenlange Westersche evolutie is ontaarding en ontbinding.

„Ziet! ik toon U den *laatsten mens.*

„Wat is liefde? Wat is schepping? Wat is verlangen? Wat is ster?" – zoo vraagt de laatste mens en knipoogt.

„Dan is de aarde klein geworden en op haar hipt de laatste mens, die alles klein maakt. Zijn geslacht is onuitroeibaar gelijk de aardvlo; de laatste mens leeft het langst.

„Wij hebben het geluk ontdekt" – zeggen de laatste mensen en knipogen.

„Zij hebben de oorden verlaten, waar het zwaar was te leven: want men heeft warmte van node. Men heeft den naaste nog lief en sart hem; want men heeft warmte nodig.

„Ziek-worden en wantrouwen-hebben geldt voor hen als zondig: men komt voorzichtig nader. Een dwaas die nog over stenen en mensen struikelt!

„Een beetje gif af en toe: dat geeft zoete dromen. En veel gif ten slotte, om zacht te sterven.

„Men arbeidt nog, want arbeid is een vermaak. Maar men zorgt, dat het vermaak niet aangrijpt.

„Men wordt niet meer arm en rijk: beide zijn te bezwaarlijk. Wie wil nog regeren? Wie wil nog gehoorzamen? Beide zijn te bezwaarlijk.

„Geen herder en éne kudde! Ieder wil hetzelfde, ieder is gelijk: wie anders voelt gaat vrijwillig in het gekkenhuis.

„Eertijds waren allen verdoold" – zo zeggen de fijnsten en knipogen.

„Men is knap en weet alles, wat gebeurd is : zoo komt aan het spotten geen eind. Men twist, maar men verzoent zich snel – anders bederft het de maag.

„Men heeft zijn pretje voor de dag en zijn pretje voor de nacht; maar men eert de gezondheid.

„Wij hebben het geluk ontdekt" – zeggen de laatste mensen en knipogen." [74]

Over den „Untergang des Abendlandes" kan men lang blijven philosopheeren en vooral fantaseeren... Als wij er aan hielden het verwordingsproces van onze Westersche cultuur te schetsen, dan geschiedde dit niet uit een ziekelijk cultuurpessimisme, maar enkel en alleen met het oog op de schooner toekomst. Wij gelooven aan de herwording van ons oude fiere Westen, wij speuren de kiemen van een nakende nieuwe lente. Uit het verloop van onze eeuwenlange ziekte – die duurbetaalde les! – moeten wij de zelfkennis halen die wij, nu wij ons gereed maken voor een nieuwen opgang, zoo noodig hebben. In ons Germaansch wezen liggen nog de heerlijkste mogelijkheden geborgen, laten wij die beveiligen tegen de gevaarlijke afwijkingen die steeds den Noordschen mensch aanlokken.

Slechts wanneer wij er in slagen ons zelf weer in te schakelen in het universeele, wanneer wij het van ons zelf verkrijgen kunnen onze subjectieve willekeur te ordenen onder het absolute en eeuwig-wezenlijke, en ons geïsoleerd klein en zelfzuchtig individu weer weten te plaatsen in de breede hiërarchische en door den Schepper zelf gewilde organische gemeenschap, pas dan kan het Avondland weer hopen op een hernieuwde jeugd en een schooner toekomst.

De „laatste mensch", dat onzalig, verschrompeld ik-wezen, kent geen hooger ideaal dan het knussig, veilig welzijn van zijn eigen klein persoontje; hij is essentieel egocentrisch, op en top geblaseerd. Niets heiligs of verhevens vermag hem nog te begeesteren, aan niets of niemand, zelfs niet aan de vrucht van eigen vleesch en bloed, kan en zal hij zich nog wegschenken. Lust zonder last! Hij vermoordt het jonge leven liever dan er zich ook maar iets van zijn comfort voor te ontzeggen [75] „Eertijds waren allen verdoold – zo zeggen de fijnsten – en knipogen."

Dat de genade de natuur vooropstelt worden wij eerst met ontzetting klaar bewust, wanneer wij voor deze „gedenatureerde" burgerlijke heidenen staan. „Van den decadenten en geblaseerden

grootstad-scepticus, die geen gezonde natuurdrang meer heeft en noch principieel noch practisch iets erkent dat waard is er zich voor in te spannen, kan men ook geen bovennatuurlijk streven naar het goddelijke verwachten. Al zijn daden zinken weg in het slijk der onverschilligheid... Zijn streven durft hij niet meer aan een bepaald doel binden, hem faalt volledig den hartstocht waarmede de Middeleeuwer zeggen durfde: die vrouw wil ik — en geen andere, dit land zal het mijne zijn — of de kerker, die kroon wil ik — of de ballingschap. Dit soort moderne mensch durft nooit alles op één kaart zetten. Niettegenstaande al zijn bedrijvigheid en ondernemingslust is hij in den grond zeer laf. Hij waagt het niet meer zich volledig te schenken, noch aan het beroep, noch aan den vriend, noch aan de vrouw, noch aan het kind. Hij verovert niet meer „zijn" beroep, „zijn" vriend, „zijn" vrouw! Daar hij niet bereid is desnoods een ongelukkige liefde te dragen wil hij zich bij voorbaat aan niets binden wat hem volledig in beslag zou nemen... Die „gedenatureerde" mensch, zooals wij hem banaal en futloos op de reklaamborden geschilderd zien (een onbewust zelfportret van onzen tijd) heeft niet eens bloed genoeg om een geschapen waarde hartstochtelijk te verafgoden en tegen God op te stellen, hij kan niet eens meer een Saulus zijn en zal dan ook nooit een Paulus worden." [76]

Op onze straten en pleinen hippen hoe langer hoe meer van die verstandige en voorzichtige „laatste menschen"... Alleen een kloek ideaal dat vuur slaat, waaraan men zich schenken en waarvoor men zich offeren kan, zal dien neergang stuiten. Alleen de edelmoedige overgave, de inzet van gansch de persoonlijkheid voor een hoogere, bovenpersoonlijke, ideëele doelstelling, rukken ons weg van de gevaarlijke helling. Geen herwording, geen nieuwe grootheid zonder heroplevenden heroïeken offerzin.

Ook in de orde der natuur dus — grondslag en beeld van de hoogere realiteiten der bovennatuur — bereikt de mensch — en het volk — slechts zijn voleinding langs den weg van het offer. Onze spijts alles nog gezonde en eeuwig-opborrelende natuur wordt bedreigd door de doodskramp der moordende zelfvergoding, zij roept om bevrijding uit onze gepantserde zelfzucht. Een volk wil leven; gevraagd wordt: een grootsch ideaal waarvoor het offeren en leven kan.

„De cultuurwereld mangelt het heden aan een breedomvattend en verheffend doel. Vroeger vond zij dit in den godsdienst, toen

schonk deze haar een hoogcultuur met intellectueele en kunstzinnige vorming. Daarop is een toewending naar het realisme ingetreden, met als gevolg een louter materieele cultuur. Deze is echter op een fiasco uitgeloopen. En zoo staan wij nu waarschijnlijk voor een nieuw religieus tijdperk dat alleen redding brengen kan. Want de moderne tijd biedt precies op religieus en moreel gebied een aangrijpende tragiek. De moderne menschheid wilde zich uit ieder gemeenschapsverband losmaken en alleen op eigen krachten vertrouwen. Door het stevig samentrekken en breed ontvouwen van alle vermogens op het aardsche (in eenzijdige Diesseitscultuur) geloofde zij alle opgaven te kunnen verwezenlijken. In rusteloozen arbeid wilde zij een toren opbouwen die tot de hemelen reikte. Nu echter zijn de volkeren in verwarring geraakt. Niettegenstaande alle gebazel over eenheid en gelijkheid voelt de menschheid zich steeds minder inwendig één. De grenzen van het mensch-zijn treden duidelijk naar voor. Het menschheidsenthousiasme is volop aan 't verzwinden... Alleen een nieuw godsdienstig tijdperk brengt uitkomst. Komt dit niet dan is onze cultuur ten ondergang gedoemd." [77]

Samenvattend kunnen wij besluiten: Ons ontaard individualisme en subjectivisme, die geleid hebben tot de zelfheerlijkheid van het individu ten koste van de gemeenschap *(liberalisme)* en tot alles ontwrichtend *anthropo- en egocentrisme,* die niet meer de heilige natuurwetten en de objectieve realiteiten, maar het subject zelf tot eenigen maatstaf van het kennen en waardeeren aller dingen aanvaarden, moeten wij overwinnen door het aankweeken van een sterken gemeenschapszin en een nieuwe vereering voor de door God zelf gestelde zijnsordening.

Tegenover het *rationalisme,* dat ten slotte slechts een uitlooper en een verschijningsvorm is van het subjectivisme (het laatste criterium van het kennen is de subjectieve rede, die het geloof en het mysterium in de schepping en binnen in den mensch zelf verwerpt en dus noodzakelijk leidt tot plat *materialisme :* rationalisme en materialisme gaan samen), moeten wij weer zin krijgen voor de verste geheimenissen van den cosmos en van ons diepste zelf. Wij moeten de natuur, en ook de menschelijke natuur, weer schroomvol wikkelen in de zwachtels van het mysterie, en in het wonder van het leven weer meer gaan zien dan een reeks physische reflexen en reacties. Leven en sterven zijn mysteriën, en

alleen het aanvaarden van het mysterie brengt hier inzicht en wijsheid.

Gemeenschapszin, eerbied voor de wetten en het mysterie van de natuur zijn de gezonde krachten waardoor ons Germaansch wezen en gansch het Europeesch cultuurleven genezen moeten. Die factors vinden wij heerlijk gebundeld in het gezond nationalisme: liefde en offervaardigheid voor de door God zelf gestelde volksgemeenschap, blijde natuurverbondenheid, fiere en trouwe volgzaamheid aan een sterk leidend gezag, schroomvolle eerbied voor het mysterie van het leven in bloed en bodem.

Die saneering van het maatschappelijk-natuurlijke is de volstrekt noodzakelijke voorwaarde voor een herwording van het religieuze en bovennatuurlijke. Doch op haar beurt veronderstelt die saneering van de natuur zelf reeds — althans als beginsel en inspiratiebron — een kiem van het bovennatuurlijke. En daarom zal er practisch van een gezonde volksche herwording van het Avondland wel nooit iets terecht komen, zoolang wij ons natuurlijk streven niet laten leiden en louteren door het licht en de kracht van ons bovennatuurlijk geloof. Hier is de gemeenschap de Kerk, de bovennatuurlijke bloed- en geestesgemeenschap van de ledematen van het mystiek lichaam van den verheerlijkten God-mensch. De objectieve normen zijn gesteld door den persoonlijken, transcendenten God, in zijn wonderbare ordening van natuur en genade, van den welgeordenden cosmos en de bekronende heilseconomie. De mysteriën van het Christendom zijn de ondoorgrondelijke geheimenissen van den vergoddelijkten mensch en van de „consecratio mundi", van de wijding van al het geschapene.

Het religieus leven leed aan dezelfde ziekten als het cultuurleven: individualisme, subjectivisme, rationalisme. Ook hier is een heerlijke vernieuwing te bespeuren. Reeds sinds verscheiden decenniën hebben in de zgn. liturgische beweging de gemeenschapsidee en het dieper begrip van het wezen en de mysteriën van de transcendente heilsordening zich baan gebroken.

De natuurlijk-sociale herwording moet in nauwe voeling blijven met het religieus ontwaken, beide zijn immers geroepen om in vruchtbare poolspanning elkaar hooger op te voeren. Noch de natuurlijke, noch de bovennatuurlijke ordening mogen hier beneden totalitair opgevat worden, de eene vraagt naar de andere. Het mag nu niet meer gaan om een onzalig kiezen tusschen Diesseits

en Jenseits. Wij moeten nu stilaan breed en rijp genoeg zijn om te begrijpen dat het hier niet gaat om een keuze. Wij hebben steeds gedacht harmonie en rust te bereiken ofwel door één pool te kiezen en te trachten de andere daarmee te vermengen (zoo waren Gotiek en Barok, alhoewel principieel twee-polig, toch eenzijdig: de Gotiek koos het Jenseits en wilde het Diesseits er mee vereenigen, de Barok koos het Diesseits en wilde het Jenseits erbij halen) ofwel – wat nog veel erger was – door beslist één pool te verkiezen en de andere principieel te negeeren of te verwerpen (zoo kozen Renaissance, Aufklärung en Naturalisme het aardsche en verwierpen al het bovennatuurlijke). Die verschillende pogingen leden aan eenzelfde euvel: zij waren te eng om én de schoonheid van het natuurlijke én de heerlijkheden van het bovennatuurlijke in één breede spanningseenheid te omvatten. De Germaansche mensch, die zoo prat gaat op zijn persoonlijkheid, moet nu inzien dat alle enggeestigheid en eenzijdigheid aan die persoonlijkheid afbreuk doet. Na al die ervaringen, en nu de Westersche geest breeder is uitgegroeid, moeten wij eindelijk inzien dat eenzijdigheid de bovennatuur levenloos en de natuur geestloos maakt. Ware en duurzame cultuur naar inhoud en vorm hebben wij slechts wanneer de natuur en de bovennatuur met elkaar worstelen, elkaar roepen en wekken als polen in spanning. Harmonie mogen wij niet langer opvatten als rust, maar wel als dynamisch spanningsevenwicht. De christelijke mensch, en gansch de geheiligde natuur, vormt geen kleur- en karakterloos mengsel, maar een wonder samenleven en -werken van natuur en bovennatuur, van geest en stof, van God en mensch; beide onverdeeld, onvermengd en onverzwakt op elkaar inwerkend en elkaar opvoerend tot hoogste potentialiteit. En de ideale mensch is Christus zelf, waar Godheid en menschheid in een verheven harmonie, als elkaar zuiver uitbalanceerende krachten, in de allernauwste maar ook allerbreedste eenheid van één persoon zich openbaren.

EEN NIEUWE MORGEN?
ROMANTIEK
VITALISME – EXISTENTIEPHILOSOPHIE

Ik geloof niet dat de historie het voorbeeld geeft van een volk in ontbinding dat zich hervat en een nieuwe jeugd ingaat. Doch, ook wanneer zoo'n heropstanding bij een bepaald volk nooit voorkwam, kan zij misschien toch wel mogelijk zijn wanneer het gaat om volkeren*groepen* die, gelijk de Europeesche, in sterke mate een gemeenschappelijke cultuur hebben zonder daarom alle tot denzelfden graad van verwording vervallen te zijn. De gezonde krachten van een of ander dezer volkeren kunnen wellicht de genezing van gansch het volkerencomplex en een hernieuwing van het cultuurleven bewerken. Een bloem bloeit slechts eenmaal, maar de plant zelf brengt steeds nieuwe bloemen voort. Wat er ook van zij, de allereerste voorwaarde en de felste behoefte van onze heropwillende Westersche wereld is het erkennen en herkennen van de objectief-gegeven ordening van het universum met zijn juiste wederkeerige verhouding tusschen individu en gemeenschap.

De sterke zuilen van ons Germaansch subjectivisme en individualisme moeten respectievelijk verbonden worden met deze van het gezond objectivisme en den gezonden gemeenschapszin. Alleenstaande zuilen kunnen groot, schoon en sterk zijn, vruchtbaar en dienstig worden zij pas wanneer zij door een forsche boogspanning met een zusterzuil verbonden worden. Pas op die dragende bogen kan dan een heerlijke en evenwichtige bouw worden opgetrokken. Wij moeten bewust streven naar die ware objectiviteit die het subjectieve niet uitsluit maar insluit, naar dien gezonden gemeenschapszin die het persoonlijke niet verwerpt maar waardeert. Het is op dien sterken grondslag dat het nieuwe Europa moet worden opgebouwd. Dit gaat zeker tegen onze neiging in, maar is daarom volstrekt nog geen verloochenen van eigen aard. Het is onze plicht die bepaalde krachten die de Schepper in onze Germaansche ziel heeft neergelegd, te bescher-

men en tot hun hoogste potentialiteit op te voeren. Dit geschiedt echter niet door het ongebreideld en blind uitleven dezer krachten: bandelooze levensdrift was nooit een bewijs en zeker geen behoedster van levensvolheid. „De hypertrophie van de kracht is een decadentie-verschijnsel, dat vaak beantwoordt aan algemeene verslapping."

Wij moeten ons individualisme beteugelen, ons subjectivisme indammen. Zij moeten krachten zijn die ons dienen, geen dwingelanden die ons beheerschen. Slechts zoolang zij hun dammen niet overstroomen blijven zij stoer, opbouwend en heilzaam. Het subjectieve vraagt naar het objectieve en de persoonlijkheid moet wortelen in de gemeenschap. Wat ons nu bij deze kentering der tijden op godsdienstig en cultureel gebied redding brengen zal, is niet — zooals velen wellicht verkeerdelijk meenen zouden — een heropwekken en naar voren brengen van onzen specifiek volkseigen zin voor het subjectieve en het individueele, maar allereerst een besliste wending naar objectiviteit en gemeenschap.

Socrates was er zeker van dat men hem zou ter dood veroordeelen, even zeker — zegt hij — als de geneesheer dit is, die voor een gerecht van kinderen door den suikerbakker wordt aangeklaagd in dezer voege: ziet, dit is de man die u brandt en snijdt, die u zoetigheden ontzegt en bittere medicijnen geeft...

Zoo is het geen gemakkelijke taak, in een tijd van ontwakend volksch bewustzijn, te doen gelooven dat het eerste wat ons te doen staat, daarin bestaat onze meest uitgesproken kenmerken: individualisme en subjectivisme, te bedwingen. En toch is het zoo. Uit liefde tot ons zelf moeten wij het doen, want slechts dan zullen deze, onze schoonste krachten, zich waarlijk vruchtbaar en heilzaam toonen, en zullen zij zich, ditmaal in de goede richting, ongestoord mogen ontwikkelen. Sinds eeuwen voeren zij ons naar den afgrond. Laten wij die sterke paarden nu eindelijk eens breidelen en de goede richting insturen. Onstuimige paarden zijn de beste of de slechtste, al naar gelang men hen al of niet weet te beheerschen.

Wij moeten niet bang zijn onzen eigen aard te kwetsen, voorloopig is er geen gevaar voor dat wij te objectief en te universeel zullen gaan denken en voelen. Men kan ook „des Guten zuviel haben", en alle geschapen goed wordt spoedig schadelijk wanneer het uit zijn natuurlijk kader wordt losgemaakt. Pas wanneer onze waardeering voor het objectieve stijgt, mag ook onze aanleg

voor het subjectieve zich ontplooien, en hoe vaster wij geworteld staan in de gemeenschap, des te krachtiger mag zich ons individualisme ontwikkelen. Het aankweeken van objectiviteit en gemeenschapszin gaat dus slechts oogenschijnlijk in tegen onze volksche geaardheid, feitelijk echter schept het de mogelijkheid tot een onbegrensden en gezonden opgang van onze sterkste zielekrachten. Nu echter stikken wij in een wildgroei van subjectivisme en individualisme die deze, onze schoone volkskrachten, uitput.

Dit geldt niet enkel voor de Germaansche maar ook voor de Romaansche volkeren. Wij mogen immers niet uit het oog verliezen dat het de Germanen zijn die de Europeesche Middeleeuwen hun aanschijn hebben gegeven, en dat, met den Germaanschen krijger ook het Germaansche bloed en de Germaansche geest het Zuiden waren binnengerukt. In dit verband mogen wij er in het voorbijgaan wel eens op wijzen dat wij al te gemakkelijk de Kerk ervan beschuldigen overwegend Zuidersch en Romaansch te zijn. Al de groote geestesstroomingen der Westersche Kerk, tot zelfs de meest „Zuidersche", zooals het Franciscanisme en het Jezuïetisme, zijn beslist in het leven geroepen en gevoed door het Germaansch individualisme en subjectivisme. Veel religieuze vormen die wij als volksvreemd of onmannelijk aanvoelen, zijn niets anders dan overblijfsels uit den tijd toen wij, Germanen, nog kinderen waren en dachten en handelden als kinderen. Wat wij als Zuidersche weekheid bestempelen, is dikwijls Germaansche kinderlijkheid. Men veracht geen kinderlijke vormen; bespottelijk en kinder*achtig* worden zij slechts wanneer groote menschen ze nog niet aflegden.

Zeker mogen de Germaansche volkeren er zich niet over beklagen dat de Kerk hen stiefmoederlijk behandelde en geen waardeering genoeg toonde voor den rijkdom van hun genie. De Kerk is ons ver, zeer ver gevolgd, en eerst nu, nadat de zin voor het objectieve en de gemeenschap ontwaakt is, begint men te beseffen wat een enormen invloed het Germanendom op de Kerk heeft uitgeoefend. Zij is ons gevolgd zoover zij ons eenigszins volgen kon, tot aan den rand van het Protestantisme. Dáár heeft ons Germaansch subjectivisme en individualisme zich volledig losgerukt uit alle nog bindende normen. Het subjectivisme vergenoegde er zich niet langer mede de belevingsvormen te bepalen – wat het in hooge mate doen mocht – het drong door tot de leer

zelve, wij kregen de subjectiveering van de objectieve openbaring, en dáár konden geen toegevingen meer gedaan worden. Het subjectieve beleven en aanvoelen verhief zich boven het objectief leergezag, het individualisme werd doorgevoerd tot zijn uiterste consequentie: tot het oplossen van het universeel kerkorganisme in het atomisme van de vele secten en los-neven-elkander-staande individuen.

Als wij iets aan de Kerk te verwijten hebben, dan is het, dat zij zich niet zelfstandig genoeg gedragen heeft, dat zij zich al te zeer door het Germanendom liet overweldigen en vormen, zoodat de Germaan in haar niet meer de sterke tegenspanning vond waaraan zijn onstuiming wezen zoo'n behoefte had. De Germaansche geest beheerschte té overmachtig én té uitsluitend het kerkelijk-religieuze leven der Middeleeuwen. De breuk met het Christelijke Oosten had het „katholieke" in de Kerk reeds geweldig verarmd, en van den geestesrijkdom van het antieke Rome was er, na den Germaanschen springvloed, al heel weinig staande gebleven. De Kerk was Westersch, en het Westen was Germaansch... De begrenzende en aanvullende factoren ontbraken.

Wij moeten een religieuzen grondslag hebben. Goddeloosheid was en blijft steeds een decadentieverschijnsel; goddeloosheid en cultuurloosheid zijn tweelingbroers. „Niet alleen is het geloof de moeder van alle wereldsche krachten, maar zijn vijanden zijn de vaders van alle verwarring in de wereld." [79]

Het experiment van de pas voorbije historie inzake volk, familie, individu, heeft zoo overduidelijk de natuurlijke noodzakelijkheid van den godsdienst aangetoond, dat het heden ten dage volstrekt niet meer voornaam staat zich godloochenaar te noemen. Dien ommekeer heeft het scherpe oog van Chesterton reeds 35 jaar geleden opgemerkt: „Het heeft geen zin, dat bisschoppen en hooge oomes beschouwingen houden over de vreeselijke dingen, die gebeuren zullen, als het scepticisme ongebreideld zijn gang gaat. Het is zijn gang gegaan. Het heeft geen zin, dat welsprekende godloochenaars praten over de heerlijke waarheden, die geopenbaard zullen worden, als we eenmaal de vrije gedachte zien beginnen. Wij hebben ze zien eindigen. Zij heeft geen vragen meer te stellen; zij heeft gevraagd of ze zelf wel bestaat... Strijdlustige godloochenaars worden nog altijd ten onrechte vervolgd; maar eerder omdat ze een oude minderheid dan omdat ze een

nieuwe zijn. De vrije gedachte heeft haar eigen vrijheid uitgeput. Ze is beu van haar eigen succes. Als welke vrijdenker ook de wijsgeerige vrijheid nu begroet als de dageraad, lijkt hij enkel op den man bij Marc Twain, die in dekens gewikkeld naar buiten kwam om de zon te zien opgaan en juist op tijd kwam om haar te zien ondergaan. Als deze of gene verschrikte predikant nog zegt, dat het afschuwelijk zal zijn, als de duisternis der vrije gedachte mocht nederdalen, kunnen we hem enkel antwoorden met de verheven en machtige woorden van den heer Belloc: „Bekommer U niet, wat ik U bidden mag, over de toeneming van krachten, die reeds in verval zijn. Gij hebt U misrekend in het uur van den nacht: het is reeds morgen." [80]

„Gij, vrijdenkers, zegt Förster, gij zijt geen moderne menschen meer. Ge waart het vijftig jaar geleden. De mensch, die door de vrijdenkerij is ten onder gegaan, de mensch die jarenlang met steenen werd gevoed en thans naar het brood des Levens hongert – die is de echt „moderne" mensch. Ik ben ook een van die modernen, en meen te weten, dat hoe moderner, des te meer vatbaar men is voor Christus en voor de Kerk." [81]

Laat ons echter niet al te optimistisch zijn. Wij mogen het ons niet verhelen, het huidig verlangen naar godsdienst spruit dikwijls niet zoozeer voort uit een hunkeren naar verlichtende waarheid, als wel uit louter nuttigheidsmotieven. Boven hadden wij het reeds over het verkeerde waarheidscriterium van den modernen mensch, „wat den volke nuttig is, is waar"... Vermits goddeloosheid ten verderve voert, moet het volk dus godsdienstig blijven of het opnieuw worden... Voor welken godsdienst zal men dan opteeren? Vanzelfsprekend voor dezen welke het best geschikt blijkt het volk hooger op te voeren. Vindt men geen voldoening in den bestaanden voorraad, dan zal men desnoods zelf scheppend werk leveren en een god en godsdienst ontwerpen die beantwoorden aan de gestelde voorwaarden. Die religie is dan natuurlijk geen exportartikel, zij is enkel bedoeld voor binnenlandsch gebruik, zij is *volkseigen*... Het is het primeeren van den ethos boven den logos, van het nuttige boven het ware, van het subjectief-vloeiende boven het objectief-stabiele... „De mensch schiep zich een god en zag dat deze hem nuttig was, en hij sprak tot hem: zijt en doet wat gij wilt, zoolang gij mij nuttig zijt, zult gij leven; den dag echter dat gij mij schaadt en in den weg staat, zult gij den dood sterven"... nieuwe versie van het tweede hoofd-

stuk van de Genesis. God in dienst van den zelfheerlijken mensch. Het is een terugvallen in het heidendom. In tegenstelling met het oude kan dit nieuwe heidendom niet meer gelooven, in zijn extreme vormen is het in den grond goddeloos.

Toch ware het onrechtvaardig en onjuist in alle godsdienstverlangen van onzen tijd een gecamoufleerd utilitarisme te gaan zoeken. Sinds het inluiden der Renaissance immers moeten wij steeds rekening houden met een dubbele geestesstrooming in het Westen, een religieuze en een a- of antireligieuze, die elkaar bestrijden en met wisselend succes naar de suprematie streven. De heidensche renaissancegeest heeft het Westen nooit volledig beheerscht. Naast haar ging ononderbroken de oude religieuze strooming door, die de Middeleeuwen hun aanschijn gaf en die later, tijdens de Barok, de heidensche zal weten te overvleugelen. Maar nevens de Barok, die bewust godsdienstig wilde zijn, zien wij nu ook den zuiver-heidenschen renaissancegeest zich verder voortbewegen; het Classicisme (de Aufklärung) is ten slotte de overwinning van die heidensche strooming op de vermoeide en ontnuchterde Barok. Doch ook nu kan de antireligieuze strooming de religieuze slechts verdringen, niet volledig overwinnen en vernietigen; deze loopt door, en zal zich gedurende de restauratieperiode in de xix^{e} eeuw, vooral in de Neo-gotiek, een nieuwen vorm zoeken. Artistiek gesproken was de Neo-gotiek een doodgeboren kind – een stijl herleeft niet –, als geestesstrooming echter: het terugwillen naar het leven en het mysterie, het verlangen naar een historisch-geworden en organisch-gegroeid gemeenschapsleven, was zij zeer vruchtbaar. Hier was het dat die religieuze beweging samenvloeide met de groote geestesstrooming der Romantiek, die eveneens sterk reageerde tegen de rationalistische en materialistische Aufklärung; men wendt zich af van het dor-denkende rationalisme om zich te verdiepen in de duistere gronden van het bestaan. Ook de Romantici zochten naar het mysterie, zij haatten den klaren vriesnacht van het rationalisme dat alle hooger en dieper leven verstarde, ook zij protesteerden tegen het rampzalig en valsch dualisme, tegen die onzalige gespletenheid in geest en stof die de rijke menschelijke persoonlijkheid verscheurde. Zij voelden en wisten dat het rationalisme hen had losgerukt uit de natuur en vervreemd van het leven; zij wilden weer natuurverbonden zijn, zich terug inschakelen in de breede levensgolf die door den cosmos slaat. Het kind

is één met het leven rondom zich; de jongeling wordt door verkeerde, rationalistische opvoeding losgemaakt uit die harmonische eenheid met zijn natuurlijken, levenden groei-bodem; als man wil de romanticus langs de æsthetica, de natuurcultus, de mystiek, de magie of wat dan ook de verbroken eenheid herstellen, en nu bewust worden wat hij als kind onbewust geweest was: één met het groote leven van al wat leeft...

In de Romantiek heroveren de irrationeele krachten, het gemoed, het gevoel, de phantasie hun burgerrecht. Er ligt iets heel jeugdigs en spontaans in de Romantiek, zij is een nieuwbeginnen, een spel, het teere morgengloren van een schoonen dag, het inluiden van een nieuwen en beteren tijd. Er gaat ook een cosmische trek door haar heen. De menschenziel omhelst er de natuurziel, het jonge, onbegrensde levensgevoel wil uit- en medevloeien met de eeuwige bewogenheid van het boven- en onpersoonlijke leven, in de nevelige diepten van het eindelooze universum zullen geest en stof elkaar terugvinden en opnieuw versmelten tot de levende eenheid van den totalen mensch...

Alle rationalisme was nu uit den booze. De reactie ging zelfs te ver: de rede werd miskend, de irrationeele waarden werden niet enkel in eere hersteld, zij gingen op hun beurt domineeren. Ook het individualisme der Aufklärung werd voor een goed deel overwonnen. De Romantiekers, met hun zin voor historischen samenhang en hun voorliefde voor het verre en het wonderbare, trekken zich gaarne terug in de nevelige regionen van het ver verleden. Vooral de Middeleeuwen gaan hen interesseeren; alles is hier immers zoo jong en zoo natuurlijk, het leven is er toch zoo fel en schoon, zoo romantisch. Alles beantwoordt er zoo ten volle aan hun verzuchtingen. Het is een nieuwe wereld die voor hen opengaat, het wordt een revelatie. Men geraakt in begeestering voor het nationaal en christelijk ideaal; het is langs de Middeleeuwen dat de romantiek de Kerk leert waardeeren en er toe komt haar oorspronkelijk individualisme te overwinnen en begrip gaat krijgen voor de natuurgegeven volksgemeenschap.

Het rationalisme was meer dan verslagen, ook het individualisme was een heel eind teruggedreven, het subjectivisme echter blijft voortwoekeren en behoort, samen met het irrationalisme, tot de wezenstrekken der Romantiek. De reactie tegen het rationalisme dreef naar een afkeer van alle vaste begrippen; uit vrees voor verstarring verwerpt men alle vaste grenzen en wetten.

Alleen het onbepaald en ongedwongen, het beweeglijk en subjectief gevoel mag leiding geven. Het woord van Rousseau „de laatste wet is het gevoel van den mensch" wordt het leitmotiv der Romantiek. Het leven is een mysterie, het leven is dynamisch, het schuimt over den rand van alle vastomlijnde begrippen heen, het leven mag niet gerationaliseerd worden, enkel door het beleven zelf kan het gevat worden.

Het waren hun æsthetisme, hun begeestering voor het christelijk-nationaal verleden, hun eerbied en zin voor het mysterie die veel romantici tot het katholicisme brachten. Het was hun onbegrensd subjectivisme dat verscheidene onder hen de Kerk weer uitdreef. Hun levendige, dynamische religiositeit, die veel meer bestond in een onbegrensden subjectieven drang naar de objectieve oneindigheid waardoor zij zich in zalige geborgenheid willen gedragen weten dan wel in weten en handelen, kon zich niet voegen naar, en vond geen bevrediging in de vaste objectieve leer der Kerk. Zij wilden in de eerste plaats de godseening door een religieus beleven, en niet een aanvaarden van een vaste religieuze leer. Het was veel minder hun verstand dan wel hun gemoed dat naar bevrediging zocht. De dogmatische geslotenheid en het juridisch-organisatorisch karakter der Roomsche Kerk stootten hen af, des te meer daar het dieper inzicht en de nieuwe waardeering van het pneumatisch wezen der Kerk: het sacramenteel-liturgisch leven, de levende gemeenschap der geheiligden in het mystieke Christuslichaam, eerst aan onzen tijd was voorbehouden.

„Onze tijd, die de ineenstorting van het Humanisme beleefde, bracht ook den terugkeer naar het Mysterium.

„Met de vermenschelijking van den godsdienst was het zoo ver gekomen, dat er ten slotte geen godsdienst meer overbleef. Daarom wanhoopten velen aan den godsdienst zelf, die hen innerlijk niet meer aangreep en boeide, hen niet meer optilde boven hun eigen menschelijk niveau. Anderen daarentegen keeren met meer recht naar een verdiepte religie terug. Zij zoeken weer de oude voorstelling van God, die in majestueuze verhevenheid en in eindelooze grootheid al het menschelijke ver beneden zich laat, die „den mensch verheft, terwijl hij hem verplettert". De geweldige God, zooals de profeten Hem uitbeeldden, Zijn ondoorgrondelijke agape, waarvan Christus getuigt op Zijn kruis, openbaren wederom hun heerlijkheid aan de huiverende bewondering van den mensch. Men beseft wederom dat God alles in alles is, dat

Zijn macht alles vervult, Zijn wil alles beheerscht, Zijn liefde alles doordringt, dat de mensch juist dan groot wordt *in God,* wanneer hij in *zichzelf* tot niets wordt. Men bespeurt wederom de geheimenisvolle harmonie tusschen God en schepping; de wereld wordt wederom beschouwd als het tooneel, waar de goddelijke almacht speelt, als symbool van bovenaardsche werkelijkheden; in één woord, het goddelijk Mysterium staat weer huiveringwekkend en tevens aantrekkelijk voor ons oog." [82]

De oude bronnen van den echt christelijken geest zouden pas door de „liturgische beweging" wederom worden aangeboord, en het is juist in de rangen der romantici dat deze hernieuwingbrengende beweging haar eerste animators vinden zal.

*

De geboortegrond van het rationalisme is Frankrijk, het vaderland van het materialisme is het bij uitstek empirisch-denkende Engeland, de Heimat van de Romantiek is Duitschland.

De Romantiek is de moeder van de levensphilosophie, en ook de jonge existentie-philosophie gaat voort in de door haar ingeslagen richting. Het is in die groote irrationalistische strooming dat wij nu staan, het is van daaruit dat wij het nieuw-ontwakend godsverlangen moeten bekijken. Wij vinden er de kentrekken, goede en kwade, van de Romantiek in terug, doch nu veel sterker en dieper uitgebouwd: onderschatting van de kracht der rede, gemeenschapszin, subjectivisme. De Levensphilosophie of het Vitalisme wil, evenals vroeger de Romantiek, den *totalen* mensch. Daarom staat zij vijandig, eenerzijds tegenover het rationalisme dat het lichamelijk-biologische leven miskent, en anderzijds tegenover het materialisme dat dit leven atomiseert en tot een koud mechanisme herleidt. Het Vitalisme zal overluid de waardigheid en de rechten van het lichaam proclameeren; het lichamelijk leven kan noch door de dorre gedachte noch door de starre mechanica verklaard, het is een mysterie en de hoogste waarde. Wanneer men in vroeger eeuwen wel eens de leentrouw aan de rede opzegde, dan geschiedde dit steeds ten gunste van het bovenredelijke, het goddelijke. Nu echter gaat men het mysterie zoeken in het beneden-redelijke, en niet zoozeer meer in het gevoel dan wel in den instinctieven levensdrang. Bij het dier is er een volkomen overeenstemming tusschen stof en vorm, tusschen instinctieve vermogens en neigingen. Zoo niet bij den mensch. Dat vindt

zijn oorzaak niet in een opstand van het vleesch tegen den geest, maar wel van den geest tegen het leven. Het wordt een echte doorbraak van het vitale en irrationeele, een ware cultus van het aardsche leven. Leven verstaat men hier niet in practisch-ethischen maar wel in metaphysisch-biologischen zin. De tweespalt tusschen geest en leven zal de Levensphilosophie – en hier benadert zij gevaarlijk dicht het grove materialisme – zoeken te overbruggen door den geest te aanvaarden als een werktuig van het lichaam." Lijf ben ik en ziel – zoo spreekt het kind. En waarom zou men niet gelijk de kinderen spreken? Maar de ontwaakte, de wetende zegt: lijf ben ik geheel en al, en niets buiten dat; en ziel is slechts een woord voor een iets aan het lijf. Het lijf is een groot verstand, een veelheid met zin, een oorlog en een vrede, een kudde en een herder. Werktuig van het lijf is ook uw kleine verstand, mijn broeder, door u geest genoemd; een klein werk- en speeltuig van uw groote verstand... Het werkende lijf schiep zich den geest als een hand van zijn wil."[83]

De rationalisten hadden het leven in het dwangbuis van het verstand gekneld. Tegen dit verstandsabsolutisme reageerde reeds de Romantiek, en die reactie krijgt nu haar volle beslag in het Vitalisme: het verstand – en al het geestelijke – wordt onderworpen aan de blinde instinctiviteit van het leven. Het involgen van drift en instinct leidt zekerder tot 's menschen opgang dan het bewuste streven naar volmaking. Kennisideaal en levenswil worden tegenover elkaar geplaatst. Al het geestelijke in den mensch ziet men, nog altijd met Descartes, als ratio, en men verwart tusschen zuiver intellectualisme en rationalisme. Het verstand wordt een biologische functie, een middel tot instandhouding en bevordering van het leven. Leven vraagt levensontplooiïng, al wat zich hiertegen verzet moet uit den weg geruimd worden; alles wat het leven vordert is waar en goed. De waarheid is dus volledig subjectief, verschilt met tijd en plaats en individu, zij wortelt wezenlijk in de persoonlijkheid...

Zooals gewoonlijk is de slinger, toen hij het eene uiterste losliet, spoedig naar het andere gezwaaid... en alle uitersten zijn arm en valsch en onrechtvaardig. Van het rationalisme naar het irrationalisme, van natuurloosheid tot het enkel-natuurlijke. Na de rede wordt nu de bios, het biologisch leven, de kern van het menschelijk wezen.

Het is het probleem van wetensdrang en levensdrift, van den-

ken en doen, van kennen en bestaan, van verstand en bloed, van geest en leven... „In de hedendaagsche kultuur-philosophie wordt deze verhouding bij voorkeur voorgesteld als de spanning Logos-Bios. Nuchter vertaald luiden deze twee grieksche woorden: idee en leven. De moderne wijsbegeerte echter vat die woorden veel breeder, dieper en rijker, helaas ook minder duidelijk op. Tegenover Logos bepaald, beduidt Bios meer het dynamische, het spontane, het konkrete, het existentieele, het oer-instinktmatige, het infra- en suprarationeele; of liever en juister: het prae- en metarationeele. Bios is de mysterieuze voedingsbodem waaruit alles, ten slotte ook de Logos, opbloeit: de wereld van het onderbewuste met zijn duistere mysteries, en de wereld van het hoogerbewuste met zijn bliksemende mythen. Door het geheimzinnig vermogen van het „gevoel", worden deze beide werelden (instinct en intuïtie) in levend en vruchtbaar contact gebracht. De Logos als nuchter denkend verstand opgevat, kan hier niet meer bij, geraakt het spoor bijster. Het primaat komt toe aan bios: Wille zur Macht, Elan vital, onweerstaanbare levensdrang en onfeilbare levenslogiek. De wetenschap van de toekomst, de mythe van de twintigste eeuw is een biologische mystiek, een mystieke biologie.

„Het rationalisme van de negentiende eeuw, dat enkel Logos als dorre nuchtere rede aanvaardde, slaat over naar vitalisme. Deze reactie was onvermijdelijk, ten deele wenschelijk en zalig, mits zij nu niet oversla tot een tegenovergestelde dwaling. Onze thomistische philosophie is ruim en soepel genoeg om beide extremen tot één hoogere synthese op te voeren. Logos en Bios sluiten elkaar niet uit, maar roepen en wekken elkaar als polen in spanning. Logos is niet enkel noch eerst nuchtere „gedachte", schrale abstractie, cerebraal concept; maar ordenende idee. Thomistisch intellectualisme is veel meer dan rationalisme; niet enkel logiek en statiek, ook intuïtie en dynamiek. Het menschelijk intellekt is niet enkel het vermogen om abstracte concepten in streng-sluitende syllogismen aaneen te rijgen. Dit abstraheerend en analytisch vermogen van het intellect veronderstelt juist een hooger synthetisch en opbouwend vermogen. Het intellect is in eerste en hoogste instantie het vermogen van de absolute affirmatie. Tusschen de kategorieën-a-priori van het vernuft en de ideeën van het intellekt ligt niet de onoverbrugbare kloof, die Kant meende te ontdekken. De ideeën van het intellekt zijn werkzaam in de synthetiseerende funktie van het verstand.

„Voor het thomisme is de hoogste vorm van Bios: Logos. Weten is het hoogste doen. Schouwing is de verhevenste prestatie van het leven: vereeniging van den mensch met het Kalon kagathon, het supreme goed van den geest, de ongeschapen waarheid. De scholastische philosophie heeft wellicht het onderscheid tusschen idee en wil — en in dezen zin tusschen Logos en Bios — soms te ver doorgedreven, zoodat het onderscheid voor sommigen een scheiding werd. Intellekt en wil wortelen beide in het dynamisme van de zielssubstantie. Daar is wil in het intellekt, en daar is idee in den wil...

„In deze breedere synthese zal men duidelijker zien hoe natuur en kultuur elkaar zoeken, als twee polen. Zonder de leidende macht van den geest, zonder de ordenende finaliteit van den Logos, verwildert de natuur, wordt Bios tot chaos: het wordt vrijheid zonder orde, ofwel orde zonder vrijheid: verstarring tot mekaniek of zielloos instinct. Anderzijds, wanneer de kultuur niet blijft wortelen in den voedingsbodem der natuur, dan wordt kultuur tot gekunsteldheid, hyperkultuur, bloedlooze civilisatie, vorm zonder inhoud, on- en tegennatuur. Pas door de samen- en wisselwerking van Logos en Bios ontstaat Kosmos: hoogere kultuur; vrijheid in de orde en orde in de vrijheid." [84]

*

De vader der moderne levensphilosophie is Friedrich Nietzsche. Nietzsche is de nieuwe profeet van het leven, de verwoede hater van alle niet-leven.

Schopenhauer had de zinnelijke levensdrift verguisd; zijn scherp verstand had haar bedrieglijkheid doorschouwd en aan de kaak gesteld. Voor een hoogere levensdrift en een hooger levensideaal had hij echter geen oog, hij kende geen ander licht dan dit van het verstand, zoo bleef hij staan voor de gesloten poort van het hooger leven. Schopenhauer blijft steken in het negatieve. Zijn wantrouwen tegenover de verlokking van het vergankelijke leven is natuurlijk gerechtvaardigd, daar hij er echter niet toe komt dit zinnenleven slechts als een bepaalden sector van het algeheele leven te aanschouwen, maar het integendeel als een afgesloten geheel, als het leven zonder meer opvat, moet zijn realistische zin hem er noodzakelijk toe brengen het bedrieglijke leven te miskennen en te haten. De zinnelijke levensdrift kan slechts beaamd worden als een lagere uiting van de groot-adellijke

levensdrift die den mensch naar het hoogere zijn opstuwt. Zonder een verheven godsgedachte en zonder het geloof aan zijn bovenaardsche levensbestemming blijkt het aardsche leven totaal onmachtig den denkenden en zienden mensch aan het leven te hechten. Het zinnenleven op zich zelf kan niet bevredigen, een hooger leven kent Schopenhauer niet: het verstand (de waarheid) moet dus de levensdrift (zonder onderscheid) onderjukken.

„'t Was omdat Schopenhauer de levensontkenning niet te boven kwam, dat hij een man als Nietzsche niet vermocht te overtuigen, die wel is waar hartstochtelijk naar zuivering van loutere natuur- en wereldslavernij snakte, maar evenzeer naar krachtig en schoon leven en naar nieuwe levensidealen verlangde. Het was inderdaad door zijn toedoen, dat Nietzsche heel de leer der wereldoverwinning ten onrechte als een aanslag op het leven beschouwde... Schopenhauer vatte diepgrondig de levenswerkelijkheid, hij vergruisde alle verblindingswerken van de *zinnelijke* levensdrift, doch aan de *hoogere* levensdrift der ziel toonde hij geen nieuw ideaal, geen doel waarop alle krachten zich konden concentreeren. Hierdoor dwong hij deze hoogere levensdrift tot nieuwe solidariteit met het louter wereldlijk krachtleven." [85]

Zoo ziet Nietzsche zich door Schopenhauer voor de kwellende keuze gesteld tusschen waarheid en leven. Hij neemt de termen over met de beteekenis welke zij bij Schopenhauer hebben. Door „leven" verstaat ook hij uitsluitend het natuurlijk-lichamelijke, het physiologische leven. De „waarheid" en al het geestelijke worden aanschouwd in het licht van het afgetrokken-cerebrale, natuur- en levensvreemde profaan rationalisme van zijn tijd.

Gesteld voor het probleem van geest en leven, meent ook Nietzsche zich dus voor een alternatief geplaatst: geest *of* leven. Zijn instinctieve trouw aan de donkere machten van het leven, zijn levensgevoel en zijn levenshybris beslissen zijn keuze: de geest, het intellect, is de groote vijand van het leven, het leven moet overmachtig heerschen over den geest, deze laatste wordt ingeschakeld onder de macht van het leven.

In het Christendom nu meent Nietzsche juist de omgekeerde waardeering en handelwijze — deze van Schopenhauer — vast te stellen: het leven (het lichaam) ziet hij er verdrukt, ontheiligd en versmaad onder de heerschappij van den geest-god. In dien geest-god ziet hij een rationalistisch wijsheidsgedrocht. „Van 's levens hoogste verheerlijking en eeuwig ja, is God ontaard tot

grimmigen hater van het leven." De godsidee van het Christendom leek hem een onderdrukking van het leven, een gruwel dus. In naam van het gezonde, natuurlijke leven, van het kloeke en het heroïeke, wordt het bleekzuchtig, natuur- en levenvijandig Christendom verworpen en bekampt.

Zoo is het Vitalisme veel meer dan enkel een te ver gaande reactie tegen het rationalisme: het onderschat niet alleen de kracht van de ratio maar miskent mét het verstandelijke ook alle geestelijk leven, én het natuurlijke én — a fortiori — het bovennatuurlijke. Want, wanneer men reeds in het natuurlijk-geestelijke een bedreiging ziet tegen de natuur — de geest is een ziekte van het leven— hoe veel meer dan in het bovennatuurlijk-geestelijke! Hier wordt het wantrouwen dan ook een radicaal bestrijden en verwerpen.

„Het Christendom gaf den eros gif te drinken, deze stierf er wel niet van maar ontaarde in laster." In deze woorden van Nietzsche ligt de aanklacht gebald welke het moderne heidendom Christus naar het hoofd slingert. In Christus, „den bleeken Galileër", ziet Nietzsche en het moderne menschdom dat hij vertegenwoordigt, den verachter van de zinnelijke liefde en van gansch het natuurlijk-zinnelijke leven. Christus heeft de natuur vertrapt en ontheiligd, tot slaaf gemaakt van de kille, bloed- en levenlooze geestelijke boven-natuur.

„Wat heeft het Christendom gedaan? Het heeft de sterken gebroken, de grooten versmacht, het geluk in de schoonheid verboden, al het zelfgenoegzame, mannelijke, veroverende, heerschzuchtige omgeknakt tot onzekerheid, wroeging, zelfvernietiging; de geheele liefde tot het aardsche en de heerschappij over het aardsche verkeerd in haat tegen de wereld... Het Christen godsbegrip is een der verdorvenste godsbegrippen die op aarde bereikt werden. Daarin krijgen alle decadentie-instincten, alle lafheden en vermoeidheden der ziel hun sanctie..."

Zag Nietzsche het Christendom werkelijk zóó, dan kunnen wij zijn verachting en zijn onverbiddelijken toorn niet alleen begrijpen maar ook waardeeren. Een levensvijandige godsdienst is inderdaad een gruwel, hij is niet een gods*dienst* maar een gods*bestrijding,* hij randt immers de Godheid aan in de verhevenste uiting van haar scheppende oerkracht.

Nietzsche verwierp dus den geest om wille van het leven. Geplaatst voor dezelfde waarden verloochent het Christendom

niet het leven om wille van den geest, zooals Nietzsche het meende, het verkiest noch verwerpt; het loochent het alternatief. Het neemt met eerbied én den geest én het lichaam op, als elkaar aanvullende en verrijkende elementen, het laat ze samengroeien tot de innerlijke eenheid en ganschheid van geestdoorstraalde zinnenweelde.

Het Christendom dat Nietzsche als ontaarding brandmerkte, was een ontaard Christendom. Het ware Christendom is niet een vlucht van het lichamelijke naar het geestelijke, het predikt niet den geest tegen de stof; het is niet de moordenaar van de natuur, wel haar verlosser en verheffer.

Evenmin echter huldigt het Dionysos, den zich uitlevenden aardschen god van Nietzsche, die zich onderduikelt in de blinde machten en driften der instincten, die nederdaalt onder het peil van den geest, in het beneden-redelijke, in het naïef animalisme, om mede te stroomen met de beweging van de verschijningswereld.

Het Christendom wil niet van de vrije uitleving van het enkellichamelijke, en staat ook altijd even fel gekant tegen het telkens weer in nieuwe vormen opduikend gnosticisme, dat het stoffelijk-natuurlijke in den mensch behandelt en mishandelt als het „kleed der schande".

Wat het Christendom wil is de harmonische eenheid, de samenhang en samenzang van geest en lichaam, het ineengroeien van logos en bios tot één schoon geheel: de vrije, de begenadigde, de verheerlijkte mensch waar de Godheid zelf zich in spiegelt.

„Noch Schopenhauer, noch Nietzsche verstond de beteekenis der boodschap van Hem, die sprak: „Ik ben de Waarheid *en* het Leven." Christus heeft al het onvereenigbare vereenigd: „Kracht en Liefde – ootmoed en sterkte – menschenkennis en menschenliefde – *Waarheid en Leven*." [86] Alleen door de Christusbeleving is het den mensch mogelijk zich volledig aan God en tevens zich volledig aan het leven te schenken.

DE CULTUS VAN HET LEVEN

Het leven is het wonder, het mysterie van de schepping. Gansch de schepping is een triomflied van het leven. Dit lied van het leven gaat steeds crescendo; de laatste strofe zingt de mensch, zijn zang is het hooglied van het leven.

„Heer, onze Heer, hoe heerlijk
Is Uw Naam op de gansche aarde!

Wanneer ik het werk Uwer vingeren aanschouw,
De maan en de starren, door U gevestigd...
Wat is de mensch, dat Gij zijner gedenkt,
De zoon der aarde, dat Gij naar hem omziet?

En Gij hebt hem weinig minder dan een god gemaakt,
Met eer en heerlijkheid kroondet Gij hem,
Steldet hem tot heer over 't werk Uwer handen,
Zettet alles onder zijn voeten:

Schapen en runderen altegader,
Ja ook de groote dieren des velds,
De vogelen des hemels en de visschen der zee,
Al wat de paden der wateren doorkruist.

Heer, onze Heer, hoe heerlijk
Is Uw Naam op de gansche aarde!" (Psalm 8)

De mensch is het hoofd, de kroon van de schepping. Al het geschapene wijst naar hem als naar zijn doel. Het heelal is als een reusachtige pyramide, geleidelijk stijgend van haar basis, het rijk der levenlooze mineralen, naar haar top en bekroning: den levenden mensch.

Het lagere staat in dienst van het hoogere; de levenlooze stof: de aarde met haar chemicaliën, lucht en water, staan in dienst van het leven; het lager plantaardig leven strekt tot voedsel aan het hooger sensitief of dierlijk leven; planten en dieren zijn weer dienstbaar aan het hooger stoffelijk-geestelijk leven van den redelijken mensch. Zoo voeden de planten zich met de chemicaliën, het dier benut de planten, de mensch bedient zich van dier én plant én mineraal. Het lager leven vindt zijn volmaking in het hooger leven; de mensch vereenigt in zich de volmaaktheid van al het geschapene.

De gansche stoffelijke wereld is in meer verwijderden zin het lichaam van den mensch, uit haar immers werd 's menschen lichaam genomen en met haar blijft het in de innigste wisselwerking vereenigd.

Gansch de schepping wordt in den mensch tot eenheid gebracht. „De mensch heeft iets van ieder schepsel. Inderdaad, het zijn heeft hij met de steenen, het leven heeft hij met de boomen, het voelen heeft hij met de dieren, het kennen heeft hij met de engelen gemeen. Als de mensch dus iets gemeens heeft met ieder schepsel, dan heeft ieder schepsel in zekere mate ook iets van den mensch" (St. Gregorius). Alles is er voor den mensch, hij is dus in volle recht de koning en de heerscher over de zichtbare schepping, hij is haar hoofd en haar kroon, en in zekeren zin ook haar laatste doel.

Gansch de rijkdom van het planten- en dierenleven in zich opnemend en het bekronend met zijn eigen hooger geestesleven, heeft de mensch een levensvolheid als geen ander schepsel.

Het leven van de plant gaat over in het hoogere leven van het dier, en het leven van het dier wordt opgenomen in het leven van den mensch; in den mensch vindt alle stoffelijk leven zijn hoogsten opgang en veredeling. Worden in den mensch de levensmogelijkheden uitgeput? Wordt die hiërarchische levensopgang hier gestuit? Kent het leven geen hooger verwezenlijking dan den mensch? Is er niets of niemand boven den mensch die het menschelijk leven kan opnemen en veredelen, die den opbruisenden levensstroom weer hooger laat opstuwen naar een verhevener plan en een nog fijner veredeling?

Het beste, het werkelijk levende deel der menschheid, dat de ontoereikendheid van het zinnenleven doorzag, en de enge beslotenheid van het aardsche bestaan ervoer, heeft nooit berust in

zelfgenoegzaamheid, het geloofde en streefde naar een hoogeren opbloei van het leven.

Hetzij langs de philosophie of de mystiek, de magie of de mysteriecultussen, altijd hebben de menschen er naar getracht weg te komen uit den prangenden sluitkring van hun beperkt wezen. Men dacht en droomde van menschengoden en halfgoden en Uebermenschen, men zocht contact met de Godheid, men wilde één worden met haar, vergoddelijkt wegzinken in den schoot van het Leven.

Schoon is die heilige ontevredenheid met het vergankelijke, nobel dat verzuchten en opwillen naar het hoogere, naar het bovenmenschelijke.

De nieuwe mensch houdt van het leven. Wij wezen er vroeger op hoe de liefde tot het natuurlijk leven, de eerbied voor zijn drang en zijn wetten hem heilig zijn. De vorige periode heeft het leven ontaard, het levensvreemde rationalisme en het zelfgenoegzame positivisme zondigden tegen het leven; het leven werd gemechaniseerd en de mensch gedegradeerd tot een ratelende denk- en rekenmachine.

De anthropologie, de leer over den mensch, was bij de ons onmiddellijk voorafgaande generaties banaal; zij was toegepaste zoölogie. De waarlijk moderne mensch daarentegen houdt er aan zich ingetogen en liefdevol neer te buigen over de mysterievolle diepten van zijn eigen wezen; eerbiedig beluistert hij daar de wondere klanken van het leven.

Hij kan er zich niet over bedriegen: de eerste, diepingewortelde drift van het leven in hem is een streven naar de volheid van het leven, naar schoonmenschelijkheid, naar scheppingskracht, naar onsterfelijkheid. Hij verlangt er naar veilig geborgen te zijn in liefde, verzadigd te worden in rein en onbegrensd geluk. Gansch zijn wezen hunkert naar het blijvend bezit van datgene wat al zijn verzuchtingen zal bevredigen, wat al het ledige in hem zal vullen. Die aandrift is onbedwingbaar, zij ontspringt aan de intiemste diepten van zijn natuur; het is de elementaire aandrift van het leven zelf dat hoogerop wil, naar oneindigheid in duur en kracht, naar eeuwigheid en volheid.

Het verlangen naar het leven groeit in geweld met het leven zelf. Hoe dichter het ijzer den magneet benadert, hoe krachtiger het wordt aangetrokken. Zoo ook: hoe hooger en voller het leven wordt, des te geweldiger en driftiger ook het levensverlangen

wordt. Dit is heilige natuurwet. De mensch die het hoogste en het edelste leven heeft op aarde, is armer en behoeftiger dan welk schepsel ook onder hem: zijn ongevulde inhoudsgrootte is immers veel ruimer, zijn onbevredigde levenshonger is veel heftiger dan de hunne. De menschelijke ziel is eindeloos diep en ruim: „Capax Summi Boni" zegt St. Thomas. Hoe hooger de mensch opklimt, hoe meer hij de mogelijkheden van zijn natuur ontwikkelt, dit is, hoe meer hij mensch wordt, in hoe grooter mate hij ook fataal de hevigheid van zijn verlangens ontwikkelt. Niet dat het ontvangen leven hem geen voldoening schenkt, maar wel omdat met de voldoening ook de levensliefde groeit. Het leven is absorbatief, steeds dorstig naar altijd nieuwe bevestiging en hooger glorie.

„Hier beghint een ewich hongher, die nemmermeer vervult en wert... Dit sijn die armste liede die leven; want si sijn ghierich ende gulsigh ende si hebben den mengherael (dat is die vraet of den ghier of den heeten onversadeliken hongher). Wat si eten ende drinken, si en werden nemmermeer sat in deser wijs, want dese honger es ewich... Al gave God desen mensche alle die gaven... sonder hem selven, nochtan bleve die gapende ghier des gheests hongherich ende ongesaedt" (Ruusbroec).

Zoo wordt het den mensch hoe langer hoe meer duidelijk, dat zijn levensverlangen reikt naar het onbegrensde, naar de oneindigheid. De onweerstaanbare driftige stuwkracht naar het oneindige ligt geworteld in de diepste vezels van de menschenziel, zij ontspringt aan den wezensgrond zelf van de menschelijke natuur. „Onrustig slaat ons hart tot het rust in God" (Augustinus)... „In der waarheid, getuigt Suzo, deze mensch is zalig dien Gij, o eeuwige Wijsheid, zoo liefdevol behoedt dat Gij hem nooit tot rust laat komen totdat hij zijn rust alleen zoekt bij U."

Onze geest „vlietet ute Gode, ende si hanghet in Gode, ende si keret weder in Gode alse in hare ewighe sake"... Met dezen enkelen forschen gedachtenzwaai slingert de machtige Ruusbroec ons klein menschzijn in den bruisenden draaikolk van het goddelijk leven der Drieëenheid. Wij zijn uitgevloeid uit de bruisende levensvolheid der Godheid, ons klein bestaan „hanghet" in Haar, onze diepste en wezenlijkste zieledrift drijft ons naar steeds nieuwe en inniger vereeniging met Haar, „onse ewighe sake".

Gansch de schepping beweegt zich naar den mensch, de mensch zelf is in beweging naar God. Dat is de stijgende curve van het

leven. Zooals alle schepselen opstreven naar den mensch, hun hoofd, zoo streeft de mensch naar de volheid van Zijn en Leven, naar God.

„Alle schepselen streven er naar in te gaan in den mensch, om, langs den mensch, teruggebracht te worden naar God" (Eckart).

Gansch de stoffelijke wereld culmineert in den mensch, haar hoofd, in hem krijgt zij haar laatsten zin. Hier komt zij in beroering met de geesteswereld en met de Godheid. In de menschelijke natuur vloeien de twee helften van het universum: de geestelijke en de stoffelijke wereld, samen. De mensch is de band tusschen beide. Hij is een klein heelal, een microcosmos. Hij is de middelaar, de priester, de pontifex (bruggebouwer) tusschen cosmos en Godheid. In den mensch die rust in zijn einddoel, bereikt ook gansch de cosmos zijn voleinding. De geweldige opwaartsche stuwing van alle geschapen leven naar „het" leven, vindt zijn weg en zijn doel langs het in God liefdevol uitvloeiend menschenleven.

Dit éénworden met God, de vergoddelijking, is 's menschen einddoel en hoogste zaligheid. Altijd heeft hij er dan ook naar gestreefd weg te komen uit de enge, nauw begrensde ruimte van zijn geschapen wezen. Met eeuwige onvoldaanheid heeft hij zich gerekt en gespannen naar het goddelijke:

> „Heer mijn God ik verlang naar U!
> Naar U dorst mijne ziel,
> Naar U smacht mijn vleesch,
> Als dorre, dorstige landouwen..." (Psalm 62)

Het leven vinden, dat wil ieder mensch. Die honger naar voortdurend leven en bestendige vreugde martelt ieder menschenziel, en de grootste zielen het meest. „Esurientes implevit bonis." De Schepper wilde het zoo, die eeuwigheidshonger is de heilige ontevredenheid met het vergankelijke, hij is de kracht welke den mensch moet opveeren naar Hem, de Godheid, de levensvolheid.

„Breng mij iemand die bemint, en hij verstaat wat ik zeg; breng mij een die verlangens heeft, een hongerige, een pelgrim in deze woestenij, een dorstige die smacht naar de bron van het eeuwige vaderland; breng mij zoo iemand, en hij weet wat ik zeg. Indien ik echter spreek tot iemand die koud is, dan weet hij niet waarvan ik spreek.

„Toon een groene twijg aan een schaap, en gij trekt het. Worden een kind noten voorgehouden, het wordt getrokken; en getrokken wordt het tot loopen, door te beminnen wordt het getrokken; zonder letsel van het lichaam wordt het getrokken, door een band des harten wordt het getrokken. Indien derhalve die dingen, welke onder aardsch genot en genoegen den minnenden getoond worden, trekken, omdat het waar is: Ieder wordt door zijn eigen lust getrokken, zou dan Christus, die geopenbaard is door den Vader niet trekken? Wat toch verlangt de ziel vuriger dan waarheid?...

„Of hebben de zintuigen van het lichaam hun genietingen, en mist de ziel haar genoegens? Indien de ziel haar genoegens niet heeft, waarom wordt er dan gezegd:

„Gij behoudt den mensch en het dier,
O Heer, hoe kostelijk is Uw genade!
Uwaarts komen de menschen,
In de schaduw van Uw vleugelen schuilen zij.

„Zij slurpen van het vet Uws huizes;
Uit den stroom Uwer wellusten drenkt Gij ze.
Want bij U is de bron des levens;
In Uw licht zien zij het licht." (Ps. 35)[87]

*

Niet altijd echter was dit dorsten het godgevallig dorsten van het edel schepsel naar zijn Schepper. Den loop van den stroom der wellusten heeft God zelf gegraven, den weg naar de bron des levens heeft het Leven zelf aangelegd, en de mensch gaat zoo gaarne zijn eigen wegen op. Reeds bij Jeremias klaagt de Heer des Levens:

„Mijn volk heeft een dubbele misdaad begaan:
Mij hebben ze durven verlaten,
Mij de bron van de levende wateren:
Om zich gebarsten putten te slaan,
Die geen water kunnen houden..." (2, 12-13)

Het zuiver en hartstochtelijk gespannen staan van de menschheid naar de Godheid werd soms smartelijk verwrongen; ook op

godsvijandige, opstandige wijze heeft de menschheid de Godheid begeerd. „Gij zult zijn als goden”, klinkt reeds de ouverture van aller treurspelen treurspel.

„Ay dochter tre wat nader:
Hier nestelt geen venijn in dit onsterflyck loof.
Hoe lockt dees vrucht, ay pluck: ay pluck vry: ick beloof
U wetenschap, en licht. Wat deistghe, bang voor schennis?
Tast toe, en wordt Godt zelf, in wysheit en in kennis,
En wetenschap gelyck, en eere en majesteit
Hoe zeer hy 't u beny...”

Adams godshonger slaat om tegen God, en ontaardt in zondige zucht naar zelfvergoding. Hij verbreekt de harmonie van het heelal; van het gezegende hoogland der godsnabijheid waagt hij den waanzinnigen sprong naar het godzijn en tuimelt, met gansch het menschdom dat hij draagt, in den afgrond der afgekeerdheid. Losgerukt van de bron van alle leven, weggejaagd van den boom des levens, wordt hij slaaf van zonde en dood.

„Hoe lockt dees vrucht: ay pluck,...
Tast toe en wordt Godt zelf gelyck...”

Het is de tragiek der menschheid telkens weer verleid te worden door die lokkende klanken.

Ieder tijd heeft op zijn manier getracht het leven, den mensch, naar hooger verwezenlijking op te voeren. Alle systemen en theorieën kunnen wij ten slotte onderbrengen in twee groote categorieën: een eerste die den opgang van den mensch verwacht van een stuwing van omlaag naar omhoog, een tweede verwacht het heil van een vrije gave van het omhoog aan het omlaag; de eerste zoekt de optillende kracht in den mensch zelf, de tweede ziet haar in de Godheid die de menschheid naar zich toehaalt.

Welke oplossing geeft onze tijd? Hoe wil de moderne mensch zijn leven sublimeeren? Hoopt hij die optillende krachten in eigen wezen te ontdekken of verwacht hij de redding van boven?

De nieuwe mensch wil leven, hij wil het volle, het gezonde, het opgaande leven. Hij grijpt naar alles wat levensbelofte inhoudt: zijn philosophie, de philosophie van onzen tijd, is een levensphilosophie, de mystiek oefent op hem een geweldige aantrekkingskracht uit; men ziet in het Christendom weer een mysterie-

godsdienst met wondere levensbeloften. Men spreekt van den vergoddelijkten mensch en van den Uebermensch!

Vergoddelijkt wordt de mensch door milde, neerstroomende genade van boven.

Uebermensch wordt hij door eigenmachtige opwaartsche stuwing van eigen leven.

De nieuwe mensch wil hooger leven, hij staat voor de keuze: moet hij dit leven vragen en ontvangen, of kan hij het eigenmachtig veroveren? Christus en Dionysos staan voor hem met hun levensbelofte... beiden werven voor den nieuwen mensch.

*

Wij wezen er vroeger op, hoe de terugkeer naar de natuur de kentrek is van de nieuwe geesteshouding. De neiging tot overdrijven, die ieder reactie – ook de meest gewettigde – eigen is, kunnen wij ook hier vaststellen. De liefde tot het natuurlijke ondermijnt de waardeering voor het bovennatuurlijke. De bovennatuur vervaagt en wordt stilaan een onwerkelijk iets, waaruit alle leven geweken is, en dat niet den minsten invloed meer uitoefent op het doen en laten der menschen. Het aardsche, het „Diesseits" wordt het kader waarin het leven zich beweegt en waarin de mensch zich moet verwezenlijken.

„Men wil niet meer hooren van een persoonlijken bovenaardschen God, die in drievoudige levens- en liefderuil zijn eigen oneindig leven leeft, die de wereld niet noodig heeft en deze slechts uit overvloed van eigen goedheid uit het niet heeft geschapen. Die God is een spookbeeld, een uitwas van Syrisch-Semitische fantasie. Men verlangt een aardschen god, een god die alleen in ons en dóór ons bestaat, die zich alleen in onzen geest, in de diepten van onze persoonlijkheid openbaart, en die ten slotte slechts een metaphysisch evenbeeld is van onze eigene natuur, van ons eigen begrensde wezen." [88]

De natuur ziet men in voortdurende ontwikkeling en bestendigen opgang naar hooger. In den mensch bereikt zij haar hoogtepunt; hier bundelen zich al de opstrevende natuurkrachten en richten zich samen op één punt: de hoogere verwezenlijking en fijner volmaking van den mensch. Het religieus instinct wendt zich niet meer tot den éénen onveranderlijken en persoonlijken God, Schepper en Heer van het Universum, maar wel tot hem in wien de natuur haar hoogste weelde uitzingt en in wien de belofte

van haar nieuwe en onbegrensde mogelijkheden sluimeren: tot den zelfheerlijken mensch. De zin en het doel van de wereldontwikkeling is het godworden van den mensch, de mensch is de wordende god.

Bij een eerste kennismaking met die nieuwe wereldbeschouwing, is het ons, Christenen, te moede, als hoorden wij het evangelie van den antichrist voorzingen. Toch moeten wij toegeven dat die nieuwe levensbeschouwing iets anders is dan het zelfgenoegzame, platte materialisme van het burgerlijk heidendom dat wij zoo goed kennen. Hier staan wij voor een levensopvatting die het idealisme en den offerzin niet uitsluiten. De vaste overtuiging dat de mensch door zijn streven eigenmachtig het goddelijke zal verwezenlijken, al is het ook na vele generaties, na veel inspanning en mislukking, kan als een soort geloof beschouwd worden, en het krachtdadig en edelmoedig medewerken aan dien opgang als een godsdienstige daad. „De mensch is een koord, geknoopt tusschen dier en Uebermensch, — een koord boven een afgrond... Het groote in den mensch is dat hij een brug is en geen doel... De mensch is iets wat overtroffen moet worden" (Nietzsche).

Het kan niet betwijfeld worden dat menschen, met een dergelijk ideaal bezield, veel ontvankelijker zijn voor het veeleischende en idealistische Christendom, dan wel de stompzinnige genieters en vooze philisters, die met alle geestelijke waarden den spot drijven, en als eenig menschelijk ideaal de bevrediging van hun stoffelijke begeerten nastreven. Wie zijn persoonlijkheid niet kan inzetten en zich niet kan offeren voor een idee, zal zeker veel minder bereid gevonden worden voor het aanvaarden van het Christendom, dan hij die zich edelmoedig weet weg te schenken aan een schoonmenschelijk, natuurlijk ideaal. Edelmoedige offerzin is de natuurlijke groeibodem van het waarachtig Christendom. Daarom eerbiedigt de Kerk alle rechtschapen idealisten, ook al kan zij zich niet met hun ideaal verzoenen. Het Christendom mint den „vir desideriorum", den man met de hooge verlangens, en Christus prijst zalig hen die streven naar hooger en schooner, die hongeren en dorsten naar gerechtigheid.

De liefde tot het schoon-natuurlijke, den drang naar het leven, de begeerte naar macht en adel, al die gezonde trekken van den nieuwen mensch zoekt men in Nietzsche's Uebermensch.

De Kerk heeft niet het minste dogmatisch bezwaar tegen het aanvaarden van een verdere natuurlijke ontwikkeling van den

mensch. Den verwachten Uebermensch mag men zich zoo grootsch en zoo edel mogelijk voorstellen, getooid met al de sieraden en kleinoodiën van de allerweelderigste natuur. De Uebermensch mag er zich op beroemen dat de natuur in hem haar hoogste mogelijkheden uitviert: de Kerk doopt den Uebermensch zoodra deze boven zijn eigen grootheid de scheppende grootheid erkent, zoodra hij in zijn eigen schoonheid de schoonheid weerspiegeld ziet van Hem door wien hij meesterlijk gevormd werd uit het slijk der aarde. De natuur mag groeien en blijven groeien op haar eigen plan, nooit klimt zij op tot de bovennatuur. De mensch mag stijgen en blijven stijgen, hij stijgt in het menschelijke dat in aard verschillend blijft van het goddelijke. De natuur mag openbloeien in steeds edeler schoonheid en zich opwerken tot steeds hooger volmaaktheid, zij is het steeds aanzwellend scheppingslied dat de Godheid door het heelal uitjubelt.

Al het positieve, al het natuurlijk-gezonde bij Nietzsche, dat den nieuwen mensch begeestert, dat alles kan de Kerk beamen en waardeeren. Daar echter, waar Nietzsche, gefascineerd door de schoonheid van het natuurlijke, een hoogere, bovennatuurlijke orde loochent en alle godsgedachte bekampt als een rem voor den natuurlijken opgang van den mensch, daar moet zij hem ongenadig veroordeelen. Ook de Christenen kunnen zich dus de gezonde opvattingen van Nietzsche over de natuur tot de hunne maken, zoolang zij deze natuurlijke orde niet totalitair opvatten, zoolang zij deze natuurlijke orde met de christelijke bovennatuur bekronen. Nietzsche kon dat niet, omdat hij in de bovennatuur de miskenning en verachting zag van de natuur. De kernleer immers van het Luthersch geloof waarin hij opgevoed werd, is de dwaalleer van de wezenlijke en hopelooze bedorvenheid van de menschelijke natuur. Natuur en bovennatuur zijn hier onverzoenbaar, zij staan tegenover elkaar als zonde en heiligheid, als vloek en zegen. Zoo moest Nietzsche's liefde tot de natuur noodzakelijk den haat opwekken tegen de natuurvijandige bovennatuur. Een onderschatting is altijd de kiem van een overschatting. Hier wortelt dan ook zijn vlammende haat tegen het Christendom: de Luthersche dwaalleer die de natuur miskent, hield hij altijd voor den specifieken kentrek van alle Christendom. Hij voelt zich den wreker van de onderdrukte natuur, uit liefde tot haar zal hij zijn leven lang het vermeende natuurvijandig Christendom met woesten haat bekampen.

Wat Nietzsche niet vermag in zijn protestantisme, dat vermogen wij in ons katholicisme: de verzoening, de omhelzing van natuur en bovennatuur. Wij weten hoe in het ware Christendom de bovennatuur bouwt op de natuur: geen krachtige bovennatuur zonder gezonden natuurlijken grondslag. „Gratia supponit naturam, non eam destruit sed perficit": de bovennatuur veronderstelt de natuur, de natuur wordt door de bovennatuur niet vernietigd maar voleindigd.

Het geestelijke is niet de geboren vijand van het lichamelijke. Ook het lichaam van den mensch is Gods werk, en ook over dit lichaam is de lach gegleden van Gods welbehagen. God zag dat de mensch schoon was, zeer schoon, en in zijn scheppingsweelde bevruchtte Hij dit schoon menschelijk leven met een kiem van zijn eigen goddelijk leven. En als de menschen, hun vrijheid misbruikend, voor zich en voor hun zaad het zaad der Godheid verloren, toen heeft de milde Vader Zijn eeniggeboren Zoon gezonden. De Godheid verscheen in ons levend menschenvleesch, opdat de mensch, door in te groeien in dit vleesch, zijn menschheid weer zou heiligen. Wat de eerste menschen verloren, heeft Christus ons duizendvoudig teruggeschonken: opgenomen in Christus worden de menschen „deelachtig aan de Godheid van Hem, Die zich gewaardigd heeft aan onze menschheid deelachtig te worden" (Misliturgie).

„Het Christendom heft den mensch op en stelt hem in het midden van de wereld. De Zoon Gods is mensch geworden, heeft de incarnatie van de menschelijke gedaante op zich genomen, en daardoor de menschelijke natuur voor alle tijden geheiligd. Het Christendom openbaart den mensch het hoogste doel van zijn bestaan, herstelt zijn goddelijken oorsprong en beklemtoont zijn hooge bestemming in de wereld. Alleen, in tegenstelling met andere godsdiensten, vleit het Christendom de menschelijke natuur niet, in zoover deze zich in den toestand van zonde en gevallen-zijn bevindt, maar verlangt van den mensch een heroïsche zelfoverwinning."[89]

DE CHRISTELIJKE EN DE VITALISTISCHE ANTHROPOLOGIE

Geplaatst voor het oerprobleem: God en mensch, haalt het eigenmachtig heidensch anthropocentrisme God naar beneden, het verkleint Hem tot een groot mensch. Het zoekt zichzelf en vindt dan ook zijn begrenzing. Alles wat de mensch vroeger aan God schonk, wordt nu teruggevorderd tot eer en grootheid van den mensch. „God is dood, nu is het de tijd van den Uebermensch" (Nietzsche). Door al zijn krachten op zich te concentreeren, door al zijn streven en verlangen in zich op te sluiten en in te dammen, wil de mensch eigenmachtig tot het bovenmenschelijke opstijgen. Hij sluit hoogmoedig het instroomende leven af en sterft aan eigen kleinheid. De lokkende levensmuziek van Dionysos is meesleepend maar bedrieglijk, het is de muziek van den dood.

Het Christendom daarentegen is theocentrisch, het laat God in zijn souvereine grootheid en verheft den mensch tot deze duizelingwekkende hoogten; het herstelt 's menschen goddelijken oorsprong en plaatst hem in het hart zelf der Godheid. Het laat den stroom van Gods leven in zijn dorstig wezen binnenstroomen.

Die God is niet het „wijsheidsgedrocht", de grimmige hater van het lichamelijk leven. Hij is geest ja, maar geest is leven, en „de" geest is „het" leven. Op de vraag „utrum Deo convenit vita?", of aan God toekomt wat wij het leven noemen, antwoordt Sint Thomas zeer beslist: „Respondeo dicendum quod maxime in Deo est", dat het leven overvloedig in God is. God is het leven in zijn oneindige voleinding: Hij is, en wil, en leeft zichzelf. Hij *bezit* niet het leven, Hij *is* het leven, de bronwel waar alle geschapen leven, het hooger geestelijke en het lager lichamelijke, aan ontspruiten. In Hem is leven en zijn één; Hij is de oergrond en de werkende kern van alle zijn en leven.

De geestelijke God van het Christendom is niet een uitgeperst abstract begrip, een transcendentaal verstandsidee, een eenzame,

ver van de wereld verwijderde grootheid in het luchtledig ruim; Hij is de levende waarheid en het ware leven. Hij is de werkelijkheid der werkelijkheden, het scheppend oerwezen van alle zijn, en het leven van alle leven. In Hem is en beweegt en leeft alles.

Reeds op de eerste bladzijde van den Bijbel lezen wij hoe de levensblijde God liefdevol het leven baart op de wereld: de levenlooze stof bevrucht Hij met het „spiraculum vitæ", een levenssprank die Hij haar inblaast. En op de laatste bladzijde der Schrift klinkt overmachtig de roep van het leven: „Wie dorst heeft, dat hij kome! Wie wil, neme het water des levens om niet!" (Apoc. 22, 17).

De Bijbel is het boek van het leven; de God van den Bijbel, de God van het Christendom is de „levende God". Terecht juichen wij met den levensblijden psalmist:

„Mijn hart en mijn lichaam jubelen den levenden God toe!"
(Ps. 83, 3)

> „Uwaarts komen de menschen,
> Zij slurpen van het vet Uws huizes;
> Uit den stroom Uwer wellusten drenkt Gij ze.
> Want bij U is de bron des levens!..." (Ps. 35, 8-10)

Het „leven" is wezen en doel van gansch de christelijke heilseconomie. De Schrift zelf laat hieromtrent geen plaats voor twijfel. „Er is één woord, dat Christus telkens en telkens opnieuw uitsprak en altijd met een bijzonder warm accent: het schijnt bij Hem op te wellen uit de diepten van zijn Hart; het is gevuld, geladen met de innigste betrachtingen, het loopt als een gouden draad door heel zijn prediking, het keert immer terug als een vruchtbaar leitmotief in een grootsch oratorio, het is de centrale gedachte van heel de evangelie-boodschap; men vindt het zestien maal in de synoptische evangeliën, maar Sint Jan vooral, die ons uitvoeriger en met de innigheid van langgekoesterde herinneringen, de woorden van zijn Meester heeft bewaard, gebruikt het telkens opnieuw, tot zes-en-dertig maal toe en altijd in verrassendnieuwe verbindingen : hij heeft er werkelijk heel zijn evangelie op gebouwd[90].

„Dat woord, dat in den mond van Christus als een tooverwoord klonk en voor ons die Hem niet hoorden, als de tooversleutel is,

waarmede wij kunnen indringen in het groote geheim, dat Hij aan de wereld bracht, is het simpel maar zoo wonderdiep woordje: Vita! Leven! Verbum Vitæ: het Woord van Leven. Christus bracht ons de boodschap van het leven!

„Hij noemt zichzelf „Verrijzenis en Leven", „den weg, de „waarheid en het Leven"; Hij is het „Licht van het Leven", en die twee woorden: licht en leven, snoert Hij voortdurend samen. In Hem was het Leven, en dat Leven is het licht der menschen... (Jo I, 4). Tot den reeds bejaarden Nicodemus, die Hem 's nachts komt opzoeken, spreekt Hij „van opnieuw geboren te worden" (Jo III, 3-6), van een hergeboorte in den geest, en van een eeuwig leven door het geloof in den Zoon, dien de Vader in de wereld heeft gezonden. Dat leven, onverdiende gave, loutere genade dus van Daarboven, is een steeds frissche bron van levend water, dat welt ten eeuwigen dage (Jo IV), zoo verhaalt Jezus aan de Samaritaansche vrouw bij den waterput van Jacob. Wie naar zijn woord luistert, die heeft eeuwig leven en is uit den dood naar het leven overgegaan (Jo V, 24). Dit leven heeft zijn eigen voedsel: het vleesch namelijk van den Zoon des menschen. De toehoorders, zelfs vele discipelen zijn bij dit woord geërgerd en verlaten Hem, maar niettemin, met forscher aandrang nog, herhaalt Hij het: geen leven tenzij door de kracht van dat voedsel; maar dank daaraan dan ook eeuwig leven (Jo VI). En korte dagen voor zijn dood, als zijn vijanden Hem reeds naar het leven staan en heimelijk moordplannen beramen, op den grooten dag van het Loofhuttenfeest staat Hij midden het volk te roepen: „Als iemand „dorst heeft, mag hij bij Mij komen drinken. Wie in Mij gelooft, „uit zijn binnenste zullen, naar de H. Schrift zegt, stroomen van „levend water opborrelen..." (Jo VII, 37). Het vooruitzicht van den dood kan die hooggestemde levensgeestdrift in Hem niet temperen: Hij is gekomen „opdat de menschen het leven zouden „hebben, in wassenden overvloed" (Jo X, 10). Naarmate de aangrijnzende dood grooter schaduwen werpt op zijn leven, klinkt heller en zekerder nog zijn boodschap, zijn woord van leven. Het Evangelie van Christus is bovenal een openbaring en een belofte van leven: het is een triomfzang aan het leven, een lenteverrukking van leven, een omwenteling van levenskracht..." [91]

De diepzinnige evangelist tracht ons op alle mogelijke wijzen aan te toonen, hoe de menschwording van Christus en onze heilige levensgemeenschap met Hem ons deelachtig maakt aan de

goddelijke natuur en aan het leven zelf van God (Joan. I: 4, 12, 13; III: 14-16, 35 en vv.; V: 24, 40; VI: 27, 33, 40, 47, 53; X: 10, 28; XI: 25, 42, enz.). Hij verkondigt den menschen hun vergoddelijking.

Het Christendom is zoo'n uitbundig bevestigend „ja" op het leven, dat zelfs de meest roekelooze heidensche zelfverheffing en -vergoding in stof en dood wegwarrelt, bij het duizelingwekkende wat God bedacht heeft voor die Hem minnen.

Het Christendom is nu eenmaal de godsdienst, de cultus van het leven. De levensidee is de grondgedachte van gansch de christelijke dogmatiek. „Theologie is, op haar transcendente wijze, verlichte biologie. God immers is Bios en Logos: de leer van het goddelijke is noodzakelijk de leer van het Leven, een levensleer. De biologie wordt pas bekroond en voleindigd in de theologie. De leer van den mensch vindt haar transcendente voleinding in de leer van den Godmensch. Het bloed van verlosten is „christelijk" bloed." [92]

Zoo is de leer over de Drieëenheid een levensleer: de Vader die zijn leven mededeelt aan den Zoon, om samen met Hem den Geest te verwekken. In de schepping zien wij de Godheid het leven schenken aan zijn schepselen, en mensch en engel bevruchten met een deelname aan zijn eigen goddelijk leven. De zondeval is het verlies van het goddelijk leven. De menschwording en verlossing is herstelling van de goddelijke levenseconomie door den God-mensch Jezus Christus. De Kerk is het levende en organisch groeiende lichaam van Christus, wiens goddelijk leven zij laat overstroomen in haar ledematen. Zij is niet een gelijkmakerij die de grooten neerhaalt en de kleinen wat hooger optilt tot kleurlooze middelmatigheid. Zooals het lichaam veel edele en minder edele ledematen heeft, elk met de hun eigen verheven of nederige functie, zoo zijn de herborenen in Christus een organische, levende gemeenschap; ieder lidmaat heeft er zijn eigen plaats, elk helpt op eigen wijze mede aan den opbouw van het nobel geheel: de in Christus herboren en vergoddelijkte menschheid.

De sacramenten zijn geboorte, ontwikkeling en vruchtbaarheid van het goddelijk leven in de menschen. De eschatologie is de leer van den eeuwig-bestendigen uitbloei en de volrijpe vruchtbaarheid van het goddelijk leven in de vergoddelijkte menschheid.

Het Christendom is dan ook de hoogste vitaliteit, het is een grenzenloos groeien in macht en leven, het voert naar de hoogste

verwezenlijking van de menschelijke mogelijkheden, naar de overvloedige bevrediging van 's menschen stoutste eeuwigheidsstrevingen.

„...Gij hebt hem weinig minder dan een god gemaakt,
Met eer en heerlijkheid kroondet Gij hem..."

(Ps. 8, 6)

Paulus, de groote enthousiast van het „nieuwe leven", toont ons de Kerk als een lichaam, waarvan Christus het hoofd is. Christus en de Christenen zijn samen één levenseenheid, één organisme, waarvan de deelen, alhoewel onderling zeer verschillend, toch door éénzelfde leven doorstroomd worden zoolang zij met het lichaam verbonden blijven. Christus immers is het eenheidsprincipe en de levensbron van gansch het lichaam. Hoe nauwer wij met Christus vereenigd zijn, hoe overvloediger ook Zijn leven in ons overstroomt.

Dit verbonden zijn met Christus is voor Paulus niet iets statisch, het is wezenlijk een meebetrokken zijn in het sterven en verrijzen des Heeren. Christus, als tweede Adam, is de Vader van een nieuw geslacht. Hij herstelt de gevallen menschennatuur. De taak van den Christen bestaat hierin, dat hij, als lidmaat van Christus, diens dood sterft en met Hem verrijst (cfr. Rom. 6, 6-11). De Christusvereeniging is dus een werkelijke doods- en levensgemeenschap met Christus. Als lid van Christus' lichaam beleeft de geloovige het lot van zijn Verlosser. Hij wordt met Hem gekruisigd, sterft met Hem, wordt met Hem begraven en opgewekt. Dat is „navolging van Christus" in Paulinischen en theologischen zin. Dit medesterven en medeverrijzen gaat ver boven het louter psychologisch beleven uit; het is een werkelijk doorstaan en betrokken zijn in Christus' sterven.

Dit sterven met Christus voltrekt zich in het sacrament des Doopsels. Met onvergelijkelijke diepte heeft Paulus (Rom. 6, 3 en vv.) dit geheim van het Doopsel beschreven: „Wij allen die gedoopt zijn tot de gemeenschap met Christus Jezus, zijn gedoopt tot de gemeenschap met zijn dood." Het doopwater omgeeft den doopeling langs alle zijden; hij wordt van het eene element in het andere overgeplaatst. Aan dit uitwendig gebeuren beantwoordt een inwendige werkelijkheid; de doopeling wordt aan de zondige vleeschelijkheid onttrokken en in het lichaam van Christus, in de nieuwe menschheid ingelijfd. Deze eenheid van den Christen met

zijn Christus gaat zoo ver, dat Paulus schrijven durft: „Ik zelf leef niet meer, maar Christus leeft in mij" (Gal. 2, 20).

Deze leer van de inlijving van den mensch in Christus, belicht én zijn betrekking tot God, én de verhouding van de Christenen onder elkander. Eén met Christus worden wij kinderen van God, bezield door den heiligen Geest, en onderling lotsverbonden broeders.

Wat is nu dit levensprincipe, dit „nieuwe leven" in het Christendom?

Wij zeiden reeds dat het Christendom niet slechts een belijdenis of leer is, ook niet slechts een organisatie of cultuur, een zedelijke levensvorm. Christus heeft niet slechts nieuwe gedachten en nieuwe waarden naar voor gebracht, Hij heeft nieuwe menschen geschapen.

Het Christendom is voor alles een nieuw *zijn*. Het is een levend organisme, een lichaam bezield door het „nieuwe leven". Dit nieuwe leven mag echter weerom niet verstaan worden in louter ethischen zin, zooals wij bv. van den zondaar zeggen dat hij na zijn bekeering een „nieuw" leven begint. Het is oneindig veel meer dan een vroom beleven van Christus' leer; dat alles is alleen uiting van het nieuw leven. Het nieuw leven zelf is vóór alles in metaphysischen, ontologischen zin te verstaan. Het is een „consortium divinæ naturæ" (II Petr. 1, 3 en vv.), een deelname aan de natuur zelf van de Godheid. Door die deelname aan de goddelijke natuur wordt de mensch vergoddelijkt. Gansch de Christelijke heilseconomie kunnen wij dan ook samenvatten in dit kleine zinnetje van Augustinus: „God is mensch geworden opdat de mensch God worde."

In het Doopsel worden wij uit God geboren (Joan. 1, 13), en evenals wij bij onze geboorte naar het lichaam uit onze ouders, van hen het menschelijk leven ontvingen, zoo ontvangen wij bij onze geboorte uit God, van de Godheid het goddelijk leven. „Ziet hoe groote liefde God ons heeft bewezen, dat wij kinderen Gods genoemd worden en het in waarheid ook zijn" (I Joan. 3, 1). God, de onbegrensde, absolute volheid van het zijn en kennen en beminnen, deelt ons van zijn eigen leven mede.

De Schrift spreekt van den wijnstok en de ranken (Joan. 15): zooals het leven uit den wijnstok overstroomt in de ranken, en de ranken leven van het leven van den stam, zoo stroomt het leven

van Christus, onzen goddelijken stam, over in ons, de ranken, die door het Doopsel op Hem werden ingeënt. Zooals het lidmaat leeft van het leven van het lichaam, zoo leeft de Christen van het goddelijk leven van den Christus (I Cor. 12, 12-31).

Hier beroeren wij nu het diepste wezen van het Christendom: het is Jezus Christus zelf. Gods levensstroom is de menschheid binnengestroomd! De menschwording van het goddelijk Woord beteekent het overmachtig binnenstroomen van de Godheid in de menschheid. Christus is het groote geheim, het grondelooze mysterie, het oersacrament van het Christendom; God- en menschheid zijn in Hem één geworden in de allerinnigste eenheid van één persoon. De menschelijke natuur van den Christus is zelfstandig één met de Godheid, en de Godheid giet in haar den stroom van het totale leven zoo overvloedig over, dat die menschheid van Christus niet slechts geheiligd wordt, maar de heiligheid zelf is; niet alleen ontvangt zij den stroom van het weelderig goddelijk leven, zij wordt zelf de bronwel van alle leven in de schepping.

God is de zee van alle leven. Die levenszee wiegt en wentelt nu in Christus' menschheid, en uit die volheid hebben wij allen ontvangen (Joan. 1, 16). Die heilige menschheid van Christus is het mysterievol punt waar de maalstroom van het goddelijk leven doorbreekt, en zich een weg baant in de schepping; langs die zelfde menschheid kan de mensch ook weer de Godheid binnenstroomen.

Christus is een mysterie, en ieder Christen is een mysterie, het mysterie van den Christen is Christus zelf... Zooals de menschelijke natuur opgenomen werd door den goddelijken persoon en vervuld en gezalfd werd met het Aroma en den balsem der Godheid, zoo ook wordt de Christen, opgenomen in Christus' hooggheilige menschheid, doorstroomd en doorwerkt door Christus' goddelijk leven.

Alle leven wil zich ontwikkelen en nieuw leven wekken. God is de volheid van het leven en daarom ook de onbegrensde vruchtbaarheid. Zijn levensweelde stroomt over in Christus' menschheid, en de drang van dit welig godsleven is langs Christus' menschheid verder uit te stroomen in alle menschen.

„O afgrond van rijkdom en wijsheid en kennis van God!" De menschwording breidt zich uit en wordt, hoewel op een andere wijze, telkens weer verwezenlijkt en voortgezet in die menschen die als levend lidmaat werden ingelijfd in Christus. Evenals de

ranken leven van het sap dat welig opwelt uit den goeden stam, en overvloeit in hen, zoo leven zij van Christus' goddelijk leven, en God leeft in hen.

Als ledematen van Christus, allerinnigst met hem, ons Hoofd, verbonden, doorzinderd van Zijn levensstroom, worden wij deelachtig aan Zijn Zoonschap en Zijn erfgoed.

„Gansch het menschelijk geslacht is één solidaire gemeenschap, welke in haar geheel in den persoon van het Woord wordt opgenomen, wanneer één deel van haar in dezen persoon ingaat. Dit eerste deel wordt op een gansch bijzondere wijze met het Woord vereenigd, in de absolute eenheid van den persoon; het is per se en absoluut vleesch en lichaam van den Zoon Gods. Het is als de eersteling van de massa, het bevoordeeligde, geprivilegieerde deel er van; maar als eersteling treedt het niet buiten de continuïteit van het geslacht; in dit deel en door dit deel wordt de gansche massa door het Woord aangenomen. Het gansche geslacht wordt het lichaam, het vleesch van het Woord, niet enkel in figuurlijken zin, maar waarachtig en reëel, omdat eenerzijds de eenheid van het geslacht met de menschheid Christi, en anderzijds de eenheid van deze menschheid met den goddelijken persoon waarachtig en reëel is.

„Als lichaam van den persoon Christus, behoort het gansche geslacht dus aan Christus, alleen niet op zoo innige wijze, dat de persoonlijkheid der ledematen gansch zou opgaan in den persoon van het Woord, zooals dit voor de menschheid van Christus het geval was. De ledematen behouden hun persoonlijke zelfstandigheid. Zooals echter de geslachtseenheid blijft alhoewel elk der leden een persoonlijke zelfstandigheid bezit, zoo kunnen ook personen van het geslacht in een hoogeren persoon opgenomen worden, die op geheimzinnige wijze het geheele geslacht beheerscht. Zij kunnen met hun eigen persoonlijkheid door dien hoogeren persoon opgenomen, omvat en doordrongen worden, zoodat zij, in breederen zin, met haar één persoon vormen, zooals dit het geval werd met de van haar zelfstandigheid gansch beroofde oereigen menschheid van Christus.

„Het geslacht wordt in den regel het „mystieke lichaam" van Christus genoemd, de eigen menschheid van Christus „het reëele lichaam"; daarom ook noemt men de eenheid van het geslacht met Christus een mystieke eenheid, deze van zijn eigen lichaam met de goddelijke persoon een reëele eenheid. Deze benamingen

zijn zeker gerechtvaardigd, zij kunnen echter gemakkelijk misverstaan worden. „Mystiek" en „reëel" mogen hier niet tegenover elkaar gesteld worden als elkaar uitsluitende begrippen..." [93]

Een nominalistische dwaalleer is het aan de heiligmakende genade – het goddelijk leven in ons – alleen een moreele waarde toe te kennen, haar niet als bovennatuurlijke werkelijkheid te aanvaarden. De heiligmakende genade is werkelijk en formeel een deelname aan de goddelijke natuur als zoodanig, een deelname aan het goddelijk zijn, d.w.z. aan datgene wat God tot God maakt, het innerlijk goddelijk leven. Vergoddelijkt kan de mensch immers alleen hierdoor worden, dat God hem iets schenkt wat uitsluitend aan de Godheid van nature toekomt. Het gaat hier dus noodzakelijk om gaven die het wezen, de kracht en de aanspraken van gansch de schepping overtreffen, die alleen aan God, als God, eigen zijn [94].

Buiten het Christendom vindt men slechts moreele betrekkingen met God. Het Christendom alleen schept zijnsmatige, reëele, substantieele betrekkingen. Met de Grieksche Vaders kunnen wij deze zelfs „physisch" noemen, „wanneer wij hierdoor niet enkel het samengaan van twee dingen in één natuur verstaan, maar wel elke reëele verbinding, ook deze van twee dingen „secundum naturam" (non in naturam unam), waar het eene aan de natuur van het andere deelachtig, respectievelijk gelijk wordt." [95]

Wij *zijn* kinderen Gods en wij *zijn* deelachtig aan de goddelijke natuur. Het nieuw leven is het leven van God in ons, is deelname, langs Christus' menschheid om, aan het leven van de hooggheilige Drieëenheid. Langs de menschheid van Christus stroomt het leven van God in onze menschheid over. „Want, zooals de Vader in zichzelf het leven heeft, zoo gaf Hij ook aan den Zoon het leven in zichzelf te hebben" (Joan. 5, 26).

Met Christus begint een nieuwe menschheid. Hij is de stamvader, de Adam van een nieuw geslacht. Zooals wij van de eerste stamouders de zonde overerfden, zoo erven wij van Christus het heilig leven der Godheid. Christus is de roem van ons geslacht, het pand onzer vergoddelijking. „God zond zijn zoon, geboren uit de vrouw, opdat wij de genade van Zijn kindschap zouden beërven" (Gal. 4, 4). „Aan allen die Hem ontvingen, gaf Hij de macht Gods kinderen te worden: aan allen, die in Zijn naam gelooven, die niet uit bloed, noch uit den wil van vleesch of man, maar die uit God geboren zijn" (Joan. 1, 12, 13). De inlijving in

Christus schenkt den mensch een „goddelijke waardigheid die hem het recht geeft op de ‚vergoddelijking', d.i. op een met deze waardigheid aangepaste goddelijke verheerlijking van zijn natuur." [96]

De idee der vergoddelijking is de kernidee van het Christendom, rond haar wentelt dan ook de leer de kerkvaders.

Zoo lezen wij bij Athanasius: „Het Woord heeft het geschapen menschelijk lichaam aangenomen, om het als Schepper te hernieuwen, in zich te vergoddelijken... Hierom werd die verbinding voltrokken, opdat het (Woord) de goddelijke natuur zou vereenigen met de menschelijke natuur, om deze zoodoende het heil der vergoddelijking te verzekeren" (Tegen de Arianen II, 70). En bij Sint Leo: „De Zoon Gods kwam om het werk van den duivel te vernietigen en Hij verbond zich derwijze met ons, dat het neerdalen van de Godheid tot het menschelijke, tevens een verheffing van den mensch tot het goddelijke werd" (Sermo 7 de nativitate). Bij den zakelijken Sint Thomas: „Gods eeniggeboren Zoon, ons willende deelachtig maken aan Zijn Godheid, heeft onze natuur aangenomen, om de menschen tot goden te maken is Hij mensch geworden" (Officie van H. Sacramentsdag). Dezelfde gedachten bij Irenaeus en Augustinus: „Hierom is het Woord mensch geworden, opdat de mensch het Woord opnemend en de genade van het kindschap ontvangend, Kind van God zou worden... Hij is in zijn onmetelijke liefde geworden wat wij zijn, om ons te maken wat Hij zelf is" (Praef. ad lib. 5 adv. Haer.). De zalving der Godheid stroomt hierom op ons neer, „omdat Christus, ons opnemend in Zijn lichaam, ons gemaakt heeft tot Zijn ledematen, opdat ook wij in Hem zouden gezalfd zijn" (In Psalm. 26).

„Nu kunnen wij eenigszins de wezenlijke beteekenis van de menschwording voor het menschengeslacht overschouwen. Door den God-mensch, het hoofd der menschheid, woont, gelijk in Hem zelf, zoo ook in gansch het geslacht, de volheid der Godheid, die gansch het geslacht verheft en vergoddelijkt. De volheid der Godheid is de zalfolie waarmede het hoofd van het geslacht in zijn menschheid gezalfd wordt als Zoon van God, om ook als mensch goddelijke kracht en waardigheid te bezitten en God als zijn Vader te verheerlijken. Door deze zalving is Hij „de" gezalfde, de Christus. Maar daarom moeten alle ledematen van dit hoofd, die met het hoofd één levend lichaam uitmaken, met Hem één gezalfde zijn; de zalving van de Godheid moet van het hoofd

over al de ledematen neervloeien, opdat ook zij met goddelijke kracht en waardigheid vervuld, in de eenheid met het hoofd worden wat het hoofd is, een koninklijk priesterdom: koningen, die met en in Christus aan de koninklijke heerlijkheid en zaligheid van God deelnemen als Zijn kinderen; priesters, die krachtens een goddelijke wijding aandeel hebben aan het verheven priesterschap van den Zoon van God..." [97]

„Eritis sicut dii - gij zult zijn als goden" (Gen. 3, 5). Dat motto van de afvallige menschheid werd nu in waarheid de hoogste bestemming die God den mensch heeft toebedacht. Dat én zondeval én verlossing zich aanbieden als vergoddelijking, laat beter dan wat ook den elementairen wezensdrang en de diepste behoefte van den mensch bevroeden. „Als er een God was, hoe hield ik het uit geen God te zijn?" Er is een God, en inderdaad, wij houden het niet uit geen goden te zijn. Aan dien kreet van Nietzsche, die uit de diepste gronden van de eeuwige menschenziel opslaat, beantwoordt het Christendom als de vervulling op de onvervuldheid. Dat ons einddoel niets minder is dan de vergoddelijking, is gemakkelijk te achterhalen. Dat de weg hiertoe er geene is van zelfhandhaving en zelfvergoding, maar wel van zelfverloochening en offer, dat leert de oude en dagelijksche – meestal tragische – ondervinding en de leer en het leven van Hem die God is en mensch werd „opdat gij van een mensch zoudt leeren hoe de mensch tot God wordt" (Clemens van Alexandrië). Het steeds opnieuw herhaalde pogen van den mensch om eigenmachtig, niettegenstaande zijn patente ontoereikendheid, het goddelijke te veroveren – voertwoekerende erfzonde! – moet onvermijdelijk telkens weer uitloopen in het pessimisme, en dat beteekent het sterven van het leven.

*

Dit is dan de christelijke Anthropologie: God de Schepper, de mensch zijn heerlijk kunstwerk, geschapen naar zijn beeld en gelijkenis. Die heerlijke mensch, met al zijn verdere natuurlijke mogelijkheden, wordt in Christus, den God-mensch, ingelijfd, en deelt in Zijn goddelijk Zoonschap. Opgegaan in Hem Die zeggen durfde dat Hij het leven zelf was, wordt het kortstondig en vergankelijk menschenleven gekroond en bevrucht met onsterfelijkheid. Ook het lichaam, in Zijn schoot ontslapen, ligt er als een gezonde graankorrel in warm-weeke aarde; ook dit „lichaam des

doods" ontkiemt er tot rijker volheid, en zal schooner dan ooit heroprijzen in onvergankelijkheid, de verrezen menschen zullen voor eeuwig heerschen, als koningen op een hernieuwde aarde.

Het Christendom beaamt alle lichamelijk leven, „niets hebt gij gehaat van alles wat Gij hebt geschapen" (Wijsheid 9, 25). Het leven der genade — het goddelijk leven waarmede het menschelijk leven wordt bevrucht — is volstrekt niet de vijand van het lichamelijke, het is zijn vriend, verlosser en heiligmaker, het is de oorzaak van zijn verheerlijking, het onderpand van zijn verrijzenis en onsterfelijkheid.

Christus heeft de stof niet gevloekt, Hij heeft haar gekoesterd in zijn eigen fijne lichaam. Want dat is het geheim van Christus, niet dat Hij God is, maar dat Hij God-mensch is. Het wonder en het ongelooflijke ligt niet hierin, dat de heerlijkheid Gods glansde van Christus' aanschijn, maar dat God werkelijk mensch werd, dat Hij, God, in de gestalte, in het vleesch van een mensch verscheen.

„Het feit, dat Christus volledig en geheel mensch is, dat Hij, bij alle wezensverband met God niet slechts een menschelijk lichaam, maar ook een zuiver menschelijke ziel, een zuiver menschelijk bewustzijn, een zuiver menschelijken wil, een zuiver menschelijk gevoelsleven had, dat Hij in den vollen en waren zin als een van ons werd, is even gewichtig als het andere feit, dat deze mensch God is. Ja, goed gezien, ontvangt het woord van de godheid van Christus pas van dit andere woord: Christus is volledig mensch, zijn specifiek christelijken inhoud, zijn wezenlijk onderscheid van alle heidensche apotheosen en verlosser-godheden. Ook aan het verlichte heidendom was het geloof niet vreemd in een de schepping bezielend goddelijk „woord". Ja, ook het geloof, dat de godheid zich kon openbaren in zichtbare gestalte, in de gedaante van een mensch, leeft niet zelden in de heidensche mythologieën. Maar in al deze heidensche menschwordingen verliest het zuiver menschelijke zijn eigen beteekenis en zijn eigen waarde. Het wordt wezenloos omhulsel, schijngestalte van het goddelijke. Het Doketisme zit al deze mythologieën in het bloed. Heel anders het geheim van de menschwording in het Christendom. Hier is de menschheid van Christus geen loutere schijn. Zij staat ook niet in dienst van een zichtbaarmaking van het goddelijke, zij is niet alleen de aanschouwelijke gestalte, waarin de godheid ons tegemoettreedt, het zichtbare punt waar het godde-

lijke opvlamt. De menschheid van Christus heeft veeleer haar eigen zelfstandigen inhoud en haar eigen zelfstandige functie. Juist in het aparte van haar menschheid is zij de weg, het middel, het sacrament door hetwelk God ons nadert en verlost. In heel de vergelijkende godsdienstgeschiedenis hebben wij niets, dat lijkt op deze oude christelijke leer van de heilsbeteekenis der menschheid van Christus. Het verlosserschap van Christus ligt hierin besloten, dat Hij, die bij God was, nu ook volle en gansche mensch werd en in en door die menschheid de bron is van allen zegen.

„Goed gezien ligt de plaats van de christelijke belangstelling hier beneden niet in de sfeer der godheid, niet alleen in het Woord, dat vóór den tijd was, maar in den mensch Jezus-Christus, die door en krachtens zijn wezensverband met de godheid, door zijn sterven en verrijzen onze middelaar, onze verlosser, onze heiland is geworden." [98]

„Caro cardo salutis" zegt Tertulliaan terecht, het vleesch is de sluitsteen, het draagpunt van het heilswerk. Christus heeft het vleesch doen zegevieren over den dood, het natuurlijk einde van alle vleesch; in Hem werd de stof, ons vleesch, vergoddelijkt en opgevoerd tot den godstroon waar het zetelt en heerscht aan de rechterzijde des Vaders voor alle eeuwigheid.

Staan wij hier niet voor de allerhoogste sublimatie van onze stoffelijke natuur? De eerste reflex bij het aanhooren van zulk een leer is wellicht het vermoeden dat wij hier met een verfijnd materialisme te doen hebben: een overbeklemtoning van de stof. God neemt een stoffelijk lichaam aan, vleesch en bloed. Dit vleesch wordt geslacht, dit bloed wordt vergoten op het altaar van het kruis, maar het overwint den dood en verrijst met de schittering der onsterfelijkheid omgloord. Door dit goddelijk vleesch en bloed stroomt het heil de menschheid binnen; ingeënt op den God-mensch, lidmaat geworden van zijn lichaam, gevoed met zijn vleesch en bloed, deelen wij in zijn godheid. De nieuwe stam, het hoofd der nieuwe menschheid, óns vleesch en óns bloed zetelt boven de cherubijnen en wordt door de hoogste geesten aanbeden... Een opgang en een hoogvlucht en een triomf is het van het zinnelijk-lichamelijke, een geweldige apotheose van het vleesch, die ons onthutst doet achteruitdeinzen en grijpen doet naar kleiner werkelijkheden...

Zoo hebben onze meesters den Christus geschouwd. Met den

sterken gloed van ons warmbloedig en spontaan, natuurblij leven, hebben zij ons de malsche tonen en de zachte, weelderig-warme welvingen van dit godmenschelijk vleesch geopenbaard. En kinderlijk-verheugd heeft ons kleurenblij volk dat bloeiend vleesch gezoend... Hier ligt wel de diepe eigenheid van onze Dietsche vroomheid: onze mystiek en onze schoonheid zingen het innig openruischend lied van Christus' schoone menschheid, „amor carnis Christi". Ruusbroec spreekt van een „sinlichheit in den gheest". Bij ander volkeren leeft wellicht in kunst en vroomheid een ander Christusbeeld, wellicht zien zij den Heer meer dan wij in het glorieuze schitteren van zijn goddelijk licht, de „majestas Domini" straalt in het donker van hun basilieken; wij echter zien Hem eerst en meest in het blij glanzen van zijn „dulcis humanitas", van zijn weelderig-blij menschzijn... Het oude Augustinuswoord: „Per Christum hominem ad Christum Deum: langs Christus' menschheid op naar Christus' Godheid" is het leitmotiv van de Germaansche, en zeker van alle Dietsche vroomheid.

Ieder volk en ieder tijd schept zich een eigen Christusbeeld. Elk dier beelden heeft zijn eigen uitgesproken karakter, doordat elk hunner één bepaalden trek van de Christusfiguur scherper dan de andere omlijnt en belicht. In een korte inleiding bij een reeks afbeeldingen van den Christus schrijft de kunsthistoricus Dr. Heinrich Lützeler[99]. „Eerst in den kring van de volkeren wordt de Christusbeeltenis innerlijk afgerond, krijgt zij haar volheid en rijpheid. Italië omkleedt Christus' gelaat met een heldere, vergeestelijkte schoonheid; in den blik en in de houding van het hoofd drukt het een gebaar uit, dat in de voorchristelijke kunst onmogelijk was: den rijkdom van goddelijke liefde. Daarbij toont het de bizondere gave te bezitten om uit het natuurlijk schoon grootheid en eerbiedwekkende kalmte van verschijning te ontwikkelen, een majesteit, die niettemin binnen het bereik van de menschen blijft. De Nederlandsche kunst zoekt de scherpe karakteristiek van het psychische, zij schildert de beulen rondom Christus in hun gansche verdierlijkte boosheid, maar verwijlt met dezelfde kracht ook bij het innig geluksgevoel, b.v. van de nabijheid van God, mensch en engel op het tafereel van de communie-uitreiking van Justus van Gent, waar het mysterie zich afspeelt in een dramatische spanning. Dagelijksch leven en geheim raken elkander wonderbaar in de Emmausvoorstelling van Jan Vermeer van Delft... De Duitsche kunst geeft in de vroege

en hooge Middeleeuwen de voorkeur aan Christus den Koning. Zij tooit Hem met de kroon en stelt Hem bij alle lijden voor in een rustig-sterke houding. Machtig en groot hangt Hij aan 't kruis, Hij is de heldhaftige, dien ook een wereld van zonde niet heeft vermogen te breken. In tegenstelling tot de Italiaansche kunst is de Duitsche minder op schoonheid en natuurgetrouwheid gericht dan wel op het voor de zinnen onvatbare, hetzij zij de innige verhouding van de ziel tot God ofwel het metaphysisch geweldige van Christus' Godheid tracht weer te geven. Ook de Fransche kunst streeft in de middeleeuwen met alle macht en met heiligen ijver naar de uitbeelding van den verheven Christus. Maar in levend verband staande met de antieke erfenis, is zij er steeds op uit om tevens het groote aan het welluidende, gespannen geestelijkheid aan een harmonisch edele en heldere verschijning te koppelen. Uit dit streven wordt in de Gothiek de „beau Dieu" geboren. Welk een afgrond nu scheidt deze en gelijkaardige figuren van de Spaansche kunst! Deze staat evenzeer onder de macht van het mysterie als van de brutale werkelijkheid. De Spaansche kunst legt zich met voorliefde toe op de voorstelling der passie. Onvervaard stelt zij ons Christus' lijden voor oogen, met al het realisme van bloedige striemen, gebroken oogen, open mond, het schriftuurwoord indachtig, dat Hij zichzelf vernietigde en knechtsgestalte aannam."

Het is een heerlijk-rijke galerij welke de volkeren voor den Godmensch hebben opgericht en toch vinden wij er niet *het* Christusbeeld dat volmaakt af en volledig is. De Christus vereenigt in zich alle spanningen en tegenstellingen om ze in zijn allesomvattende persoonlijkheid te overbruggen en tot evenwicht te brengen. De kunst der volkeren versaagt voor het Christusbeeld, zij kan het niet in al zijn veelzijdigheid overweldigen, ieder kiest wat aan zijn eigen aanleg, verlangen en liefde het meest beantwoordt. Zoo helpen alle volkeren en tijden, elk met eigen middelen en volgens eigen geaardheid, mede aan het boetseeren van de veelzijdige en rijke Christusfiguur. Het is duidelijk dat al die verschillende opvattingen juist en goed zijn in zoover zij één aspect van de groote en veelzijdige werkelijkheid die Christus is, weergeven; zij zijn onjuist en verkeerd zoodra zij de vele andere aspecten positief willen uitsluiten. Christus is als de spiegel waarin ieder volk bij voorkeur zijn eigen schoone wezenstrekken naspeurt, waar ieder tijd zijn eigen idealen in

bewondert. Ook daarom is Christus van alle volkeren en van alle tijden, omdat Hij de schoonheid en de verzuchtingen van alle volkeren en van alle tijden in zich draagt. Zoo schrijdt de Christusgestalte door de eeuwen en door de natiën: altijd dezelfde en altijd weer anders, „alles voor allen". Hoe meer volkeren den schoot der Kerk binnentreden, hoe rijker en harmonischer, hoe algemeener, hoe katholieker zij wordt. „Katholiek" beteekent immers allesomvattend, niet enkel extensief, over alle landen en natiën uitgebreid, maar ook intensief, alle waarheid, alle goedheid, alle schoonheid in kiem in zich dragend en uitdragend. Eerst die intensieve katholiciteit maakt de extensieve, het opnemen van alle volkeren en geestestypen mogelijk. Ieder volk is door het beleven van eigen aard en aanleg een nieuwe openbaring van den al-schoonen Christus.

*

De menschen kunnen echter het Christusbeeld ook misvormen; dat doen zij wanneer zij het Christendom bevlekken en ontaarden met hun eigen levensarmoede, hun dwalingen en gebreken. Een typisch voorbeeld van zoo'n misvorming is het al te goed gekende beeld van den natuurvijandigen Christus.

Binnen het Christendom heeft zich reeds van de vroegste tijden af een pessimistische strooming weten te voeden die, onder een valsch beroep op de leer van Christus en het dogma der erfzonde, telkens weer de menschelijke natuur als radicaal bedorven, en alle natuurlijk streven van den mensch als goddeloos en zondig brandmerkte.

„Wanneer het Christendom rond het einde der tweede eeuw de hellenistische geesteswereld gaat veroveren, kwam het daar in aanraking met een tijdgeest die door Platoon's volgelingen scherp antizinnelijk en lichaamsvijandig getint werd. Wat was er natuurlijker, dan dat deze wereld Christus en gansch het Christendom lichaamsvijandig ging opvatten? dat zij al de verheven uitspraken van den Heer over het kruisdragen en de zelfverloochening in dien zin lazen en verstonden, als moest de volgeling van Jezus zijn lichaam als een onnatuurlijk, tegennatuurlijk wezen verachten, als kwam het er op aan het menschelijk lichaam als een „kleed van schande" te mishandelen, en alle lichamelijk verlangen en zinnelijk streven, alle bloedvolle leven niet slechts te beheerschen maar te dooden. Wij weten hoe deze grove mis-

vorming van de geestelijke gestalte van Jezus de ethica van Tatiaan en Tertulliaan ontsierde, hoe zij later, onder den invloed van het Neo-Platonisme ook in vrome kerkelijke middens en niet in het minst in het Syrisch-Egyptisch monnikendom binnendrong en zelfs nog den jongen Augustinus verontrustte. Bijzonder sterk werkte deze misvorming van het Christusbeeld buiten de Kerk. Er ontstond een ongehoord breede en diepe lichaams- en levensvijandige beweging, het Gnosticisme. Tot in de Middeleeuwen toe stroomde deze beweging, met Manicheïsche elementen vermengd, ondergronds voort in de secten der Albigenzen en Katharen. Vanwege de Kerk moest het tot zeer harde maatregelen komen om de rechten van het lichaam te beveiligen, en de cultuur van het Avondland te redden voor de overdrijvingen van deze verderfelijke geestesleer."[100]

Afgezien echter van zulke grootscheepsche geestesbewegingen, vinden wij binnen de Kerk toch nog altijd christelijke opvoeders en asceten, die, zonder de geringste bewuste opstandigheid tegen de zuivere christelijke leer over de menschelijke natuur, toch gansch hun opvoedingssysteem en hun ascese laten beïnvloeden door de onverantwoordelijke verkeerde opvatting die in ieder natuurdrang den duivel ontdekt en bestrijdt. Bijzonder in onzen tijd van terugkeer naar de natuur, is zoo'n handelwijze ongemeen aanstootelijk en onverstandig. De houding van het Christendom tegenover de natuur gaat men immers niet opzoeken in dogmatische verhandelingen, men leert ze kennen uit de alledaagsche opvattingen en practische beleving van de Christenen. De Christenen zijn de eenige bijbel waarin onze wereld nog leest. „Ziet hoe verlost zij er uitzien, die verlosten!" roept Nietzsche. Niets is dan ook begrijpelijker dan dat men het Christendom in naam van de gewettigde levensblijheid en het natuurgetrouw leven onvoorwaardelijk ziet bekampen. Hoe kunnen wij verlangen dat anderen de zuivere leer der Kerk over de natuur kennen, als wij zelf in ons dagelijksch leven en onze dagelijksche denkwijze die leer miskennen, ontzenuwen en verkrachten?

Wij ondervinden het iederen dag, er heerscht een zekere wanorde in onze menschelijke natuur, maar mogen wij daarom het lichaam zelf als zondig bestempelen? Zoo komen wij ertoe het prude als kuischheid, en ziekelijke scrupulositeit als christelijke volmaaktheid te beschouwen. Het lichaam zien wij veeleer aan als den slaaf van den geest dan wel als den tempel van den hei-

ligen Geest. Wij denken en handelen precies alsof Christus ons vroeg de ziel met het lichaam te betalen, alsof Hij alleen voor de ziel en niet voor den ganschen mensch gestorven ware.

Geen wonder dat de reactie van het sterke levensgevoel tegen onze al te dikwijls manke en gewrongen houding t.o.v. de natuur op haar beurt overdrijft. Het dogma der erfzonde waarin men de kern van die vermeende natuurvijandige houding van het Christendom ziet, wordt dan ook fanatiek bekampt. In plaats echter van te streven naar een klaar en objectief inzicht van het feit der erfzonde, vindt men het eenvoudiger deze eenvoudigweg te loochenen... Deze oplossing is toch wat al te simplistisch. Men kan er vandaag in slagen zich met veel moeite wijs te maken dat het met den mensch in orde is, morgen zal men het toch weeral niet meer gelooven. Immers, „niets is zoo eerbiedwaardig als een feit" zegt de zakelijke Engelschman. „De moderne meesters der wetenschap zijn zeer doordrongen van de noodzakelijkheid, ieder onderzoek te beginnen met een feit. De oude meesters van den godsdienst waren precies evenzeer doordrongen van die noodzakelijkheid. Zij begonnen met het feit der zonde – een feit zoo nuchter als aardappelen. Of iemand al of niet afgewasschen kon worden in miraculeus water, er was in ieder geval geen twijfel aan, dat hij schoongewasschen diende te worden. In onze dagen is men begonnen, niet met het loochenen van het hooglijk betwistbare water, maar met het ontkennen van het onbetwistbare vuil. Men gaat de erfzonde betwisten, die nu juist het eenige punt der Christelijke theologie is, dat werkelijk bewezen kan worden... Als het waar is (wat stellig het geval is), dat iemand een uitgezocht genot kan hebben in het levend villen van een kat, dan kan de religieuze wijsgeer slechts één van de twee gevoltrekkingen maken: hij moet ofwel het bestaan van God loochenen, zooals alle godloochenaars doen, of hij moet de actueele unie tusschen God en den mensch loochenen, zooals alle Christenen doen. De nieuwerwetsche theologen schijnen het 'n zeer rationeele oplossing te vinden, de kat te loochenen." [101]

De menschelijke natuur is zwak, en zij blijft het ook bij hen die de erkenning van die zwakheid afzweren voor een heroïek heidendom. Dit naïeve optimisme houdt geen stand voor de evidente ondervinding van ieder dag: iedereen stelt het bij zichzelf vast wat Paulus, de oude wijsheid samenvattend, nuchter en zakelijk formuleert: ik doe niet het goede dat ik wil, maar ik doe het

booze dat ik haat. In plaats van de natuur de wet van den geest op te leggen, gaat de ziel in de wereld der driften op.

„De natuur is ten eenenmale bereid om den geest te gehoorzamen, zooals het paard den knappen en zekeren ruiter gewillig gehoorzaamt. De natuur is er op ingericht, dat het lager en eenvoudiger leven zich aan het hooger leven ondergeschikt voelt. Maar de menschenziel loopt soms heimelijk tot den vijand over, in plaats van haar vast en kordaat de wet des geestes voor te houden. En eerst dit verraad in het diepste der ziel is het, dat aan den natuurwil de overmacht verschaft. De zetel van 't kwaad bevindt zich dus niet in de natuur maar in de ziel zelf. De knol wil wel, maar de ruiter wil niet; zijn wil is verdeeld; dat speurt al dadelijk de natuur, en zij wordt geschokt in de haar door God opgelegde gehoorzaamheid." [102]

De ziel wil wel naar boven, maar zij wil ook naar beneden, zoo raakt zij heel en al verward in haar behoeften, en gebruikt daarvoor al haar krachten en gaven. In deze diepgewortelde, raadselachtige neiging van de ziel tot afvalligheid ziet het Christendom de overgeërfde gevolgen van den val der stamouders.

Die wanorde in den mensch is er, en men zal er nooit in slagen haar volledig te loochenen. Ook het vitalisme moet haar aanvaarden, maar, voor zoover het dit doet, stelt het de zaak echter gansch anders voor. De mensch is niet in de eerste plaats geestelijk maar wel stoffelijk: zijn levensdoel is dus slechts bijkomstig geestelijk en hoofdzakelijk „vitaal": terugkeer tot den cosmischen, magischen nacht van den bewusteloozen levensroes. En hier is niet langer het ongelouterd menschelijk instinctenleven maar wel de menschelijke geest de spelbreker. Men spreekt niet meer over een opstand van het lichaam tegen den geest, maar wel van den geest tegen het lichaam.

Wie ten strijde trekt, moet eerst goed weten welke vijanden hij te bekampen of welke waarden hij te verdedigen heeft. Men moet geen open deuren inbeuken, maar ook geen ingebeeld christelijke stellingen verdedigen. Daarom zal een klare, verantwoorde uiteenzetting van het door onze natuurblijde eeuw zoo omstreden dogma der erfzonde voor beide kampen wel dienstig zijn. Die gewenschte verklaring gaan wij nergens beter zoeken dan bij Karl Adam, den koninklijken theoloog, wiens naam als een symbool werd van het doorleefde denken en het doordachte leven:

„Onze aarde is heden nog besmet met deze breuk van trouw,

waardoor onze menschheid zich vol hoogmoed oprichtte om aan zijn Schepper de gehoorzaamheid te weigeren. In den leugenachtigen waan van haar onafhankelijkheid heeft de menschheid haar eigen ik willen vergoddelijken. Uit den vergiftigden schoot van deze zelfvergoding baarde zij maar steeds zonde op zonde, leed op leed en dood op dood. De schaduw van wat niet moest gebeuren, van de zonde en van Gods toorn, ligt op dit menschdom. Het is in zijn eigen wezen vervallen, uit zijn oorspronkelijke levens- en liefdegemeenschap met den levenden God verbannen. Daarom is het op zichzelf teruggezakt, en met duizend boeien aan de machten der aarde gebonden. Niet zoo heeft Gods wijsheid en goedheid den mensch in den beginne gewild, niet zoo, dat zijn geest het niet-geestelijke zou dienen en tot stof verworden. De louter natuurlijke mensch, die op zijn eigen krachten moet bouwen, is niet de gansche, de geheele, de volledige mensch. Wat God wilde en wat Hij ook verwezenlijkte toen Hij in den beginne den mensch schiep, was, dat deze over alle grenzen van de geschapen natuur heen tot in de oneindige ruimten Gods zou opstijgen en zou deelhebben aan het onvergankelijk leven van God zelf.

„Van hieruit gezien wordt alles duidelijk: als de Christen, als de Katholiek van erfschuld en verlossing, van een „gevallen" en „herstelde" natuur spreekt, bedoelt hij dat niet in biologischen zin. Hij beweert niet dat onze aangeboren oorspronkelijke menschelijke natuur in de kern van haar wezen zou vernield en bedorven zijn, en aldus niet meer of niet meer voldoende de onuitputtelijke bron van frisch opborrelend leven, het onvergankelijk oermeer van al de rijke krachtstroomen kon zijn, die van het menschelijk wezen uit over de aarde zijn gevloeid. Het behoort integendeel tot het katholiek geloof, dat de menschelijke natuur in haar kern, in haar diepste wezen door de erfschuld niet werd aangetast. Zooals wij reeds bewezen, is juist deze ongeschondenheid van zijn, denken en willen de onontbeerlijke voorwaarde voor onze verlossing. Want hoe gezonder en hoe volmaakter de menschelijke krachten zijn, waardoor Christus' genademacht zich uitwerkt, hoe vruchtbaarder en hoe omvattender deze laatste in ons zal zijn. Het christelijk dogma van de oer- en erfschuld beteekent alleen, dat de natuur, die voor en na de zonde physisch onverminkt was, in haar *bovenaardsche* en *bovennatuurlijke* betrekkingen, in haar geheimvollen achtergrond ver-

dorven is. Sedert Adam's zonde geraakte onze natuur in een verkeerde betrekking tot haar Schepper en Heer. Deze verkeerde verhouding echter werkte in op onze natuurvermogens, op ons kennen, willen en voelen. Deze vermogens werden hoe langer hoe meer verlamd en ontwricht in hun richting naar God, in hun godsdienstige verrichtingen, in hun vrije toeneiging en hun zin voor het heilige en het goddelijke, en werden meer en meer meegesleept en onderworpen aan de stof. Aldus gezien beteekent Verlossing niet een soort mystiek „repareeren" van ons natuurlijk wezen, een hemelsch lapwerk dat een verloren stuk natuur moet vervangen. Verlossing zegt bovennatuur, een gebeurtenis die boven ons natuurlijk wezen, omwille van Christus, door Gods Barmhartigheid volbracht wordt, een opgehaald worden uit de sfeer van den goddelijken toorn en een weerom opgenomen worden in de sfeer van goddelijk leven en goddelijke liefde. Verlost worden is: levend worden in God door Christus, onzen Heer.

„Zoo kan, ernstig genomen, van een vernederende of demoraliseerende werking van de christelijke leer over de erfzonde en de verlossing geen spraak zijn. Het gaat hier niet om de natuur, maar om de bovennatuur. Zelfs daar, waar de oer- en erfzonde haar duister werk volbrengt, vernietigt zij nooit de natuur in zich zelf, maar alleen in haar samenhang met de bovennatuur. Daar nochtans, waar de schuld gedelgd en de mensch verlost wordt, is het juist de bovennatuur, die aan onze menschelijke natuur haar voleinding en omvorming, haar wijding, de hoogste verwezenlijking schenkt van een bestemming die zij nooit had durven vermoeden."[103]

Onze natuur is inderdaad zoo aangelegd, dat zij haar eigen doel slechts bereikt in de richting van het bovennatuurlijke. Volgens het scheppingsplan van God is de natuur op de bovennatuur afgericht en wel zoodanig dat de natuur dan alleen harmonisch uitgroeit en volledig zichzelf wordt, wanneer zij de bovennatuur niet uitsluit en tegenwerkt. „Neem het bovennatuurlijke weg, en wat overblijft is het onnatuurlijke", zegt Chesterton, en verder, „de materieele levensbelangen worden het best bevorderd door menschen die het meest het materialisme verketteren." Hij illustreert – en bewijst – dat weer op zijn manier: „Daar waar de moeders nog iets meer zijn dan zoogdieren, is de eenige plaats waar zij nog zoogdieren zijn. Daarom is het dat de mensch naar

iets goddelijks heeft gezocht om iets menschelijks te beschermen" (The Superstition of Divorce).

Er is geen zijnsmatig-gefundeerde vijandschap tusschen de natuurlijke en de bovennatuurlijke orde, enkel maar een psychologisch-ethische. In zijn diepste wezensgronden is het aardsche op het bovenaardsche afgestemd. „Nu immers bestaat de natuurlijke mensch en de hem aangepaste natuurlijke wereldordening niet voor zichzelf. Hij kan zijn natuurlijk doel nooit en nergens als bloote natuurlijkheid verwezenlijken, wijl hij, en in hem de „natuur", opgenomen is in het hooger zijns- en levensprincipe der genadeorde. Zoo noodwendig en onafwendbaar zijn natuur en genade door den openbarenden God op elkaar afgestemd, dat ieder goede daad van den natuurlijken mensch noodzakelijk in de richting ligt van de genade, en omgekeerd, dat alle handelen dat tegen de genade indruischt, niet enkel zonde maar tevens ook een „Verkümmerung" van den natuurlijken mensch is"[104].

De natuur werd door God geordend met het oog op de bovennatuur; met een vreugdevol en jubelend „ja" ontvangt zij de genade die zich in haar schoot neerlaat, onder den kus der genade bloeit de natuur in schoonheid open, dan pas wordt zij zichzelf en bereikt zij volledig haar einddoel. Geen enkele philosophie of godsdienst zegt zoo'n koen en belist „ja" tot de materie, tot de natuur, als het Christendom. Hemel en aarde staan niet zoover van elkaar als wij gewoonlijk denken. Daar het Christendom de godsdienst der glorie is, neemt het vanzelfsprekend al het natuurlijk gezonde en sterke, alle vreugde en schoonheid in zich op. Het heimwee naar het licht dat zoo diep in de Germaansche ziel geborgen ligt, vindt slechts in het christelijk heiligheidsideaal, in de opname in het glorieuze lichaam van den eeuwig heerschenden Kyrios zijn laatste en volledige bevrediging.

*

De centrale gedachte van het Christendom is dan niet de vlucht uit het lichamelijke naar het geestelijke. Het gaat er niet om den geest alleen, maar wel om de ware eenheid tusschen geest en lichaam, om het harmonisch samengroeien van logos en bios. „Het ligt in het wezen van het Christendom – een godmenschelijke instelling – dat het niet enkel zielen maar menschen redt. Het mysterie van Jezus Christus bestaat niet enkel hierin dat

een mensch waarlijk God is (daarvan hadden de oude heidensche mythologen ook wel gedroomd), maar het bestaat ook hierin dat God waarlijk en wezenlijk mensch werd. Het echte Christendom neemt den mensch niet bij den top van zijn ziel om hem weg te heffen uit de wereld naar God toe; het neemt den heelen mensch, met alles wat er menschelijks aan hem vast zit, om hem te vereeuwigen in den tijd."[105]

Het ongezond camoufleeren van het lagere voor het hoogere, de scheiding van het zinnelijke en het geestelijke, heeft geen geringe schuld aan de scheiding van godsdienst en leven, van Kerk en volk, van hemel en aarde, waaronder wij thans lijden.

Zooals een plant haar voedsel en haar leven uit de aarde haalt, zoo put het geestesleven kracht en gloed uit het weelderig zinnenleven. Daarom mag onze geest nooit uit zijn zinnelijken moedergrond losgerukt en nog minder ermede in tegenstelling gebracht worden. Alhoewel wezenlijk van het lichamelijke onderscheiden, toch is het geestelijke, zoolang de ziel met het lichaam verbonden blijft, onrechtstreeks en middellijk afhankelijk van het lichaam. Het geestesleven van den mensch loopt immers als het ware in de bedding van het vitale; zonder zich in elkaar te verliezen, zijn zij toch zeer innig vervlochten, zij doordringen en beïnvloeden elkaar. „De stem van het bloed kan ook een stem zijn van God. De waarde van het menschelijk bloed en zijn mysterie ligt hierin: dat het leven draagt en gedragen wordt door de ziel. Dat het niet enkel een vehikel is van materieele lichamelijke eigenschappen, maar ook subtiel instrument van hoogere zedelijke, geestelijke en cultureele werkdadigheid."[106] „Geest en ziel in bloed en veez'len kruipen, als water in den grond..." En de heilige Schrift zelf getuigt: „Anima est in sanguine — daar zit ziel in het bloed."

„De heilige hoeft zijn natuur, namelijk datgene wat zijn mensch-zijn uitmaakt, niet te verloochenen of te dooden. De genade verkracht de natuur niet, en dat nog het minst in haar hoogste uitwerkingen. Zij maakt van den heilige geen schema. De heilige bewaart zijn temperament, zijn neigingen en zijn aanleg, ook als heilige. Hij zoekt slechts al het onedele, namelijk het onnatuurlijke en ongoddelijke, dat zich voor de genadewerking als een hinderpaal in den weg stelt, uit zijn natuur buiten te sluiten. Niet het buitengewone in den zin van het buitennatuurlijke maakt den heilige. Buitengewoon is enkel de trouw in het vervul-

len van zijn roeping, zijn liefde tot God en de menschen... De beoefening der standsdeugden: nuchterheid, zelfbeheersching en de trouwe leiding van de familie voor de mannen; zorg voor de huisgenooten, liefdediensten aan de vreemdelingen en de vervulling van alle moederplichten voor de vrouwen, zijn volgens Sint Paulus de weg tot de heiligheid. Het godsdienstig ideaal gaat niet langs het zedelijk ideaal om, maar sluit het in... De heilige is niet een wezen zonder vleesch en bloed, zonder geschiedenis en innerlijke ontwikkeling, zonder strijd en problemen, zoo ongeveer een wezen uit een andere wereld; volledige heiligheid stelt veeleer volledige menschelijkheid voorop, en eerst volledige menschelijkheid is heelemaal geschikt voor den opbloei der heiligheid." [107]

Ons Christendom mag niet iets naast het leven zijn, en omgekeerd mag het leven niet iets zelfstandigs zijn naast het Christendom. Het beleven van den godsdienst kan immers slechts geschieden door concrete, levende menschen. De algemeene mensch bestaat niet in de werkelijkheid, alleen de door volk en aard bepaalde mensch bestaat, en ontvangt en belichaamt en beleeft den godsdienst.

Het schoonste onder al het schoone waar een volk op roemen kan, is dan ook de heilige, gesproten uit eigen stam; de heilige immers is de zuiverste vertolking van zijn rijkste innerlijkheid. Een zelfbewust en levend volk mint dan ook zijn heiligen met de onstuimige en wijdingsvolle liefde waarmede het zichzelf bemint. In de glorie van zijn heiligen immers ziet het volk zijn eigen schoonste innerlijkheid tot volle rijpheid opengebloeid, de hoogste mogelijkheden van zijn volkswezen verwezenlijkt. Evenals de ware kunstenaar staat de heilige vastgeworteld in zijn volk. Uit dien rijken bodem van het volkswezen trekt hij de oerkrachten die hij besnoeien en veredelen zal tot klare vormen en lichtende harmonie. De diepste schoonheid van een volk straalt uit zijn heiligen, de schoonheid van den heilige straalt neer over zijn volk. Weledele stam die zulke bloesems teelt...

Dit is dan het opzet van het Christendom: de gave eenheid van geest en leven, de harmonie van natuur en bovennatuur, het vergeestelijken van het leven en het verlevendigen van den geest. Het menschelijk bestaan moet opgevoerd worden tot een waarlijk goddelijk gebeuren, en zoo is het dat Meester Eckart op de vraag „Waarom leeft gij?", in naam van alle waarachtige Christenen antwoorden kan: „Waarlijk, ik weet het niet... ik leef

gaarne." Gloria Dei homo vivens! De glorie van God is de geheele, de levende mensch!

*

Het waren zijn te enge opvatting van leven (exclusief lichamelijk) en geest (louter intellect, denkvermogen) eenerzijds, zijn onbegrip van het Christendom anderzijds, die Nietzsche leidden tot zijn tragische goddeloosheid, die hem onbarmhartig dat doen vernietigen waar gansch zijn wezen naar hunkert. Nietzsche was immers niet van nature uit godloochenaar, wel integendeel, hij was een van goddelijkheid onverzadigbare mensch. Naast zijn schrikwekkenden godloochenenden trots droeg hij in zich een allesverterend heimwee naar de Godheid. „Gij zijt vromer dan gij gelooft, met zulk een ongeloof... Is het niet juist uw vroomheid, die u niet meer aan God gelooven doet", zegt de laatste Paus tot Zarathoestra. Dit is het tragische in Nietzsche's atheïsme: het is juist zijn godsverlangen dat hem drijft naar die woeste godsverachting en dien koelbewusten godsmoord.

Het rationalisme dat Nietzsche kende en dat hem het intellect en al het geestelijke deed haten, was meer geestesverstarring dan geestesleven, het was een zielloos denksport, een ziekteverschijnsel van de menschelijke rede die zich zelfgenoegzaam had losgemaakt uit het zieleleven in zijn geheel, uit de vruchtbare mysterievolle oergronden van Gods geest en leven.

Een rationalistische Christenheid kan zich een rationalistisch Christendom scheppen; ook het edelste en schoonste wordt door petieterige menschjes misvormd. Dit „christendommetje" naar eigen klein formaat kan „het" Christendom geen afbreuk doen, het heeft er niets mede uit te staan. „Het" Christendom immers is niet een stel dorre dogmatische waarheden of een strafcodex, het is in zijn wezen een organische levende werkelijkheid. Het is de vrije, hoogedele en zaligende levensgemeenschap met Christus.

Het Christendom dat Nietzsche zoo hartstochtelijk bekampte, was dan ook slechts een eenzijdige menschelijke verwording, een ontaard en oppervlakkig spotbeeld van „het" Christendom.

„Wie einer ist, so ist sein Gott,
Darum wird Gott so oft zum Spott..." (Gœthe)

„De God der heiligen, der mystiekers aller tijden is het niet,

niet de God der kerkleeraars, maar een God zonder diepte, afgrond of mysterie, een verkeerd godsbeeld is het, door kleine menschen naar eigen armtierig model vervaardigd, waartegen Nietzsche strijd voert... Wat hij kent en bekampt, is vooreerst de moralistische vervlakking van het Christendom in het Protestantisme van zijn tijd. Gegrondvest op de tegenstelling zonde-verlossing, die de natuur als godsvreemd schandvlekt; beroofd van zijn substantie d.i. van zijn mysterie, opende het Protestantisme den weg naar een levensvijandig moralisme.

„Nooit heeft Nietzsche ernstig kennis gemaakt met de katholieke Kerk.

„De katholieke levenssynthese die steunt op de wezenlijke harmonie tusschen natuur en bovennatuur, en de schepping derhalve eerbiedigt wijl zij, spijts haar neiging tot val, toch herstelbaar is en in wezen een uitwerking blijft van Gods heerlijkheid, deze levenssynthese die zich niet in zuur moralisme doch in volheid, gezondheid en vreugde openbaart, heeft Nietzsche nooit gekend." [108]

Zijn strijd tegen het Christendom raakt dan ook de eigenlijke zaak niet.

Nietzsche, die zijn tijd hartgrondig verachtte en in alles een bewuste reactie meende te zijn tegen de heerschende tijdstroomingen, blijft toch een kind van zijn tijd, een schipbreukeling van die arme „nieuwe geschiedenis", die elk theologisch en metaphysisch beginsel overboord wierp, en den aan zijn wezensgrond ontrukten naakten en schamelen mensch in het middelpunt van de aandacht stelde. Zijn driftig verlangen naar het leven, zijn vergoddelijking van het worden en van de grenzenlooze stijgkracht van het leven en zijn eeuwigen wederkeer blijven bevangen in het enge kader van het antimetaphysisch positivisme en profaan rationalisme van zijn tijd, die in hem haar hoogtepunt maar tegelijk haar einde bereikt.

„Inderdaad, wat er vooral tegen Nietzsche steek houdt, is het feit dat zijn philosophie uit het abstracte denken is gesponnen. De philosoof van den „Uebermensch" droeg geenszins zelf den werkelijken Uebermensch in zich; hij stond in geen levende voeling met de demonische krachten, die hij verheerlijkte. In zijn diepste wezen was hij een apollinisch mensch, die naar dionysische wilskracht smachtte.

„Schopenhauer integendeel draagt heel de wereld van het drif-

tenvol leven, waarvan hij spreekt, in ongebroken sterkte in zich, en juist omdat hij ze kent in haar volledig uitgegroeide grootte en haar tragiek beleeft, wordt hij de philosoof der wereldbeheersching... Zoo is het: Nietzsche fantaseert, Schopenhauer integendeel pent neer, wat zijn diepziende oog in en rond zich ontwaart. Bij 't lezen van Schopenhauer heeft men 't gevoel, niet dat hier iemand aan 't woord is over de natuur, maar dat de natuur zelf haar innigste wezen uitspreekt. In Schopenhauer komt de natuur om zoo te zeggen tot het bewustzijn van zich zelf; zij wordt door hem tot bewustzijn gedwongen, tegen wil en dank: want de illusie is werkelijk een wapen der natuur om den geest te bemachtigen...

„Tegen het Christendom slaakt Nietzsche zijn machtspreuk: „Blijft aan de aarde getrouw". Bij hem evenwel kan men het best nagaan, hoe weinig kracht al deze ontwortelde geestesmenschen hebben, om het diepste lijden van 't aardsche leven in te gaan, om alles wat hier aanwezig is in 't aangezicht te zien, om aan alles wat tot de werkelijkheid behoort deelachtig te zijn. Zoo is Nietzsche bang voor het medelijden, voor de liefde, voor de samenleving, omdat hij geen standvastigheid en geen doelbewustheid genoeg in zich voelt om midden in de samenleving toch onafhankelijk van de menschen te blijven. Daarom pantsert hij zich met krampachtige hardvochtigheid en vervalt hij ten slotte in een levensbeschouwing der vereenzaming, waardoor hij toch enkel bewijst, hoe machteloos de abstracte geest is om diep in het wel en het wee van 't werkelijk leven af te dalen en nochtans aan zichzelf trouw te blijven. Aan de zoogenaamde „Diesseitsphilosophie" ontbreekt juist datgene wat ze zoo hoog waant te bezitten: in haar wereldbeeld is de diepste inhoud dezer wereld niet verwerkt; zij is niet in aanraking gekomen met de schaduwzijde van het leven en van de menschelijke natuur...

„Eerst in den Christelijken godsdienst heeft de geest de kracht verkregen om *heel* den inhoud van 't leven te omvatten, te doortrekken en te overwinnen. Hier eerst wordt dit ontvluchten der werkelijkheid tot staan gebracht, waar tegenover alle levensbeschouwing en alle wereldsche wijsheid even weerloos blijven. Het Christendom is – van 't hoogste standpunt – de krachtigste bevestiging van 't leven; het is de *belichaamde* geest in plaats van de *abstracte* geest; het is de *innigste gemeenschap met de wereld,* gegrondvest op de *volmaaktste gemeenschap met God*...

„Nietzsche was feitelijk de woordvoerder van een wereldhistorisch wangeloof, namelijk van het geloof dat het zuiver abstract verstand, afgescheiden van al de overige zielskrachten en van de levende ervaring, bevoegd is een oordeel te vellen over de waarheid en de dwaling van de groote tradities van 't menschdom. In Nietzsche leiden de illusies van de moderne hooggeprezen schriftgeleerdheid tot tragische gevolgen op allerlei gebied en verwoesten de hechtste levenswaarheden.

„Heel het zwerverslot der ontredderde en ontroofde moderne ziel vertolkt Nietzsche in de volgende verzen:

„De kraaien krassen en trekken in zwevende vlucht naar de „stad – dra zal het sneeuwen: wee hem, die geen tehuis „heeft!" [109]

*

Het Vitalisme erkent niets boven den mensch; deze is het hoogtepunt, dat zich nog voortdurend eigenmachtig opwerkt naar nog verhevener verwezenlijking, naar den Uebermensch.

Het Christendom daarentegen erkent een oneindig volmaakt Opperwezen boven zich, van Hem verwacht het het heil: God zal den heerlijken mensch hooger optillen en veredelen.

Dit wil echter niet zeggen – en dit dient volstrekt beklemtoond – dat het Christendom louter ontvankelijk is, dat het de stuwing van omlaag naar omhoog miskent, dat het de innerlijke spankrachten van de menschelijke natuur onderschat en minacht. Het Christendom staat niet vijandig tegenover de leer van een opgang van den mensch en van het leven naar een hoogere natuurlijke ontwikkeling waarvoor de krachten geborgen liggen in den vruchtbaren schoot van de eigen rijke, levende natuur. Het Christendom stelt echter de hoogste menschelijke verwezenlijking oneindig ver boven den eindterm van die natuurlijke ontwikkeling, boven den Uebermensch, totaal boven het bereik van de spankracht van het sterkste natuurlijke streven. Het stelt den mensch op het verhevene, gansch andere plan der bovennatuur, het ziet hem in het licht der vergoddelijking.

Wanneer het Christendom het heil van boven verwacht, mag men dus daarin nog niet een miskenning zien van de veroverende krachten van den mensch. Het Christendom stelt de menschelijke voleinding zoo duizelingwekkend hoog boven het natuurlijk-menschelijke, dat de stoutste natuurkrachten hier geen veroverenden zin kunnen hebben. „De mensch ergert zich aan het Christen-

dom wijl het te hoog is" — zegt Kierkegaard — „wijl de maat waarmede het meet, niet de mensch is, wijl het den mensch tot iets zoo verhevens maken wil, dat deze het niet vatten kan."[110]

Het is dus niet uit onderschatting van den mensch, maar wel om reden van zijn ongehoorde veredeling dat het Christendom het laatste heil verwacht en niet verovert. Hiermede echter wordt de spanning van omlaag niet uitgesloten, zij speelt, alhoewel niet de beslissende, dan toch een zeer actieve rol in de verheffing van den mensch. Het Christendom kent en waardeert de stuwing van omlaag naar omhoog, het beschouwt deze echter slechts als de natuurlijke voorbereiding van den vruchtbaren bodem voor het ontvangen van een hooger, een bovennatuurlijk leven. Dat nieuwe leven waarmede de mensch bevrucht wordt, is dus niet een rijker ontplooiïng, een gelukkige evolutie van zijn natuurlijk leven, het staat oneindig hoog boven zijn stoutst-opstrevende natuurkrachten, het ligt boven zijn natuur, het is louter milde gave van boven, het is het leven van de Godheid zelf.

Langs de deur van het Christendom gaat de koning der schepping op tot het bovennatuurlijke, hier ontmoet het opstrevend geschapen leven het neerstroomend goddelijk leven, de hunkerende natuur wordt bevrucht met de bovennatuur, de vergankelijkheid met de onsterfelijkheid, de menschheid met de Godheid. Eerst en enkel in het Christendom wordt de volkomen eenheid van God en mensch geopenbaard : de menschelijkheid van God en de goddelijkheid van den Mensch. Door liefdevol uit te vloeien in de Godheid, vindt de mensch Het Leven, Hij wordt opgenomen in den stroom der wellusten, in den stroom van het totale leven, en Het Leven vloeit over in hem.

Wij zegden dat de mensch, door zijn wonderbare samenstelling uit geest en stof, in zich de eigenschappen en de volmaaktheden van alle schepsel vereenigt; hij is een klein heelal in het groote heelal, een microcosmos in den macrocosmos. Hij is het middelpunt en het hoogtepunt, de koning en de kroon van de zichtbare schepping. Gansch de stoffelijke wereld culmineert in den mensch, in hem krijgt zij haar uiteindelijken zin. Hier komt zij in beroering met de geesteswereld en met de Godheid. In den mensch vloeien de twee helften van het universum: de geestelijke en de stoffelijke wereld, samen, hij is de band tusschen beide. Daar de tweede goddelijke persoon de menschelijke natuur aannam en het Hoofd werd van het nieuwe menschenge-

slacht, wordt Hij, als mensch, ook het hoofd van de stoffelijke schepping. Hij is de Priester, de Middelaar tusschen cosmos en Godheid. De pyramide der schepping die aanvankelijk niet hooger scheen te stijgen dan tot den mensch, rijst nu met haar kroon den hemel binnen: de met de Godheid in één persoon vereenigde menschheid van Christus is het kroonjuweel der schepping. Door ons zelfverliezend ingroeien in den zich offerenden Christus, vloeit ook onze menschheid, gansch ons wezen over in God en God in ons. In Christus wordt de menschheid wezenlijk één met haar Schepper. Langs Christus stroomt de levensstroom der Godheid de menschheid binnen, en in en door de vergoddelijkte menschheid wordt gansch de schepping geheiligd en gezalfd tot den bezielden tempel van den levenden God.

In den mensch die rust in zijn einddoel, bereikt ook de gansche cosmos zijn voleinding. De geweldige opwaartsche stuwkracht van alle geschapen leven naar „het" leven vindt zijn weg en zijn doel langs het in God liefdevol uitvloeiend menschenleven.

Het is het jubellied van de vergoddelijkte menschheid en van den verheerlijkten cosmos dat wij beluisteren, wanneer de Kerk, in trillende vervoering, in een hooggestemde prefatie vol mystieken zwier, den Vader juichend dankt om de schoonheid van haar bruidegom:

„Waarlijk het is waardig en rechtvaardig, redelijk en heilzaam dat wij U altijd en overal dankzeggen, heilige Heer, almachtige Vader, eeuwige God. Die Uw eengeboren Zoon, onzen Heer Jezus Christus, eeuwigen Priester en Koning van het heelal, gezalfd hebt met de olie van groote blijdschap, opdat Hij, zich op het altaar des kruises als een onbevlekte en vredebrengende offerande offerend, de geheimen van de verlossing der menschheid zou voltrekken, en — na alle schepselen aan Zijn heerschappij te hebben onderworpen — het eeuwig en algemeen koninkrijk zou overdragen, het rijk van waarheid en leven, het rijk van heiligheid en genade, het rijk van gerechtigheid, liefde en vrede..."

Die jubelzang hier op aarde is slechts het stamelend preludium van het machtig koraal, van den „hymnus gloriæ", van dien ontzaglijken lof- en dankgalm welke aan het einde der tijden uit den boezem van het geheiligde universum zal opwellen voor den Heer des Levens.

„Wanneer nu eenmaal het volledig aantal der uitverkorenen in

de Godsschouwing zal zijn ingegaan, wanneer het lichaam van Christus tot den vollen wasdom van het Hoofd zal zijn uitgegroeid, wanneer de verheerlijkte natuur met den godvervulden Geest voor eeuwig in een levend vredesverbond zal vereenigd zijn, wanneer de dood en de zonde overwonnen en God alles in allen is, dan heft gansch de gemeenschap der engelen- en menschenwereld, de wereld van den geest en deze van de stof, met God-ontsprongen begeestering samen den machtigen dankpsalm aan, waarin elke deugd, elke verdienste, elk karakter een akkoord is; elk talent, elke kunst, elke wetenschap een woord; elke stand, elk lot, elke ordening een klank; elk volk, elke tijd, elke wereld een toon; en alles samen één begeesterd loflied ter eere van den Alerbarmer, die uit het verleden en de toekomst den bewonderenden geest tegemoettreedt, een loflied, zoo machtig als Gods wereld, zoo rijk als tijd en eeuwigheid, en zoo innig als de godvervulde liefde: een psalm, waarin het oneindig Woord, met den gloed en kracht van Zijn Heiligen Geest voortschalt van hemel tot hemel, van geslacht tot geslacht, van eeuwigheid tot eeuwigheid.

„Heilig, Heilig, Heilig is God, de Heer, de Albeheerscher, Hij die was, Hij die is en Hij die komt! Alleluja." (Apoc. 4, 8)[111]

HET NIEUW GODSVERLANGEN

„Wie is de mensch, die het leven wenscht te bezitten en goede dagen verlangt te zien? Zoo roept de Heer Christus tot de menschen rondom zich. En wat kan er voor ons, mijne geliefden, zoeter zijn dan deze woorden welke de Heer ons toeroept? Ziet, in zijn oneindige goedertierenheid toont Hij zelf ons den weg naar het leven..."

Dit zijn bezielde woorden van den verlichten meester Sint Benedict tot de zoekende en aarzelende jongelingen aan de abdijpoort...

„Wie is de mensch die het leven wenscht te bezitten en goe le dagen verlangt te zien?" Men kan er zich wellicht over verwonderen dat onze tijd, die beheerscht wordt door levensphilosophie en levensmystiek, en die zoo gespannen luistert naar de oerklanken van het leven, hoe die tijd in het vergoddelijkend Christendom niet „de" bevrediging ziet van zijn hunkerend vragen.

Het Vitalisme wil niet meer goddeloos zijn, het zoekt bevrediging voor zijn godsdienstzin... Het verlangen gaat naar een natuur- en volksverbonden godsdienst. Het blij natuurgevoel en de volksche zin stammen, samen met den irrationeelen inslag, uit de Romantiek; de levensphilosophie stoelde hen op biologischen grondslag.

Het Christendom, omwille van zijn *boven*natuurlijk, *universeel* karakter, omwille ook van zijn *scherp omlijnde leer* en *welbepaalde zedelijke voorschriften* druischt dus in schijn in tegen alle religieuze verlangens en behoeften van den nieuwen mensch. In het bovennatuurlijke ziet men het on- en tegennatuurlijke, in het universeele of bovenvolksche het volksvreemde, in het dogmatische en juridische het rationalistische.

Het verlangen gaat naar een natuurgodsdienst die volksverbonden en volkseigen is, en die meer het subjectieve gemoed en het levensinstinct dan wel het verstand bevredigt.

Wij moeten dan ook niet vreezen dat het natuurblij Vitalisme in den ban zal geraken van Brahmanisme, Boudhisme of Hindoeïsme; men ruilt ook het Evangelie niet voor den Koran, men verloochent Christus niet om Confucius aan te hangen, men verlaat de Kerk niet voor de Synagoge. De wervende kracht blijkt het zgn. „nieuw heidendom" te zijn. Ook het bolsjevisme en de internationale goddeloozenbeweging noemt men wel eens nieuw heidendom. Met dit goddeloos en godsvijandig heidendom heeft het godsdienstig nieuw heidendom waarover wij het hier hebben, al heel weinig uit te staan. Dit godsdienstig nieuw heidendom stamt uit de Romantiek en de jongere levensphilosophie, en niet uit het grove materialistisch naturalisme zooals de goddeloozenbeweging. Maar, al is het ernstig religieus zoeken en streven het nieuw heidendom volstrekt niet vreemd, door zijn anthropotheïsme blijft het totaal in het aardsche steken, kan het zich nooit tot het absolute verheffen en benadert het dus gevaarlijk dicht het banaal anthropocentrisch materialisme.

Het is in een heropleving van de oude Germaansche godsdiensten dat het nieuw heidendom precies hoopt te vinden wat het zoekt: een natuurgodsdienst naar eigen aard.

Herinneren wij ons dat men „godsdienst" kan verstaan ofwel als godsdienstleer, ofwel als godsdienstbeoefening. De godsdienstige leer, in zoover zij waarheid bevat, is, evenals alle waarheid universeel, bovenvolksch. De beleving van die leer echter, de religiositeit, kan en mag door den volksaard fel beïnvloed worden. In dien zin kan men dus spreken van een volksverbonden godsdienst; dit volksche in de beleving sluit geenszins het universeele in de leer uit. Klaarder geformuleerd: wanneer wij de leer, de wezensinhoud van den godsdienst religie noemen, en de beleving, de beoefening van die leer religiositeit, dan kunnen wij zeggen dat religie absoluut en objectief is, en dus uiteraard ook bovenvolksch, terwijl de religiositeit relatief en subjectief blijft en dus best eigenvolksch kan zijn.

Met betrekking nu tot een herleving van het oud Germaansch heidendom, moeten wij vaststellen dat de oude Germanen werkelijk geloofden aan de godheid van zon en maan, aan hun Odin, Thor en Fry... wat de moderne niet meer kunnen. Niet de leer dus, enkel de geestelijke atmosfeer, de eigen belevingsvormen van den ouden Germaanschen godsdienst wil men weer overnemen. En dat is feitelijk heel weinig. Wanneer men de

waarheidskern verwerpt, dan behoudt men alleen de vormen waarin die kern zich geuit, de kleederen waarin zij zich gehuld heeft. Doode reliekencultus... Het is niet meer het leven dat zich vormen schept, maar de vormen die het leven willen bepalen. Als religieuzen inhoud heeft men enkel nog de onbepaalde godsdienstige behoefte van het menschelijk *gemoed,* een vage *stemmings*vroomheid, een *aanvoelen* van het mysterie van leven en dood en van het mensch-zijn zelf. Ten slotte dus niets meer dan de schamele resten die het anders zoo gevloekte liberalisme ons heeft nagelaten: godsdienst is gevoels- en privaatzaak.

Godsdienst is hier niet meer een kwestie van verhouding tusschen den Schepper-God en het schepsel-mensch, niet God staat in het middelpunt, zelfs niet God en mensch, maar de arme zelfgenoegzame mensch alleen. De mensch is immers zelf goddelijk.[112] Het doel van de ziel is „te komen tot een klaar bewustzijn van zichzelf en van God" (blz. 221). Daartoe wordt vereischt: „het uitschakelen van de wereld als voorstelling, om ons zoo sterk mogelijk als louter subject van het in ons wonend metaphysisch wezen bewust te worden; en daar dit niet *volkomen* mogelijk is, wordt de idee „God" als een nieuw object onzer ziel geschapen, om ten slotte de identiteit (Gleichwertigkeit) van God en ziel te verkondigen" (blz. 222). „De mensch projecteert zijn eigen wezen buiten zichzelf en maakt zich vervolgens tot voorwerp van de gedachte van het wezen, dat in een subject, in een persoon omgetooverd werd; hij denkt zichzelf, maar als voorwerp van de gedachte van een ander wezen en dit wezen is God... De mensch maakt van zijn handelingen en zijn bedoelingen het voorwerp van Gods gedachten, hij stelt zich ten doel aan God... Hij herleidt de goddelijke activiteit tot een middel voor zijn eigen heil. Aldus wijl hij zich schijnt te plaatsen op het summum van de vernedering, stelt hij zich in werkelijkheid op den hoogsten trap der zelfverheffing; hij heeft in en door God enkel zichzelf tot doel."[113]

God ontdekken wij in onszelf, „niet als een ander *gij,* maar als het eigen *ik.* God = ik in onszelf" (Fahrenkrog, in „Deutscher Glaube", 1934, 4. Heft, blz. 157). God is geen persoonlijk wezen, geen objectief bestaande realiteit buiten ons; alles wordt binnengetrokken in het eigen ik... Bodem- en oeverloos subjectivisme.

Zoo zien wij hoe het nieuw heidendom volstrekt niet zoo nieuw is; het is de directe uitlooper van den grooten verwordingsgang

van den Westerschen geest. Het is de apotheose en het eindstadium van het sinds eeuwen onbesnoeid voortwoekerend en steeds driester optredend Germaansch subjectivisme, dat de menschen van God en van elkaar losrukt en alle vaste objectieve fundeeringen waarop enkeling, familie en volk rusten, ondermijnt.

Die nieuwe mystiek is niet nieuw en in zijn diepen grond ook volstrekt niet religieus. Herlezen wij eens die nuchtere bladzijde uit de „VII Sloten", waar onze Ruusbroec haar reeds in al haar koude naaktheid zoo meesterlijk typeerde: „Heden vindt men echter een ander slag van menschen die wanen volmaakt te zijn, en toch in alles aan dezen ongelijkvormig blijken. Dat zijn degenen die door bloote ledigheid en onbebeeldheid van binnen er toe gekomen zijn een onbepaaldheid in zich te vinden en zonder Godsliefde te ervaren. Hierom dunkt hun dat zij zelf God zijn. Want zij ervaren zich als liefdeloos, vormeloos, beeldeloos, kenneloos en alle deugden kwijt. Al de sacramenten en al de geplogenheden der Heilige Kerk, als vasten, waken, bidden en lezen, en orde en wet, en hel en heilige Schrift, en al wat de heiligen gedaan hebben van het begin af der wereld, dat achten zij allemaal klein en niets waard. Want zij zijn verheven in niet-weten en in wijzeloosheid, en deze wijzeloosheid houden zij voor God. En omdat ze God niet beminnen, en hun ledigheid ervaren in wijzeloosheid, dunkt hun dat alle ordening van leven, van loon en van onderscheid, vergaan zal in eeuwigheid, en dat niets anders zal overblijven dan een eeuwig bestaanswezen, zonder persoonlijk onderscheid in God noch schepselen. Dit is wel het gekste en kwaadste ongeloof dat ooit gehoord werd onder heidenen, joden of christenen."

Anthropocentrisme en theocentrisme, heidendom en Christendom staan lijnrecht tegenover elkaar, zij zijn onverzoenbaar. Tusschen hen ligt gansch de breedte van de machtigste der antithesen. Zij liggen elk aan hun zijde van de wereldzee, zij zijn door geen bruggen te verbinden. Beide zoeken het leven, en toch ligt tusschen hen gansch de afstand die het leven scheidt van den dood. Zich stellen onder God is geen inkrimping der levensmogelijkheden, het is verlossende waarheid. Alleen langs God kan de mensch aan zijn begrenzing ontsnappen, alleen in God vindt zijn eeuwigheidsdrift haar bevrediging.

De 19de eeuw negeerde God, zij stelde de souvereine menschelijke persoonlijkheid en rede als laatsten maatstaf, met het won-

der gevolg, dat de persoonlijkheid werd geasphyxieerd en de rede uit haar fiere hoogten neerdaalde tot ver onder het peil van haar „nominale waarde". Het is nu eenmaal zoo, dat men nooit een geschapen waarde kan verafgoden zonder haar tot zelfmoord te dwingen. 's Menschen verafgoding door het nieuw heidendom zal leiden tot zijn ontmensching. Het begint met de persoonlijkheid van God te vernietigen ten voordeele van de menschelijke; het logisch gevolg zal zijn, dat ten slotte ook de persoonlijkheid van den mensch zal vernietigd worden, opgelost in het éëne onpersoonlijke. Het ongebreideld uitvieren van het Germaansch personalisme leidt ten slotte onvermijdelijk tot het totaal volksvreemd en het meest onpersoonlijk Oostersch plasmatisch collectivisme.

„Door vast te houden aan de immanentie van God, krijgen we introspectie, afzondering in zichzelf, quiëtisme, sociale onverschilligheid — Tibet. Door vast te houden aan de transcendentie van God krijgen we verwondering, nieuwsgierigheid, zedelijk en politiek avontuur, rechtmatige verontwaardiging — Christendom. Op het standpunt staande, dat God binnen in den mensch is, sluit de mensch zich altijd in zichzelf op. Door op het standpunt te staan dat God den mensch te boven gaat, is de mensch boven zichzelf uitgestegen."[114]

De levenshonger van den modernen mensch is gewettigd; hij is ten slotte niets anders dan godsverlangen, want God is leven. Het modern afgodisch anthropocentrisme misbruikt dit godsverlangen en buigt het om tot zelfvergoding; het is de grootste bedrieger en grootste vijand van den nieuwen mensch. Het lokt hem aan met levensbelofte en sluit hem op in de kleine kooi van zijn sterfelijke geschapenheid. Het zgn. levensvijandig Christendom veroordeelt en verafschuwt den hoogmoedigen ik-dienst en de uitlevingsdrift, het schandmerkt ze als vuige middelen waarmede men den heiligen levenshonger wil verschalken. Het toont den mensch zijn ware plaats in het geordende universum: de mensch is koning en kind; als heerschende koning staat hij boven de schepping, als eenvoudig en onderdanig kind staat hij onder den Schepper. Zijn koningschap groeit in de mate van zijn kindschap: hoe inniger het kindschap, hoe wezenlijker de vergoddelijking, hoe edeler en hooger het koningschap. Het Christendom dat den mensch inlijft in Jezus-Christus en hem dus deelachtig maakt aan het kindschap van den eenigen Zoon des Vaders, is

dan ook een koninklijke godsdienst: „Gij zijt een volk van koningen en priesters" (I Petr. 2, 9). Deze zekerheid is de onbegrijpelijke in deemoed en fierheid gedragen adel van den Christen.

*

Het is jammer dat, nu het organisme dat modern Europa heet, ten onder gaat aan subjectivisme en individualisme, het Christendom juist omwille van zijn streng objectivisme en allesomvattend universalisme bestreden wordt. Men is zoo blij de bindende volksgemeenschap terug ontdekt te hebben dat men nu — een begrijpelijke reactie — de volksche idee al te zeer, of beter, al te uitsluitend gaat beklemtonen. Alles moet nu volksch zijn, ook datgene wat volstrekt niet volksch kán zijn omdat het op een gansch ander plan staat. Er zijn zaken die uiteraard zelf voor alle volkeren gelden, algemeen menschelijk en universeel en dus bovenvolksch zijn, en met zijn volkskarakter niets uit te staan hebben. Zoo moet de waarheid nu eigenvolksch zijn, en de gemeenschap mag de grenzen van het eigen volk niet overschrijden! De oude vijanden die wij overwonnen achtten, komen in een nieuwmodisch „volksch" kleedje weer op het tooneel en genieten grooten bijval; een oud liedje op een nieuw wijsje... Het subjectivisme en het individualisme van het souverein individu wordt uitgebreid tot het collectief subjectivisme en individualisme van het souverein volk... De kaders worden verbreed, de ergste woekerzwammen geweerd... subjectivisme en individualisme op breeder schaal. Een volk kan zich vereenzamen, zich losmaken uit het kader der volkerengemeenschap evengoed als een individu zich losmaakt uit de volksgemeenschap; een volk kan zich evenals het individu een subjectieve, verkeerde wereldorde uitdenken... Die hernieuwing gaat wel in de goede richting: zij is een reactie tegen het atomiseerend subjectivisme en individualisme van den enkeling, zij gaat echter niet ver genoeg, haar objectiviteit blijft ten slotte volkssubjectiviteit, haar gemeenschap nationale insnoering en vereenzaming. Het Christendom gaat veel verder, het is veel radicaler. Hier is de objectiviteit onafhankelijk van het subject: God, niet de mensch, is het ordenend principe. Hier is de gemeenschap, de gemeenschap van alle geheiligden in Christus, waartoe alle menschen geroepen zijn. Die gemeenschap aanvaardt en waardeert de volksgemeenschappen, maar reikt er boven uit: in zoover een volk als lidmaat mede-

werkt aan den opbouw van het mystiek Christus-lichaam, veredelt het de gansche menschheid en ook zichzelf. Dit sluit niet uit — zooals wij vroeger reeds deden opmerken — dat de liefde en aanhankelijkheid eerst gaat naar eigen volk, de natuurlijke ordening geschiedde immers door Hem die ook de bovennatuur ordende, van tegenspraak kan hier dus geen spraak zijn. Dit beteekent evenmin dat alle volkeren van nature gelijkbegaafd zijn, dit moet de wetenschap en niet de theologie uitmaken.

Nooit waren de Germaansche volkeren meer volksch dan tijdens de katholieke Middeleeuwen, zij bleven het zoolang hun eigen volkskarakter zich bewoog binnen de normen van het objectief dogma en de bovenvolksche Kerk. Het nationale wordt onteerd en echt bespottelijk wanneer men het als laatste criterium gaat verafgoden. Een nationale godsdienst met volkseigen leer is al even dwaas als een nationale zon, volkseigen regenwater of Noordsche mathesis, het is niet vernederend, maar een teeken van gezond verstand en natuurverbondenheid, zich te buigen voor een wereldordening die uiteraard het menschelijke transcendeert. Ware moed vertoont zich hier als deemoed. Alleen de deemoed voor God schept de ware fierheid tegenover de menschen. „Niets is zoo laf als moedig te willen zijn tegenover God" (Pascal). „Ik weet en gij weet — schrijft de Rembrandt-Duitscher J. Langbehn aan Mgr. Keppler — dat ik koning ben; ik weet dan ook als koning te handelen, ik buig mij neer aan de voeten van den Heer..." Niet de mensch maar God is de maatstaf van alles, en die God is niet een product van onzen eigen geest, maar de almachtige Schepper en Alvader die is wat Hij is, en al het geschapene in Zijn hand draagt, de eeuwige wijsheid die reikt van het eene einde van het universum tot het andere, en krachtig en met wijs beleid alles richt en regelt.

Zijn eeuwige verordeningen heeft God neergelegd in de natuur. De natuurwetten zijn de fundamenteele goddelijke wetten. Zondigen tegen de natuur is zondigen tegen God en ten slotte ook tegen zichzelf. Het natuurarme, het natuurlooze, het on- en tegennatuurlijke is ook altijd godsvijandig. Wie zich van de natuur verwijdert, verwijdert zich ook van God. Hypercultuur verwijdert zich van de natuur, de eeuwige, objectieve natuurwetten worden verkracht, de mensch maakt zich zijn eigen wetten en zijn eigen graf. Cultuurhernieuwing vereischt dan ook allereerst een terugkeer naar de gezonde natuur en haar eeuwige

wetten, een terugkeer naar het objectieve, een terugkeer naar God.

„Terug naar de natuur!" Pas na dien eersten wekroep kan, maar moet dan ook de tweede volgen: „Terug naar de bovennatuur!" Als wij luisteren naar den eersten, laat ons dan ook niet doof blijven voor den tweeden. Zeker, wie de natuur naderbij komt, benadert ook God, maar ook het omgekeerde is waar: pas wanneer wij God nabij komen, kunnen wij ook echt natuurlijk zijn. Wanneer men denkt uit liefde en eerbied voor de natuur de bovennatuur te moeten loochenen, dan vervalt men onvermijdelijk in de onnatuur. Alleen een lange ervaring van het bovennatuurlijke leert ons het schoon-natuurlijke onderscheiden, zegt Chesterton. Door-en-door wereldsche menschen begrijpen eigenlijk nooit de wereld. Hoe paradoxaal het ook klinken moge, het is inderdaad zóó, dat de bovennatuur de natuur beschermen moet tegen zichzelf, en moet voorkomen dat zij ontaardt tot onnatuur.

„Natuurdienst is natuurlijk genoeg, zoolang de samenleving nog jong is, of met andere woorden, Pantheïsme is in orde zoo lang het de vereering van Pan is. Maar de Natuur heeft een anderen kant, waar de ervaring en de zonde gauw genoeg achterkomen, en het is geen losse praat, van den god Pan te zeggen, dat hij al spoedig zijn bokspooten vertoonde. Het eenige bezwaar tegen Natuur-Religie is, dat zij op de een of andere manier altijd onnatuurlijk wordt. Iemand bemint de Natuur 's morgens vanwege haar onschuld en beminnelijkheid, en bij het vallen van den avond, als hij haar dan nog bemint, bemint hij ze vanwege haar duisternis en haar wreedheid. Bij het aanbreken van den dag baadt hij zich in helder water, zooals de Wijze der Stoïcijnen dat deed, maar toch baadt hij zich op de een of andere manier op het eind van den dag in warm stierenbloed, zooals Juliaan de Afvallige deed. Het louter najagen van gezondheid leidt altijd tot iets ongezonds. De physieke natuur moet niet direct object der gehoorzaamheid gemaakt worden; ze moet genoten, niet vereerd worden. Sterren en bergen moeten niet ernstig genomen worden. Als ze dat wel worden, eindigen wij, waar de heidensche natuurvereering eindigde. Omdat de aarde goed is, kunnen we al haar wreedheden imiteeren. Omdat sexualiteit gezond is, kunnen wij allemaal gek worden van sexualiteit. Het loutere optimisme had zijn waanzinnige en geëigende uiterste grens be-

reikt. De theorie dat alles goed was, was een orgie geworden van alles wat slecht was...

„Als je een tijger redelijk behandelen wilt, moet je teruggaan naar 't Paradijs. Want de hardnekkige herinnering keerde maar steeds terug: enkel de bovennatuurlijke mensch heeft een gezonden kijk op de Natuur veroverd. Het wezenlijke van alle pantheïsme, evolutionisme, en moderne Kosmische Religie schuilt waarlijk in deze stelling: dat de Natuur onze moeder is. Het voornaamste punt in het Christendom was, dat de Natuur niet onze moeder is: de Natuur is onze zuster. We kunnen trotsch zijn op haar schoonheid, aangezien wij denzelfden vader hebben; maar zij heeft geen gezag over ons; we moeten bewonderen, niet na-apen. Dit geeft aan de typisch Christelijke vergenoegdheid met deze aarde een eigenaardigen toets van luchthartigheid, die bijna loszinnigheid is. De Natuur was een plechtstatige moeder voor de aanbidders van Isis en Cybele... Maar de Natuur is niet plechtstatig in de oogen van Sint Franciscus van Assisi.. Voor Sint Franciscus is de Natuur een zuster, en zelfs een jongere zuster: een kleine dansende zuster, om uit te lachen zoowel als om lief te hebben." [115]

Het was steeds eigen aan onzen Germaanschen geest, God hoofdzakelijk te zoeken in de diepe levensgronden van ons eigen wezen. Die neiging, op zich zelf een rijkdom en een gave — denken wij slechts aan de oerkrachtige levendigheid van onze Germaansche mystiek — wordt zoo gemakkelijk (en werd zoo dikwijls) een vreeselijke verzoeking. Die zucht naar mystieke innigheid, de intensiteit en de breedte en bovenrationeele diepte van het geloofsleven, dat ijverig betrachten van een allerinnigste persoonlijke ééning met de Godheid is wel eens zoo sterk, dat het gemeenschappelijke en objectieve in het godsdienstig leven volledig op den achtergrond geraakt (individualisme, subjectivisme) en zoo ongeduldig en geweldig, dat alle scheidingsmuren worden omvergestooten en de ziel zich één en identisch verklaart met de bronwel van het leven zelf (pantheïsme).

Wanneer ons Germaansch subjectivisme sterk genoeg bleek om de katholieke Middeleeuwsche vroomheid — die toch voortdurend in spanning bleef met de universeele, objectieve leer — reeds een uitgesproken individualistisch karakter te schenken, in een tijd toen de invloeden van alle Europeesche volkeren zich nog gelden lieten in de nog onverscheurde Kerk, hoe zal dan het

nieuw heidendom, zonder die heilzame tegenspanning met universeele waarden en meer objectief-getinte invloeden, er in slagen de geesteshouding van gansch een volk te bepalen? De hopelooze en onvermijdelijke verdeeldheid die nu reeds onder de Deutsch-gläubigen heerscht, legt hiervoor reeds een klare getuigenis af.

De groote zonde, de kankerende ziekte waaraan onze seniele wereld te gronde gaat, wordt door het nieuw heidendom gehuldigd als de bron waaraan een jonge wereld zich het leven schept... De terugkeer naar de gezonde natuur, de hang naar gezag, naar eenheid en gemeenschap, de diepe drang naar de geheimenis, naar het edele en het schoonmenschelijke, het ontwakend godsverlangen en alle andere voorteekenen van een heerlijke volksche herwording zullen vergiftigd en verkracht worden wanneer het oude virus van het ongebreideld subjectivisme niet streng wordt gedoseerd. Het nieuw heidendom brengt niet de overwinning op een oude afgetakelde wereld, het is er een banale uitlooper en de laatste en hoogste triomf van. Het is geen godsdienst — althans niet in den zin waarin gansch de menschheid tot nog toe dit woord verstaan heeft — want het heeft geen god, zelfs geen afgod, en ook geen leer. Op den troon van God plaatst de mensch zijn eigen ik, en spreekt van een „wordenden god". Zoo kan men dan misschien toch van afgodendienst spreken in dien zin dat de mensch zichzelf dient als god: anthropotheïsme... Het nieuw heidendom is ten slotte zelfs geen bepaalde religiositeit, deze veronderstelt immers toch altijd een godsdienst waarvan zij de beoefening, de belevingsstijl is. Daarom zou men hier wellicht best van een natuurlijke mystiek spreken. Maar noemen wij die „openbaring van den religieuzen oerwil" toch een religiositeit, dan kan deze moeilijk volkseigen genoemd worden. Wanneer het Protestantisme, waar niettegenstaande het vrij onderzoek, waardoor het subjectivisme niet alleen den belevingsstijl vormde maar nu ook de leer zelf bepaalde, toch nog een heelen rijkdom van algemeen aanvaarde waarheden overbleef, reeds een specifiek individualistisch verschijnsel kan genoemd worden, hoeveel meer dan het nieuw heidendom, waar geen enkel objectieve norm is overgebleven. Het Protestantisme onderwierp elk der objectieve leerstukken aan de subjectieve meening. Het „zijn" moest plaats maken voor het „bewustzijn". Als zoodanig is het een echt Germaansch verschijnsel. Als men echter

elk leerstuk afzonderlijk mag verwerpen, dan ziet men niet in waarom zij niet alle samen mogen verworpen worden. Dat doet het nieuw heidendom. Alle objectiviteit verdwijnt onder het ongesnoeid subjectivisme. De mensch maakt zichzelf een god en een godsdienst. Het almachtig subject treedt in de plaats van den almachtigen God... Men gaat logisch op den ingeslagen weg verder. Was het Protestantisme Germaansch, het nieuw heidendom is het nog meer, was het Protestantisme individualistisch en subjectivistisch, het nieuw heidendom is de eindapotheose van het individualisme en het subjectivisme. De triomf van het nieuw heidendom zou den zelfmoord beteekenen van de Germaansche ziel.

„Barbariseering treedt in, wanneer in een oude cultuur, die zich eenmaal in het verloop van vele eeuwen tot klaarheid en zuiverheid van denken en begrip verhief, het magische en fantastische, in een walm van heete driften opgestegen, het begrip verduistert. Wanneer de mythos den logos verdringt."[115]

Neen, ook het nieuw heidendom is niet de godsdienst van den nieuwen tijd, het is geen revolutionnair verschijnsel, het is de evolutie, de logische ontwikkeling en laatste mogelijkheid van de ontwrichtende en ontbindende elementen van de afgeleefde Nieuwe Geschiedenis.

Goddeloosheid is uit den booze, en het nieuw heidendom evenzeer. Vreemde Aziatische godsdiensten kunnen in het voorbijgaan enkele zoekende geesten bekoren, over het algemeen zullen alleen teerhartige mystiekelingen en ziekelijke droomers zich blijvend laten boeien. Alleen in het Christendom kunnen de moderne Europeanen nog gelooven, wat zij voor een goed deel nog metterdaad doen. En juist in dit oud Christendom, maar dan enkel in het 100 % christelijk Christendom, vinden wij die breede ruimten en die ontzaglijke diepten die gansch de volheid van het leven met al zijn spanningen en paradoxen kunnen omvatten. De boodschap van het bovennatuurlijk Christendom, met zijn persoonlijken God, met zijn transcendente onwrikbare leer en zijn bovenvolksche universeele gemeenschap in Christus, is de eenige heilsboodschap voor de heropstanding van een hernieuwd Germaansch Avondland. Zelfs van louter-natuurlijk, cultuurphilosophisch standpunt uit kan men de redding en den heropbloei van het Avondland slechts van Christus verwachten. Zon-

der godsdienst geen cultuur. Europa kan alleen nog gelooven in Christus, en in het Christendom liggen nu precies zoo grijpensklaar die bepaalde krachten waardoor onze huidige Westersche samenleving genezen moet.

„Niet de vrucht van geleerden arbeid kan ons hier de oplossing brengen, die alleen in de verlossing van den ganschen mensch door Christus gegeven is. In het Christendom, dat in gansch zijn wezen een goddelijke wereldordening is, die zich uitwerkt in de sfeer der katholieke Kerk als het Corpus Christi mysticum, biedt zich ook voor den Germaanschen mensch de inschakeling in den cosmos aan, zeker niet als een loutere aanvulling van natuurlijke gegevens, maar als een levende godskracht.

„Het mystieke Christuslichaam verwezenlijkt in zijn levenscentrum nl. in de cultusmysteriën, de eenheid van worden en zijn, van handelen en schouwen, van hoogste geestelijkheid en levendigste concreetheid in een waarlijk goddelijke synthese. Wanneer dan in de huidige tijdswending van den Duitschen geest gevorderd wordt dat hij zich opnieuw zou openstellen voor de katholieke breedheid van het Christendom, dan mag dat niet geschieden door een zwak compromis tusschen polaire tegenstellingen van louter menschelijken aard, maar ver daarboven uit, door een besliste overgave aan het centrale en het wezenlijke, waarin alle menschelijke ordening verschijnt als opgenomen in de goddelijke, aan het Corpus Christi mysticum."[116]

Naast de sterke zuilen van het christelijk objectivisme en universalisme, plaatsen wij de tot nog toe vereenzaamde zuilen van ons Germaansch subjectivisme en individualisme. Op die vier sterke pijlers, op die goddelijk-menschelijke fundeering bouwen wij dan, met de eeuwige gretigheid der jeugd, ons Germaansch-christelijk tehuis, een stoeren burcht met hooge, lichtdoorzinderde torens waaruit de kruisbloem opschiet. Al wordt de levensstijl der nieuwe Middeleeuwen, gelijk deze der oude, terzelfder tijd én christelijk én volksch, toch is hij stralend nieuw. Want, al blijft het christelijk element hetzelfde – alhoewel nu veel beter begrepen – het volksche zal merkelijk anders zijn: de nieuwe levensstijl zal rijker zijn dan de oude, hij zal de sporen dragen van de evolutie en van den groei dien het volkswezen heeft doorgemaakt. Het christelijk element zal zich nu ook krachtiger doen gelden: het rijper en verstandelijk meer ontwikkelde volk zal zich niet langer voeden aan het peripherische, het

zal kunnen doordringen tot de vruchtbare kerngebieden van het Christendom. Hoe krachtiger het christelijk element in het volk binnendringt, hoe verder ook het volksch element het heiligdom zal mogen binnenschrijden; hoe christelijker het volk wordt, des te volkscher zal het zijn Christendom mogen maken. Al onze kenmerkende volkskrachten zullen zich nu, geleid en gelouterd, sterker dan ooit mogen ontwikkelen, het zal immers niet een eenzijdige, onharmonische wildgroei, maar een krachtig en beheerscht voortbewegen zijn in de goede richting. Nu geen koene Jenseitsillusie meer, maar ook geen naïeve of spanninglooze Diesseitsapotheose, wel een voldragen, evenwichtige volgroeiïng, waar aarde en hemel, geest en stof blij aanvaard worden en elkaar opvoeren en bevruchten in de hoogere eenheid van de vergoddelijkte menschheid.

Die nieuwe levensstijl, met zijn sterk uitgesproken objectief en gemeenschappelijk karakter, passend bij ons meer gevorderd cultuurstadium, vinden wij voor het grootste deel pasklaar liggen in de classieke Romeinsche Liturgie. Wat de Middeleeuwen niet konden genieten – omdat zij het niet begrepen en niet konden begrijpen – werkt op ons als een revelatie: het is niet meer het ruw-vrome gedoe in het halfduister zijkapelletje, maar wel het statig gebeuren in het met licht doorstroomde hoogkoor...

Wij willen nu even het wezen der Romeinsche Liturgie belichten en nagaan of het wenschelijk en mogelijk is ons dien classiek-christelijken levensstijl eigen te maken.

DE BRONNEN VAN DEN NIEUWEN CHRISTELIJKEN LEVENSSTIJL

„O admirabile Commercium... O wonderbare uitwisseling! De Schepper van het menschdom neemt een menschenlichaam aan, en gewaardigt zich uit een maagd geboren te worden: en uit haar op bovennatuurlijke wijze voortgebracht, heeft Hij ons, menschen, zijn Godheid geschonken."

In deze éene sierlijke antiphone uit den Kersttijd, weet de Kerk gansch den wonderen rijkdom van de christelijke heilsleer neer te leggen.

In de sublieme vereeniging met zijn Schepper kan het menschenkind niet anders dan zich ontvankelijk openstellen voor het instroomend goddelijk leven, en huiverend jubelen met de nederige maagd die de Godheid in haar schoot lichamelijk ontvangen mocht: „et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo... Mijn ziel verheft den Heer, verheugd heeft zich mijn geest in God mijn redder, wijl Hij heeft neergezien op mijn geringheid..."

Naar gelang wij die vereeniging of van God of van den mensch uit beschouwen, zien wij haar ofwel als een „theophania", als een Gods-uitstraling, ofwel als een „theosis", als een vergoddelijking. Voor den Schepper immers is die vereeniging met zijn schepsel een uitstraling, een openbaring van zijn Godheid, voor den mensch echter beteekent zij niets minder dan de vergoddelijking van het eigen wezen.

De houding van den mensch tegenover God in dit „admirabile Commercium" is deze van de bruid. De mensch — en in en langs hem gansch de schepping waarvan hij het hoofd is[117] — leent zijn wezen, zijn persoonlijkheid, zijn natuur, zijn stoffelijkheid, gansch zijn mensch-zijn aan de Godheid; het ongeschapen Woord belichaamt zich in hem, hem vergoddelijkend; de aldus vergoddelijkte mensch van zijn kant openbaart de inwonende Godheid, hij is een uitstraling, een tastbare verschijning van God: een theophania. De geest bezielt de stof, de hoogste geest

bezielt de edelste stof: God leent zijn geest aan den mensch en de mensch openbaart God.

Die vereeniging van God en mensch werd volledig verwezenlijkt in den God-mensch Jezus-Christus. In Christus immers is de volheid van God en de volheid van den mensch vereenigd in de onverdeelbare eenheid van één persoon, zonder verwarring nochtans der beide naturen. Geen vermenging van naturen, maar een „admirabile Commercium", een wonderbare, geheimzinnige uitwisseling: de geest bezielt de stof en de stof openbaart en belichaamt den ontvangen geest. Die belichaming is slechts mogelijk in zoover de stof aanwezig is en haar stoffelijkheid bewaart. En dit is het wonderbare in de christelijke theosis: de vergoddelijking geschiedt niet ten nadeele van het mensch-zijn, het is immers juist door het mensch-zijn dat de theophania, de godsopenbaring, mogelijk wordt.

Christus is volledig God, maar blijft tevens ook een der onzen. Juist wijl zijn menschheid de allervolledigste verschijning van de Godheid is, weten wij dat Christus ook de allervolledigste mensch is; het is immers in en door zijn rijke menschheid dat de Godheid zich moet openbaren.

Daarom is Christus ook de grootste religieus-zedelijke cultuurdrager die ooit bestaan heeft en bestaan zal. Cultuur immers is veredelde, door geest bezielde natuur. Hoe rijker de natuur en hoe krachtiger de bezielende geest, hoe edeler cultuur. In Christus nu hebben wij den rijpsten volmensch substantieel vereenigd in de eenheid van één onverdeelbaren persoon met den oergeest die God zelf is. God en mensch zijn hier één... God, die zoo lang reeds den mensch zocht, de mensch, die zoo lang God zocht... in Christus, den God-mensch vinden, omhelzen en vereenigen zij zich. „Verbum caro factum est: het Woord is vleesch geworden." *De* geest straalt uit in *den* mensch... Het menschgeworden Woord, dat eeuwig droombeeld van den Vader... de met de Godheid gezalfde mensch, die schijnbaar uitzinnige utopie van zoovele hunkerende menschengeslachten: beide verzuchtingen hebben in Christus gestalte aangenomen en hun ideale verwezenlijking gevonden.

God werd mensch om den mensch te vergoddelijken. Hij verscheen in één der onzen, Hij incarneerde zich in ons vleesch, in de stof, en zijn heilsplan wil dat die incarnatie, die belichaming, die geheimzinnige vereeniging van de Godheid met de stof die

aanvangt bij de incarnatie van het Woord, zich steeds breeder ontplooie, zich uitdeine over gansch het menschdom, en dat, langs en door de geheiligden, ook gansch de cosmos medebetrokken worde in die wondere wisselwerking. „Uitgieten zal ik mijn geest over alle vleesch" (Joël 2, 28). „Videbit omnis caro salutare Dei — Alle vleesch zal Gods heil aanschouwen." Al het geschapene moet geheiligd, en een belichaming, een openbarende verschijning worden van de Godheid.

De liturgie spreekt dan ook zeer terecht van een „consecratio mundi". Want, al is Christus' lichaam het lichaam van God, die een zuivere geest is, toch houdt het niet op materie te zijn als het onze: zijn lichaam blijft verbonden met het overige van den cosmos, zoodat in Christus' lichaam ook ons lichaam en gansch de cosmos verheven werd. Tot aan de incarnatie van het Woord bereikte de stof haar hoogtepunt in den adel van het menschelijk lichaam, zij mocht immers draagster en uitstraalster zijn van 's menschen redelijke ziel. Nu echter, met de vleeschwording van het ongeschapen Woord, verschijnt God zelf in materieele gestalte, de cosmos wordt door Gods Zoon geconsacreerd: „Mundum volens adventu suo piissimo consecrare", zingt de liturgie. De stoffelijke wereld staat voortaan met den Zoon Gods in een werkelijke, een lichamelijke verhouding, die de analogie van het zijn (analogia entis), welke door de scheppingsdaad tot stand kwam, oneindig overtreft. Door den dood en de verrijzenis van den Heiland bereikt de stof haar laatste en hoogstmogelijke voleinding: de onvergankelijkheid.

*

De verheerlijkte Godmensch, de Kyrios, is de verwezenlijking en tevens het machtig oerbeeld van alle schoonmenschelijkheid. Hij is *de* mensch naar denwelke gansch het menschdom en gansch de stoffelijke schepping meteen uitzien. „In Hem alleen is het heil, want er is geen andere naam den menschen gegeven..." (Hand. 4, 12). Godsvereeniging, vergoddelijking, „deificatie", werd mogelijk door de Christusvereeniging, door de „christificatie". Christelijke menschen zijn goddelijke menschen. De Zoon Gods is met ons in natuurgemeenschap getreden en de menschelijke natuur welke Hij aannam, is er in al haar breedte, zonder de bepalende en beperkende menschelijke persoonlijkheid, zoodat alle menschen zich in haar kunnen thuisvoelen. In onze medelijvigheid met Christus, ligt de mogelijkheid en de grondslag

van ons heil; door ons verder mystisch-reëel ingroeien in en inniger éénworden met Christus' lichaam – una caro! – worden wij ook voortschrijdend deelachtig aan de Godheid die in Christus' menschheid lichamelijk woont en met haar allerinnigst en onafscheidbaar één is. „Consortes divinae naturae! deelachtig aan de goddelijke natuur!" (II Petr. 1, 4)... „Per Christum hominem ad Christum Deum!" (Sint Augustinus), het is langs Christus' menschheid dat wij opgaan naar Christus' Godheid. Christus' menschheid is het organon, de middeloorzaak van onze vergoddelijking. „Christianus alter Christus – ook de Christen is een met de Godheid gezalfde, een nieuwe Christus!"

Bruidshouding is echter geen werkeloosheid. Al is onze vergoddelijking uitsluitend goddelijk werk, toch veronderstelt zij ons actief medewerken in dien zin dat wij het goddelijk werken in ons moeten mogelijk maken. Onze vergoddelijking voltrekt zich dan ook niet ineens en ten volle, zij gaat geleidelijk, voortschrijdend; het is een groeien van Christus in ons, een ingroeien van ons in Christus. Gods werken veronderstelt ons medewerken. „Hij die u zonder uw hulp geschapen heeft, zal u niet zonder uw medewerking zalig maken." Reeds bij de geboorte van het goddelijk leven in ons door het heilig Doopsel, wordt onze taak aangetoond. Dit heilig leven moet ontkiemen, groeien, tot vollen wasdom komen. Dit veronderstelt het offer. Al het ongeordende in ons dat deze ontwikkeling hinderen kan, moeten wij immers besnoeien en verwijderen. Er is geen volmaaktheid die niet door ons moet medeveroverd worden door een sterven. Dit is het „vruchtbare sterven" der ascese: een afstand doen van het lagere opdat het hoogere, het genadevolle in ons moge groeien. Sterf om te leven! Het ascetisch offeren herstelt de hiërarchie van het leven, het maakt de lagere doeleinden ondergeschikt en dienstbaar aan de hoogere. De ascese is er dus niet enkel om de zonde te delgen. Offeren is iets positiefs en primordieels, ook afgezien van de zonde is het de eenig-juiste houding van het schepsel ten overstaan van den Schepper. Het is de vrijwillige en liefdevolle onderwerping en heilige overgave van onzen vrijen wil – die kracht in den mensch waartegen God zichzelf onmachtig wilde – aan den souvereinen wil van God. Het ascetisch offer brengt ons in die offerhouding die noodig is om opgenomen te worden in Christus' zuivere offerhouding voor den Vader. Door die offerhouding schenken wij God de leiding over ons leven, zij

is een zichzelf zien en aanvaarden in het licht van God. Alleen in de ascetische offerhouding, waardoor wij juist die ruimte willen vullen welke God ons bestaan heeft toegewezen, worden wij dus volledig ons zelf, kan ons „zijn" zich harmonisch en gezond uitleven. „Wie zijn leven verliest, zal het vinden." – „Wie zich vernedert, zal verheven worden..." De zonde is ten slotte niets anders dan de negatie van het offer, zij is zelfbevestiging en Godsmiskenning, zij is een verbreken van de hiërarchie van het leven. „Wie zijn leven zoekt, zal het verliezen" (Luc. 17, 22) – „Wie zich verheft zal vernederd worden" (Matth. 23, 12). „Die gezindheid zij in u, welke ook in Christus Jezus was, die, ofschoon Hij in den staat van God bestond (voor Zijn menschwording), zijn gelijkheid met God toch niet hebzuchtig als een roofgoed vasthield, – maar zichzelven ontledigde door den staat van een slaaf aan te nemen, aan de menschen gelijk te worden. En toen Hij van gedaante als mensch voorkwam, – vernederde Hij zichzelven door gehoorzaam te worden tot den dood, ja tot den dood des kruises. *Daarom* heeft ook God Hem hoog verheven, en Hem een naam gegeven boven allen naam – opdat in den naam van Jezus elke knie zou buigen van de wezens in den hemel en op de aarde en onder de aarde, – en elke tong belijden dat Jezus-Christus Heer is, tot glorie van God den Vader" (Phil. 2, 5-11).

Onze vergoddelijking veronderstelt ons offeren, en normaal gesproken voltrekt zich het vergoddelijkingsproces in de mate van ons ascetisch offeren. God schenkt zich aan den mensch in de mate waarin de mensch zich aan God schenkt. Alleen in de mate waarin ons willen zich inschakelt in het goddelijk willen – zelfonthechting en Godaanhechting: offerhouding – kan God in ons werken. Alleen in de mate waarin onze menschheid offerend naar God opgaat in het Sacrificie, zal de Godheid die Christus' menschheid zalfde, langs en uit die godvervulde menschheid over ons neerstroomen uit de Sacramenten.

De Sacramenten zijn geen magische teekenen. Het volstaat niet mechanisch die woorden uit te spreken, die handelingen te verrichten, om automatisch een bepaald effect te bekomen. Men heeft te uitsluitend den blik gericht op hetgeen Christus alleen verricht en verrichten kan, en eenigszins uit het oog verloren hetgeen in den mensch aan medewerking tot die Christusdaad vereischt wordt.

Zeker, de Sacramenten werken „ex opere operato", d.w.z. krachtens eigen werkdadigheid, krachtens de gestelde handeling zelf. Dit „opus operatum" verstaat men echter wel eens verkeerd. Het wil alleen zeggen:

1. Dat de werkdadigheid van het Sacrament niet afhangt van zijn bedienaar. Deze mag gelooven of niet gelooven, in staat van genade zijn of niet, het Sacrament heeft zijn kracht onafhankelijk van hem, hij is enkel een instrument waarvan Christus, die de eigenlijke en laatste bedienaar van het Sacrament is, zich bedient. Het volstaat dan ook dat de bedienaar bedoelt en doet wat de Kerk verlangt – bv. het water gieten en de woorden uitspreken in het Doopsel – opdat het Sacrament geldig en werkzaam zij.

2. Dat de werkdadigheid van het Sacrament evenmin afhankelijk is van de goede gesteltenis van den ontvanger, in dien zin, dat de goede gesteltenis niet de werkoorzaak is van de genade van het Sacrament. Van nature immers ligt het boven-natuurlijke volledig buiten ons bereik, wij kunnen het niet veroveren of afdwingen. Tegenover het „opus operatum" staat die persoonlijke goede gesteltenis – voornamelijk bestaande uit geloof en berouw, offergesteltenis – van den ontvanger als het „opus operantis". Deze gesteldheid maakt den ontvanger enkel geschikt en ontvankelijk voor de genade en is tevens de voorwaarde voor haar mededeeling; doch de genade zelf wordt medegedeeld door het krachtens goddelijke verordening werkzame Sacrament. Door de Sacramenten werkt God de genade in de goedgestelde ziel. Ontbreekt die gesteldheid dan stelt de ontvanger een beletsel aan de goddelijke werking.

Al is de persoonlijke goede gesteldheid van den ontvanger – het opus operantis – dus geenszins werkoorzaak (causa efficiens) van de vruchtbaarheid van het Sacrament, toch blijkt zij van het allergrootste belang te zijn, vermits zij de noodzakelijke voorwaarde (conditio sine qua non) is voor deze vruchtbaarheid. Ontbreekt zij geheel of ten deele, dan zal de genade van het Sacrament zich in het geheel niet of slechts in beperkte mate mededeelen. En dit geldt niet alleen voor de heiligmakende genade die al de Sacramenten in ons werken – en die wij hier speciaal op het oog hebben – maar ook voor die specifieke sacramenteele genade die aan elk der zeven Sacramenten bepaald eigen is.

Zoo leert het Tridentinum dat de sacramenteele genade van het Doopsel zich mededeelt volgens de gesteldheid en de medewerking van hem die het ontvangt (Sess. VI, cap. 7). Christus bewerkt hier in den volwassene het levensprincipe der genade, en meteen het dynamisch principe van het beleven dier genade, namelijk geloof, hoop en liefde. Doch dat principe zal door den volwassene ontvangen worden in de mate waarin hij er voor openstaat: quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur. Ook voor het bekomen van de sacramenteele genade gelden de algemeene principes van de metaphysica, van de goddelijke en menschelijke waarachtigheid.

De Communie, het normale en dagelijksche Sacrament onzer heiliging, zal werken en vruchtbaar zijn in de mate waarin hij die haar ontvangt geen hindernis stelt aan die werking, maar zich er voor openstelt. Naarmate de offergesteldheid heerscht in de ziel — het deelgenootschap aan Christus' offer — zal zij bevrucht worden en deelachtig aan het verheerlijkt leven van den Kyrios: vrucht der Communie.

De sacramenteele orde veronderstelt dus de ethische, de moreele, zij moeten samengaan. Ook tijdens zijn aardsch leven zien wij Christus' wonderwerking — die eenigszins kan vergeleken worden met het werken van het mysterie „ex opere operato" — afhankelijk van de innerlijke gesteldheid van hen die zijn kracht inroepen. Hoe dikwijls lezen wij in het Evangelie: „als gij gelooft, kan het geschieden", „gelooft gij in den Zoon des menschen?" Dit „gelooven" is geen koud aanvaarden van een abstracte waarheid, maar een overgave van gansch de persoonlijkheid aan Hem die als hoogste levensregel voorhield dat het offer, het sterven, de weg is naar de verheerlijking, naar het leven. „Wie zijn leven verliest, zal het redden", „wie zich vernedert, zal verheven worden", „wanneer de graankorrel niet sterft, blijft zij alleen en onvruchtbaar". Die leer werd gestaafd door gansch een leven van zelfverloochening, bezegeld door het offerend sterven, bekroond door het glorieus verrijzen tot een hooger en onvergankelijk leven.

De Sacramenten kunnen dus genade mededeelen voor zoover de ontvanger geen beletsel stelt. Positief uitgedrukt: de Sacramenten kunnen genade geven, heiligen, in de mate van de goede gesteltenis, van de medewillende en medewerkende ontvankelijkheid van den mensch.

De Sacramenten die ons vergoddelijken zijn dus niet in de eerste plaats hulpmiddelen tot het veroveren der zedelijke volmaaktheid, wel integendeel, de zedelijke adel is noodig opdat de vergoddelijking zich door de Sacramenten kunne voltrekken.

Het hoogste wat de edele mensch op eigen krachten bereiken kan, zijn zedelijke volmaaktheid, is een deemoedige overgave aan den Schepper, de offerhouding voor God. Het einddoel van den christen mensch echter ligt ver boven het menschelijk-mogelijke in het goddelijke, in de theosis. Die vergoddelijking veronderstelt den zedelijken hoogstand; ons bovennatuurlijk einddoel sluit het natuurlijke in en stelt het voorop. Al ons menschelijk streven naar natuurlijken opgang en natuurlijke volmaking kan men betitelen als ascese, onze vergoddelijking echter kunnen wij niet zelf bewerken, zij is bovennatuurlijk, zij is neerdalende, antwoordende godsgave, zij ligt in de lijn van de mystiek.

Het is goed steeds duidelijk dit onderscheid voor oogen te hebben. Wij kunnen ons zelf wel natuurlijk volmaken maar niet heiligen. Heiligheid is vergoddelijking, zij ligt totaal buiten en boven het bereik van ons natuurlijk streefvermogen, zij wordt niet veroverd maar ontvangen. Al ons ijveren op ascetisch gebied is ten slotte slechts het scheppen van de noodzakelijke voorwaarde opdat de vergoddelijking, ons bovennatuurlijk einddoel, zich aan ons kunne voltrekken. Waarlijk christelijke ascese heeft haar doel niet in zich zelf, zij is er om de vergoddelijking, en harerzijds veronderstelt de vergoddelijking de ascese.

De diepe zin der christelijke ascese – en hierin onderscheidt zij zich wezenlijk van de niet-christelijke – ligt dus niet rechtstreeks in een versterken van het natuurlijk zijn, zij is veel meer dan een trainen en een opvoeren van onze natuurlijke krachten, zij beoogt ook niet het veroveren van het bovennatuurlijke door middel van het natuurlijke, zij wil ons slechts in staat van gereedheid en geschiktheid brengen voor het goddelijk werken in ons. Onze vergoddelijking is immers uitsluitend goddelijk werk, de ascese daarentegen is ons werk, zij wordt van ons persoonlijk geëischt en kan niet door God van ons overgenomen worden, al kunnen wij haar slechts door de kracht van het Kruisoffer beoefenen: zij is het zuiveren en bewerken van den akker waarin de Heer dan het zaad van zijn Godheid zal uitstrooien en doen gedijen... hoe schooner akker hoe weliger oogst.

De christelijke ascese is niet levensvijandig, niet negatief; zij

is een sterven om te leven. De dood is de weg naar de levensvolheid. „Nisi granum frumenti..." Christus is de goddelijke zaadkorrel die stierf om gansch ons geslacht tot een hooger leven op te tillen. Hij is de weg en het leven, onze weg naar het leven. Wij zijn één met Hem, Hij voert ons met zich mede, wij beleven Zijn Pascha. Dit Pascha, die doorgang door den dood naar het leven, het mysterie van sterven en verrijzen, van sterven om te verrijzen, is de kern van het christelijk cultusgebeuren en van gansch het Christendom zelf.

Het heilig Doopsel, dat ontkiemen van het goddelijk leven in ons, veronderstelt dan ook den aanvang van ons offerend sterven. Sinds wij de Kerk binnentraden werden wij als offergave aangeboden en geheiligd. Dit offer duurt gansch ons leven lang en wordt voltooid in ons sterven. Eén geworden met Christus, ledematen van Zijn lichaam, krijgen wij in het Doopsel het recht en den plicht om in de heilige Mis met Christus te offeren; wij moeten met Hem sterven om met Hem te kunnen verrijzen. „Of weet gij niet dat wij allen die in Christus Jezus gedoopt zijn, in zijn dood gedoopt zijn... Indien wij gestorven zijn met Christus, mogen wij gelooven dat wij ook met Hem zullen leven" (Rom. 6, 3 en 8). Evenals Christus' menschheid pas na de volledige wegschenking tot haar volledige heerlijkheid openbloeide in de onvergankelijkheid der paaschglorie, — „Christus moest lijden en *zóó* zijn glorie ingaan" (Luc. 24, 26) — zoo kunnen wij slechts langs en door het offer ons heil erlangen. Evenals in Christus' aardsch leven offer en verheerlijking in onafgebroken wisselwerking samengroeiden — de kruisdood was de voltooiïng, niet het begin van Zijn offerleven — zoo houden ook in ons offer en verheerlijking gelijken tred. Tusschen den kleinen, hulpbehoevenden Emmanuël van Kerstmis en den glorieuzen Kyrios van Paschen, hangt het bloedig offerlam van Goeden Vrijdag. Door Zijn passie werd Jezus tot Kyrios. De incarnatie is goddelijk werk, God schenkt zich aan den mensch, op Calvarië echter is het de menschheid die subliem naar voren treedt en zich offerend den Vader schenkt. Men is mensch in de mate waarin men geeft, en hij is volledig mensch die zich ten volle geeft. Sterven is de grootste levensdaad; pas in het offerend sterven wordt de mensch volledig zichzelf.

Paschen is de apotheose. De menschheid die volledig de Godheid ontvangen mocht, heeft zich nu ook daadwerkelijk en vol-

ledig aan God geschonken: aan de volledige godsgave der incarnatie heeft de volledige menschengave van den offerdood beantwoord. In de verheerlijkte menschheid van den Kyrios bereikt de incarnatie dan ook haar stralend hoogtepunt: de stof deelt nu in de onvergankelijkheid van den geest en kan nu veel volmaakter dan vroeger den adel van den geest uitstralen. „Door de rechterhand Gods dan verheven, ontving Hij van den Vader den beloofden heiligen Geest en stortte hem uit, zooals gij ziet en hoort" (Hand. 2, 33). De menschheid van den Verrezene is de levende spiegel van de stralende heerlijkheid Gods.

In het monachisme, dat niets anders beoogt dan de radicale Christusbeleving, komt dit mysterie van dood en leven in zoo'n helder licht te staan. De monnik streeft de „puritas cordis" na, die zuiver-eenvoudige offerhouding van hem die zich heeft losgemaakt uit den greep van al het geschapene en zich nu gansch open en ontvankelijk naar God keert, hunkerend naar vervulling. De monnik is de minnaar der schoone parelen, die gansch zijn rijke verzameling verkoopt, niet uit lusteloosheid of tegenzin, maar om die ééne allerschoonste parel aan te werven in wier schittering hij al het glanzen van de andere terugvindt. De forsche, van geest vervulde monnikenvader Sint Benedict, voert zijn zonen langs den langen, louterenden weg van het offer – de 12 „trappen der ootmoedigheid" zijn evenveel aspecten of stadia van onthechting, van offer – naar de zielezuiverheid. Door het offer wordt de ziel van den monnik geboetseerd tot een nobelen kelk waarin Gods volheid zich kan neerlaten. De lediging is er om de vulling, het sterven om het leven. „Begraven zijn wij met Hem (Christus) in den dood, opdat, gelijk Christus uit de dooden opgewekt is door de glorie van den Vader, ook wij in een nieuw leven zouden wandelen" (Rom. 6, 4).

Met een hem anders ongewone teederheid, wijst de vrome Abba herhaaldelijk op de heerlijkheid van den gelouterden, van geest vervulden monnik, die als een pneumageurende icone werd van den verheerlijkten Christus, een levende godsopenbaring, een theophania. Daar hij medeoffert met Christus mag de monnik ook deelen in diens offervrucht: de glorie. „Gedurig aan dragen wij Jezus' doodslijden in ons lichaam om, opdat ook Jezus' leven in ons lichaam worde geopenbaard" (II Cor. 4, 10). Deze „verheerlijking" hier in dit leven is nog maar een

voorafname, een zacht morgengloren van de stralende heerlijkheid Gods die ook in zijn menschheid openbaar zal worden wanneer hij, zijn Heiland volgend, zijn groot Pascha zal beleven: den doorgang door den physischen ondergang en dood naar de opstanding tot het onvergankelijk leven der Parousie op den laatsten dag. „Wij verwachten Jezus-Christus, den Kyrios, Hij zal ons nederig lichaam veredelen, het gelijkvormig maken aan zijn verheerlijkt lichaam, door de kracht waarmede Hij zich alle dingen onderwerpen kan" (Phil. 3, 20-21).

*

De volheid van het goddelijk leven dat stroomt in Christus' menschheid („Ik en de Vader zijn één" – „Ik ben het Leven"...) en zich door die menschheid naar buiten openbaart („Wie mij ziet, heeft den Vader gezien") vloeit voort in de Sacramenten: ook zij bevatten en openbaren in en door hun stoffelijkheid het goddelijke. Al wordt de tijdspanne die elke nieuwe menschengeneratie van den historischen Christus scheidt steeds grooter, toch blijft de Heer op sacramenteele wijze elk hunner even nabij: „Zie ik ben met u alle dagen tot het einde van den tijd", is de uitklank van Mattheus' Evangelie (28, 20). De Sacramenten zijn niet te scheiden van Christus, zij zijn de voortzetting van de incarnatie. Wat de aardsche verschijning van Christus was voor Zijn tijdgenooten, dat zijn voor ons de Sacramenten: „openbaring" en „omsluiering" tevens van het goddelijke in Hem. „Alles wat zichtbaar was in Christus, is overgegaan in de Sacramenten" zegt Sint Leo (Sermo 74, 2).

„Indien het vleeschelijk lichaam van Jezus, dat ten slotte toch ook maar een spel van atomen was, door de samenwerking tusschen Zijn wil en Zijn ledematen als voer- en werktuig kon dienen voor Zijn goddelijken persoon, om wonderen te verrichten en Gods kracht te openbaren, kan dan ook dezelfde goddelijke kracht niet schuil gaan onder- en toch effectief ingrijpen doorheen stoffelijke dingen en teekenen, doorheen de daden van andere menschen, waarin op zekere manier ook de „volheid van de godheid woont"? Want al zijn deze daden wellicht van een anderen aard of verschillen zij in gehalte met de persoonlijke handelingen van Jezus den Nazarener, ten slotte zijn het toch ook combinaties van atomen en stofdeeltjes, waar-

van Gods kracht zich meester maakt, om onder en spijts dit „omhulsel", dit „symbool", Zijn tegenwoordigheid en Zijn ingrijpende liefde te „onthullen" (Vgl. J. Pinsk: „Die Sakramentale Welt", Freiburg, 1938, blz. 5-25).

„Het geldt hier een geloofspunt, een mysterie. De vergelijking kan ons echter doen beseffen, hoe de Sacramenten de voortzetting zijn van Christus' priesterschap en menschwording en hoe dezelfde Christus Zijn verlossings- en heiligingswerk voortzet. „Genade is incarnatie" of anders gezegd: God deelt Zijn leven mee, normaal gesproken, doorheen en langs menschen, doorheen en langs menschelijke daden, uiterlijk waarneembare teekenen, zooals eertijds het menschelijk lichaam van Zijn Zoon hier op aarde op verborgen doch effectieve wijze Zijn goddelijke kracht en Zijn goddelijk leven „omhuld" en „onthuld" heeft tevens.

„Elk Sacrament is dus evenals Christus Jezus tevens een „openbaring" en een „omsluiering" van God; een „symbool", een „teeken"; in één woord: een „mysterie".[118]

Zooals bij de menschwording de onzichtbare Zoon Gods zichtbaar werd in ons vleesch, zóó is zijn tegenwoordigheid in de Sacramenten eveneens voortgezette menschwording, belichaming.

„Alleen van hieruit beschouwd wordt het duidelijk wat een Sacrament is. Hebben wij niet soms tegen de Eucharistie een zekeren innerlijken tegenzin ondervonden? Hebben wij nooit met het protesteerende Capharnaum gevraagd: „Hoe kan Deze ons Zijn vleesch te eten geven?" (Joan. 6, 52). Wat beteekent dat nu, „het lichaam, het bloed van Christus?" Waarom niet „de waarheid" en „liefde van Christus!" Waarom het niet gelaten bij de eerste helft van de rede in het 6de hoofdstuk van Johannes waarin de Heer de instelling van Zijn liefdegeheim die tastbaarheid om niet te zeggen die stoffelijkheid van het tweede deel? Gedachtenis des Heeren – goed; maar waarom door het eten van Zijn bloed? Waarom niet door een gedenken in waardigheid en reinheid des Geestes? Omdat het vleesch en bloed van den Heer, omdat Zijn verrezen lichaam, omdat Zijn verheerlijkte menschheid de verlossing is! Omdat de Eucharistie zich steeds opnieuw als deelneming aan deze verheerlijkte, Godmenschelijke werkelijkheid voltrekt. Omdat, zooals de Grieksche Vaders het uitdrukken, het eten van Zijn lichaam en het drinken van Zijn bloed het „pharmakon Athanasias", het heilmiddel der onsterfelijkheid is, – der onsterfelijkheid, niet van een „geestelijk",

maar van het in de volheid der Godheid opgenomen menschelijk leven van lichaam en ziel."[118]

Volgens Sint Thomas is Christus dan ook het oersacrament waarin alle andere Sacramenten wortelen. Door zijn vergoddelijkte lichamelijke menschheid gewerd ons het heil, het blijft ons verzekerd en toegankelijk in de goddelijk-lichamelijke realiteiten der Sacramenten.

„Christendom is geen zuiver visioen, maar de verschijning van God in het zichtbare, in het menschelijke. Ja, het is in werkelijkheid zoo, dat het goddelijke zich openbaart door middel van zijn menschheid. Terecht spreken de theologen over de menschheid van Jezus dus als over een sacramentum conjunctum, als over dat aanschouwelijke en zichtbare medium, dat wezenlijk verbonden is met het eeuwig Woord en het middel is, waardoor God ons genade schenkt. Dit sacramenteele wezen van het Christendom verklaart, dat ook de bijzondere zegen en genade in het Christendom een zichtbaar omhulsel dragen. Ieder kan het Doopsel zien, de heilige gebeurtenis, waardoor de geloovige eens voor altijd lidmaat van Christus wordt. Ook het geheim van onze blijvende, werkelijke verbinding met het hoofd, zien wij in het Sacrament van zijn vleesch en bloed. Hieruit volgt reeds, dat de Sacramenten van het Christendom geen nagemaakte ontleeningen zijn van de antieke mysteriëngebruiken of van den eeredienst der Mandeërs, maar veeleer van den aanvang af noodwendig zijn verbonden met het sacramenteele wezen van het Christendom. Het sacramentum conjunctum van de menschheid van Jezus-Christus verklaart de sacramenta separata, de zichtbare heilsteekenen. Over de beteekenis en het aantal der Sacramenten kan leerstellig onderscheid zijn ontstaan in de christenheid, maar nooit bestond er twijfel over hun wezenlijken samenhang met de zichtbare verschijning van Christus. In zoover zij behooren tot den Messiaanschen groeitijd, wijzen zij ook naar den eindtijd, wanneer de menschenzoon zijn heerschappij teruggeeft aan den Vader. Evenzeer als het Christendom dus eschatologisch is, is het ook sacramenteel en een ander Christendom bestaat er niet."[119]

Het is door de Sacramenten dat de incarnatie: de vergoddelijking van de schepping (theosis) en het openbaren van de Godheid door de geheiligde schepping (theophania) zich ononderbroken voortzetten, tot al het geschapene is samengebracht onder

het hoofd van den God-mensch, die dan zijn rijk, den vergoddelijkten èn God-uitstralenden cosmos, aan den Vader zal overdragen.

In de bestaande heilsorde is het echter slechts samen, hand in hand met het offer, dat de incarnatie zich naar haar laatste voleinding en bekroning voortbeweegt. Door de Sacramenten komt God tot ons (dalende beweging), Hij vergoddelijkt ons door het mededeelen van zijn goddelijk leven. Door het offer (heilige Mis) gaan wij op tot God (opgaande beweging); Christus, als hoofd van de geheiligde menschheid, offert aan den Vader zijn en ons menschelijk wezen en leven. Het offer is de eigenlijke cultus latriae, de verheerlijking van God door Christus als hoofd der geheiligde menschheid.

Sacramenten en Sacrificie zijn de wezensbestanddeelen der heilige Liturgie. Deze is dus eenerzijds de sacramenteele vergoddelijking van het menschdom — dalende beweging: wij ontvangen — en anderzijds de cultus latriae door die vergoddelijkte menschheid — opgaande beweging: wij handelen. De heilige Liturgie is dus een neerdalen en een opgaan, een ontvangen en een aanbieden, een ritueele uitwisseling — zonder verwarring der naturen — van het goddelijke tegen het menschelijke en van het menschelijke tegen het goddelijke langs en door den God-mensch Jezus-Christus onzen Heer.

*

Nu wij weten dat de Liturgie niets anders is dan de voortzetting door de Sacramenten, langs den weg van het offer, van het admirabile commercium der incarnatie, zal het ons niet langer verwonderen dat ook hier, in die heilige riten en geheimenisvolle mysteriën, de rol van het stoffelijk-lichamelijke zoo uitermate belangrijk is. Het doorbreken van God in de schepping (theosis) en de openbaring van de Godheid door de geheiligde schepping (theophania) veronderstellen de stof. Het is steeds een doodend principe geweest in de kunst, de stof te willen veredelen door haar massa te verkleinen. Het is niet door het inkrimpen of uitschakelen, maar door het bezielen der stof dat ware cultuur ontstaat. De geest heeft de stof noodig om zich uit te drukken. Alle ware cultuur was steeds geestelijk-stoffelijk. Een waarlijk christelijke levensstijl moet de concretiseering, de belichaming zijn van onzen geestelijk-religieuzen rijkdom.

Hier ontdekken wij dan weer het geheim van de sterke cultuurvormende kracht van het gezonde Christendom. Het ware Christendom heeft volstrekt behoefte aan de stof, zijn rol is immers de voortzetting van de incarnatie: theosis en theophania: een samenbrengen van geest en stof, een bezielen van de stof door den geest, en een uitstralen van den geest door de stof. De mensch wordt innerlijk be-zield, vergeestelijkt, vergoddelijkt, en gansch de stoffelijke wereld moet, door bezieling geheiligd, een belichaming, een openbaring worden van den allerkrachtigsten der geesten, van den goddelijken oergeest zelf. Dit alles voltrekt zich in de riten en geheimenisvolle mysteriën der Liturgie.

En omdat de Liturgieviering het hart is van het Christendom, én omdat hier de stof niet enkel verheven wordt tot een nobel zinne-beeld van den geest, maar dikwijls de goddelijk-geestelijke krachten in werkelijkheid bevat — denken wij o.a. aan de heilige Oliën, aan het doopwater en vooral aan de Eucharistische gedaanten van brood en wijn waarin Christus wezenlijk tegenwoordig is... het hartstuk van den cultus is tevens de meest typische christelijke natuurbehandeling — daarom is de bewuste beleving der huiveringwekkende mysteriën de aangewezen en de eenige bron voor ieder christelijke cultuurhernieuwing. Ook de forsche cultuur der Middeleeuwen is ontsproten aan het kerkelijk leven, al haalde zij haar bezieling niet zoozeer uit de kerngebieden der Liturgie: offer en Sacramenten, als wel uit het bont en volksch sacramentaliënwezen. Wanneer reeds het bijkomstige zulke vormpotentie ontwikkelde, dan kan een daadwerkelijk beleven van offer en Sacramenten niet anders dan een nog veel rijker, fijner en harmonischer cultuur in het leven roepen.

Nu geen Jenseitsillusie meer, al weze zij nog zoo koen, en ook geen Diesseitsapotheose, al weze zij nog zoo welgemeend; geen „verneinen", maar ook geen verafgoden van de stof, wel een paren en bevruchten van de stof met en door den geest, een belichamen van den geest in de stof. Dan pas kunnen wij spreken van een waarlijk christelijke cultuur: het Christendom is te breed om zich door om het even welke eenzijdigheid te laten paaien; het wil niet kiezen tusschen dit of dat leven, tusschen deze of gene schoonheid; met sterken arm omvademt het alle leven en alle schoonheid: het beaamt en begeert *het* leven en *de* schoonheid in hun onverzwakte geestelijke volheid en ook in al

hun blijde stoffelijke verschijningsvormen. Het is dit ééne wijde levensgevoel dat den volwaardigen Christen (en hier is de Germaan meer dan wie ook van nature uit Christen) zoo inblij maakt om het sluimerend leven in de natuur, diezelfde onbeperkte levenslust die hem jubelen doet om den rijkdom en de teedere weelde van het dubbele, het zinnelijk-redelijke leven van die wondere twee-eenheid van zijn eigen wonderlijk wezen, dezelfde feestelijke levenszin die hem vreugdedronken maakt wanneer hij in de hooge exaltatie van het begenadigde oogenblik zich in weeldevol mystiek ontmoeten voelt opgezogen en in genietende liefde en grondelooze zaligheid wegzinkt in den bruisenden oceaan der levensvolheid.

Na eeuwen scholing en halfslachtigheid moeten wij nu breed en rijp genoeg zijn, moeten onze levenshonger en schoonheidsdrang nu zoo sterk en fijn zijn, dat geen eenzijdigheid ons nog bekoren en verleiden kan. Laten wij nu niet meer onderscheiden, deelen, kiezen en verwerpen; tegenstellingen zijn er genoeg, zij zijn de schering en inslag waarmee de cosmos werd geweven, maar tegenstellingen zijn geen tegenstrijdigheden, zij zijn samenbestaanbaar, zij zijn door God gewild, juist uit hun spanning ontspringt het leven, zij zijn zang en tegenzang van het forsche lied der schepping. Laten wij al het zijnde eerbiedig opnemen en het dankbaar ordenen en verbouwen in den veelkleurigen stralenden tempel van een echt christelijke, volksche cultuur, waar de bezielde en geestuitstralende stof een spiegel en een zinbeeld wordt van ons eigen van God doordrongen en God openbarend wezen.

Zoo helpt de ware christelijke cultuur mede aan de wereldwijding die een aanvang nam bij de menschwording van Gods Zoon en die zich voortzet in het voltrekken van de mysteriën der Liturgie. Door de stofbezielende en zieluitstralende cultuur van Christus' geheiligden wordt die heiliging verder uitgedragen en uitgebreid tot de verste domeinen van den cosmos.

De goddelijke en vergoddelijkende Liturgie is het hart van het Christendom, daar voltrekt zich de christelijke heilseconomie, de theosis en de theophania, daar stroomt de wentelende wisselstroom van goddelijk en menschelijk leven. Daar komt God langs Christus tot den mensch, en gaat de mensch langs Christus op tot God. Zonder zijn liturgische mysteriehandelingen is het Christendom niet denkbaar, heeft het zin noch beteekenis. De Kerk is essentieel een sacramenteel organisme. En het is in die Litur-

gie, in het hart van het Christendom zelf dus, dat de welige bron van de christelijke cultuur ontspringt; want, zooals de Liturgie de voortzetting is der incarnatie, zoo is de cultuur in haar diepste wezen de verdere uitdeining der Liturgie, een verdere heiliging van den cosmos door de geheiligden, de verwezenlijking van de consecratio mundi door de consecrati. Zoo worden de verlossten op hun beurt verlossers. Door deze consecratio wordt de natuurlijke cosmos een sacrale cosmos, waar, gelijk in Christus zelf en in de zijnen, Diesseits en Jenseits, stof en geest, tijd en eeuwigheid, natuur en bovennatuur niet vermengd en één gemaakt, doch in breede en levende spanning beider schoonheid en kracht onvermengd bewaard en omvat worden. De sacrale menschheid schept zich een sacralen cosmos, al het geschapene wordt een zinne-beeld van den God-mensch : „le Christ répandu".

Ook door zijn cultuur komt het Christendom te gemoet aan het eeuwig verlangen dat roert in den boezem van het heelal, aan het „verzuchten van al het geschapene" naar de „deelname aan de heerlijkheid der kinderen Gods", die de heerlijkheid is van den eeniggeboren Zoon des Vaders. „Reikhalzend toch smacht de schepping naar de openbaring der kinderen Gods. Want de schepping is aan de vergankelijkheid onderworpen, niet uit eigen wil, doch door de wil van Hem, die ze daaraan onderwierp; maar toch met de hoop, dat ook de schepping zal bevrijd worden van de slavernij der vergankelijkheid, om deelachtig te worden aan de vrijheid der glorie van de kinderen God. Wij weten toch, dat heel de schepping tezamen zucht en kreunt in barenzweeën tot heden toe. En zij niet alleen, maar ook wij, die de eerstelingen des Geestes bezitten, ook wij zuchten in ons binnenste naar de verlossing van ons lichaam, in smachtend verlangen naar de volkomen aanneming tot kinderen Gods (Rom. 8, 19-23). Deze volkomen aanneming, deze „heerlijkheid der kinderen Gods", d.i. de laatste voleinding van gansch het heilswerk Christi, wordt hier dus gezien en voorgesteld als de verheerlijking van ons stoffelijk lichaam.

Zoo beweegt zich de christelijke wereldvisie tusschen de twee gevaarlijke tegenpolen: van het koud en ver supernaturalisme eenerzijds, dat God vervluchtigt en terugdringt in het vage Jenseits, van de hoog- en overmoedige zelfvergoding van den mensch in het materialistisch of pantheïstisch naturalisme anderzijds, dat

God met de schepping gelijkschakelt. In beide gevallen valt en breekt de menschelijke persoonlijkheid.

„In het pantheïsme verliezen God en mensch hun waardigheid. God is niets, wijl hem de persoonlijkheid ontbreekt, de mensch is evenmin iets wijl hij toch maar een zich vluchtig verheffende golf is die spoedig weer verzwindt. Natuurlijk kan daar moeilijk spraak zijn van vrijen wil, zedelijk onderscheid, recht en onrecht, goed en kwaad. Tegenover het Jansenistisch overstreng godsbegrip, dat geen toenadering en genegenheid van God tot de menschen veroorlooft, zal de mensch spoedig in verzoeking komen te spreken gelijk de Israëlieten tot hun koning Roboam: Wat gaat die ons aan? Deïstische onverschilligheid is het gevolg. De Liturgie daarentegen verwekt steeds weer in ons de spanningsbeleving van het sidderen voor God en van het in-liefde-ontvlammen voor God. Augustinus heeft het duidelijk in zichzelf opgemerkt: „Ik sidder en ik ontvlam. Ik sidder, in zoover „ik Hem ongelijk ben; ik ontvlam, in zoover ik Hem gelijk „ben" (Conf. XI, 9). Vrees en genegenheid, schaamte en liefde, vlucht en heimwee bevangen onze ziel in Gods nabijheid. Dat moet zoo zijn. Zoo ondervond het reeds de profeet, zoo gaat het ook den modernen mensch. Voor Alban Stolz was God steeds de hoogste wonne en de hoogste kwaal. En ook Nietzsche, die God verjagen en vermoorden wilde, hij roept God terug, „zijn smart, zijn laatste geluk". Die twee soorten belevenissen vinden wij overal in de Liturgie terug. Zooals in de Lente licht en schaduw over de landouwen trekken, zoo wisselen in de Liturgie die twee stemmingen elkaar af. Zoo reeds in de gebeden aan den voet des altaars, zoo dikwijls in den intredezang, zooals bv. op het feest der Kerkwijding: „Hoe vreeselijk is deze plaats... Hoe lieflijk zijn Uwe woonsteden!..."[120]

HET CHRISTELIJK-CLASSIEKE EN ONZE RELIGIEUZE EN VOLKSCHE HERWORDING

De Liturgie is dus niet een psychologische maar een zijnsmatige, geen subjectief-mystische maar een objectief-ontologische realiteit: zij is het tegenwoordig stellen en voltrekken van het heilswerk Christi aan de menschheid, waardoor deze innerlijk geheiligd wordt, wat geschiedt door een ontologische vereeniging met den Godmensch.

Die objectieve wezensinhoud — de ziel der Liturgie — is overal één en dezelfde, hij is een goddelijke en onveranderlijke realiteit; het lichaam echter — de omhullende en tevens onthullende vormen van woord en tijd en plaats — is het werk van vrome menschenhanden, het Heilige heeft zich spontaan uitgedrukt in de vormentaal der vele volkeren en tijden die het ontvingen en beleefden.

Zoo schiepen ook de Grieken en de Romeinen eens elk hun eigen liturgische vormentaal, en in die taal hebben zij, met het Heilige, ook hun eigen genius vertolkt, hun eigen ziel uitgesproken. Tegenover het begeesterd pathos, de koene speculatie, de schitterende verwoording, de concrete aanschouwelijkheid, de felle dramatische bewogenheid en den sterk-realistischen inslag die alle samen aan de Grieksche Liturgie iets zeer frisch en jeugdigs geven, zou de waardige beheerschtheid, de soliede degelijkheid, de rustige gedragenheid der Romeinsche Liturgie wel wat al te nuchter aandoen, ware het niet dat wij onvermijdelijk toch ook terstond in den ban komen van het schroomvol ontzag van die mannelijk-stoere vroomheid.

Edmund Bishop heeft den „genius of the Roman Rite” gelukkig samengevat in de alliteratie „soberness and sense”. Hierbij aansluitend schrijft D. Cabrol: „Pour porter un jugement d'ensemble sur la liturgie romaine et apprécier comme il convient le „génie romain”, il faut d'abord dégager cette liturgie de tous les éléments étrangers au milieu desquels elle est aujourd'hui à peu

près submergée... Une fois dégagée de ces éléments étrangers, la liturgie romaine nous apparaît avec son caractère d'originalité qui nous permet de la distinguer soit des liturgies orientales, soit des autres liturgies latines, et l'on peut dire qu'elle l'emporte sur les unes et les autres. On y retrouve le „génie romain" tel qu'il s'est révélé à la bonne époque, avec ses caractères de simplicité, de sobriété, de dignité, de force, en même temps qu'avec ses tendances réalistes et pratiques. Rien de superflu, peu de symbolisme, une piété sérieuse et même austère, qui n'est pas sans onction, mais qui écarte l'effusion, les démonstrations bruyantes... On a pu dire que c'est une liturgie *classique* comme opposée au romantisme des autres liturgies."[121]

De Romeinsche Liturgie wordt inderdaad niet door het subjectieve, vluchtige gevoel, maar wel door een *stevige objectiviteit* gedragen. Naar het oud adagium is hier de lex orandi, de Liturgie, tevens lex credendi, de wet des geloofs. De liturgische teksten zijn beheerscht door en doorweven met het dogma, en óm dit dogma hangt steeds een atmosfeer vol wijding en eerbied. Dit beteekent echter niet dat de krachten van het gemoedsleven niet tot hun waarde komen in de liturgie, maar wel dat het gevoel steeds steunt op de gedachte. Dat mag ook niet anders. Het liturgisch handelen en bidden moet immers steeds overeenkomen met het openbaar en gemeenschappelijk karakter van den eeredienst. Alleen de gedachte, die leeft in het abstracte en het universeele, kan ten slotte die veruitwendiging dragen. Het gevoel beweegt zich steeds in het concrete, het persoonlijke; ontbreekt die persoonlijke ontroering — en daaraan moet men zich verwachten in een gemeenschap en in steeds wisselende omstandigheden — dan moet de veruitwendiging van deze niet aanwezige ontroering gemaakt en pijnlijk aandoen. Aesthetisch fijnvoelende menschen, en in zekere mate alle ontwikkelden, vooral de mannen, voelen die berekende gemoedsbewerking aan als een vernedering; vooral in onze tijden van nuchtere zakelijkheid verwekt deze methode eerder een gevoel van minachting en koele terughoudendheid. Gespeend van diepen gedachteninhoud wordt het gebed, en zeker het openbaar gebed, ongezond en week. Zelfs daar waar de liturgie ook het gemoed raakt, geschiedt dit op zoo'n nobele en eerbiedvolle wijze, dat ook de man zich ten volle schenken kan. Geen zwoele intimiteit of teerhartig en gevoelerig gekeuvel, maar ontzag en bewondering, een zich-gegre-

pen-voelen door Gods almachtige grootheid, een zich-gedragen-en-omsloten-weten door Zijn milde oerkracht. De enkele malen dat dit gevoel alle banden schijnt verbroken te hebben – denken wij bv. aan het jubelend Exsultet, aan de hoogbezielde Prefaties der groote feestdagen, aan het rouwend miserere, aan de frissche, mystisch-bewogen viering der Kerkwijding – zelfs dan, en vooral dan, is de ideëele grondslag zoo groot en geweldig, dat het juist die forsche gedachtenrijkdom is, die de dichterlijke bezieling wekt.

„Geen subjektieve willekeur, of het overschuimen van persoonlijke geestdrift, geen voorbijgaande vervoering, geen expressionistische schrei drukken hun stempel op de Liturgie; de objektieve doorzichtigheid van den kultus, zijn boven-persoonlijke, in het goddelijke en het eeuwige wortelende inhoud, tracht zich veeleer natuurgetrouw uit te drukken in een beheerschte en rustige maat, in vormen, die den overvloed van gedachten en gevoelens aan banden leggen, die de uitingen van het natuurlijk leven der hartstochten stijlvol boetseeren. De Liturgie vertoont zich hier als de erfgename van de antieke beschaving, die als opperste wet van het leven en van de kunst de sophrosynè, het maat-houden, vereerde, en die zelfs in deze maat een weerspiegeling zag van het goddelijk Getal en van het goddelijk Idee. Niet het band- en perkelooze, maar wat bij alle grootte en diepte vorm en maat kent, was voor de ouden het goddelijke. Ook het Boek der Wijsheid leert dat God alles „naar maat, getal en gewicht" geordend heeft. Niet de chaos, maar de kosmos is het werk van den scheppenden Geest. Alle kampende krachten worden in Hem tot harmonisch streven en tot hun doel gebracht."[122]

In de liturgie komt steeds weer het geheel te voorschijn uit de deelen, de hoofdzaak uit de bijzaak; zij is niet zoozeer bekommerd om het vele, maar wel om het ééne groote dat achter het vele ligt en dat, eenmaal begrepen, al het overige vanzelf doet verstaan. In haar stroomt gansch de volheid der waarheid, en uit gansch haar opbouw straalt het groote heilsplan Gods, dat de menschenziel uitkomst geeft in al haar nooden. Alleen een waarheid die zoo onmetelijk is, zal nooit vermoeien, iederen dag schittert zij in nieuwe onvermoede glanzen.

Naast dit streng objectief karakter der liturgie treedt ook haar *gemeenschapszin* op den voorgrond. Niet het individu noch de som der materieel naast elkaar geplaatste individuen, maar wel

de Verlosser en Zijn verlosten, Christus en zijn Kerk, zijn dragers van het liturgisch gebeuren; privaatliturgie bestaat niet, het „ik" der liturgie is de vierende gemeente als zoodanig, formeel één als bovennatuurlijke gemeenschap, als ecclesia, als Kerk. De liturgieviering is niet een persoonlijke, wel een gemeenschappelijke aangelegenheid.

Dit gemeenschappelijk en volksch karakter der liturgie werd in de laatste jaren overvloedig belicht en algemeen aanvaard. Achteraf mogen wij toch de scherpzinnigheid bewonderen van hen die hier stof tot discussie ontdekten; wij komen echter van ver. „Het is opmerkelijk en leerzaam, hoe tijden die weinig zin hebben voor het sociale en waarin het individualisme hoogtij viert, ook weinig zin hebben voor de liturgie, voor haar symbolen en vormen. Men bewaart wel het overgeleverde, maar men beleeft het niet meer. Achter ons liggen er eeuwen die men het tijdperk van het individualisme heeft genoemd; het ware een wonder indien die eeuwen een bloeitijdperk der liturgie geweest waren." [123]

Samen met het objectieve en het gemeenschappelijke is ook *het dramatische* een waarachtige wezenstrek der liturgie. Bij een eerste aanschouwen is men wellicht geneigd in dien dramatischen opbouw der liturgie slechts een postulaat te zien van haar gemeenschapskarakter. Psychologisch is het immers zeer juist, de aandacht eener gemeenschap gaande te houden door haar actief te laten medehandelen. Toch heeft de dramatiek der liturgie een veel dieper oorzaak. Hier gaat het niet om een goede methode of een gelukkige psychologische vondst: liturgie en drama zijn onafscheidbare begrippen, het dramatische raakt niet slechts den liturgiestijl, maar de liturgie in haar wezenheid zelf. Wie zegt liturgie, zegt handeling, zegt drama. Evenals het Christendom in de eerste plaats niet een leer is maar een leven, zoo is de liturgie ook niet in de eerste plaats een leeren, een beluisteren, een toezien of een overwegen, maar wel een handelen. De liturgie is de sacramenteele levensontplooiïng van den mystieken Christus. Wie zegt „sacramenteel", zegt handelen, veruitwendigen door gebaren of woorden, „levensontplooiïng" veronderstelt beweging, handeling; en als het subject der liturgie de mystieke Christus is, dan is de gemeenschap der geloovigen, de Kerk, en in het geval van een concrete liturgieviering de vierende gemeente, als Pleroma Christi, als lichaam en ledematen van den mys-

tieken Christus, mede-subject der liturgie en dus mede-handelend.

Men hoede zich hier voor misverstand. In strikten zin is alleen Christus de voltrekker der liturgie, Hij alleen immers is de eenige volgerechtigde priester die staat tusschen God en het godsvolk. Alleen door Hem kan de menschheid God beroeren, en alleen langs Hem komt God tot ons, in de heilige mysteriën. De mysteriën zijn de mysteriën van den Hoogepriester Christus. Christus is eigenlijk de eenige handelende persoon; wij mogen slechts spreken van ons handelen wanneer wij dit handelen niet opvatten als een zelfstandige werkelijkheid, onafhankelijk van het handelen van Christus. Wij zijn één met Christus, ledematen van Zijn lichaam. De ledematen nu deelen in de waardigheid van het hoofd; zooals wij door onze Christusverbondenheid deelachtig worden aan de goddelijke natuur van Christus, zoo worden wij door diezelfde Christusverbondenheid ook medebetrokken in zijn cultueele godsverheerlijking[124]; Christus' handelen wordt ons handelen, Zijn offeren wordt ons offeren, met Christus zijn wij mededragers en medesubject der heilige liturgie.

„Wij moeten allen weten dat het totaal gerechtvaardigd en juist is te spreken van het priesterschap van de geloovigen, anderzijds moeten wij de bijzondere plaats van den officieel gewijden clerus erkennen en hoog waardeeren. Voor het oogenblik bestaat er weinig gevaar dat sommigen zich de priesterlijke bevoegdheid willen toeëigenen. Het kwaad schuilt elders. Men werpt zich hals over kop in het najagen der wereldsche goederen, en laat den godsdienst over aan haar bedienaars. Zelfs als men nog voor zijn geloof uitkomt, handelt men toch alsof slechts een miniem gedeelte van dit geloof ons werkelijk aangaat. Men verwijt het soms aan de Middeleeuwen dat zij het profane en het religieuze onontwarbaar door elkaar haspelden; de toestand van onze moderne samenleving is nog veel wanhopiger, want een niet te overbruggen kloof werd gegraven tusschen de tijdelijke en de geestelijke waarden...

„Het zou volstaan beroep te doen op het leerstuk van het mystiek lichaam van Christus, dat aan onze generatie zoo dierbaar is, om den angst te stillen van hen die zouden kunnen denken dat het toekennen aan alle Christenen van een zeker aandeel in het priesterschap van Christus een ongerechtvaardigd binnen-

dringen in het heiligdom beteekent. Allen samen vormen wij slechts één lichaam, wij zijn deelachtig aan éénzelfde leven; wij zijn allen in éénzelfden Geest gedoopt. Ware het priesterschap van den Christus voor Hem slechts een bijkomstige taak, een voorbijgaande zending geweest, dan zou het lidmaat-zijn van Christus niet noodzakelijk een deelachtigheid beteekend hebben aan Zijn priesterschap. Maar de menschgeworden Zoon Gods is priester door de wetten zelf der incarnatie; er is niets aan Hem, noch in Zijn ziel, noch in Zijn lichaam, dat niet priesterlijk is. Het priesterschap in de Kerk is iets heel anders dan de charismen, het ligt in haar wezenheid zelf, terwijl de charismen slechts accidenteel zijn. In de charismen vinden wij onderscheid en verdeeling, alle Christenen zijn geen profeten, allen zijn geen apostelen, allen zijn geen wonderdoeners. Maar allen zijn priesters. Het priesterschap, evenals de liefde, overtreft de charismen. Het is eigen aan ieder Christen ingelijfd te zijn in Christus, maar die Christus waarmede hij bekleed is, is niet verdeelbaar, Hij is *één*; en daarom is hij die „in Christo" is, van zijn wezen uit in het heiligdom van God geplaatst. Krachtens zijn inlijving door het Doopsel treedt hij met volle recht den tempel Gods in en uit. Hij heeft deel aan alles wat heilig is, want evenals de Zoon Gods gaat hij gekleed in het hagelblank gewaad der priesterlijke waardigheid."[125]

Zoo is de actieve deelname der geloovigen aan de liturgie niets bijkomstigs of toevalligs, zij ankert in het wezen zelf van de liturgie en van den gedoopte. De „actuosa participatio", waarvan Pius XI spreekt in zijn Constitutio Divini Cultus, wordt niet altijd in zijn volle beteekenis begrepen. De meening, als zou de liturgie slechts een clericale aangelegenheid zijn, blijft ver verwijderd van de wezenskern van den christelijken eeredienst; zij is volstrekt onhoudbaar. Zelfs bij gemis aan dieper inzicht zal reeds een zeer oppervlakkige kennisneming van den opbouw der liturgie overduidelijk aantoonen dat hier een gemeente handelend optreedt.

In het voorbijgaan mogen wij er even op wijzen hoe ook de brandende kwestie der mannelijke vroomheid innig samen hangt met de hier behandelde waarheden. De man haat het passieve en het louter receptieve, dat vreemd is aan zijn aard en vernederend; zijn lust en zijn leven jagen hem naar de gemeenschap en naar de daad. De kenmerkende mannelijke karaktertrekken:

ingesteldheid op het ideëele, gemeenschapszin en dadendrang, zijn tevens ook de wezenstrekken der stoere Romeinsche liturgie. Als er hier een vraag kan gesteld worden, dan is het zeker niet deze van de mannelijke, maar wel deze van de vrouwelijke vroomheid, die evenals het vrouwenwezen zelf afgestemd is op het intieme en het receptieve, waar het gevoel en de drang naar veilige geborgenheid alles domineeren.

Dikwijls vermijdt men de actieve deelname der geloovigen aan den cultus te baseeren op de leer van het algemeen priesterschap, omdat men het niet wenschelijk acht de actieve deelname afhankelijk te maken van een waarheid die zelf nog niet tot volle klaarheid is opengebloeid. Zoo schrijft Hgw. D. B. Capelle als gevolgtrekking op de verscheiden lezingen welke tijdens de Fransche liturgische week van 1933 dit onderwerp behandelden: „Ce qui est essentiel, répétons-le, c'est le dogme dont l'expression „sacerdoce des fidèles" est une expression incomplète. Ce dogme est celui de l'Eglise, corps du Christ. Rien n'est plus fortement enseigné par la tradition que cette doctrine féconde entre toutes... C'est elle qui est la base solide de la participation active aux actes du culte." Wij zien geen mogelijkheid de leer van het mystiek Lichaam te scheiden van deze van het algemeen priesterschap, practisch echter leiden beide tot dezelfde groote gevolgtrekking die ons hier interesseert: de actieve deelname der geloovigen aan de liturgie berust op een bovennatuurlijke werkelijkheid: in den christelijken cultus worden de geloovigen niet veroordeeld tot een passieve, louter receptieve rol, de actieve deelname aan het cultusleven is niet alleen geoorloofd en gewenscht, zij ligt aan de basis zelf van den christelijken cultus en rust op de edelste bovennatuurlijke grondslagen.

Door en door organische structuur, stevige objectieve gebondenheid, beheerschte dramatiek, levendige zin voor gemeenschap naar de rangorde der waarden... In de liturgie van Rome vinden wij aldus al de nobele trekken terug van de huiveringwekkende, goddelijke realiteiten die zij dragen en openbaren mag. Hier vond en vormde het Heilige zich een lichaam dat als een spiegel, klaar en lichtend, dien innerlijken rijkdom naar buiten uitdraagt. Die nobele trekken, die trekken van het Heilige zelf, zijn steeds de normen geweest van alle ware classiek.

„Wij kunnen het karakter van de oud-romeinsche liturgie het best vergelijken met de ongekunstelde degelijkheid van een paleis

der Renaissance of met de schoonheid van een classieken Griekschen tempel, schoonheid die alleen bestaat in een harmonie van verhoudingen, in den soberen ernst der lijnen, die getuigen van rustige, voldragen kracht. In het ontbreken van opsmukkend sieraad vertolkt zich de hooge zuiverheid van deze kunst, die niet door allerlei kunstgrepen den indruk wil maken schoon te zijn, maar die schoon *is*... Ook de oud-Romeinsche liturgie dankt al haar schoonheid aan den eenvoud en de zuiverheid der verhoudingen, aan de soliede degelijkheid der onderdeelen, terwijl in het geheele gewrocht een rijpe bewuste mannelijkheid zich uit, die in de nuchtere kalmte van een helderen geest doorzichtige, vaste lijnen verkiest boven het fantasie-volle sierwerk."[126]

De hernieuwde waardeering voor de classieke liturgie van Rome kan niet anders dan heelend inwerken op ons tot aan het uiterste geëxaspereerd individualistisch en subjectivistisch geestes- en gemoedsleven.

HET OUDE DAT BLIJFT EN HET NIEUWE DAT KOMT

Sinds jaar en dag heeft de zgn. „Liturgische Beweging" haar beste krachten ingespannen om het volk op te leiden in den geest der liturgie. Men heeft de liturgie ingestudeerd, historisch en theologisch, eerst in haar bijkomstige aspecten, later in haar wezenselementen; de schoonheid van het lichaam dreef naar een klaarder kennis van de nog schooner ziel. Men ging het stilaan meer en meer beseffen: het ging hier niet om een nieuwe strooming in de christelijke spiritualiteit, zooals het vrome en vruchtbare Westen er reeds zooveel gekend had, maar om de oer-christelijke realiteiten zelf: in offer en Sacramenten kringt de maalstroom van het goddelijk leven zelf, dáár voltrekt zich ononderbroken het heilswerk Christi aan de menschheid, dáár klopt het hart dat het goddelijk en vergoddelijkend leven stuwt naar de verste randgebieden van het heilig kerkorganisme.

„Per visibilia ad invisibilia"... De goddelijke wezensinhoud der heilige Liturgie wordt ons geschonken in de vormentaal waarin de oud-Romeinsche christenheid haar beleefde. Het is altijd zóó, dat het door de vormen is dat een wezen zich aan ons openbaart. Hier, in de liturgie, komt daar nog bij, dat het slechts in en door de vormen is dat het wezen, het Heilige, werkelijkheid wordt en aanwezig is. Zoo bv. de wassching in het Doopsel die niet enkel een innerlijke reiniging aanduidt maar deze ook voltrekt.

Zooals het Heilige in en door de vormen werkelijkheid wordt en tot ons komt, zoo is het ook langs de vormen dat wij met het Heilige in gemeenschap treden. In het Christendom spelen de riten dus een ongehoord belangrijke rol, het Christendom is uiteraard een ritueele godsdienst. Enkele van de bijzonderste dezer riten zijn van apostolische traditie, wij vinden ze dan ook in al de verschillende liturgieën terug, het meerendeel echter — en zeker al de meer accidenteele — zijn het werk van de christelijke volkeren zelf.

Zoo stamt onze Romeinsche liturgie uit het Rome der eerste

christelijke eeuwen, het is de vormentaal waarin de oude, gecultiveerde wereldstad volgens eigen geest en hart het Heilige inkleedde en benaderde. Het is langs die classieke vormentaal – dit waardige lichaam van een zoo hoogeerwaardigen inhoud – dat het Heilige tot ons komt en waarlangs wij naar het Heilige moeten opgaan. De eerste taak van de liturgische beweging was dan ook vanzelfsprekend het volk vertrouwd te maken met, en zoo zoo mogelijk te begeesteren voor den religieuzen levensstijl van het oude Rome, die historisch de onze werd en die ons als een keizerlijke heirbaan naar een dieper begrip van en een bewust meeleven met de liturgie voeren zou.

Aangemoedigd door het woord der opperherders heeft men lang en ijverig gearbeid, en al heeft men een en ander bereikt – zelfs heel veel op historisch en theologisch gebied – toch gaat men nu alom beseffen dat de resultaten ver onder de verwachtingen gebleven zijn. Het eerste naïeve enthousiasme is geluwd; noch het geloovige volk, noch de clerus hebben zich in massa laten bewegen: „Piétinant sur place, tournant en rond, battant de l'aile, il (le mouvement liturgique) donnait des signes non équivoques d'une laborieuse agonie... Dès ses débuts, l'on put voir des hommes d'un idéalisme parfait entreprendre la gageure d'amener le peuple chrétien dans l'archaïque champ clos. L'essai était condamné d'avance. Les meilleurs principes n'ont jamais prévalu contre les besoins profonds de la vie. Après bientôt un demi-siècle d'efforts généreux, le peuple chrétien est resté, comme avant, étranger à la liturgie."[127] De practische verwezenlijkingen lagen bijna uitsluitend op esthetisch gebied: paramentiek, muziek, kerkbouw. Pius Parsch, de voorvechter der liturgische beweging in Oostenrijk, sluit de rekening van die jaren af met het kort zinnetje: „wir haben dem Volke zuviel zugemutet", wij hebben te veel geëischt van het volk. Men had de opgave slechts ten halve begrepen : volk en liturgie moesten weer samengebracht worden, men heeft met bewonderenswaardigen ijver getracht het volk weer naar de liturgie te brengen, maar niets gedaan om harerzijds de liturgie nader tot het volk te brengen. Wil men tot een vruchtbaar ontmoeten komen, dan moet ook hier de toenadering van weerszijden gebeuren. Men is oncritisch, veel te naïef en te optimistisch geweest. Men heeft er geen rekening mede gehouden dat veel van onze huidige liturgische vormen nooit volksch geweest zijn en zelfs nooit voor het volk

bedoeld werden; andere hebben zich in verkeerde richting ontwikkeld, nog andere hebben alle reden van bestaan verloren of zijn totaal onverstaanbaar geworden... geleerden discussieeren over hun beteekenis. Sinds de Romeinsche liturgie werkelijk en bewust door het volk beleefd werd (en „volk" moet hier dan nog verengd tot het enkel Romeinsche cultuurvolk – en dan nog...[128]) zijn er eeuwen voorbijgegaan tijdens dewelke de oude liturgie uitsluitend een priesterliturgie werd en zich ook als zoodanig verder ontwikkelde; en zelfs bij den clerus bleef zij niet de normale uiting en beleving van het godsdienstig leven. Vroomheid en liturgie werden twee zelfstandige waarden die elk hun eigen wegen opgingen. In het essentieel ritueel Christendom werd de liturgie practisch niet meer aangezien en bewust beleefd als het centrum van alle godsdienstig leven. „La liturgie était devenue une de ces reliques précieuses, richement enchassées, qu'on baise avec piété et précautions." [129] Het contact met het leven was verbroken. De oude liturgische vormen die men bewaarde, werden grootendeels fossiel en de nieuwe waren veelal niet gegroeid uit het religieuze volksleven, maar wel uit de speculaties der theologen en de vrome subjectieve bespiegelingen van den clerus.

Het gaat dan ook niet op, zoo maar gansch de liturgie zooals zij nu gaat en staat als ideale religieuze levensstijl aan het volk op te dringen, zij is dat nooit geweest en werd ook nooit zoo bedoeld. De vraag lijkt ons zelfs zeer gewettigd of van officieele kerkelijke zijde uit de liturgie nog wel beschouwd en bedoeld wordt als de religieuze levensstijl van den clerus zelf. Zijn bv. de Lauden nog bedoeld als morgenwijding, wanneer het koor ze jaar in jaar uit des avonds bidt? En zijn de Vespers nog wel bedoeld als avondoefening wanneer zij gedurende den vastentijd vóór het middaguur moeten gebeden worden? En klinkt het niet wat leugenachtig als wij 's avonds het „Nocte surgentes vigilemus omnes" (rijzend vlug bij nacht, allen op ter wake!) of het „Somno refectis artubus, spreto cubili, surgimus" (nu slaap ons leden heeft verkwikt, versmaân wij 't bed en rijzen op) van de Metten – de nachtwake – bidden? Voor het slapen gaan smeeken wij den Heer ons bij te staan opdat wij den *dag* zonder zonde zouden doorbrengen (dignare Domine die isto... in het „Te Deum") of ook wel om vergiffenis voor het kwaad dat wij gedurende *den nacht* – die nog komen moet! – mochten bedreven hebben... (Qua fraude quidquid daemonum in noctibus deliqui-

mus, abstergat illud caelitus tuae potestas gloriae — 3e strophe v. de Hymne der Vrijdagmetten). Verlangt de Kerk van ons werkelijk dien psychologischen krachttoer waardoor wij ons dwingen 's avonds in morgenstemming en 's morgens in avondstemming te leven? Wij gelooven het niet. Maar in welken geest moeten wij dan het officie bidden? Wat moeten wij dan denken bij het lezen dezer gewijde teksten? Of wordt er misschien principieel verondersteld dat er dan toch niet gedacht en niet gevoeld wordt? Wordt het liturgisch koorgebed niet veel meer aangezien als een louter „officium", een heilige verplichting, die men in geest van penitentie stipt en gewetensvol moet vervullen — wanneer het best past — dan wel als de officieele kerkelijke wijding der dag- en nachturen? Is het in de gegeven omstandigheden wel wenschelijk het bidden der getijden als ideale tijdheiliging aan anderen voor te stellen? En wanneer wij bv. in de morgenuren van Paaschzaterdag jubelen van „o vere beata nox", „nunc nox est"... waar alles zinspeelt op het mysterie van licht en duister, symbool van het hooger mysterie van leven en dood dat zich in den Paaschnacht voltrekt, mogen wij dan niet veronderstellen dat het hier weerom gaat om een typische ceremonie die moet voltrokken worden, maar verder niet meer tot meeleving bedoeld is?... anders zou men toch wel de teksten even nazien en aanpassen? of eenvoudiger en beter, de viering terug in den nacht laten gebeuren? Welke moeder zal er haar kind niet op wijzen dat het zich vergist wanneer het zijn morgengebed 's avonds en zijn avondgebedje 's morgens opzegt?

Dit paar voorbeelden voor wat de vormen van den tijd betreft. Met de andere vormen: deze van de gebaren, van de ruimte, van de stof en van het woord enz. is het precies eender gesteld. Nemen wij bv. de H. Mis, die natuurlijk van meer practisch belang is dan het breviergebed. Iedereen weet dat het heilig Offer in onze liturgie oorspronkelijk nooit door den priester alleen, maar steeds met de assistentie der ministranten werd opgedragen. De Mis is een drama, opgevoerd door verscheiden „acteurs" — men vergeve ons het woord — die elk hun eigen rol te vervullen hebben. Zoo bv. is het de taak van den subdiaken het epistel voor te dragen, aan den diaken komt het toe het evangelie te zingen... Wien zal het ooit in het hoofd komen den „Lucifer" van Vondel door één enkelen persoon te doen opvoeren? En toch is het iets van dien aard dat wij nu zien gebeuren in de private Mis. Ieder

priester hield er aan dagelijks (en dikwijls zelfs meermalen per dag) het heilig offer op te dragen. Zoo kwam men er vanzelf toe af te zien van de assistentie der geloovigen en ministranten, de celebrans nam de rollen van diaken en subdiaken over en een koorknaap zou de geloovigen vervangen. De structuur van de privaat-Mis werd niet aangepast aan de zeer gewijzigde toestanden, zelfs de deelen die uitsluitend voor het volk bestemd waren, de onderwijzende voormis bv., werden behouden. Later liet die stille privaat-Mis haar invloed gelden op de plechtige Mis. Al waren de ministranten nu wel aanwezig, toch zou de priester voortgaan met ook nu stil voor zich hun rollen op te zeggen; ook de teksten die het volk te zingen krijgt, zooals Gloria en Credo, zal de priester zelf stil reciteeren. Door al die onverantwoorde vormen, verwrongen of verdubbelde ceremoniën werd de plechtigheid nutteloos verlengd en de zuivere gestalte van het heilig offer niet weinig verdoezeld. Het beleven van het zoo ontroerende en op zich zelf zoo sprekende en bevattelijke liefdesmaal des Heeren werd wel al te zeer bemoeilijkt. Het gemis aan aanpassing der vertolkingsmiddelen werd de oorzaak van een steeds groeiend onbegrip bij het volk; de kloof tusschen de liturgie en de geloovigen werd steeds breeder. „Oudtijds stond het christenvolk rond het altaar, *zijn* altaar, en deed het in den ochtenddienst daadwerkelijk mee aan gebeden en handelingen van de Mis. Maar geleidelijk aan, door allerlei oorzaken, is het volk van zijn altaar verwijderd geraakt met lichaam en ziel. Men was al blij, als men de Mis nog kon zien; later moest men zich veelal tevreden stellen, als men de Mis nog kon *hooren*; en tegenwoordig zijn er helaas, die 's Zondags niet naar de Hoogmis, de parochiemis gaan, omdat zij thuis willen Mis „hooren" door de radio!...[130]

Wat met de Mis voorviel, zien wij in meerdere of mindere maat ook met de Sacramenten gebeuren. Wij wijzen hier enkel op de vormen van de gebruikte stof, die in de Sacramenten zoo'n belangrijke rol speelt. De Heer, ons verlossend, gaat in tegen onzen hoogmoed van geest; om ons te vergeestelijken gebruikt hij de stof. De mensch moet eerbiedig buigen voor de stof, hij moet zich in deemoed open stellen voor Gods gave. Zoo het Eucharistisch brood dat ons vergoddelijkt. De priester zegt niet „divinitas Christi", de godheid van Christus, noch „anima

Christi", de ziel van Christus, maar „*Corpus* Domini nostri Jesu Christi", *het lichaam* van onzen Heer Jezus-Christus beware uw ziel ten eeuwigen dage. Het is door de stof, door Zijn vleesch en bloed in de stoffelijke gedaanten van brood en wijn dat Christus ons komt heiligen. In de „caro vivifica" (Sint Cyrillus), in het levenwekkend vleesch, ligt de bron onzer vergoddelijking. Het is dan vanzelfsprekend dat die stoffelijke elementen die door den Verlosser zelf gewild werden, goed tot hun waarde moeten komen. In een der liturgische weken heeft P. Doncœur, S. J., deze waarheid scherp naar voren gebracht.

„La collaboration de l'homme à l'efficacité des sacrements nous incline donc à faire jouer à plein l'élément matériel... Il faut donc résister à une force qui nous conduirait à dénaturer les sacrements en les spiritualisant indûment. Sous prétexte que ce n'est pas la matière qui compte le plus, mais la vertu mystérieuse, nous pouvons être tentés à nous passer le plus possible de l'élément matériel que nous jugerions encombrant et indigne.

„De là à en arriver aux signes magiques, il n'y a qu'un pas: qu'importe qu'on ne comprenne pas les paroles puisqu'elles déclenchent automatiquemnet leur effet (qu'importe pour les fidèles les paroles de l'absolution et sur les lèvres mêmes du prêtre, celles de la consécration!). Quant à la matière, qu'importe qu'elle soit tellement exténuée qu'à peine conserve-t-elle ce qui est nécessaire pour être encore le support d'un acte humain. Ici, le nominalisme de Guillaume Occam se donnait jadis libre carrière. A quoi pourra se réduire, pour que le sacrement soit encore valide, la goutte d'eau du baptême? la pellicule de pain dans l'eucharistie? et l'atôme d'huile au bout d'un doigt pour les onctions?

„Ainsi la décadence liturgique a-t-elle réduit toutes les cérémonies concomitantes du sacrement jugées désormais inutiles...

„Toute la liturgie sait qu'une grâce habite les *eaux*, le *soleil*, les *étoiles*, les *heures* du *jour* et de la *nuit*. L'humanité tout entière, fût-elle la plus primitive, sait tout ce qu'il y a de précieux, de religieux, de divin à manger ensemble, à s'agenouiller, à chanter, à se prosterner, à jeûner, à veiller, à danser, à se laver, à s'oindre, à boire et à dormir...

„Il s'agit donc de réincarner et de réhumaniser ce que le nominalisme, le protestantisme, le jansénisme, le philosophisme tendaient à faire une „religion de l'esprit"...

„La liturgie romaine, quoique plus sobre que la grecque,

est loin d'avoir négligé cet élément spacial et temporel."[131].

Ook in de sacramentaliën wordt het stoffelijk element zoo gemakkelijk geminimaliseerd. De bestrooiïng van het hoofd met asch – weer zoo'n sprekend symbool – is verschrompeld tot een zwart vlekje op het voorhoofd dat iemand eens tot zijn ontzetting met een stempel zag aanbrengen... Zoo kan men het heiligste bespottelijk en weerzinwekkend maken. De besproeiïng met wijwater voor de Hoogmis werd ook veelal herleid „à sa plus simple expression": van uit de koorruimte geeft men een paar zwaaien met den wijwaterkwast en gansch de goede gemeente moet zich gereinigd weten... Evenals de vormen van den tijd hebben alzoo ook de vormen van de stof voor een goed deel hun uitdrukkende, verduidelijkende kracht verloren. Gansch de sacramenteele ordening veronderstelt de vormen, de teekenen hebben een dienende rol, zij moeten den geestelijken inhoud aanduiden, vertolken, aanschouwelijk voorstellen. Hoe kan het heilige nog begrepen worden als het zich niet meer openbaren kan, als de openbarende vormen zelf verminkt, onduidelijk, onverstaanbaar en stom zijn geworden?

Vooral de vormen van het woord verdienen onze aandacht. Het is immers vooral door het woord dat het Heilige tot ons spreekt en dat wij aan het Heilige deelnemen. Het woord leent zich tot lezing of zang. De lezingen in de liturgie hebben een overwegend didactisch karakter, terwijl de zang meer de vorm is van het eigenlijk gebed. Het onderwijzend woord heeft natuurlijk geen zin wanneer er geen luisterende gemeente aanwezig is, en evenmin wanneer het op zoo'n manier gegeven wordt dat de gemeente het niet volgen kan.

Hier vooral zien wij heel duidelijk dat de liturgie zich voltrekt buiten de menschen om. Om het zoo ver te brengen dat men onderwijst ook als er niemand aanwezig is, of dat men het doet met de rug naar die aanwezigen gekeerd en dan nog wel in een taal die zij niet begrijpen, moet men wel niet het minste vermoeden meer hebben dat men onderwijst... Welke pastoor zal het ooit in het hoofd krijgen te prediken in het Latijn, of catechismusonderricht te geven in het Grieksch? En als hij preekt, dan gaat hij toch niet in den verstafgelegen hoek der kerk staan met den rug naar de luisteraars gekeerd? Ook hier weerom mogen wij ons ernstig afvragen of de hooge kerkelijke leiding wel dege-

lijk verlangt dat de geloovigen meer actief aan de liturgie deelnemen. Waarop steunen wij eigenlijk om dit met zooveel klem te beweren? Wij hebben ten slotte toch maar een paar zinnen uit het motu proprio van Pius X over de kerkmuziek en uit de constitutio apostolica van Pius XI... meer niet. Die enkele zinnen zijn inderdaad „nagels met koppen", maar moeten wij hier geen rekening houden met den „stylus curiae", die gaarne gebruik maakt van den overtreffenden trap? Wat de bisschoppelijke aanmoedigingen betreft, deze waren even zeldzaam als gemodereerd... Wat er ook van zij, men kan alleszins met succes de meening verdedigen dat de hoogere kerkelijke instanties de actieve deelname der geloovigen aan de liturgieviering niet als een bijzonder actueele of gewichtige aangelegenheid beschouwen, anders zou men zeker meer richtlijnen geven en de althans meest urgente maatregelen treffen die het bereiken van het vooropgestelde doel moeten mogelijk maken of vergemakkelijken... Zoo redeneert de zielzorger, en die zienswijze verklaart en verontschuldigt grootendeels zijn afzijdige houding.

Over het gebruik van de volkstaal in de liturgie werd er heel wat geschreven. Wij denken er niet aan al dat gediscussieer samen te vatten,[131] het juist stellen van het vraagstuk geeft immers reeds de oplossing of duidt ten minste reeds de richting aan in dewelke die oplossing moet gezocht worden. Gesteld — een momenteele veronderstelling — dat men tot een actief meevieren der geloovigen wil komen — een ideale toestand! — dan is het beslist niet de volkstaal maar wel de vreemde taal die zich heeft te verantwoorden. Het is elementair, en het gezond verstand volstaat om zulks in te zien, dat een volk de taal moet begrijpen waarin men het onderwijst... En ook wat het eigenlijke bidden betreft, is het eveneens hoogst wenschelijk en redelijk dat dit, om echt en bezield te zijn, zich voltrekke in een taal waarmede de geloovige zich bewust vereenigen kan, niet enkel wat de klanken maar vooral wat de uitgedrukte gedachten en gevoelens betreft. In het 14e hoofdstuk van zijn eersten brief aan de Corinthiërs geeft St Paulus duidelijk zijn meening te kennen over het gebruik van vreemde talen in de bijeenkomsten der geloovigen. Hij laakt er de handelwijze van hen die de „gave der talen" ontvangen hadden maar er een te uitsluitend belang aan hechtten en een overdreven gebruik van maakten door de geloovigen in

hun bijeenkomsten steeds maar in vreemde, onverstaanbare talen toe te spreken. Zonder het spreken in talen te verbieden of principieel te veroordeelen, tracht hij toch die praktijk in te perken en toont onbewimpeld zijn voorkeur voor de gave der profetie, die op de eerste plaats een bovennatuurlijke kennis schonk van de meest diepzinnige waarheden des geloofs, en een bijzondere geschiktheid, om ze helder en juist aan anderen uiteen te zetten.

„Jaagt de liefde na, en streeft dan naar de Geestesgaven, doch naar het profeteeren het meest. Wie talen spreekt, spreekt niet voor de menschen maar voor God; want niemand verstaat hem, maar in geestverrukking spreekt hij geheimzinnige woorden uit. Maar wie profeteert, spreekt voor menschen tot stichting, vermaning en troost. Wie talen spreekt sticht zichzelf; maar wie profeteert, sticht de gemeente. Ik wensch u allen toe, dat gij in talen moogt spreken, maar meer nog, dat gij moogt profeteeren; want hij die profeteert, overtreft hem die in talen spreekt, behalve als hij ook vertolkt, zoodat de gemeente er stichting uit trekt. Welnu broeders, als ik tot u kwam en in talen sprak, wat nut zou ik u stichten, zoo ik niet tevens u toesprak met openbaring of kennis, met profetie of met leering?

„Het gaat er mee als met de levenlooze muziekinstrumenten, fluit of cither; zoo zij verwarde geluiden voortbrengen, hoe komt men dan te weten, wat er gefloten of getokkeld wordt? En zoo een bazuin een onzekere klank uitstoot, wie maakt zich dan ten strijde gereed? Zoo gaat het ook met uw taal; zoo gij geen verstaanbare woorden doet hooren, hoe zal men dan begrijpen wat er gesproken wordt? Gij spreekt dan tegen den wind! Er zijn in de wereld wie weet hoeveel talen, en geen enkele is onverstaanbaar. Maar wanneer ik den zin der taal niet versta, dan ben ik een barbaar voor iemand, die met mij spreekt, en hij voor mij. Zoo moet ook gij, die op geestelijke gaven uit zijt, er ijverig naar streven, om daarmee de stichting der gemeente zooveel mogelijk te bevorderen. Dus, hij die in talen spreekt, moet bidden, dat hij die ook vertolken kan. Want wanneer ik in talen bid, dan bidt wel mijn geest, maar mijn verstand dient voor niets. Hoe moet het dan? Bidden zal ik door den geest ,maar bidden ook met mijn verstand; zingen zal ik door den geest, maar zingen ook met mijn verstand. Want, wanneer gij door den geest dankt, hoe zal dan iemand, die tot de oningewijden behoort, het „amen" kunnen zeggen (instemmen) op uw dankgebed, daar hij niet ver-

staat wat gij zegt. Zeker gij van uw kant spreekt een schoon dankgebed uit, maar de ander wordt er niet door gesticht. Ik dank God, dat ik meer dan gij allen in talen spreek; maar toch wil ik in de gemeente liever vijf woorden spreken met verstand, om ook anderen te onderrichten, dan tienduizend in een taal...

„Veronderstelt nu eens, dat heel de gemeente op één plaats bijeen is en allen in talen spreken, en dat een oningewijde of een ongeloovige binnenkomt; zullen ze dan niet zeggen, dat gij waanzinnig zijt?" (I Cor. 14, 1-19, 23).

Niet alleen voor het leergedeelte dus, maar ook voor de eigenlijke gebedsvormen is het gebruik der volkstaal normaal. De geloovigen moeten begrijpen wat er gebeden wordt om hun „amen" te kunnen zeggen. Het is natuurlijk vooral in die kringen die het religieuze volledig in het irrationeele willen overplaatsen, dat men geen bezwaar vindt tegen een onverstaanbare cultustaal... Wij weten echter dat wij de traditioneele leer der Kerk volgen wanneer wij beweren dat een gezonde godsdienstige beleving meer is dan een vage stemming en een niet te verwoorden gevoel. „Bidden zal ik door den geest, maar bidden ook met mijn verstand; zingen zal ik door den geest, maar zingen ook met mijn verstand..."

„Zingen met verstand!..." Van de hand van Dr. A. Verbist verscheen onlangs[132] een stevig artikel waarin wij met vreugde onze eigen zienswijze terugvinden. De geleerde schrijver die zich sinds jaren voor het samenzingen in de kerk beijvert, maakt nu de juiste – weinig troostende – diagnose en wijst zeer gevat op de oorzaken van de mislukking. Zijn gezaghebbend woord komt hier zeer gelukkig onze beweringen kracht bijzetten.

„'t Was in het jaar 1903 dat Pius X zijn Motu Proprio over de kerkmuziek liet verschijnen. In de voorbije veertig jaren hebben wij herhaaldelijk welgemeende pogingen gezien om de geloovigen te doen samenzingen. Wat is het resultaat geweest? In gemoede moeten wij bekennen: quasi nul...

„Reeds sedert bijna een halve eeuw hebben wij nu geëxperimenteerd op het stuk van samenzang. 't Is voorwaar niet te vroeg om eens retrospectie te houden, ons voordeel te doen met de opgedane ervaringen, de diepte te peilen van den afgrond waarin we verzonken liggen en het drabbige moeras te kennen, waarin we dreigen te verstikken. Zonder een ernstige diagnose is geen

redding te verwachten. Willen we eenigszins het ideaal benaderen van het samenzingen in de kerk, (een vorm van de actieve deelname) dan moeten we klaar zien in de hindernissen, of we loopen ontgoochelingen op."

De eerste der inwendige oorzaken is, schrijft hij, de ons ongewone toonordening van het Gregoriaansch. „De indruk, bij het hooren van muziek die op een ander stramien is geweven, is „vreemd", dor, dikwijls vervelend en totaal onbegrijpelijk. We vinden er geen melodie in; we voelen ons niet thuis in die door ons onbeoefende toonordening; we hebben in ons tonaal bewustzijn aanvankelijk nog geen maatstaf om de beteekenis dier tonen te waardeeren..." De sprong van de moderne muziek naar het Gregoriaansch is een „saltus mortale"...

„Er is een tweede innerlijke hindernis op den weg voor algemeene deelname aan den samenzang.

„'t Latijn is voor bijna de totaliteit der Vlaamsche geloovigen een vreemde en onbegrepen taal. Onze bedoeling is het volstrekt niet, het latijn te doen wegvallen bij het zingen in de kerk; maar het biedt moeilijkheden. Om begrijpelijke redenen houdt de Kerk aan het latijn als eenheidstaal, ook bij het zingen. Men bewijst evenwel geen goeden dienst aan de liturgische beweging, en aan het samenzingen in het bijzonder, indien men aldus argumenteert: wil de liturgie vereering Gods zijn, dan moet zij gehouden worden in een vreemde taal, wier fijnbewerkte sluier den heiligen tekst met geheimnisvolle waardigheid omgeeft; het mysterie verlangt mysterietaal.

„Zou dit niet leiden tot de absurde conclusie, dat de priester dan liefst onbekend hoefde te blijven met de taal waarin hij de heilige Geheimen voltrekt?

„Wie innerlijke schoonheid betracht bij het zingen, moet zielespanning laten afreageeren en bij den aanhoorder een zielebeweging wekken. Dit kan slechts gebeuren, wanneer de zanger diep doordrongen is van den gedachtelijken inhoud waarmee de tekst geladen is. Wat hij, de zanger, zelf diep „beleeft", dit kan hij wekken bij anderen. Wie zal aanvaarden dat een vaag vermoeden van de beteekenis der woorden daartoe het geschiktste middel is? Kan de zanger geen „doorvoelde waarheid" mededeelen, kan hij niet toetreden tot de geestelijke beteekenis van den tekst, dan blijft zijn uitgalming louter techniek en virtuositeit; dan beschikt hij misschien wel over een mooi klinkend

instrument in zijn gorgel, maar het wordt spoedig zielloos gedreun en wekt geen godsdienstige stemming bij de geloovigen."

Men zal hier al terstond met esthetische bezwaren komen aandragen: zullen wij de schatten van onzen Gregoriaanschen zang zoomaar overboord gooien? In het Gregoriaansch komen er zeker veel pareltjes voor van de zuiverste schoonheid, maar het contact met het leven is er niet meer, het geloovig volk verstaat de taal niet en heeft weinig gevoel voor den vreemden toonaard... Is het geen feit dat het koppig instandhouden van het oude schoone onvermijdelijk een museumatmosfeer schept? Daarbij komt nog dat in de liturgie het esthetische nooit het hoofdmoment is; het schoone is er niet rechtstreeks om zijn schoonheid – zooals dit bv. met een vaas of een doek wel het geval is – het heeft in de eerste plaats een dienende rol. Verliest het die rol, dan verliest het eigenlijk streng genomen meteen ook zijn recht op bestaan: het behoort niet meer tot de levende liturgie maar tot de archeologie... De moderne edelman stelt met rechtmatigen trots de stralende harnassen van zijn vaderen op in de slotzaal, maar hij draagt ze niet meer... En, vermits men dat argument van esthetischen aard zoo hoog aanslaat, is het dan zoo zeker dat de nieuwe liturgische zangen in de volkstaal althans niet eenigszins het verlies van de Gregoriaansche zal vergoeden? Alle Gregoriaansche stukken zijn geen meesterstukken, en in vele gevallen zal het volstrekt niet moeilijk zijn ze zeer voordeelig te vervangen... Wij mogen onszelf niet onderschatten, wij hebben onze éénige oude geestelijke lyriek, wij hebben begenadigde dichters, vaardige stylisten en componisten... Ten andere, het ware zeer wenschelijk dat de kapittelkerken (cathedralen en abdijkerken) de Gregoriaansche zangen behielden, daar immers zijn de redenen die voor den volkszang doen opteeren niet aanwezig: de vierende gemeente – kanunniken of monniken – verstaat het Latijn en heeft een hoogere religieuze en muzikale(?) vorming genoten dan de gewone geloovigen. Zoodoende zouden de heerlijke Gregoriaansche melodieën toch blijven weerklinken. Practisch zou het Gregoriaansch dus bewaard blijven daar waar het ook nu waardig vertolkt wordt (of kan vertolkt worden), en wegvallen en door volkszang in de moedertaal vervangen in de parochiekerken en andere bidplaatsen waar het nu negentig maal op honderd toch niet tot zijn recht komt. Ook esthetisch gezien

ware het invoeren van den volkszang in de parochiekerk dus zeer gelukkig.

Men schrikke nu toch niet terug voor dat onderscheid tusschen kapittel- en parochiekerk. Wat is er meer logisch (wij hopen later eens breedvoerig over dit onderwerp uit te weiden) dan dat de liturgie rekening houdt met de mogelijkheden en omstandigheden van de vierende gemeente en van het kader waarin de viering zich voltrekt? De burgemeester van een buitengemeente zal er toch ook niet aan denken het omslachtig hofceremonieel in te voeren in zijn gemeentehuis... Onze huidige liturgie is niet in de parochie- maar wel in de kapittelkerk gegroeid, het is een monachale, bisschoppelijke, ja zoo waar een pauselijke liturgie. Zij stelt dan ook veel te hooge eischen aan een parochiekerk, zij veronderstelt immers heel wat gegevens (aantal, ontwikkeling en africhting der bedienaars, cantores, koor, enz.) die meestal ontbreken. Men denke bv. eens aan de ceremoniën der Goede Week; het geval van een plechtige Mis met één assistent — alledaagsche gebeurtenis in de vele parochies met één onderpastoor — is niet voorzien; zelfs het breviergebed dat 95 % van de priesters privatim lezen is een *koor*gebed, met Dominus vobiscum, Jube Domne benedicere, met zegeningen, absoluties en beurtzangen... Een eigenlijke parochieliturgie hebben wij niet.

Wij treden de meening van den Heer Verbist bij wanneer hij zegt dat men aan de liturgische beweging een slechten dienst bewijst met te beweren dat de viering der heilige Mysteriën een vreemde mysterietaal vraagt. Toch begrijpen wij anderzijds de rechtmatige bezorgdheid van hen die vreezen dat door het binnendringen van de gewone omgangstaal in de liturgie, deze veel van haar sacraal karakter zal inboeten. Als het democratisme ergens moet geweerd, dan is het zeker hier. De hooge adel van het Heilige eischt hoog-adellijke vormen. De vlotte omgangstaal is uiteraard zelf een niet-sacrale taal, haar moet dus de toegang tot het heiligdom ontzegd worden. Om echter daarom te besluiten tot een onverstaanbare cultustaal, is toch wel wat al te ver springen. „Sacraal" wil immers niet zeggen onverstaanbaar, maar: „niet profaan", dus : waardig, plechtstatig. Het is dus niet haar verstaanbaarheid, wel haar alledaagschheid die de omgangstaal voor de liturgie ongeschikt maakt. Men kan best een levende, ver-

staanbare taal spreken die volstrekt niet alledaagsch en profaan is; die levende cultustaal zou aldus én het sacrale van het Latijn én het verstaanbare van de omgangstaal in zich vereenigen.

„...Ik vind, dat de taal van het gebed, vooral van het liturgisch gebed, niet keurig genoeg verzorgd kan zijn. Zoo ooit, dan is hier een mooi, klassiek Nederlandsch op zijn plaats; geen slordig, naar het platte zweemend, ultra-modern Nederlandsch, zooals sommigen beginnen te schrijven; ook geen verouderde, voor ons geslacht niet meer te begrijpen taal: maar toch een eenigszins conservatieve en plechtstatige taal, zooals de taal van het gebed in alle tijden en bij alle volken steeds geweest is en nog is, die aan zekere oudere, maar nog door allen goed begrepen woorden en uitdrukkingen een passende, gezonde statigheid en waardigheid ontleent." Deze aanhaling lichten wij uit een brief welke Dr. Robrecht de Smet enkele weken voor zijn dood schreef aan den Hoogwaardigen Abt van Steenbrugge. Intusschen verscheen van hem als posthuum werk een heerlijke psalmenvertaling,[133] die wel de beste illustratie is bij deze woorden en die meteen het bewijs levert dat alle vertaling niet noodzakelijk ongunstig moet afsteken bij de Latijnsche teksten. Het waardig Nederlandsch van Dr. de Smet staat taalkundig (en tekstcritisch!) heel wat hooger dan onze officieele Latijnsche psalmenversie...

Principieele bezwaren voor het verheffen van de levende taal tot cultustaal bestaan niet. Dat wij het Latijn als liturgische taal gebruiken, is een historisch gegroeide toestand, die achteraf gezien misschien toch wel enkele voordeelen kan hebben waardoor het Latijn kan pogen zijn positie eenigszins te rechtvaardigen.

Toen de eerste geloofsboden naar onze streken overkwamen, vonden zij hier veelal geen geschreven cultuurtaal en waren dus voor hun liturgische boeken als vanzelfsprekend op een voorloopig behoud van het Latijn aangewezen. De ondervinding leert echter dat voorloopige oplossingen gewoonlijk de meest definitieve zijn. Waar het kon, zoo bij voorbeeld bij de cultuurvolkeren van het nabije Oosten, werd steeds spontaan de volkstaal tot cultustaal verheven. Een instandhouden van het Grieksch als liturgische taal ten overstaan van een niet-Grieksche volkstaal der gemeente werd nooit of nergens beproefd of nagestreefd.[134] Het vertalen der liturgie in de volkstaal is, gelijk het vertalen

van den bijbel, principieel de eerste taak waarmede de zendelingen zich belastten. Die uitzonderlijke toestand in het Westen werd niet door Rome gewild, het Latijn werd nooit als liturgische taal opgedrongen, enkel door de omstandigheden aangewezen. Dit blijkt ook duidelijk uit de welwillende houding van Rome, toen Cyrillus en Methodius in de ixᵉ eeuw de liturgie van Rome vertaalden voor hun jonge Slavische Christenheden in de Donaulanden, die toen een hooger cultuurpeil bereikt hadden dan de Germanen een paar eeuwen vroeger. God toch „heeft alle talen tot Zijn eer en roem geschapen" (Paus Johannes VIII in zijn schrijven aan de twee zendelingen).

Intusschen echter valt het niet te betwijfelen dat de voordeelen die zoo'n onnatuurlijke toestand wellicht met zich brengt, volstrekt niet kunnen opwegen tegen de veel grooter nadeelen.

„Het is duidelijk dat het vieren van de liturgie in een doode, voor de massa van het volk onverstaanbare taal, *de* hinderpaal is voor het bereiken van het einddoel van de liturgische beweging onzer dagen. Want dit einddoel is niets minder dan een toestand, waarin het geloovige volk den harteslag der liturgie wederom als dezen van het eigen ik onmiddellijk en rechtstreeks gewaar wordt, zooals dit eens in de eeuwen van de christelijke Oudheid het geval was. Toen echter was de taal der liturgie voor de geloovigen direct bevattelijk en derhalve was ook de actieve deelname, die een zeer innige innerlijke deelname veronderstelt, mogelijk. Dit kan door het stil meebidden van een gedrukte vertaling onmogelijk goedgemaakt worden." [135]

Het Latijn behoort even weinig tot het wezen der Kerk als het Chineesch en het Eskimo, het is slechts een middel om het Heilige te vertolken. Een vertolkingsmiddel verliest echter zijn kracht en zijn zin wanneer het op zijn beurt moet vertolkt worden; dan remt het in plaats van te helpen. Het stil meelezen van een vertaling is een onmisbaar middel om het middel verstaanbaar te maken, het kan het rechtstreeksch contact niet herstellen, het zondert af, het mist de kracht en de bezieling van het levend woord. Suso zegt het zoo heerlijk en zoo overtuigend : „Eén ding behoort men te weten: zoo ongelijk het is een zoet snarenspel *zelf te hooren* klinken in zoetheid, in vergelijking met ervan te hooren spreken, evenzoo ongelijk zijn de woorden die, in loutere genade ontvangen uit *een levend hart* door *een levenden mond* uitvloeien, in vergelijking met dezelfde woorden, wanneer zij op

het doode perkament komen... Want zoo verkillen zij, ik weet niet hoe, en verbleeken als afgeplukte rozen. Want de liefelijke wijs, die boven alles het hart roert, sterft dan weg. En in de dorheid van het dorre hart worden zij dan ontvangen."

Het is ten andere niet noodig dat gansch de liturgie in de volkstaal gebeure, het gaat immers niet zoozeer om de liturgie in de volkstaal als wel om de volkstaal in de liturgie. Ook wanneer men de levende taal enkel voor het onderwijzend gedeelte der liturgie liet aanwenden — en de redelijkheid en wenschelijkheid hiervan zal toch wel niemand betwijfelen, zelfs de eeuwige optimist niet, die nog altijd gelooft dat alles in orde is met de liturgie en de liturgische beweging? — dan ware dit reeds een flinke stap vooruit.

„De taal moet de zaak dienen, en niet de zaak de taal." Met deze woorden keurde Innocentius IV het gebruik van de levende taal in de liturgie bij de Slaven goed; en bij de heruitgave van de liturgische boeken der Illyrische Slaven schrijft Benedictus XIV: „het is noodig dat allen katholiek zijn, niet dat allen Latijnen worden". Die heerlijke, echt katholieke woorden van den Vader der Christenheid kunnen niet dan ons met een blij vertrouwen vervullen. Wanneer de heilige Vader wenscht dat de heilige liturgie weer actief en bewust beleefd wordt door zijn kinderen, dan zal hij hiervoor ook wel de mogelijkheden scheppen. Wat echter toch niet zeggen wil dat wij nu lijdzaam en geduldig moeten wachten tot wij het zoo vurig-gewenschte „motu proprio" in onze brievenbus vinden. Wij kunnen intusschen nog flink werk leveren, en ook wanneer de volkstaal eens de haar aangewezen en natuurlijke plaats in de liturgie zal hebben ingenomen, is volstrekt nog niet alles gedaan. Door het feit echter dat de liturgie dan weer medebetrokken wordt in het werkelijk leven en dat de Christenen weer bewust medebetrokken worden in den heiligen kringloop der liturgie, zal dit voortdurend contact met het leven stilaan zelf al het levenlooze aanwijzen en uitschakelen, en het normale groeiproces zal zich weer kunnen voortzetten; een liturgie wordt immers niet „gemaakt", zij wordt en groeit en is daar.

„...Si nous repoussons énergiquement les exagérations nationalistes, nous croyons au contraire que la liturgie revivra en se remettant à parler une langue vivante. Nous croyons que la diversité même des langues est, en même temps qu'un signe de vie, *un ciment d'unité entre les Chrétiens.* Ne chantons-nous pas, chaque année, à la fête de Pentecôte, que c'est précisément par

la diversité de toutes les langues que le Saint-Esprit réunit tous les peuples dans l'unité de la foi? „Qui per diversitatem linguarum cunctarum gentes in unitate fidei congregasti."

„Ce n'est que dans la diversité – qui signifie richesse – que s'établit la hiérarchie, et que se crée l'unité puissante."[136]

Die oud-christelijke en echt katholieke waarheid wordt door de groote Sint Leo, wien meer dan wie ook de eenheid van de Kerk en de waardigheid van Petrus' stoel ter harte ging, heerlijk gehuldigd, waar hij in een bezielde Pinksterprefatie de weelde van de Kerk der volkeren uitjubelt: „Deze onze woorden waardoor wij U, Vader der glorie, verheerlijken, mogen U aangenaam zijn, zooals zij opstijgen uit de harten van de zonen der belofte, want ons is geen kostbaarder gave aan Uw wordende Kerk bekend, dan dat de monden, die luide Uw Evangelie verkondden, de talen spraken van alle geloovigen, zoodat het vonnis, om het bouwen van den trotschen toren eertijds geveld, werd vernietigd en de verscheidenheid der talen aan den bouw der Kerk geen schade heeft berokkend, maar veeleer de eenheid heeft bevorderd..."

Samenvattend mogen wij zeggen: Onder onze huidige liturgische vormen zijn er die onlogisch of nutteloos zijn *in zich zelf*, zooals het gebruik van de vreemde, onverstaanbare taal voor de onderwijzende deelen, het privaat lezen door den celebrant van die gedeelten welke door het koor of de assistenten gezongen worden. Andere vormen zijn op zich zelf zeer goed, maar *in de practijk* onlogisch of zinledig, zoo het bidden van het kerkelijk avondgebed in den voormiddag, het vieren van den Paaschnachtdienst – het hoogtepunt van het kerkelijk jaar! – op Zaterdagmorgen. Hier is de hervorming volstrekt niet gewenscht, het volstaat de vormen te gebruiken zooals zij bedoeld zijn.

Het is geen bedilzucht of een hyper-critische aanleg, maar wel onze liefde voor de Liturgie en de liturgische vormen, het klaar besef van de noodzakelijkheid van een liturgische hernieuwing en van de geweldige bezielende krachten die er zullen van uitgaan, die ons prikkelen en dwingen het storende en minder gelukkige met den vinger te wijzen. Een juiste diagnose is de strenge voorwaarde om doelmatig in te grijpen. Is het niet eerder een gebrek aan moed niet in de diepte der kwaal te durven peilen? Ook hier zal de waarheid verlossing brengen.

Toen de geleerde Bollandist H. Delehaye nu 40 jaar geleden zijn „Légendes Hagiographiques" uitgaf, ging een storm van verontwaardiging op: men poogde de Kerk haar heiligen te ontstelen, men trad de eerbiedwaardige, eeuwenoude tradities met de voeten, het profaan rationalisme rukte het heiligdom binnen... Toen hij nu in 1941, enkele weken voor zijn dood, als laatste en schoonste vrucht van zijn genialen en vromen geest een met critische nota's voorziene uitgave bezorgde van het Martyrologium Romanum, stond gansch de kerkelijke intelligenza in dankbare bewondering en vereering voor dit monumentaal gewrocht. Zal het martelaarsboek der Kerk nu minder schoon zijn omdat er zoo weinig van die bonte wonderwereld overblijft? God is en blijft wonderbaar in zijn heiligen, ook – en vooral! – wanneer de menschen er niets wonderbaars aan toevoegen. De objectieve, nuchtere feiten spreken een heel wat verhevener religieuze taal dan de oude lieve legenden.

Wij mogen het ons niet langer ontveinzen, wij moeten het eindelijk eens van onszelf kunnen verkrijgen zonder schroom te bekennen dat het met onze andere liturgische boeken ook niet heelemaal in orde is. Dat is geen oneerbiedigheid, maar objectiviteit.

Het is nog niet zoo heel lang dat de Liturgie en de liturgische studiën na vele eeuwen van verwaarloozing weer het voorwerp van onze liefdevolle vereering en wijdingsvolle aandacht zijn geworden. Hoe kan het ons dan verwonderen dat een en ander zal moeten gesnoeid en aangepast worden? Men schelde ons toch niet voor revolutionnair! Moet men integendeel niet toegeven dat het gewoonlijk niet uit eerbied, maar wel uit gemis aan belangstelling is dat men alles wil houden zooals het is? Men begrijpt het belang van de kwestie niet en men verdraagt dan ook niet dat men er zoo'n „misbaar" gaat rond maken...

De liturgie zooals zij gaat en staat is aan den zelfkant van het leven geraakt, en de oorzaken hiervan liggen grootendeels in haar zelf. Men kan er over discussieeren of het wenschelijk is de liturgie weer in het leven in te schakelen, antwoordt men echter beamend, dan is meteen ook de noodzakelijkheid van een liturgiehernieuwing aangegeven.

„De overweging, die mij tot het besluit heeft gebracht, mijn boek over liturgie te schrijven,[137] en die een aandachtig lezer wel overal zal zien doorschemeren, is de volgende: De fout van de

liturgische beweging, tot in den jongsten tijd, is geweest, en is veelal nog, dat men de geloovigen heeft willen aanpassen aan een kader van verstarde vormen, in stede van, omgekeerd, deze vormen zelf, die sinds vele eeuwen aan 't vrsteenen waren gegaan, los te wringen uit den knellenden, doodenden greep eener al te formeele wetgeving en ze weer met de oorspronkelijke bron te verbinden en er aldus een nieuw, borrelend leven in te jagen, zoodat ze zich weer volgens de oorspronkelijke lijn van haar leven konden gaan ontwikkelen en zich aldus ontwikkelend, zouden aanpassen aan de noodwendigheden en de eischen van den huidigen tijd. M.a.w. in plaats van de menschen in vormen te persen, moet men de vormen naar de menschen modeleeren. Dit was toch ook de opvatting der oude Kerk!

„Echter, opdat een dergelijke hernieuwing, die m.i. moet uitloopen op een oordeelkundige herziening van de liturgische boeken en van de wetgeving op liturgisch gebied, niet mislukke, d.w.z. opdat men weer geen verkeerde opvattingen inprente en geen verkeerde, van de zuivere lijn afwijkende gewoonten inplante, is er bij hen, die in dezen richting willen geven, diepgrondige studie noodig, alsook historischen en kerkelijken zin, natuurlijk in meerdere of mindere mate, volgens de belangrijkheid van de rol die zij spelen: maar toch mag een ernstige voorbereiding bij geen enkelen geheel ontbreken. Dit is echter het geval bij velen, die zich, anders met een lofwaardigen ijver, vóór den liturgischen wagen spannen!" [138]

Hier ligt o.i. ook de eerste reden waarom de bevoegde kerkelijke overheid tot nog toe niet tot ingrijpende maatregelen overging: de noodzakelijke voorstudie moest eerst beëindigd zijn. Dit vraagt veel tijd en... veel geduld. Vergeten wij echter nooit het woord van den grooten geduldigen hernieuwer Newman: „het ongeduld is het groote gebrek van de hernieuwers". Wanneer men het ontstaan, den zin, den ontwikkelings- of verwordingsgang der liturgische riten grondig kent, slechts dan en niet eerder bezit men het vast criterium om deze doelmatig, in de lijn en den geest van de traditie, aan te passen aan de nieuwe toestanden en nieuw scheppend werk te leveren.

„Wij kristenen, kijken met verlangen en bewondering naar den eersten bloei der kristen gemeenschap, en, wat bepaaldelijk den eeredienst betreft, naar de eerste vier eeuwen, toen onze huidige liturgie, geboren in de catacomben en patriciërshuizen, in

vrijheid uitgroeide en opbloeide in de Romeinsche basiliek.

„Van die periode houden we, van haar willen we leeren. De latere groei der liturgie is immers zoo dikwijls beïnvloed geworden hetzij door reacties tegen ketterijen en misbruiken, hetzij door geleidelijke afwijkingen in de praktijk, hetzij door valschen smaak of tijdgeest, dat wij uit haar tegenwoordige vormen soms niet meer wijs worden, en terug moeten naar die primitieve tijden, om weer te onderkennen, wat echt is en essentieel, wat bijkomstig en zelfs minderwaardig. Dat op te zoeken, is de taak der geleerden; daarop praktisch verder te bouwen is die der liturgen zelf, dus van de priesters in het algemeen samen met het volk, onder de leiding van de overheid. Dat noemen we met recht en reden: de oude traditie weer opnemen."[139]

Gezonde hernieuwing veronderstelt liefde voor de traditie, bezinning op het oorspronkelijk-wezenlijke. De oude, waardevolle kern moet soms verlost uit prangende, sinds lang overleefde, zin- en doelloos geworden bolsters en ingekleed in levende, sprekende vormen. De inhoud blijft, de vertolkingsmiddelen – in zoover zij niet meer vertolken – worden nieuw; het zijn toch niet de vormen die het leven, wel het leven dat de vormen moet bepalen. Zoolang zij – met groote en bewonderenswaardige inspanning! – tegen stroom in moet varen, zal de liturgische beweging noodzakelijk slechts zeer magere vruchten opleveren. In dit stadium van verdieping en bezinning, van zoeken en tasten, mag men er zich niet over verwonderen dat zoo weinig zichtbare resultaten bereikt worden. „Alius est qui seminat et alius est qui metit : de één zaait en de ander maait" (Joan. 4, : 37). Laat ons echter hopen op een spoedigen en weelderigen oogsttijd, want dit staat vast: alleen de liturgische hernieuwing zal de christelijke hernieuwing inluiden, want alleen uit de liturgie wordt een nieuwe christelijke levensstijl geboren!

DE NIEUWE CHRISTEN IN HET NIEUWE EUROPA

Het leven heeft zijn heilige, onverwinbare wetten, die men nooit ongestraft over het hoofd ziet. Alle leven evolueert. Wanneer men die evolutie kunstmatig verhindert, dan komt noodzakelijk revolutie, want revolutie bedoelt niets anders dan met één stoot de jarenlang uitgebleven evolutie bij te werken. Den stroom van het leven kan men wel een wijl tegenhouden, maar niet blijvend indijken. Wanneer de levensenergieën zich niet geleidelijk en spontaan kunnen uitwerken, stapelen zij zich op, de samengeperste krachten geraken onder hoogspanning, en op een gegeven oogenblik is de minste aanleiding voldoende opdat zij met geweld de prangende kaders doen uiteenvliegen.

Men beelde zich niet in dat door onze moderne doorgedreven organisatie en centralisatie van de gemeenschapsorganen de spontane aanpassing meer dan vroeger verzekerd wordt, wel integendeel. Daar de middelen tot handhaving van den bestaanden toestand zoo geweldig gestegen zijn, kan de gezonde reactie zich veel moeilijker openbaren, en zoo zij het doet kan men haar desgewenscht veel gemakkelijker dan vroeger onderdrukken.

Een revolutie is altijd een ramp, het leven maakt nu eenmaal geen sprongen! De ware schuldigen van ieder revolutie zijn echter niet de revolutionnairs, maar wel de levensarme stugge conservateurs die de normale evolutie belemmerden.

Ieder levend organisme moet de wetten van het leven dienen. en het leven is dynamisch. De Kerk, als God-menschelijk organisme is, voor het goddelijke in haar, zoo breed en levend als het goddelijk oerleven zelf; in zoover zij echter menschelijk is, wordt ook zij bedreigd door het klein-menschelijke, door het levensarme en levensvijandige. De Kerk heeft de belofte der eeuwen, de doodende krachten zullen nooit de wellende ader van het godsleven in haar schoot doen uitdrogen, de gloei en de brand van het goddelijk leven zal nooit gesmoord worden. Zij

heeft echter niet de belofte dat dit leven als een zwellende stroom zich steeds in opgaande lijn zal ontwikkelen: leven is nog geen bloeien. De geschiedenis toont ons dan ook dat de Kerk in haar concrete, phenomenale verschijning „ups and downs" heeft gekend, dat zij beslist aan ebbe en vloed onderhevig is. En hieraan hebben de levenremmende of levendienende menschen respectievelijk schuld of verdienste. Ook nu, in ons historisch tijdperk van grondige structuurverandering van het geestelijk en het maatschappelijk leven in al zijn geledingen, zal weerom het al of niet aanwezig zijn van de begrijpende, actieve aanpassings- en vormingsvermogens het lot van de Kerk en van Europa bepalen.

Ons rijke Avondland! Ons fiere Westen!

Nu dat die rijkdom verwoest en die fierheid gebroken wordt, nu dat de Avondlandsche gemeenschap zelf tot in haar grondslagen geschokt wordt, nu pas gaan wij eenigszins beseffen en waardeeren wat wij zoolang onbekommerd en maar half bewust bezeten hebben. Zoo heeft men ook kunnen zeggen dat de wereld, om de waarde van het Christendom te beseffen, eerst opnieuw gansch heidensch zou moeten worden...

Ons Avondland is een eenheid, de Avondlandsche volkeren vormen samen een groote gemeenschap, een schoone familie.

Dat voelen wij zoo spontaan aan, nu wij door de tijdsomstandigheden in nauwer contact komen met niet-Avondlandsche volkeren. Met Finnen, Polen en Hongaren voelen wij ons vertrouwd, met Turken, Chineezen en Japanners echter onwennig en weifelend. En het zijn niet enkel de grootere afstanden die dit bewerken, wij beseffen al terstond dat hier iets zeer wezenlijks ontbreekt wat wij bij de eersten aanstonds aanwezig voelen.

Wij bezinnen ons nu gaarne op alles wat de Europeesche volkeren één maakte, hen uithief boven de vele groote millioenenvolkeren en hen eeuwenlang de wereldleiding verzekerde.

Welke zijn die eenigende banden? Waar ontspringen die opvoerende krachten? Waar ligt uiteindelijk de objectieve grondslag van de Europeesche eenheid, van de Europeesche gedachte? Wat maakte ons wat wij zijn: een hoogadellijke volkerenfamilie, draagster van een gemeenschappelijk geestelijk patrimonium? Een groot geslacht dat niet fier geworteld staat in zijn verleden heeft reeds zijn toekomst verbeurd...Hoe zullen wij dien zoo noodigen Europeeschen familiegeest aankweeken? „Dies hat aber be-

sondere Bedeutung in der Gegenwart, in der die abendländischen Nationen es in der Hand haben, sich ihre Zukunft von neuen zu sichern oder sich ihr gemeinsames Grab zu schaufeln, wenn sie vergessen was sie zusammenhält, und sich nicht mehr daran erinnern, dass ihre Verbundenheit ihnen die Führung der Weltkultur verschaft hat..."

Hoe profetisch en actueel klinken deze woorden welke de Zwitsersche cultuurhistoricus Gustav Schnürer in 1932 als inleiding aan zijn boek „Die Anfänge der abendländischen Völkergemeinschaft" [140] meegaf!

De Avondlandsche volkeren- en cultuurgemeenschap is feitelijk niet zoo heel oud. Haar geboorte gaat terug tot de eerste morgenuren der vroege Middeleeuwen. Zij is het resultaat en de gave, maar duur betaalde vrucht van het stormend geweld der Germaansche volksverhuizingen.

Een duurbetaalde vrucht. Inderdaad. Want, wanneer wij de slotbalans dezer volksverhuizingen opmaken, dan vertoont deze voor de Germanen een zeer nadeelig saldo.

Vóór de Germanen de Romeinsche wereld binnenrukten, stonden zijn aaneengesloten en samengedrongen tegen de noordelijke rijksgrenzen – de Rijn-Donaulijn – van de Noordzee af tot de Zwarte Zee. Eens de Donau geforceerd, liep gansch het Oosten ledig; de volksgrens liep terug van de Krim tot de Elbe en het Böhmerwald, en zelfs nog meer westwaarts, tot de Saale en Bamberg. Slavische volksstammen kwamen ongestoord vanuit het noordoosten in deze verlaten gebieden vooruitgeschoven. In 804 vinden wij hen tot in het huidige Holstein, op enkele tientallen Km. van het Noordzeestrand! Slechts veel eeuwen later zullen de West-Germanen door doelbewuste herbevolking – en door opname van veel Slavisch bloed – er in slagen een deeltje van de verloren gebieden voor het Germanendom te herwinnen. Dat is de oostelijke helft van het tegenwoordige Duitschland. Ook bijna geheel de huidige Oostmark werd slechts na het jaar 1000 door de Beieren gegermaniseerd. Hier waren de Slaven reeds tot aan de Traun en de Anras in het Pusterdal doorgedrongen.

De machtige Oostgermaansche stammen hebben gansch Zuid-Europa en zelfs een deel van Noord-Afrika veroverd en er groot-rijken gevestigd. Doch wat is er nu nog overgebleven van

de Oost- en West-Goten, van de Wandalen, Burgonden en Langobarden? Als volk zijn zij allen ondergegaan.

De verhuizing van de Westgermaansche stammen daarentegen verliep heel wat gunstiger. Hier had de Romeinsche Limes langer stand gehouden; in Noord-Gallië vinden wij ook de laatste Romeinsche veldheeren Aëtius en Syagrius. Nadat deze laatste, die reeds als een zelfstandig heerscher optrad, door Hlodwig in 486 verslagen was, stootten de naar het Zuiden oprukkende Franken en Allamannen op de sterke Oostgermaansche volkeren de West-Goten, Burgonden en Oost-Goten die hen reeds vóór waren en hen aldus verhinderden ver weg te zwermen en de banden met het stamland te verbreken. Hier ging er geen gebied voor het Germaansch verloren, uiteindelijk bleek de volksgrens zelfs naar zuid en west vooruitgeschoven. Die terreinwinst blijft echter toch miniem in verhouding tot de uitgestrektheid van de veroverde gebieden. Alleen Engeland en de landstrook die direct tegen het oude kernland aanleunde bleven definitief Germaansch. Overal elders was, evenals in de groote zuidersche rijken der Oost-Germanen, de bloedtoevoer veel te gering in verhouding tot de landname. Die uitgestrekte gebieden konden wel door het wapen maar niet door het bloed veroverd worden. Hier immers is het niet de qualitas maar de quantitas die den doorslag geeft.

Voor de oude Latijnsche volkeren beteekende die gezonde bloedtoevoer uit het noorden een verjonging en een saneering, voor de Germanen zelf echter een aderlating van belang. Dit lange samenwonen en de latere totale versmelting en vereeniging van verscheidene der sterkste Germaansche volkeren met de Latijnen moest echter natuurnoodzakelijk zuid en noord dichter bij elkaar brengen, eerst biologisch, maar ook politisch, sociaal, economisch, cultureel, godsdienstig. Hoe innig het Germaansch en het Latijnsch element zich dooreengestrengeld en doordrongen hebben, moge blijken uit de geleerde twist omtrent de vraag: „Germania Romana" of „Romania Germanica"? In de streek tusschen Rijn en Loire – het vruchtbare kernland, het hart van het Avondland – waar alle geestesstroomingen, zoowel de godsdienstige als de cultureele en de sociale ontsprongen, gaat het zoo moeilijk, ja, is het onmogelijk een vaste horizontale lijn te trekken tusschen noord en zuid, tusschen Germaansch en Romaansch. En wij vergeten gewoonlijk dat men, alhoewel in

eenigszins andere verhoudingen, voor eenzelfden toestand staat in Spanje en in Italië. Hier gaat het er natuurlijk niet om een lijn te trekken tusschen een overwegend Germaansch en een overwegend Romaansch gebied, maar de twee elementen, of liever de resultante van hun wederzijdsche inwerking, zien en voelen wij er even tastbaar aanwezig als in de streek tusschen Rijn en Loire.

Als wij ons van het Germaansch op het Europeesch standpunt overplaatsen, mogen wij dan ook in de volksverhuizingen terecht het begin zien van een nieuwen opgang, de morgenschemering van eene nieuwe cultuurgemeenschap. Zuid en noord, die elkaar zooveel te geven en te leeren hadden, hebben elkaar hier ontmoet en bevrucht. Het zuiden schonk den waren godsdienst en het erfpand der antieke, Helleensch-Romeinsche cultuur. Het noorden schonk vooral zijn jeugdige frischheid, zijn gezonde levenskracht, zijn zuiver bloed. Godsdienst en cultuur verstarren als zij niet gedragen worden door eene gezonde natuur, de gezonde natuur harerzijds is eene edele materie die wacht op de vormende hand. Niet natuur immers, maar cultuur, d.i. gelouterde, opgevoerde natuur is schoonmenschelijkheid.

Het Christendom en de antieke cultuur waren de vormende krachten, de Germaansche volkeren waren de te vormen grondstof, zij leverden het deugdelijke menschenmateriaal. Die schoone vorm en die edele materie werden samengebracht, en er ontstond iets heel nieuws: de Avondlandsche cultuurgemeenschap was geboren. Het pausdom had zich na lang aarzelen van Oost-Rome, Byzantium, afgewend en zich beslist naar het westen toegekeerd, naar de katholieke Franken. In plaats van de oude horizontale lijn Rijn-Donau die vroeger noord en zuid van elkaar scheidde en Europa in twee helften verdeelde, zien wij nu stilaan een verticale grenslijn tot stand komen. De oostelijke Middellandsche Zeegebieden richtten zich nu definitief naar Byzantium, terwijl gansch West-Europa, van de Oostkusten van Adriaticum en Balticum tot de IJszee een Germaansch-Romaansch blok wordt, dat zich kristalliseert rond het pausdom en het Frankische rijk, waarvan de koning nu door den Paus tot Keizer van het westen gekroond wordt. Dit westersch blok nu is het Avondland, het eigenlijke Europa der Middeleeuwen. Dit Avondland was een sterk levende cultureele en godsdienstige eenheid — de Catholica — die echter nooit tot een gesloten poli-

tieke eenheid — het ideaal van het H. Roomsche Rijk — kon uitgroeien. Die eenheid van het Avondland is geen doode eenvormigheid, de verhouding van de drie basis-elementen Christendom, antieke cultuur en Germanendom is immers niet overal één en dezelfde, bij ieder volk doseeren die factoren zich als componenten op verschillende wijze, ieder volk mag op eigen manier den gemeenschappelijken rijkdom nieuw belichamen en beleven.

Het zijn hun gemeenschappelijke godsdienst en cultuur, hun bloedverwantschap en hun eeuwenlang samenwonen die van de volkeren van het Avondland een groote familie maakten, draagster van een heerlijk geestelijk erfgoed. Maar, als dit zoo is, dan zijn het omgekeerd ook de afvalligheid van het Christendom en de daaruit noodzakelijk voortvloeiende neergang van de essentieel-christelijke Avondlandsche cultuur eenerzijds, en de hoogmoedige afzondering van een overdreven en ongezond nationalisme anderzijds, welke die samenhoudende banden ontzenuwen en die schoone eenheid bedreigen. Die eenheid kwam voor het eerst tot uiting op de Catalaansche velden, toen Latijnen en Germanen samen, met vereende krachten, de binnenrukkende Aziatische nomadenvolkeren tot den aftocht dwongen. Nu die eenheid en dit erfgoed door een treurige burgeroorlog in het politisch versnipperde Europa zich opnieuw voor buiten-Europeesche grootmachten gesteld ziet, beseffen wij pas ten volle hun hooge waarde en diepen zin. Mocht uit bittere ervaring eindelijk toch de nieuwe Europeesche geest, het nieuwe Europa geboren worden!

*

Heeft men reeds opgemerkt dat op de twee meest critische oogenblikken van Europa's verleden, waarop over den verderen groei van Kerk en cultuur beslist werd, de toekomst van gansch de westerwereld in onze handen werd gelegd?

Toen de uitgebloeide Romeinsche cultuurwereld uiteenviel, waren het de Franken, onze Merowingers en Karolingers, die de oude erfenis overnamen, bewaarden en verder gaven. De gouden draad der Europeesche cultuur werd niet afgebroken, de levende stroom die van Hellas neerdaalde en langs Rome voer, verzandde niet, maar groef zijn bedding in het land der Franken. Het Avondland dankt aan de Franken zijn godsdienst en cultuur.

En toen in die bruisende groeicrisis der xvj^e^ eeuw de ontwa-

kende mannelijkheid van het jonge Europa op hol sloeg, toen weerom werd op een tragisch oogenblik de leiding van de ziedende westerwereld in Dietsche handen gelegd. De nobele Adriaan van Utrecht stuurde met vrome hand het scheepje van Petrus over de onstuimige wateren; de geboren heerscher, onze goede hertog Karel van Gent hield in zijn zelfzekere kloeke vuist de teugels van het woelig keizerrijk; de breeddenkende en verziende humanist Erasmus van Rotterdam was de geniale aanvoerder en prins der schoone (o zoo gevaarlijk-lichtzinnige!) geesteswereld. Zoo stamden zij alle drie uit het sterkst levende land van het oude continent, gevormd door de hernieuwingbrengende Dietsche „moderne devotie". Men kan beweren dat zij niet opgewassen waren voor hun taak, maar die taak was dan ook een reuzentaak: Kerk en volk hernieuwen en hersmeden tot een hooger eenheid. En was zij wel in één generatie te verwezenlijken? Het menschelijke in de Kerk bleek al te menschelijk en bij de verbrokkelde Europeesche volkerenfamilie moest het algemeen heil wijken voor het eigenbelang der staten. De eerste stoot was echter gegeven, de eerste dam opgeworpen. Niet uit de lage landen die hiertoe als van nature en door de Voorzienigheid waren toegerust, wel uit het zuiden, van over de Alpen en de Pyreneeën zou later de katholieke contra-reformatie komen; Germanië was intusschen in twee gebroken en nu nog kreunt Europa van de pijn. Met diepen weemoed en matelooze nostalgie hangen Kerk en volk sindsdien naar het herstel der oude gave eenheid. „Dat zij één zijn opdat de wereld geloove." ...Mochten de menschen de volledige vervulling van Christus' hoogepriesterlijke bede niet langer tegenhouden „opdat de wereld geloove". Het was immers als reactie op de religieuze verdeeldheid en de langdurige godsdiensttwisten dat in het Engeland der xvij^e^ eeuw het godsdienstig indifferentisme ontstond, dat zich, samen met de vrijdenkerij, over Frankrijk naar de andere landen van Europa verbreidde.[140] De godsdienstige verscheurdheid van het Avondland is de vunzige bodem waarop onze huidige decadente goddeloosheid zoo welig tiert.

Wij staan nu voor een nieuwe aera. Het oude Europa wordt geslingerd tusschen hoop en vrees, slechts verdierlijkten kunnen nu berusten in de zelfgenoegzaamheid van het dier. Hoe zullen Kerk en volk te voorschijn treden uit die apocalyptische verschrikkingen?

Onze afgrond van nood roept om een afgrond van liefde; lijden loutert, en het is in het diepste lijden dat de hechtste eenheid gesmeed wordt. De orde van het lijden is ook deze waar wij Gods liefde tot het uiterste gerealiseerd zien. Lijden zoekt steun en troost.

„*Katharsis,* zuivering, noemden de Grieken den geestesstaat, dien het aanschouwen der tragedie achterlaat, de stilte des harten waarin medelijden en vrees zich hebben opgelost, de zuiverheid van het gemoed, die voortspruit uit het begrepen hebben van een dieperen grond der dingen. Die ernstig en opnieuw bereid maakt tot de daden van den plicht en het ondergaan van het lot. Die de *hybris* breekt, zooals haar breuk door het treurspel vertoond werd. Die onttrekt aan de hevige driften van het leven, en de ziel tot vrede voert.

„Tot de geestelijke *clearing,* die de tijd behoeft, zal een nieuwe askese noodig zijn. De dragers van een gezuiverde cultuur zullen moeten zijn als pas ontwaakten in een vroegen morgen. Zij zullen booze droomen van zich hebben af te schudden. Den droom van hun brein dat enkel ijzerdraad was, en hun hart van glas. Den droom van de klauwen waartoe hun handen vergroeiden, en de slagtanden tusschen hun lippen. Zij zullen zich moeten herinneren, dat de mensch k a n w i l l e n, geen roofdier te zijn.

„De nieuwe askese zal er een zijn niet van wereldverzaking om een hemelsch heil, wel van zelfbeheersching en getemperde schatting van macht en genot. De verheerlijking van het leven zal men een weinig moeten dooven. Men zal zich moeten herinneren, hoe reeds Plato de werkzaamheid van den wijze beschreef als een bereiding op den dood. Een vaste oriënteering van levensleer en levensgevoel op den dood verhoogt het recht gebruik van de levenskrachten.

„De nieuwe askese zal een overgave moeten zijn. Overgave aan dat wat als hoogste te denken valt. Dat kan Staat of volk of klasse evenmin zijn als het eigen persoonlijk bestaan. Gelukkig zij, voor wie dat beginsel slechts den naam kan dragen van Hem die sprak: „Ik ben de weg, en de waarheid, en het leven".[141]

Mocht in den afgrond van dit matelooze wee Europa zijn eenheid terugvinden. Niet de simplistische, spanninglooze eenheid van het materialisme, die het probleem der godsdienstige, cultureele en nationale verscheidenheid van de menschheid wil oplos-

sen door den godsdienst, de cultuur en de nationaliteit zelf uit te roeien, maar wel de geestelijke, godsdienstige eenheid die elke cultureele en nationale eigenheid eerbiedigt, aanwakkert en in heilzamen wedijver opvoert tot een rijke hooger eenheid, de geestelijke eenheid van een herboren Europa.

Het vooroorlogsch internationalisme was uit den booze, het kende slechts één weg tot eenmaking: de gelijkmakerij, en dan nog wel naar onder toe. Het nieuw, gezond internationalisme moet de verscheidenheid eerbiedigen en de eenheid zoeken op een hooger plan. De eenheid van den geest is de sterkste kracht ter wereld. Ware Europa nu één levende geestelijke eenheid, geen kracht ter wereld kon het schaden. De eenmakende geest veronderstelt den gezonden nationalen geest, maar gaat er boven uit, moet breeder zijn dan deze. Dat één volk dat machtig en zulks waardig is de leiding in handen neemt en actief waakt en zorgt voor het gemeenschappelijk heil, zal wellicht natuurnoodzakelijk blijken. Nooit echter zal de brutale dominatie van één volk over al de andere leiden tot een gezonde volkerengemeenschap — men krenkt immers bij de andere het nationaal principe waarop men zelf appelleert —, alleen het aankweeken, samen met den nationalen geest, van een bovennationalen, gemeenschappelijken, godsdienstig-geestelijken grondslag kan practisch de zoo gewenschte eenheid brengen. Nationale godsdiensten zijn dus reeds principieel ontoereikend om een bovennationale geestelijke eenheid tot stand te brengen.

Een basis, breed en sterk genoeg om de geweldige spanning van de veelheid der Europeesche volkeren te omvatten en tot een harmonische en organische eenheid op te bouwen, vindt men slechts in het God-menschelijke, boven nationale Christendom. Wil men buiten het Christendom om een geestelijken grondslag leggen die allen vereenigen moet, dan zal men in het spijts alles van Christus doordrongen Europa slechts de bestaande verdeeldheid met een nieuwe fractie verhoogen. Als onwrikbare rots en veie teelgrond tevens, kan de Kerk van Christus de volkeren dragen en voeden in veelheid en eenheid; alleen in haar oervruchtbaren schoot kunnen de volkeren van het Avondland elkaar heil brengen, opgaan in eenheid, openbloeien in veelheid.

Het oud ideaal van het heilig Roomsche Rijk, nu krachtiger uitgebouwd door de sterker uitgegroeide volkspersoonlijkheden, veiliger verzekerd door al de moderne machtsmiddelen, duidelij-

ker omlijnd door eeuwenlang denken en duurbetaalde ondervinding... een droombeeld zeker, maar wellicht toch ook een denkbeeld... Het oude is niet bezweken omdat het niet leefbaar was, enkel omdat het op beslissende momenten mangelde aan leidende persoonlijkheden en zuiver inzicht; Paus en Keizer hebben elkaar opgegeten... De spanning tusschen Kerk en volk wilde men altijd maar opnieuw opheffen door één der beide polen te verabsoluteeren. Die spanning moet blijven, en slechts in zoover zij aanwezig is, is er leven. De Kerk moet heerschen door de kracht en den uitslaanden brand van haar geestelijke bezieling, niet door menschelijke berekeningen en wereldsche bemoeiïngen; haar grootsten invloed op het tijdelijke had zij steeds wanneer zij zich het zuiverst richtte naar het geestelijke. Het Rijk van zijn kant moet zich hoeden voor Caesaropapisme, en de eeuwige, geestelijke normen aanvaarden, eerbiedigen en doen eerbiedigen, wetend dat boven de vlakte van den tijd de koepel van de eeuwigheid glanst. Kerk en Rijk waren het schoonst wanneer zij hand in hand elk dat terrein bestreken dat het hunne was. Het zijn dezelfde menschen die lid zijn van beide gemeenschappen, een wanverhouding tusschen Kerk en Rijk brengt verdeeldheid onder het volk en verscheurdheid in de zielen.

*

Is het overmoedig te meenen dat in die geestelijke eenmaking van Europa ons volk, op dit historisch hoofdmoment, weer een leidende rol te vervullen heeft? Wis en waarachtig, wij zijn niet meer het volk dat, met purperen eer gedost, door de felheid van zijn geest en de hoogheid van zijn leven, het rhythme aangaf van het Europeesch leven. Wij werden sinds eeuwen ontmand en verbasterd, breede lagen werden „verwelscht" of hebben genoeg met hun haver en hooi. Maar toch, wij mogen niet wijken voor de slappe vrees onszelf te zijn, wij hebben niet gansch onze zelfheid verloren, wij moeten kloekhartig, met sterken trots, met geheel onze ziel en met al onze begeerende kracht heroveren wat ons ontviel of ontnomen werd.

Ons volkswezen is rijk. Wij slagen er in de verste extremen in een allerfijnst evenwicht te houden. Wij bezitten in hooge mate de polariteit van gevoel en rede, van gezonde zinnelijkheid en pure geestesslouterheid, van argeloosheid en doelbewustheid, van volkschheid en kerkschheid. Niet alleen door onze ligging in het

hart van het oud continent, maar ook door ons karakter vereenigen wij noord en zuid, oost en west. Memlinc en Rubens, Ruusbroec en Uilenspiegel, Rembrandt en Breughel, Gezelle en Verschaeve zijn geen vreemden voor elkaar; in elk hunner voelen wij één facet van ons rijk wezen weerspiegeld.

Moeder natuur heeft ons kwistig bedeeld... Wij doorbladeren met innige devotie, rustig en sereen „Zoo zuiver als een ooge", wij genieten er de zoete huiveringen der geestelijke wellust, daarom echter stooten Pallieter's overborrelende levensblijheid en felle geneugten ons niet af. Ons hart wordt met zoet geweld gevangen door de blijde zachtheid van het „Mystieke huwelijk van Sinte Catharina", onze geest ondergaat zeer intens die lichtende loutering, en toch waardeeren wij even beslist de dolle uitbundigheid en de overschuimende losheid van „De Koning drinkt". Wij zouden niet gaarne moeten kiezen tusschen beide... Wij houden van het leven, van alle leven, van het blij-glanzend lichamelijke, van het vurig-stralend geestelijke, van het witgloeiend mystieke. Eigenlijk zien wij het leven als een geheel, als één leven dat over de lagere stadia heen zijn hoogste triomfen uitviert in de purperen volbloedigheid der hoogste mystiek. Onze Dietsche mystiekers zien geen vijandigheid tusschen het schoon-zinnelijke en het meest-verheven-geestelijke leven: het zijn verscheiden stadia of zijns-aspecten van één en dezelfde groote godsgave.

Het is zeer bijzonder kenmerkend en een durende trek van onze Dietsche mystiek, dat zij het gezond-zinnelijke opvoert en medeneemt tot in haar verhevenste godsbeleving.

J. Huizinga wijst zeer gevat op dien trek onzer Middeleeuwsche mystiek en geeft enkele goed gekozen typische teksten:

„Johannes Brugman kon ongestraft al de eigenschappen van den dronkaard, die zich zelf vergeet, geen gevaar ziet, niet toornig wordt om bespotting, alles weggeeft, toepassen op Jezus' menschwording: „O en was hi niet wael droncken, die hem die „mynne dwanck, dat hi quam van den oversten hemel in dit „nederste dal der eerden?" In den hemel gaat hij rond, „schyn- „cken ende tappen mit vollen toyten" aan de profeten, „ende „sij droncken dat sij borsten, ende daer spranck David mit „sijnre herpen voer der tafelen, recht of hij mijns heren dwaes „waer".

„De groteske Brugman niet alleen, ook de zuivere Ruusbroec geniet de godsminne onder het beeld der dronkenschap. Naast dat der dronkenschap staat het beeld van den honger. Mogelijk lag voor beide de aanleiding in het bijbelwoord: „qui edunt me adhuc esurient, et qui bibunt me adhuc sitient", dat, door Sapientia gesproken, als woord des Heeren werd geduid. De voorstelling van des menschen geest, geteisterd door een eeuwigen honger naar God, was dus gegeven. „Hier beghint een ewich hon-
„gher, die nemmermeer vervult en wert, dat es een inwendich
„ghieren ende crighen der minnender cracht ende dies gescapens
„geestes in een ongescapen goet... Dit sijn die armste liede die
„leven; want si sijn ghierich ende gulsich ende si hebben den
„mengherael (verklaring: „dat is die vraet of den ghier of den
„heeten onversadeliken hongher"). Wat si eten ende drinken, si
„en werden nemmermeer sat in deser wijs, want dese hongher
„es ewich... Al gave God desen mensche alle die gaven die alle
„heylighen hebben... sonder hem selven, nochtan bleve die ga-
„pende ghier des gheests hongherich ende onghesaedt." — Doch evenals het beeld der dronkenschap is ook dat van den honger voor omkeering vatbaar: „Sijn (Christus') hongher is sonder
„mate groet; hi verteert ons al uut te gronde; want hi is een
„ghierich slockaert ende heeft den mengerael: hij verteert dat
„merch uut onsen benen. Nochtan gonnen wijs hem wale, ende
„soe wijs hem meer ghonnen, soe wij hem bat smaken. Ende wat
,hi op ons teert, hi en mach niet vervult werden, want hi heeft den
„mengerael ende sijn honger is sonder mate: ende al sijn wi
„arm, hi en achtes niet, want hi en wilt ons niet laten. Ierstwerf
„bereyt hi sine spise, ende verbernt in minnen al onse sonden
„ende ghebreken. Ende alse wi dan ghesuvert sijn ende in min-
„nen ghebraden, soe gaept hi alse die ghier diet al verslocken
„wilt... Mochten wi sien die ghierighe ghelost (lust) die Christus
„heeft tot onser salicheit, wi en mochten ons niet onthouden wi
„en souden hem in die kele vlieghen. Al verteert ons Jhesus te
„male in hem, daer vore gheeft hi ons hem selven, ende hi gheeft
„ons gheesteliken hongher ende dorst sijns te ghesmaken met
„ewigher lost. Hi gheeft ons gheesteliken honger, ende onser her-
„teliker liefde sijn lichame in spisen. Ende alse wi dien in ons
„eten ende teren met ynnigher devocien, soe vloyet uut sinen
„lichame sijn gloriose heete bloet in onse nature ende in alle
„onse aderen... Siet, aldus selen wi altoes eten ende werden

„gheten, ende met minnen op ende nedergaen, ende dit is onse „leven in der ewicheit."[142]

Nog een laatste voorbeeld uit Ruusbroec: „Maeckt uwe woninghe in de gate sire wonden, als die duve doet in die gate der steenroken. Legt uwen mont ane sine openen side, ende riect ende smaect die hemelsche soeticheit die ute synder herten vloeyt... drinct ende smaect ende wert droncken, ende neycht u over in u boec, ende rust ende slaept in ewighen vrede" (Van den VII Sloten).

„Gustate et videte quoniam suavis est Dominus : – *smaakt* en *ziet* hoe zoet de Heer is." Dit psalmvers werd als het motief van deze zinnenblijde mystiek van volbloedige Brabanders; alleen zij kunnen en mogen zich zoo'n taal veroorloven...

Omgekeerd echter zien wij hoe op hun beurt de pikantste zinnelijkheid mystiek gekleurd wordt. Enkel een fijn staaltje uit „De Pastoor uit den bloeijenden Wijngaerdt":

„Het is nu Zaterdag vóór Paschen. En om elf uren stampen de klokken van uit den gelen toren hunne blijdschap in de lucht. Daarmee is de moeilijke vasten uit! Paschen wordt al zichtbaar, lijk een bloemige hof vol zon, door de spleet van een deur.

„Sophie de meid bakt het eerste vleesch sedert veertig dagen. Het riekt in de propere pastorij om het water over uw hart te doen loopen, maar daar zit de pastoor niets mee in! Het woord Paschen is pas aan de lucht geschilderd of hij schiet, met een brandende keers in de hand, den koelen kelder in.

„Van heel de vasten heeft de pastoor niet gesmoord, of geen bezoek gebracht aan zijn geliefkoosden wijnkelder.

„Want al zien zijn tanden bruin en zwart van 't smoren, toch is het ontbreken van de smakelijke pijp hem minder erg, dan 't precieus bezoek aan zijn edele wijnen te moeten missen. Het is niet om daar van die uitgezochte wijnen te snoepen en te slabberen. Het is om in hunne aanwezigheid en rijkdom te staan en van hunne mystieke beteekenis te genieten, zooals een geleerde voor de nochtans geslotene, maar reeds gelezene boeken zijner bibliotheek kan staan denken en voelen. Want voor de pastoor is de wijn 't symbool van Jezus' bloed.

„Hij glimlacht ontroerd bij het weerzien van die donkre, slapende trezoren... Hij geeft hun zelf een naam, naar gelang de smaak, den geur, de kleur, de aandoening en deels 't land der herkomst. En zoo liggen daar die zwarte, doffe flesschen in de

stille geheimzinnigheid van den kelder als kostelijke tooverboeken en slapende krachten met een mystieken titel. Ze dragen namen als:

„Zijbeekske van de Jordaan"...

„Ader van Christus", donker robijnig naast 't zwart af, zacht als fluweel, en waarvan de smaak traag, als wierook in de kerk, aan 't gehemelte blijft hangen.

„Glimlach van Onze-Lieve-Vrouw", een hèl, gulden sap, glanzend en klaar als een zon; een wijn die u frisch maakt en opgewekt als muziek van hooge orgelnoten...

„Regenboog van 't Belofte Land", een fonkelend, rood vocht, door 't verouderen, door de veel jaren flesch, rozig van kleur verschoten; als de flesch opengaat is het of men karren fruit riekt, welk fruit kan men niet zeggen, alle fruit, echt en ingebeeld bijeen; die wijn is edel van smaak en weegt zwaar in 't bloed; hij maakt u zacht, met een tikje heimwee naar iets ver, waar de ziel naar verlangt...

„Paaschfonteijn", een wijn om niet mee te lachen; purper is hij, de kleur die de zon achterlaat op een vriesdag in November; koninklijk als amethysten die karbonkelen in de nacht; daar is iets plechtigs aan zijn zachten, niet te bepalen geur, en zijn stil doordringenden smaak, die als een zee van goedheid in u neerzinkt, en zijn gewaarwording is zalvend van nature...

„Allen even uitgezocht en kostelijk, oud van dagen, en vernobeld en verguld door 't liggen. Waarlijk de pastoor is aangedaan... Eindelijk komt hij los; hij neemt voorzichtig hier of ginder een flesch af, houdt ze voor het kaarslicht dat duister in de flesch vonkelt en robijnt of guldent. Hij prevelt devotielijk den naam van den wijn, denkt na over zijnen smaak, geur en gewaarwording, fantazeert en verbeeldt, denkt den hemel in, waar engelenmuziek regenbogen cirkelt; en voldaan als iemand die nog eens een schoon boek met verzen heeft doorbladerd, legt hij de flesch weer precieus in haar donkere rust. En hij gaat voort van bak tot bak de wijnen naar het licht te houden, te prevelen en te droomen..."

Zulke vrome wijnen en zulke smakelijke pastoors vindt men alleen in 't mystieke, zinnenfelle Vlaanderen.

De schaal met ons feestelijk levensgevoel en onze weelderige levenslust mag nog zoo overdadig geladen zijn, als ook de schaal

met ons religieus leven maar rijk en zwaar is. Niet op het gewicht, wel op het evenwicht komt het aan. Levenslust zonder godsdienst wordt heete en duistere hybris, godsdienstzin zonder blij levensgevoel verzuurt tot piëtistische onnoozelheid. Levensblijheid en geloofsblijheid vragen en dragen elkaar. Adamswee kennen wij genoeg, het is de harde steen waar men de puurste menschelijkheid uit slaat, Weltschmerz echter is ons vreemd. Ons leven is een wijd-orgelende hymne, een jubelende dankpsalm om de weelde van al het zijn. De teere zinnelijke mystiek van Gezelle en de ronde mystieke zinnelijkheid van Timmermans stijgen op uit dezelfde oervruchtbare levensgronden en smelten samen tot één machtigen dankenden lofgalm op het leven dat zoo schoon is, op zijn Schepper, die zoo goed, zoo mild is...

Ter illustratie eerst een typische bladzijde uit „Boerenpsalm", dan „Een bonke keerzen".

„En nu zit ik hier alleen met ons Amelieken. De rest is getrouwd en zit dik in de kinderen. Zoo wordt er gedurig voortgeworteld. Dat is 't leven. Ieder zijn beurt. Ik geef hun mijnen zegen. Maar ik ben nog niet dood.

„De kruislievenheer staat te wachten tegen den muur om op mijn graf geplant te worden. Ik plant hem op mijn graf, of beter laat hem planten, omdat ik hem het meeste noodig heb.

„Hij is nog altijd niet heelemaal af. Ik heb zoo het voorgevoel, dat, als ik hem afmaak, ik ook af ben. En ik wil blijven leven! Hoe ouder ik word hoe gulziger ik word om te leven. Niet uit schrik voor den dood, maar uit gehechtheid aan het leven. Ik vond het leven schoon en goed. Ik heb nochtans geen weelde... Als ik zaai, dan denk ik nooit: Zal ik nog maaien? Ik zal maaien! Het zaaien en het maaien en het weer zaaien zijn als een kring waar de dood niet binnen kan. Hij heeft geen recht op mij, zoolang ik werk...

„Ons Amelieken is voor mij waarlijk een genade op mijnen ouden dag, een schoon geschenk, waar ik O. L. Heer bezonder om dank!

„Maar ik dank U om zooveel o Heer! om alles! Mijn hart en mijn mond staan niet stil om U te loven!

„Heer, God, Gij zondt mij als een boer op de wereld om te zaaien en te maaien. En ik heb het gedaan in het licht van uwe goedheid en ik ben er gelukkig door geweest.

„Langs een anderen kant hebt Gij mij niet gespaard, en me van tijd tot tijd eenige kletsen gegeven. Een goede vader spaart de roede niet. 't Ware misschien toch beter geweest dat wij er samen eens over gesproken hadden, nu wist ik dikwijls niet waarom ik een veeg uit de pan kreeg, en dan morde en grolde ik tegen U.

„Ziekte, armoe, schaamte, oneer, ongelukken, dood, ellende van binnen en van buiten, en daarbij maakte ik mijn eigen nog zwart door vele zonden.

„Het is heel, heel erg geweest, maar 't is voorbij. En wat voorbij is moet ik niet meer krijgen. Laat het nu op een ander maar donderen, ik heb ook mijn part gehad. Mijn haar is er wit van uitgeslagen, en mijn ruggepaternoster is er van voorover gaan staan.

„Maar ik leef nog...

„O Heer laat mij nog lang werken. Laat het nog lang duren! Het is zoo goed en schoon en ik heb nog niet genoeg heimwee naar uwen hemel om er mijn schup bij neer te leggen. Ik heb maar heimwee naar mijn veld.

„O mijn God, en ik zeg U dank voor dit open veld, waar Gij onzichtbaar over heen staat tot in het hoogste der luchten. Ik zeg U dank 's nachts als ik U tusschen de sterren hoor ruischen. Ik zeg U dank om de Lente, den Zomer, den Herfst en den Winter, want het zijn vier gebaren van uwe goedheid, en hun genot en vrucht zijn telkens dezelfde en toch immer als voor den allereersten keer.

„Ik zeg U dank om de regenbogen die Gij op de donderwolken spant, om den regen die mijn gewas verkwikt, om de zon die hen uit den grond zuigt, om de winden die 't kwaad wegjagen en de windmolens doen draaien, en om de sneeuw die 't winterkoren induffelt. Dank om de maan als ze op of ondergaat, ze doet toch altijd iets goeds, als men haar kattestreken kent.

„Dank om de vallende blaren, ze zijn mest, dank om het gras dat melk wordt! Dank om de wolken, om de beek, om de knotwilgen, en om al de gewassen, zoowel om den beet als om de radeskens; onder Uwen asem bekomen ze den wil om te leven, hunnen noodigen smaak, kleur en grootte. Dank om Uwe bezigheid dag en nacht. Gij zijt onze hulp, Uwe heerschappij wroet als een knecht.

„Ik dank U Heer, in den Hemel, op de aarde en op alle plaatsen..."

Hetzelfde driftige, gulzige, exuberante levensgevoel, maar nu nog zinnelijk-hartstochtelijker en geestelijk-intenser in het genieten:

Een bonke keerzen kind!
Een bonke keerzen kind!
gegroeid in den glans
en 't goudene licht
des zomers!
Vol spannende zap
vol zoet,
vol zuur,
vol zijpelend zap,
vol zoetheid!
Ze blonken aan den stamme,
ze spraken waar ze stonden:
„Plukt ons, plukt ons,
plukt ons,
plukt en laaft uwen dorst,
rijpe zijn we en schoone!"
Neigend hangen ze,
zwinkelend
in den wind
des zomers.
„Plukt ons, plukt ons,
plukt ons!"
riepen ze en 'k plukte ze
en ze woegen zoo zwaar:
de zegen des Heeren woeg op hen.
Neemt en dankt Hem
die ze gemaakt heeft,
die ze deed worden,
dankt Hem, dankt Hem,
dankt Hem!
Kijkt naar den Hemel.
Daar is Hij,
daar is God!

De oogen omhooge,
gelijk de vogel
die drinkt
en 't schuldeloos hoofdeke om-
hooge heft,
dankt Hem, dankt Hem...
dankt Hem!
Trouw als 't arme dier,
trouw als 't loof en de vruchten,
trouw als 't blommeke,
trouw als
't zandeke onder de voet,
bedankt Hem!
O geniet, 't is zoo zoet, 't is zoo zoet
een vrucht te genieten die
rijpe is,
en vreugd en dank
te voelen rijzen in het herte!
Leert de tale die spreekt
uit monden duizende en altijd
roep „Den Heere zij
dank:
dank om het leven,
dank om het licht,
dank om het licht en het leven,
dank om de lucht en het licht
en het zien en het hooren
en al!
Dank zij den Heere!"
Een bonke keerzen kind,
een gloeiende bonke... be-
dankt Hem!

Wat wordt het hooggeroemde levenslied van Zarathoestra hiertegen toch mat en kleurloos, plat en banaal! In al zijn heete drift en wilde woestheid is het veel meer een brieschen en snauwen van het roofdier dan wel het volzalig, opgetogen jubelen van den begeesterden heerlijken mensch!

Wij moeten waarachtig den levenscultus niet in den vreemde gaan zoeken, men kan hem bij ons komen aanleeren! Wij heb-

ben altijd over de grenzen gekeken, en dat is goed. Nu echter moeten wij eerst en meest naar onszelf kijken, eerst ons eigen rijk wezen heroveren, ons bezinnen op onze volksche wezensstructuur, ons verdiepen in de levende mysteriën van ons heilig geloof. Dan pas, met dien toetssteen der zelfkennis in de hand, kunnen wij ook een en ander wat onze religieuze en volksche eigenheid past en dient, uit den vreemde overnemen, wel bewust dat alles wat ons geloof raakt, ook ons diepste volkswezen kwetst.

„Wij, Zuid-Nederlanders vooral, zinnen veel te oppervlakkig en kortwijlig op dat heerlijk en godsdienstig verleden, sinds wij, de eersten onder de Germanen, tot het, voor elk volk onmisbaar, Katholicisme ons bekeerden, en dus in de Wester-Noorderwereld, wij de oudste zonen en dochters der éene Moederkerk, nog Roomsch zijn in aanleg en houding. Alhoewel wij, vaak door eigen schuld – nu macht en rijkdom is verloren – haast van geen tel meer blijken in die wereld, toch belijden we nog één Geloof aan 'n rechtvaardigen God; éene hoop blijven we koesteren op 'n meewarigen God; éene liefde offeren wij aan 'n goedgunstigen God, die voorthelpen zal, wie zichzelven weer opricht.

„In zijn diep verval, leerde ons Volk, toch weer iets te herlezen uit dat verleden, en wat het las heeft het zingend gekoesterd in een nog hoog-kloppend hart. Zoodra het nu weer zichzelven hervat *in de ziel,* en oprijst, met zijn vele heiligen en helden, stug en stoer, tegen eigen verwording en vreemde beknellende macht – van waar ze ook dreige –, dan geve God aan de Nederlanden, als weleer, 'n groot-Europeesche roeping en kans, want dán alleen is het waar: dát volk, eens zoo groot, kán niet vergaan, maar zal weer opstaan en vóórgaan. De nieuwe Jeesten van Christus – in Wien alleen de dooden verrijzen – kunnen dan weer een beroep doen op onze innigste volkskracht." [143]

Wie in onze felle, somtijds bijna onhoudbare spanning tusschen het volksche en het religieuze, tusschen geest en stof, natuur en bovennatuur, de rem ziet voor onzen volkschen opgang, bedriegt zich vreeselijk. Wie haar opheft door het uitschakelen van het geestelijk-bovennatuurlijke, bewaart alleen de spanningloosheid die alle éénpoligheid eigen is, hij doodt den levenden schoot die in smart en liefde onze grootheid baarde.

„Een vaste oriënteering van levensleer en levensgevoel op den dood verhoogt het recht gebruik der levenskrachten..." Is het inderdaad niet opvallend hoe de meest levensblijde volkeren

ook de meest katholieke zijn? Of moeten wij de vraag omgekeerd stellen? Zie Ierland, Vlaanderen, Rijnland, Beieren, Oostenrijk... En wezen wij er boven niet op hoe alleen in katholieke streken de lustige Barok een volksstijl werd? „Nos qui vivimus benedicimus Dominum — Wij, de levenden, laat ons den Heere lofzingen!"

Hier dan ligt een roeping en een taak, een verheven roeping en een gewichtige taak voor dewelke wij door onzen wezensaard en de omstandigheden als aangewezen zijn, en die, op dit historisch moment van beslissende beteekenis kan worden voor den nieuwen religieuzen en volkschen opbouw van Europa.

Wanneer wij nu, door het hoog tooneel van ons sterk religieus en adellijk volksch leven daadwerkelijk het bewijs leveren dat natuur en bovennatuur samenbestaanbaar zijn en elkaar bevruchten, dat Germanendom en Christendom elkaar niet uitsluiten maar insluiten, dat de christen Germaan de schoonste Christen en tevens de schoonste Germaan zijn kan, dan hebben wij op het historisch moment de historische daad gesteld. Niets is zoo eerbiedwaardig als een feit. Onze generatie redeneert niet veel meer, maar kijkt des te scherper. De grootste waarheden overtuigen niet meer wanneer de menschelijke vormingskracht ontbreekt, men schat de waarde van den boom aan zijn vruchten, men meet de waarheid aan haar concrete levenswaarde. De groote, en ten slotte de eenige oorzaak van den modernen geloofsafval ligt dan ook in de concrete vaststelling dat het Christendom practisch geen vormenden en leidenden invloed meer heeft op het leven. Men vraagt zich niet af of dit wellicht slechts feitelijk of ook rechtens, natuurnoodzakelijk zoo is. Men stelt enkel het feit vast en laat de theoretische discussies voor de liefhebbers.

Als wij nu, na de herovering van ons rijk wezen, tegenover dit brutaal feit der christelijke levensarmoede dit ander brutaal feit stellen van het sterkst levend volk van Germanje, dat het Christendom harmonisch met zijn rijke natuur weet te verweven, en dat uit dit Christendom steeds weer nieuwe krachten weet te putten die zijn wezen altijd maar hooger opvoeren, dan kan het niet anders of de groote ergernis zal noodgedwongen wijken voor de grooter kracht van ons levensgeweld, zij zal wegsmelten en verzwinden voor den fellen gloed van ons bloedwarm leven. Dan hebben wij het eenig bewijs geleverd dat nu nog bewijs-

kracht heeft: het levend bewijs van het triomfeerend leven.

„In gansch het verwordingsproces van den Westerschen geest is ons volk, spijts afval en onverschilligheid, een der trouwe wachters gebleven bij den troon van Christus en zijn bruid de Kerk. Hier ligt dan een roeping en een taak. Door zijn leven en zijn geschiedenis verder bewust uit te bouwen in de lijn zijner traditie en deze opnieuw integraal te gaan beleven, kan ons volk voor het oude avondland weer een wegwijzer en een lichtbaken worden. Als Vlaanderen de levensopvatting zijner voorvaderen opnieuw in zijn ganschheid gestalte wil geven in de ontplooiïng zijner cultuur, grijpt het niet enkel terug naar zijn vroegere schoonheid en grootheid, maar getuigt het ook ontegensprekelijk voor de wereld dat, bij de genade Gods, diep godsdienstig leven en rijke cultuurontplooiïng harmonisch met mekaar verbonden kunnen zijn in het leven van een volk, en naar stralende hoogtepunten van volkschen adel en grootheid kunnen leiden. In het verleden hebben wij hiervan schitterende bewijzen gegeven; God geve dat het heden dit weer moge begrijpen en verwezenlijken!" [144]

Zeker, de besten van ons volk, zij die onze gouwen nog altijd maken wat zij zijn, bleven trouw aan Christus en de Moederkerk. Toch is het ongeloof van over de grenzen ook bij ons binnengeslagen en heeft ook hier zijn verwoestingen aangebracht. Deze waren dubbel tragisch, omdat met het geloof gewoonlijk ook de volksaard verloren ging. Nevens die Goddank betrekkelijk kleine schare van bewuste ongeloovigen hebben wij echter een breede laag „niet pratikeerenden" of sleurkatholieken – waaronder ook heel wat intellectueelen – die precies niet hun geloof, maar veeleer het geloof in hun geloof, of klaarder, het geloof in de practische levenswaarde en levenskracht van hun geloof verloren hebben. Die toestand is gewoonlijk slechts een voorstadium van de volledige onverschilligheid die dan zelf leidt naar regelrecht ongeloof. Voor zoover wij hier niet te doen hebben met burgerlijk heidendom, zal het over het algemeen volstaan dat die menschen in contact komen met een gemeenschap van hoogeren religieuzen stijl, om opnieuw en blijvend enthousiast te worden voor het oude geloof dat zij als het ware ongaarne meenden te moeten opgeven. Eigenlijk twijfelden zij niet aan de Godheid en het Christendom, doch enkel aan *hun* christendommetje, aan hun godje en hun „Lieve Heertje" dat zij uit de lagere school

met zich hadden medegenomen in het leven en dat natuurlijk moeilijk stand hield in de stormen van onzen ziedenden tijd. Misschien was het ook wel de bloedlooze Christus van het rationalisme die hen niet langer boeien kon, of de o zoo weeke Jezusfiguur uit een klein en knussig, allerzoetst en crèmerig devotiewereldje waarmee zij niet langer over de baan konden.

Tolstoï zegt ergens tot den tot volle ontwikkeling komenden mensch: „Als ge begint te peinzen, dat alles wat gij over God hebt gedacht, verkeerd is, omdat er geen God bestaat, word daarom niet wanhopig. Dit gebeurt met iedereen. Maar geloof niet, dat uw ongeloof hieruit voortkomt, dat er geen God bestaat. Als gij niet meer aan den God gelooft, aan wien gij vroeger geloofdet, dan is dat hieraan te wijten, dat in uw geloof iets verkeerds was, en dat gij moet trachten beter te begrijpen wat gij God noemt.

„Als een wilde ophoudt in zijn houten God te gelooven, beteekent zulks niet, dat er geen God bestaat, maar enkel dat hij niet van hout is gemaakt."

Om te gelooven aan den God "die is" moeten wij gaan twijfelen aan dezen dien wij onszelf gemaakt hebben. Verlossende twijfel! Zalige ontgoocheling! Eenige weg naar een zuiverder Godsidee, naar een dieper godsdienstig leven, naar een hoogere en meer objectieve religiositeit.

„Het is een onbetwistbaar feit, dat veel menschen het geloof in God verliezen, omdat het Godsbeeld van hun kindschheid de macht over hun ziel verliest, zonder dat hun de natuur van God te geschikter tijd door nieuwe ervaringen en nieuwe inzichten wordt verklaard en met hun wereldbeeld eenigszins in overeenstemming wordt gebracht... Ondanks alle overdrijving heeft de natuurwetenschappelijke kennis voor de verheldering der Godsgedachte dit heilzaam gevolg gehad, dat zij den rechtmatigen afkeer van elke vermenschelijking van God heeft verdubbeld... Veel godloochening is het gevolg van hen, die het bovenmenschelijke en onvatbare al te zeer in ontoereikende aardsche beelden hebben neergehaald! Mijn gedachten zijn niet uw gedachten, dit woord moet ons veel meer tot leidraad dienen bij al onze gevoelens en onzen eerbied tegenover het geheim Gods. Dan zullen de Godsbegrippen uit onze eigen kinderjaren en uit die van het menschdom ons geenszins meer van God verwijderen. Want waarlijk, God is niet het symbool der onvolmaakte wereldkennis; integendeel: tot Hem keert zich de ziel, die den drang voelt

om zich van den jeugddroom tot de werkelijkheid, van het spel tot den ernst, van de illusies tot de volle waarheid, van de veelheid tot de eenheid, van het stukwerk tot de volmaaktheid op te werken."[145]

Alle baren, ook het God-baren, voltrekt zich in smarten. Ook hier wordt het soms een misgeboorte: het ongeloof is de misgeboorte van de ontgoocheling.

Onze volksche hernieuwing is onafscheidbaar van een religieuze verdieping, en ook omgekeerd: een religieuze hernieuwing zal slechts slagen wanneer zij samengaat met een gezonde volksche herleving.

Goddeloosheid brengt wanbeschaving, volksch verval; en bij een decadent volk ontbreekt de natuurlijke grondslag voor een sterken bovennatuurlijken uitgroei. Godsdienstigheid en cultuur hooren van nature samen, het zijn de twee uiteinden van een polair systeem waartusschen het rhythme van het leven stroomt. Willen wij dat ons volk godsdienstiger wordt, dan moet onze godsdienstigheid volkscher worden. De godsdienstigheid der Middeleeuwen beantwoordde aan een cultuurstadium dat nu definitief is afgesloten; de nieuwe religieuze levensstijl moet aansluiten bij het nieuw volksch cultuurpeil, slechts dan krijgen wij opnieuw een harmonische eenheid. Mocht ons volk, met zijn gezonde godsdienstige en volksche leefkracht de naar verjonging dringende Europeesche volkerenfamilie in de gouden harmonie van de godsdienstig en cultureel hoogstaande Nieuwe Middeleeuwen binnenleiden!

Niet de ontzinnelijkte, in lichaam en geest, in logos en bios onheilvol gespleten en verscheurde mensch, maar wel de tot innerlijke eenheid en ganschheid herstelde, de echte, de fiere, de dappere mensch is de mensch der toekomst!

„Volksch en vrij,
Vroom en vroed!"

Zoo helpe, zoo geve ons God!

AANTEEKENINGEN

[1] Wij citeeren hier de Nederlandsche vertaling die verscheen bij Die Poorte, Oude-God, Antwerpen, 1935.

[2] Die uitdrukking is niet te sterk. Nu vooral, in oorlogstijd, kan men dien heidenschen geest bij veel katholieken vaststellen. Moesten zij op zekeren dag volslagen ongeloovig worden, zij zouden hun denkwijze en den inhoud van hun gesprekken niet in het minste moeten wijzigen... Hun geloof oefent geen invloed meer uit op hun geestesleven en op hun practische wereldvisie; het is volledig aan den zelfkant van het leven verzeild. Wij doen dan ook best in het groeiend heidendom altijd een dubbele strooming te onderscheiden : de heroïeke en de burgerlijke. Dit burgerlijk heidendom heeft gewoonlijk het geloof voorloopig nog niet principieel opgegeven omdat het, evenals al het burgerlijke, uiteraard conservatief is en zich kant tegen alle bruuske veranderingen, ook tegen de slechte.

[3] A.w., blz. 27-28.

[4] F. W. Förster, Christus en het menschelijke Leven, blz. 156-157, Cultura Uitgaven, Gildestraat 5, Gent, 1923.

[5] L. Arts, Doodstrijd of Wedergeboorte, in Streven, 1940, VII, blz. 537.

[6] „Indien men met Nietzsche moet aannemen, dat „der Verzicht auf falsche „Urteile das Leben unmöglich machen würde", dan kan juist daaraan voor een deel het krachtig leven, dat ons in vroeger tijden treft, worden toegeschreven. In elken tijd, die een buitengewone spanning van alle krachten vraagt, moet het valsche oordeel in versterkte mate de zenuwen te hulp komen." J. Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen, blz. 346, Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem, 1941[5].

Men is zeker niet verplicht die weinig genuanceerde zienswijze volledig bij te treden; toch zal men moeten toegeven, dat zelfs de groote hernieuwingbrengende geestesstroomingen binnen de Kerk, in hun eerste felheid soms zeer eenzijdig, overdreven en daardoor zelfs wel eens onrechtvaardig waren tegenover oude bestaande toestanden en dus ook op een gedeeltelijk valsch oordeel berustten. Op die eerste periode volgt dan in den regel een tijdspanne van evenwicht, de scherpe hoeken worden afgerond, het waardevolle oudere wordt terug in eer hersteld en in het nieuwe kader ondergebracht. Na een paar generaties echter gaat dit breede evenwicht gewoonlijk te loor, de bezielende geest is weggeëbt, de slinger beweegt zich nu bijna fataal naar het ander uiterste, de verslapping treedt in, het leven is uitgebloeid, het heeft zijn spel gespeeld en is weerom bereid te herbeginnen.

[7] Mgr. J. Hoogveld, Het Wezen der Volksgemeenschap, Wiek Op, Brugge, 1939.

[8] Wordt wat ge zijt, 4 artikelen uit de Limburger Koerier van 21, 22, 24 Juni 1940. Drukkerij Hussein, Zwijnaardsche steenweg 2, Gent, 1940.

[9] Blz. 11-12, Leuven, 1943.

[10] L. Arts, a.w., blz. 545.

[11] Handboek van internationale moraal, Nederlandsche bewerking van Dr. Frans Schaepman, onder supervisie van Prof. Dr. J. Kors, O. P.

[12] F. Tellegen, Vaderland en Vaderlandsliefde, in R. K. Bouwblad XI, blz. 245, 1939-40.

[13] Mgr. J. Hoogveld, a.w., blz. 19-20.

[14] Liturgisch Parochieblad XXII, blz. 138-140, 170-174, 206-212, 1940, Nieuw Vlaanderen, nrs 6, 7, 8, 1941.

[15] Kard. Faulhaber, Rufende Stimmen, blz. 48, Freiburg, 1931.

[16] Th. Grentrup, Volk und Volkstum, blz. 97-98, Freiburg, 1937.

[17] Mgr. Hoogveld, a.w., blz. 21-22.

[18] N. Berdjajew, Van de Waardigheid des Christendoms en de Onwaardigheid der Christenen, Nederlandsche vertaling van Jos. Truyts, blz. 25, Die Poorte, Oude-God, Antwerpen, 1937.

[19] L. Bopp, Lebendige Seelsorge I, blz. 223, 225, Freiburg, 1937.

[20] Mgr. Hoogveld, a.w., blz. 22.

[21] H. Franke, Das Heil der Völker, blz. 103-104, Paderborn, 1937.

[22] K. Adam, Deutsches Volkstum u. kath. Christentum, in Tüb. Theol. Quartalschrift, S. 56-57, 1935. Aangehaald door H. Franke, t.a.p.

[23] J. Pinsk, Religion im „luftleeren Raum" und ihre Ueberwindung, in Liturgisches Leben I, blz. 11, 1934.

[24] H. D. Wendland, Volk und Volkstum, opgenomen in „Die Nation vor Gott", blz. 173, Künneth u. Schreiner, Berlin, 1934.

[25] I. Herwegen, Antike, Germanentum und Christentum, blz. 66-70, Salzburg, 1932.

[26] Th. Grentrup, a.w., blz. 108.

[27] F. De Raedemaeker, De Kerk in dezen Tijd, in Streven VII, blz. 447, 1940.

[28] De Civitate Dei, XIX, 17.

[29] J. Schmutzer, J. Ten Berge en W. Maas, Europeanisme of Katholicisme?, 2[e] druk, blz. 22, 54-55, De Gemeenschap, Utrecht; Xaveriana, Leuven; z.j.

[30] Momme Nissen, Meine Seele in der Welt, blz. 281, 311, Freiburg, 1940.

[31] Osservatore Romano, 25 Jan. 1940. Nederl. vert.: Het Missiewerk, blz. 86-88, 1940.

[32] Titel van een werk van L. Leloir der Witte Paters, Grands Lacs, Namur, 1939.

[33] A. Dumon, Heidensche Eeredienst en Liturgie in de Missielanden, in Liturgisch Parochieblad XX, blz. 260-261, 1938.

[34] XIX, n[r] 15, 1937.

[35] Vgl. o.a. H. Dausend, Germanische Frömmigkeit in der kirchlichen Liturgie (Lex Aeterna-Religiöse Bausteine) Matthias Grünewald Verlag, Wiesbaden, 1936.
I. Herwegen, Germanische Rechtssymbolik in der römischen Liturgie, (Deutschrechtliche Beiträge VIII, 1) Heidelberg, 1913.
M. Andrieu, Les Ordines Romani du haut Moyen-Age, blz. 498 vv.: Le Pontifical romano-germanique, Leuven, 1931.

[36] W. Sieber, Das frühgermanische Christentum, Innsbrück, z.j.

[36'] De hand die alle waardigheid beschikt, is voorwaar de uwe, vrouwe Mate : de man is zalig, die uwe leer verstaat.

[37] G. Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter I: 1924, 1927[2]; II: 1926, 1929[2]; III: 1929. Wij citeeren hier de Nederlandsche vertaling: Kerk en Beschaving in de Middeleeuwen I, blz. 130 vv. De Spaarnestad, Haarlem, 1938.

[37'] Geschichte deutscher Volksrechte im Mittelalter I, blz 293.

[38] I. Herwegen, Antike, Germanentum und Christentum, blz. 22.

[39] Handelend over deze kwesties heeft Abt Vonier in zijn artikel The doctrinal Power of the Liturgy, in Clergy Review 9, 1935, de aandacht gevestigd op de zinsnede van Sint Thomas (De Ver., Q. 14, a. II): *explicite* moeten de eenvoudige lieden slechts deze mysteriën gelooven waarvan de Kerk het feest viert. (N.v.d.s.)

[40] L. A. Veit, Volksfrommes Brauchtum und Kirche im deutschen Mittelalter, hfdst. Die Kirche und der gemeine Mann im Mittelalter. Freiburg, 1936.

[41] P. Feger, Christliche Volkskultur, in Benediktinische Monatschrift XVI, blz. 52, 1934.

[42] Zoo de reeds aangehaalde werken van Veit, Franke, Herwegen, Huizinga, Schnürer. Verder:

E. Führmann und A. Schneider, Kirche und Volkstum im deutschen Raum, Paderborn, 1936.

M. Rumpf, Das gemeine Volk, 2e deel: Religiöse Volkskunde, Kohlhammer, Stuttgart, 1933.

P. Browe, Die eucharistischen Wunder des Mittelalters, Müller & Seiffert, Breslau, 1938.

Id., Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter, München, 1933.

H. Koren, Volksbrauch im Kirchenjahr, Salzburg, 1934.

J. A. Jungmann, Die Frohbotschaft und unsere Glaubensverkündigung, Regensburg, 1936.

A. Mayer, Altchristliche Liturgie und Germanentum, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft V, bez. 380-396, 1926; Liturgie und der Geist der Gotik VI, blz. 68-97, 1927.

[43] F. De Raedemaeker, a.w., blz. 442.

[44] M. Rumpf, a.w., blz. 81.

[45] J. A. Jungmann, a.w., blz. 60-61.

[46] J. Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen, blz. 247-248.

[47] P. Simon, Mythos oder Religion, Paderborn, 1934.

[48] A. Decoene, Kristelijke leering en godsdienstige Onwetendheid, in Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift XXII, blz. 276-277, 1941.

[49] F. De Raedemaeker, t.a.p.

[50] L. Arts, a.w., blz. 546-547.

[51] M. Rumpf, Kohlhammer, Stuttgart, 1933.

[52] A. Vonier, The new and eternal Convenant, London, 1930.

[53] Christelijke Hervorming?, in Nieuw Vlaanderen, nr 5, 1941.

[54] N. Berdjajew, a.w., blz. 20-21.

[55] N. Berdjajew, a.w., blz. 46-48.

[56] N. Berdjajew, a.w., blz. 56.

[57] N. Berdjajew, a.w., blz. 20.

[58] J. Huizinga, a.w., blz. 274.

[59] I. Herwegen, a.w., blz. 51 en vv.

[60] J. Pinsk, Die Missa Sicca, in Jahrb. für Liturgiewissenschaft IV, blz. 118, 1924.

[61] J. Huizinga, a.w., blz. 305-306.

[62] J. Pinsk, Die Missa Sicca, in Jahrbuch für Liturgiewissenschaft IV, blz. 97, 1926.

[63] I. Herwegen, Kirche und Seele, blz. 15-16, Asschendorff, Münster, 1926.

[64] M. Laros, Evangelium hier und heute I, blz. 15-16, Regensburg, 1936.

[65] Alle mystiek zoekt een onmiddellijke, persoonlijke Godsvereeniging. Toch is die „intimitas divina" van de Germaansche mystiek veel individualistischer getint dan in de christelijke Oudheid. Vgl. I. Herwegen, Antike, Germanentum und Christentum, blz. 64-66.

[66] A. Mayer, a.w., blz. 71, 85-86.

[67] H. Weigert, Das Sakrale in der christlichen Baukunst, Jahrbuch für Liturgiewissenschaft XII, blz. 178-193, 1932. Het artikel verscheen als brochure in het Nederlandsch onder den titel *Kerkelijke Bouwkunst,* het werd uitgegeven voor *Adoremus* door Bosch en Keunig, Baarn, 1937. De aangehaalde tekst vindt men daar op blz. 17-18.

[68] A. Mayer, a.w., blz. 11.

[69] H. Weigert, a.w., blz. 11.

[70] G. Schnürer, Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit, blz. IX, Schöningh, Paderborn, 1937.

[71] O. Casel, Das christliche Kultmysterium, Regensburg, 1935^{2}. Nederlandsche vertaling van D. E. Dekkers, blz. 10-14, Brugge, 1943.

[72] N. Berdjajew, Van de Waardigheid des Christendoms en de Onwaardigheid der Christenen, blz. 106 vv., Die Poorte, Oude-God, Antwerpen, 1937.

[73] J. Huizinga, In de Schaduwen van Morgen, blz. 200 vv., Haarlem, 1941^{5}.

[74] Fr. Nietzsche, Aldus sprak Zarathoustra, blz. 40-41, Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1940.

[75] De beweging van het geboortecijfer gedurende de laatste decenniën geeft dan ook wel de meest betrouwbare statistiek van de verbreiding en het tempo van het groeiend burgerlijk heidendom bij de verscheidene volkeren van het oude christelijke Europa.

[76] H. E. Hengstenberg, Neue Weltorientierung als Voraussetzung für moderne Seelsorge, in Gestaltkräfte lebensnäbher Seelsorge, blz. 44, 46, Freiburg, 1939.

[77] R. Sucken, Der Sozialismus und sein Lebensgestaltung, Leipzig.

[78] A. Van Duinkerken, Legende van den Tijd, blz. 44, Paul Brand's Uitgeversbedrijf, Hilversum, 1941.

[79] G. K. Chesterton, Orthodoxie, blz. 236, Fidelitas, Amsterdam, z.j.

[80] G. K. Chesterton, a.w., blz. 66-67.

[81] F. W. Förster, a.w., blz. XV.

[82] O. Casel, a.w., blz. 16.

[83] Fr. Nietzsche, a.w., blz. 57-58.

[84] L. Arts, Godsdienst en Kultuur, in Streven IX, blz. 109-111, 1941-1942.

[85] F. W. Förster, a.w., blz. 77-78.

[86] F. W. Förster, a.w., blz. 78.

[87] Sint Augustinus, Tract. 26 in Joan.

[88] K. Adam, Jesus Christus und der Geist unserer Zeit, blz. 16, Haas und Grabherr, Augsburg, 1935^{2}.

[89] N. Berdjajew, Van de Waardigheid des Christendoms..., blz. 26.

[90] Zooals E. P. Fry aantoonde in *Biblica* 1920, blz. 39-47: Le Concept de „Vie" dans l'Evangile de Saint Jean. Zie ook Huf, S. J., Liturgische Studiën III, blz. 97; en Braun, O. P., in Thom. Tijdschrift, 1930, blz. 9 en vv.

[91] C. Van Gestel, Levenswaarheid, blz. 27-30, Geloofsverdediging, Antwerpen, 1933.

[92] L. Arts, t.a.p.

[93] M. J. Scheeben, Die Mysterien des Christentums, blz. 317-318, Freiburg, 1932.

[94] Vgl. R. Plus, Dieu en Nous, Toulouse, 1923.

[95] M. J. Scheeben, Natur und Gnade, blz. 97-98, Mainz, 1861.

[96] M. J. Scheeben, Myst. des Christent., blz. 344.

[97] M. J. Scheeben, Myst. des Christent., blz. 344.

[98] K. Adam, Jezus Christus, blz. 2-4, Voorhout, 1934.

[99] Vertaling van Wies Moens, Het Nationale in de Kunst, in R.K. Bouwblad XI, nr 18, blz. 253-254, 1937-1938.

[100] K. Adam, J. Chr. und der Geist uns. Zeit, blz. 7-8.

[101] G. K. Chesterton, Orthodoxie, blz. 30.

[102] F. W. Förster, Christus en het menschel. Leven, blz. 365-366.

[103] K. Adam, J. Chr. und der Geist uns. Zeit, blz. 40-42.

[104] K. Eschweiler, Die zwei Wege der neueren Theologie, blz. 230, Augsburg, 1926.

[105] L. Arts, a.w., blz. 537.

[106] L. Arts, a.w., blz. 551.

[107] M. Laros, Evangelium hier und heute II, blz. 141, Regensburg, 1937.

[108] O. Spruytte, Nietzsche's Poging tot een goddelooze Mystiek, in Kultuurleven VIII, blz. 662, 1937.

[109] F. W. Förster, a.w., blz. 57 vv.

[110] Die Krankheit zum Tode, blz. 78, Jena, 1924.

[111] Schell, Dogmatik IV, blz. 897.

[112] A. Rosenberg, Der Mythus des 20. Jahrhunderts, blz. 114, 1933[10].

[113] A. Feuerbach, Das Wesen des Christentums, Werke VII, blz. 56-61.

[114] G. K. Chesterton, a.w., blz. 227.

[115] G. K. Chesterton, a.w., blz. 133 en 191.

[116] I. Herwegen, Ant. Germanent. und Christent., blz. 72-73.

[117] De stof waaruit het menschelijk lichaam is samengesteld is niet wezenlijk verschillend van deze welke wij in de levenlooze schepselen, in de planten en in de dieren terugvinden. „Gedenk o mensch dat gij stof zijt en tot stof zult wederkeeren"... Het eenig onderscheid ligt hierin, dat de stof, naar gelang zij ofwel levenloos is, ofwel als plant, als dierlijk of als menschelijk lichaam voorkomt, telkens een volmaakter openbaring wordt van iets hoogers, dat haar eigen wezen overtreft. Door zijn stoffelijk lichaam staat de mensch dus in wezensverband met den cosmos.

[118] A. Robeyns, in Tijdschrift voor Liturgie 1942, nr 1, blz. 19-20. Zie hierover ook B. Botte, La Gloire du Christ dans l'Evangile de Saint Jean, in Questions liturgiques et paroissiales XIII, 1927, blz. 65-76; en A. Robeyns, De Symboliek in de kerkelijke Kunst, in R. K. Bouwblad XI, 1939, blz. 17-27.

[118'] R. Guardini, Der Herr, blz. 520, Wurzburg, 1940.

[119] K. Adam, Jezus Christus, blz. 12-13, Voorhout, 1934.

[120] L. Bopp, Liturgie und Lebensstil, blz. 44-45, 47, Freiburg, 1936.

[121] F. Cabrol, La Liturgie Romaine, in Liturgia, Encyclopédie populaire des Connaissances liturgiques, blz. 506, Bloud et Gay, Paris, 1930.

[122] O. Casel, a.w., blz. 158-159.

[123] J. A. Jungmann, Die liturgische Feier, blz. 20, Regensburg, 1939.

[124] Vgl. G. Thils, Le Pouvoir cultuel du Baptisé, in Ephem. Theol. Lov. XV, blz. 683-689, 1938.

[125] A. Vonier, L'Idée chrétienne de l'homme dans la Liturgie et sa réalisation surnaturelle par les Sacrements, in Quest. lit. et par. XXIV, blz. 204-305, 1939.

[126] E. Dekkers, Inleiding tot de Liturgiek, blz. 70, Antwerpen, 1942.

[127] P. De Vooght, Le Mouvement liturgique à un Tournant de son Histoire, in Bulletin Paroissial Liturgique XX, blz. 80, 1942.

[128] Zie wat E. Dekkers, de meening van Mgr. Callewaert verwoordend, hierover schreef in zijn Inleiding tot de Liturgiek, Antwerpen, 1942.

[129] P. De Vooght, a.w., blz. 81.

[130] F. C. Van Beukering, De Mis, blz. 17, De Gemeenschap, Bilthoven, 1939.

[131] P. Doncœur, La Collaboration humaine à l'efficience sacramentelle, in Questions liturgiques et paroissiales XXIV, blz. 126-129, 1938.

[131'] Dit werd gedaan door R. Van Hecke in Priesterblad, XXIV, 1942, blz. 29-40, waar schrijver getracht heeft de toestanden en opvattingen objectief en zonder persoonlijke stellingname te schetsen. Inmiddels hebben wij hem de volgende blz.

voorgelegd en mochten vernemen dat hij de hier uiteengezette zienswijze volledig bijtreedt.

[132] A. Verbist, Indien de Samenzang ooit in onze Kerken in voege komt..., in Streven X, April 1943.

[133] R. H. de Smet, De Psalmen uit het Hebreeuwsch vertaald, Steenbrugge, 1940.

[134] Zie A. Baumstark, Vom geschichtlichen Werden der Liturgie, blz. 97, Freiburg, 1923.

[135] A. Baumstark, a.w., blz. 100-101.

[136] P. De Vooght, Principes et Réalisations, in Bull. par. lit. XX, blz. 113, 1938.

[137] R. H. de Smet, De Liturgie van Rome, Van Aelst, Maastricht, 1936.

[138] R. H. de Smet in een persoonlijk schrijven aan den Hoogwaardigen Abt van Steenbrugge.

[139] E. Van der Donck, Parochieliturgie, blz. 204-205, Antwerpen, 1942.

[140] Freiburg, 1932.

[140'] Dit wordt breedvoerig geëxposeerd in G. Schnürers laatste werk : Kirche und Kultur im 18. Jahrhundert, Schöning, Paderborn.

[141] J. Huizinga, In de Schaduwen van Morgen, blz. 221.

[142] J. Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen, blz. 284-286.

[143] D. A. Stracke, In de Leer bij Jacob van Maerlant, blz. 9-10, Wiek Op, Brugge, 1942.

[144] L. Meerts, Kristus en de grootheid van ons Volk, in Nieuw Vlaanderen, nr 32, 1942.

[145] F.-W. Förster, Christus en het menschelijke Leven, blz. 86-87, Gent, 1923.

„Bekommer U niet, wat ik U bidden mag, over de toeneming van krachten die reeds in verval zijn, gij hebt U misrekend in het uur van den nacht : het is reeds morgen."

Hilaire Belloc

INHOUD

NIHIL OBSTAT
Loscastri
26 Septembris 1944.
G. Philips.

IMPRIMI POTEST
Steenbrugis,
29 Septembris 1944.
† Modestus, Abbas.

IMPRIMATUR
Leodii,
28 Septembris 1944.
G. Simenon, Vic. Gen.

DRUK. H. WELLENS & W. GODENNE
ROEMENIESTRAAT 45 . BRUSSEL

3558-9060B
54T